

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

d) Perlogi, ktiri pred shenskim *a* imajo sloglaſnik *d* premenjajo *d* v' *j*, kakor: *mlad-a*, *mlaj-shi* al *mlaji*; *rada*, *rajsh-raji*. Ktiri pred *ti* imajo sloglaſnik *d* imajo, ti *d* pred perstavkam *shi* zlo oſtá, kakor: *terda*, *tershi* al *terji*, *gergershi* al *gerji*.

e) *h* pred *a* jemle nameſt *shi* sloge *ejshi* k' febi, al pa premenja *h* v' *shji*, tudi ſtavni ſkopn*i* predſtavi beſedo *bol*, kakor: *gluh-a*, *gluh-eji*, *gluhejshi*, *gluſhbol gluh*.

f) *m*, *n*, *r*, pred *a* jemle k' febi *ijsh-eji*, al pa pred ſe beſedo *bol*, kakor: *hrma*, *hrómishshi*, *hromeji*, *bol hrom*; *lenlénishshi*, *leneji*, *bol len*; *ſtar-a* *ſtarshshi*, *ſtareji*, *bol ſtar*.

g) *ſt* pred *a* ſmenja slog *ſta* s' *shji*, kakor: *zhift-a*, *zhishji* tudi *zhifteji* al *zhstejshi*; *tolft-a*, *tolshji*, *goſta*, *goſhji* ito.

Próſt-a ima *proſtejshi* ino *proſteji*.

h) *g* pred *a* ſe premenja v' *iſhi*, *ishji*, kakor: *drag-a*, *drajshshi*, *draji*, *drashji*.

i) *dk* pred *a* iſpuſta *k*, premenja *d* v' *j*, ino jemle k' febi *ijsh*.

Jezikoslovni zapiski 23 # 2017 # 1

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele
Urednik	Peter Weiss
Tehnična urednica	Alenka Jelovšek
Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Naslov uredništva	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
Telefón	01 4706 160 Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html
Izdal zanj	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU Marko Snoj
Založila zanj	Založba ZRC Oto Luthar
Prelom	Peter Weiss, Simon Atelšek
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada	250 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija
Telefón	01 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

d) Perlogi, ktiri pred shenskim *a* in loglatnik *d* premenjajo *d* v' *j*, kakor: *mlad-a*, *mlaj-shi* al *mlaji*; *rada*, *rajsh* al *raji*. Ktiri pred *ti* in *te* in loglatnik *d* imajo, ti *d* pred perstavkam *shi* zlo osté, kakor: *terda*, *tershi* al *terji*, *gerd* al *gerji*.

e) *h* pred *a* jemle namest *shi* sloge *ejshi* k' sebi, al pa premenja *h* v' *shji*, tudi stavni stopni predstavi besédo *bol*, kakor: *gluh-a*, *gluh-eji*, *gluhejshi*, *glush* al *bol gluh*.

f) *m*, *n*, *r*, pred *a* jemle k' sebi *ish* al *ejji*, al pa pred se besédo *bol*, kakor: *hrma*, *hròmishji*, *hromeji*, *bol hrom*; *len* al *lenishji*, *leneji*, *bol len*; *star-a* *starshji*, *star* al *reji*, *bol star*.

g) *st* pred *a* smenja slog *sta* s' *shji*, kakor: *zhist-a*, *zhishji* tudi *zhisteji* al *zhistejshi*; *tolst-a*, *tolshji*, *gosta*, *goshji* itd.

Próst-a ima *prostejshi* ino *prosteji*.

h) *g* pred *a* se premenja v' *ishji*, *ishji* al *shji*, kakor: *drag-a*, *drajshji*, *draji*, *drashji* itd.

i) *dk* pred *a* ispušha *k*, premenja *dk* v' *j*, ino jemle k' sebi *ishji*.

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Liliana Spinozzi Monai**
Komplementarnost Materialov II in Glosarja terskega narečja
Jana Baudouina de Courtenayja
- 23 Mihaela Koletnik**
Samostalniške manjšalnice v prleških narečnih slovarjih
- 41 Suzana Todorović**
Romanski jezikovni elementi v šavrinskem besedilu
- 61 Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc – Primož Jakopin**
Poizvedbe uporabnikov po spletnih različicah Slovarja slovenskega
knjižnega jezika in Slovenskega pravopisa 2001 na naslovu bos.zrc-sazu.si
- 77 Mojca Kompara**
Zasnova novega slovarja krajšav
- 93 Anita Celinić – Mira Menac Mihalić**
Poveznice i razdjelnice u srodnim jezičnim sustavima
- 107 Marina Marinković**
Iz fonologije mjesnoga govora Zadobarja: čakavsko-kajkavske interferencije
na zapadnome karlovačkome području
- 125 Perina Vukša Nahod**
Naglasak imenica *a*-vrste u slivanjskim govorima
- 153 Глеб Петрович Филипенко**
Переключение кода в русском языке старообрядцев Латгалии
- 173 Paweł Janczulewicz**
Akcentuacja tematów na *-ęć- w kontekście polskich danych gwarowych
i historycznych
- 183 Dorota Krystyna Rembiszewska**
Materiały polskie do Niemieckiego atlasu językowego jako źródło do badań
XIX-wiecznej polszczyzny regionalnej
- 193 Maria Waclawek – Maria Wtorkowska**
„Słowiański Austriak” – o charakterze Słoweńców słów kilka

211 **Анна Щетинина**

От дородный добрый молодец к дородная тетка: социокультурная трансформация значения

225 **Сергей Попов**

Когнитивно-эволюционное исследование появления определенного и неопределенного артиклей

OCENE IN POROČILA

243 **Bojana Maltarić**

V Zagrebu izšla nova slovnica češčine

247 **Tjaša Jakop**

Mednarodna konferenca Kontekstualizacija zgodovinske leksikologije maja 2017 v Helsinkih

251 **Janez Orešnik**

Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1947–1958

Recenzentke in recenzenti

Kozma Ahačič ■ **Tanja Fajfar** ■ **Goran Filipi** ■ **Metka Furlan** ■ **Helena Grochola-Szczepanek** ■ **Marija Jasinska** ■ **Mateja Jemec Tomazin** ■ **Vida Jesenšek** ■ **Janoš Ježovnik** ■ **Karmen Kenda-Jež** ■ **Mojca Kumin Horvat** ■ **Ivana Kurtović Budja** ■ **Nataša Logar** ■ **Irina Makarova Tominec** ■ **Marija Malnar Jurišič** ■ **Jela Maresič** ■ **Vlado Nartnik** ■ **Dorota Krystyna Rembiszewska** ■ **Irena Stramljič Breznik** ■ **Janusz Siatkowski** ■ **Jožica Škofic** ■ **Andreja Žele**

RAZPRAVE IN ČLANKI

LILIANA SPINOZZI MONAI

KOMPLEMENTARNOST MATERIALOV II IN GLOSARJA TERSKEGA NAREČJA JANA BAUDOINA DE COURTENAYJA

COBISS: 1.01

Primerjava med Besedilnimi vzorci govora terskih Slovanov (1904, Materiali II) in rokopisnim Glosarjem terskega narečja (izdala ga je Liliana Spinozzi Monai leta 2009) razkriva, da se v skladu z Baudouinovimi jezikovnoteoretičnimi načeli obe besedili razlikujeta po metodološkem pristopu, obenem pa se vsebinsko meddisciplinarno dopolnjujeta.

Ključne besede: teoretično jezikoslovje, dialektologija, etnologija, tersko narečje, besedilna zbirka, glosar

The Complementarity of Jan Baudouin de Courtenay's *Materials 2* and *Torre Dialect Glossary*

A comparison between Jan Baudouin de Courtenay's *Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien* (Language Samples from the Dialect of the Torre Valley Slavs of Northeast Italy, 1904, a.k.a. *Materialen II* 'Materials 2') and his manuscript glossary of the Torre dialect (published as *Il Glossario del dialetto del Torre* by Liliana Spinozzi Monai in 2009) reveals that, in line with Baudouin de Courtenay's principles of linguistic theory, the two texts differ in their methodological approach, but at the same time they inter-disciplinarily complement each other in terms of content.

Keywords: theoretical linguistics, dialectology, ethnology, Torre dialect, text collection, glossary

- 1 Več kot osemdeset let po smrti je Jan Baudouin de Courtenay (BdC, 1845–1929) bolj aktualen kot kadar koli, predvsem po zaslugi svojih dognanj in raziskovalnih orodij, ki jih je zapustil.

Že ob zgodnjem nastopu na svetovnem znanstvenem prizorišču je Baudouin oblikoval svoj nazor, kateremu se ni nikoli odpovedal. Sledil je dolgoročno začrtani poti in jo pokazal vsem tistim, ki so mu želeli slediti.

Potem ko je Baudouin za najpomembnejšo vlogo jezikoslovja postavil spoznavno vlogo, njegov temeljni cilj pa uvidel v znanstveni slovnici univerzalnega tipa (BdC 1864, po Di Salvo 1975),¹ je oblikoval teoretični načrt, s katerim bi lahko konkretno udejanjil obe predpostavki (BdC 1871).²

Prvotna objava: Complementarietà dei *Materiali II* e del *Glossario del dialetto del Torre* di Jan Baudouin de Courtenay, *Studi Slavistici* 10 (2013), 89–107. – Uredništvu revije *Studi Slavistici* iz Firenc se najlepše zahvaljujemo za dovoljenje za objavo prevoda.

- 1 Sklicevanje na Mario Di Salvo upravičuje dejstvo, da je kot prva prevedla (v italijanščino) in izdala neobjavljeno razpravo mladega Baudouina z naslovom *Rozprawa mająca związek z kwestją językową – Trattato sulla questione della lingua* (Razprava v zvezi z jezikovnim vprašanjem; prim. Di Salvo 1975: 77–101).
- 2 Naša povzemalna predstavitev temelji na italijanskem prevodu Marie Di Salvo, prim. Di Salvo 1975: 102–124. Izvirno besedilo je v celoti objavljeno v I. A. Boduèn de Kurtenè, *Izbrannye*

Njegov načrt je oblikovan binarno, začne pa se z razlikovanjem med čistim in uporabnim jezikoslovjem. Po Baudouinovem mnenju prvo zadeva slovnico naravnih jezikov in ima – glede na to, da se ukvarja z nezavednimi jezikovnimi dejstvi – lastnosti znanstvenosti. Uporabno jezikoslovje proučuje zunanje, tj. *kulturne* ali *zgodovinske* dejavnike jezika, ki – glede na to, da se ne nanašajo na področje nezavednega – nimajo potrebnih lastnosti, da bi lahko postali eksaktna znanost, lahko pa ta status pridobijo posredno, in sicer z uporabo slovnčnih podatkov za razlago kulturnih dejstev. Uporabno jezikoslovje bi torej lahko bilo znanstveno, če bi kulturni element lahko pojasnili s slovnico jezika, ki je njegov nosilec.

Razlikovanje med obema znanstvenima področjema, ki ju lahko v grobem enačimo s splošnim jezikoslovjem in etnologijo, pa naj bi vendarle bilo čisto delovnega značaja. Stvarnosti, ki jih področji preučujeta, so namreč med seboj neločljivo povezane in zahtevajo meddisciplinarni pristop, ki ga usmerja glavna disciplina, natančneje teoretično jezikoslovje.

Če se posvetimo bistvu tako usmerjenega raziskovanja, lahko nekaj ključnih točk, ki jih je opredelil Baudouin (prim. BdC 1901; 1909),³ strnemo takole:

- ker je jezik orodje sporočanja *par excellence*, sporočanje pa temelji na interakciji med govorcem in poslušalcem, so vsi jeziki mešani, in jezikoslovje tega dejstva ne more zanemariti;
- jezikovna interakcija usmerja razvoj, ki sledi univerzalnim načelom, kot sta jezikovna gospodarnost in poenostavljanje jezikovnih sistemov;
- ker se mešanje in njegove posledice toliko bolj odražajo in toliko lažje prepoznajo v stičnih sistemih, kolikor večja je tipološka razdalja med njimi, predstavljajo jeziki v stiku, ki so se razvili po lastnih zakonih, brez vpliva normativnih posegov, najboljše empirično gradivo za raziskovanje jezikovnega razvoja.

2 Idealno območje za takšne raziskovalne cilje je Baudouin prepoznal v obmejnem pasu vzhodne Furlanije in Julijske krajine, na katerem živijo slovenske skupnosti, ki so že stoletja izpostavljene vplivu sosednjih romanskih govorov, v prvi vrsti furlanskih.

Leta 1872 se je Baudouin de Courtenay, opremljen s svojimi prepričanji in izjemno strokovno pripravljen, sploh če upoštevamo njegovo mladost, odpravil na prvo v vrsti potovanj k *južnim Slovanom*. Na potovanjih je zbral veliko besedil, ki so bila v skladu z zgoraj predstavljenim teoretičnim okvirjem namenjena za dvojno obdelavo.

trudy po obščemu jazykoznaniju I, Moskva, 1963, 55–77, in v Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, *Dziela wybrane* 4, Warszawa, 1990, 35–64. [Poljski prevod tega besedila je bil objavljen leta 2016 v zbirki *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa* (Gradivo za zgodovino poljskega jezikoslovja) 2: *Jan Baudouin de Courtenay: teksty mniej znane*, izbral, prevedel in uredil Mirosław Skarżyński, Kraków, 2016, 106–133. Ur.]

3 Del razprave BdC 1909, v katerem se avtor sprašuje o nalogah jezikoslovja 20. stoletja (prim. str. 264–271), je v italijanščino prevedla in objavila Maria Di Salvo. Prim. Di Salvo 1975: 159–165.

Prvi dve deli, ki sta bili rezultat terenskih raziskav, sta med seboj komplementarni, a ne v smislu zgornjih izjav. Če *Opyt fonetiki rez'janskich govorov* (Poskus fonetike rezijanskih govorov; BdC 1875) lahko uvrstimo v čisto jezikoslovje, pa monografija *Rez'ja i Rez'jane* (Rezija in Rezijani), ki je izšla leto dni pozneje, ni razprava s področja uporabnega jezikoslovja, temveč narodopisna raziskava o navadah in običajih ter o demografskih razmerah (v širšem pomenu) Rezijanov.

Do *zlitja* obeh disciplin bi namreč lahko prišlo samo, če bi z jezikovnimi dejstvi lahko interpretirali dejstva, ki se udejanjajo z *jezikom*, tj. diskurz *tout court*.

Prvi korak v smeri pravega meddisciplinarnega *zlitja* predstavljata zbirki *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie ... I–II* (Gradivo za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo, dalje Materiali I in II), posvečeni rezijanskemu (BdC 1895) in terskemu narečju (BdC 1904a). Besedila obeh narečij naj bi se analizirala na podlagi njunih slovnice, ki bi bili izluščeni iz celotnega slovarja.

Ta podatek je Baudouin jasno predstavil v predlogu tem za prvi slavistični kongres, ki je zaradi rusko-japonske vojne odpadel. V 9. in 10. točki predloga lahko namreč preberemo: »O izrabi slovarskega gradiva za splošnojezikoslovne, psihološke in kulturnozgodovinske ugotovitve« oz. »O sestavljanju slovarskih popisov za slovnice obravnave« (BdC 1904b).

Če združimo oba predloga z začetnim teoretičnim okvirjem, bi lahko sklepali, da je jezikoslovčeva naloga predvsem ta, da izpelje slovnico nekega jezika iz njegovega slovarja, pri tem pa zajame neizogibne večjezikovne implikacije. Tako izpeljano slovnico nato uporabi za analizo besedil, ki jih je proizvedla kultura tega jezika, in razjasni njihove posebne značilnosti skupaj z večkulturnimi implikacijami.⁴

Ko je Baudouin predstavil teme kongresa, je imel že pripravljeni slovarski zbirki, ki naj bi pospremili etnološke *Materiale: Rez'janskij slovar'* (Rezijanski slovar) in Glosar terskega narečja. Po našem mnenju etnografska in leksikografska zbirka prav na takšen način postaneta komplementarni – postaneta na različnih ravneh izhodišče za raziskovalne postopke, ki so zaupani jezikoslovcu.

Ker imamo danes na razpolago obe publikaciji o terskem narečju,⁵ temeljni za jezikoslovne raziskave, tj. *Materiale II* in *Glossario del dialetto del Torre*

4 Za celostno predstavitev Baudouinove misli poleg že omenjenega dela Marie Di Salvo (1975) priporočamo tudi izčrpno uvodno študijo Edwarda Stankiewiczza v angleški izbor Baudouinovih razprav (1972: 3–47). Temeljni prispevek Baudouinovih raziskav k slovenski dialektologiji je npr. obravnavan v prispevkih Tolstoja (1960) in Toporišiča (1962).

5 Območje, kjer se govori tersko narečje, vključuje Zgornjo Tersko dolino (Alta valle del Torre), Karnajsko dolino (Valle del Cornappo) in Dolino Malina (Valle del Malina), ki skupaj obsegajo 134 km². Območje se kot pahljača široko odpira na zahod, v smeri romanskega sveta, na severu in vzhodu ga zapirajo Rezija (Val Resia) in Nadiške doline (Val Natisone), ob italijansko-slovenski meji pa se zoži v trikotnik. Na njegovem zahodnem koncu so najzahodnejše slovanske naselbine (vasi na desnem bregu Tera). Čas nastanka prvih stalnih slovanskih naselbin je še vedno sporen, saj različne hipoteze poselitev postavljajo v obdobje s precej oddaljenima skrajnima časovnima točkama (od konca 6. do konca 9. stoletja). Demografski podatki zadnjih 100 let govorijo o velikem upadu prebivalstva: v občinah Bardo (Lusevera) in Tipana (Taipana), na kateri je Terska dolina upravno razdeljena, je število prebivalcev padlo s 4823 leta 1873 (prvo

(Glosar terskega narečja, dalje Glosar), se bomo na tem mestu posvetili zgolj njuni vzporedni predstavitvi. Uvodoma je treba povedati, da se opis – glede na to, da Baudouin 7405 listkov Glosarja ni pospremil z navodili za njihovo redakcijo – ne more izogniti uredniškim izbiram pri njihovi predstavitvi strokovni javnosti. Kar se tiče narave komplementarnosti, pa bo opozorjeno samo na bistvene razlike, ne pa npr. na količinske, razen če te ne implicirajo prvih.

3 Začnimo s predstavitvijo Materialov II.

Glavni naslov, naslovna stran in naslovi posameznih razdelkov, tudi splošno kazalo, so v nemščini in ruščini, medtem ko so dolg uvod (str. I–XXXII) in prevodi narečnih besedil samo v ruščini.

Kar se tiče pojma besedilo, je treba izpostaviti, da ima Baudouin v tem delu naj drugačen pogled od sodobnega, ki besedilo obravnava kot ločeno in vsebinsko zaključeno celoto z enim naslovom. V našem primeru je takšno besedilo tradicionalnega tipa, z naslovom ali brez, razdeljeno na toliko (pod)besedil, kolikor je skladijskih enot, ki tvorijo periodo; (pod)besedila so oštevilčena od 1 do 1143, enako so navedena tudi v splošnem kazalu, ki je opremljeno še s podatki o straneh, na katerih se ta pojavljajo.

Besedila so urejena po kraju zapisa, vsako poglavje pa uvajajo opombe o informantih in drugih pomembnih okoliščinah.

Pri obravnavi Glosarja bomo pojem besedilo uporabljali za vse besedilne prvine na posameznih listkih, pa naj gre za celovito besedilo ali osamljen fragment. In glede na to, da »mersko enoto«, tudi zaradi navajanja, predstavlja kartotečni listek, lahko rečemo, da 1143 *besedilom* v Materialih II ustreza, čeprav ne popolnoma, 7405 listkov v Glosarju.

Ob razliki v številu (kakor koli že razumljenih) besedil se pojavlja še ena, nič manj zanimiva, povezana s stranmi v izvirnih rokopisnih zvezkih, na katere se sklicujejo besedila obeh zbirk. Podatki o tem so v Materialih II navedeni posebej, v dvojnem kazalu (prim. BdC 1904a: 211–216), medtem ko so v Glosarju zapisani na vsakem listku. Za omenjeno ponazoritev razlike v količini gradiva smo pripravili spodnjo preglednico s tremi stolpci: v osrednjem je navedena številka rokopisnega zvezka, v stranskih pa ustrezne strani v Materialih II na eni in Glosarju na drugi strani. Številke v navadnem tisku so skupne obema zbirkama, krepke pa označujejo številke strani iz rokopisnih zvezkov, ki se pojavljajo zgolj v eni od obeh. Lahko bi rekli, da besedila, ki nastopajo samo v eni izmed obeh zbirk, predstavljajo dve komplementarni množici besedil, besedila, prisotna v obeh zbirkah, pa presečno množico. Ta je pomembnejša od prejšnjih dveh, saj predstavlja dve različici istega besedila in omogoča opredelitev razlik (prej kot analogij) metodološkega tipa, ki se pojavljajo v obeh delih.

Baudouinovo potovanje (v te kraje) na približno 1500 v današnjem času. Za predstavitev terskega narečja gl. Ramovš 1935; Merku 1980.

Preglednica 1

Materiali II: strani v rokopisnem zvezku	Rokopisni zvezek	Glosar: strani v rokopisnem zvezku
	XVIII (1873)	
1–2		1–2
30		27–29
34–35		31–33 , 34–35
39–41		36–38 , 39–41
71–74		42–70
114		75–113 , 114
116		115
117–123		117–123
124–125 , 126		126 127
128		128 129
156 157 158		130–155 , 156 158
159–161		159–161
171		162–170 , 171
175–176		172–174 , 175–176
179–180		177–178 , 179–180
181 182		182, 183–187
188		188, 189–190
	XIX (1873)	
3–4		1–2 , 3–4, 5–9
10–11		10–11, 12–16
17–26		17–26, 27
28–32		28–32, 33–52
53–64		53–64
66		65 66, 67–68
69–72		69–72, 73
74–80		74–80, 81
82–83		82–83, 84–86
87		87, 88–89
90–94		90–94, 95–98
99–105		99–105, 106–116
117 118 119		117 119
124		120–123 , 125–139
140–141		140–141, 142–170
171		171 172
173–175		173–175, 176–186
187, 188–189 , 190		187 190, 191–231
232–234		232–234, 235–243
244–245		244–245, 246–259
260–262, 263		260–262
264–265		264–265, 266
267 268 269		267 269

Materiali II: strani v rokopisnem zvezku	Rokopisni zvezek	Glosar: strani v rokopisnem zvezku
270		270, 271–273
274–277		274–277, 278–288
289–291		289–291
292 293, 294–295 , 296		293 296 297
298–305, 306–307		298–305
308–309		308–309, 310
311		311, 312–336
337		337 338
339		339, 340–342
343–347		343–347, 348–357
358–360		358–360
362–372		361 , 362–372
374–381		373 , 374–381
382 , 383–387		383–387, 388
389		389, 390–399
	XX (1873)	
1–2, 5		1–2, 3–4 , 5
6 , 7–12, 13 14 15 16		7–12, 14 16
17–18 , 19–23, 24		19–23
25–27, 28 , 29–31		25–27, 29–31
34–40		32–33 , 34–40
43–45		41–42 , 43–45
46–51 , 52–61, 81		52–61, 62–80 , 81
82 83 88 89 90		83, 84–87 , 88 90
		91–94 , 117
	XLIV (1901)	
12–20		3–11 , 12–20
22–23		21 , 22–23
26		24–25 , 26
29–30		27–28 , 29–30
33–34		31–32 , 33–34
36–41		35 , 36–41
43		42 43, 44–45
46–51		46–51, 52–53
54–56		54–56, 57–63
135, 140 (poseben dodatek k besedilu, ki je bilo namenjeno za tisk)		135 136 140
67		66 67, 68–70
71, 72–77		71
78–79		78–79
87–88		80–86 , 87–88
90		89 90, 91–98
99–103		99–103, 104–107

Materiali II: strani v rokopisnem zvezku	Rokopisni zvezek	Glosar: strani v rokopisnem zvezku
108, 109–111		108
112–118		112–118, 119
120–128		120–128, 129–131
132–135		132–135, 136–138
139–144		139–144
145		145 146
147–148		147–148, 150

Če si ogledamo kazalo, lahko opazimo, da je v Glosar zajetih več strani rokopisa kot v Materiale II. Glede na to, da je Baudouin pripravljena besedila načeloma v celoti uporabil samo za Materiale II in je za Glosar izrezal le kakšen fragment, pa vendarle lahko domnevamo naslednje: (1) BdC je zavrgel ali izločil (dobršen?) del strani, ki so bile dokumentirane samo v Glosarju; (2) večjemu obsegu strani ne ustreza enaka razlika v obsegu besedilnega korpusa; (3) večje število strani, ki so bile za Glosar skržene na bistvene prvine, lahko povežemo z njihovo večjo vsebinsko vrednostjo z vidika jezikoslovja v ožjem pomenu.

Mislimo, da je smiselno ponazoriti razliko, omenjeno v točki 2. Začeli bomo z nasprotno, a enakovredno smeri, po kateri so – ob (številčni) enakosti strani v rokopisnem zvezku – besedila v Glosarju v primerjavi s tistimi v Materialih II močno skržena.

V kazalu na strani 214 v BdC 1904a lahko vidimo, da stranem 117–123 v zvezku XVIII (ki ga zapisujemo kot 18. zvezek) ustrežajo besedila 538–562 oz. strani 108–111 v Materialih II, kjer najdemo dolgo zgodbo (*Skazka – Märchen*), zapisano v Fejplanu (it. Flaipano). Stranem 117–123 v 18. zvezku ustrezajo posamezni listki Glosarja, ki pa imajo drugačno razporeditev, in sicer:

Preglednica 2

18. 117	Mužac (it. Musi)	listek 1371	=	Materiali II 483
		1372		
		1437–1440		
18. 118	Fejplan (it. Flaipano)	1373	=	Materiali II 542
		1374	=	542
		1375	=	542
18. 119		1441	=	545
		1442	=	546
		1443	=	546
		1444	=	547
18. 120		1446–1447	=	549
		1448	=	550
		1449	=	550
		1450	=	550

18. 120	Mužac	listek 1445		
18. 121	Fejplan	1451	=	Materiali II 555
		1456	=	553
18. 122		1452	=	560
18. 123		1453	=	562
		1454–1455		
18. 123	Mužac	1457–1460		

Opažanja o *količini*:

- dejstvo, da je Baudouin navedel stran 117 izvirnega zvezka med tistimi, ki so bile uporabljene za zgoraj omenjeno zgodbo, vendar pa za to stran ni potrditve na nobenem izmed listkov, pomeni, da se iz nje izpisani deli pojavljajo v katerem izmed petnajstih besedil, ki niso bila dokumentirana na listkih (št. 538, 539, 540, 541, 543, 544, 548, 551, 552, 554, 556, 557, 558, 559, 561) – v nasprotju z desetimi tistimi, ki so bila (št. 542, 545, 546, 547, 549, 550, 553, 555, 560, 562); torej so bili ti deli, ko so bili enkrat uporabljeni, uničeni;
- šestnajst (objavljenih) listkov z besedilnimi fragmenti iz Fejplana se nanaša samo na deset celotnih besedil – če ponovno poudarimo, kar je bilo pravkar povedano o strani 117 –, torej je bil večji del terenskih zapisov uporabljen samo za Materiale II;
- na isti strani v zvezku je lahko dokumentirano gradivo za več kot en kraj, v našem primeru za Fejplan in Mužac, str. 120 in 123;
- od osemnajstih listkov s strani 118–123 izvirnega zvezka, ki se nanašajo na Fejplan, sta bila dva (1454–1455) uporabljena samo za Glosar; po drugi strani pa je bil od enajstih listkov s strani 117, 120 in 123, ki se nanašajo na Mužac, samo eden uporabljen za Materiale II.

Opažanja o *kakovosti*:

- krčenje obsega besedila je povezano z drugačnim raziskovalnim področjem, ki ga na eni strani predstavlja etnologija, na drugi jezikoslovje; cilj prvega naj bi bilo razumevanje širjenja celotne človeške dejavnosti, ki temelji na jeziku, cilj drugega pa razumevanje bistva jezika samega;
- zapisi na listkih se ne razlikujejo od etnografskih besedil samo zaradi pogoštih jezikoslovnih opomb, ampak predvsem po svoji fonetični transkripciji, ki je ohranjena v vsem svojem bogastvu, v nasprotju s poenostavitvijo, ki je bila potrebna za natis. Zaradi te razlike je Glosar enkratni primer tako v zgodovini jezikoslovja nasploh kot v okviru Baudouinovega dela.

Da je bilo vprašanje fonetične transkripcije besedil za Baudouina ključno, dokazuje med drugim tudi pozornost, ki jo temu vidiku posveča v uvodnem delu Materialov II – kar trideset strani je v celoti posvečenih fonetičnim znakom in simbolom. Stvar postane še bolj očitna, če pomislimo, da je število v Glosarju uporabljenih znakov več kot dvakrat večje od tistega v Materialih II (300 proti

123). Zaradi tega vidika – poleg mnogih drugih, ki jih je bilo treba upoštevati, da bi tako kompleksno delo, kot je Glosar, postalo berljivo – je naš Uvod (*Introduzione*) čezmerno narasel na dobrih sedemdeset strani.

- 4 Če količinsko primerjamo še število popisanih krajev, opazimo, da jih Materiali II vključujejo osemnajst, Glosar pa triindvajset. Razliko predstavljajo tisti kraji, od koder ni objavljenih besedil. Poleg triindvajsetih krajev v Terskih dolinah so v Glosar vključeni še trije kraji zunaj njih. Po drugi strani Materiali II vsebujejo nekaj besedil, ki so sicer iz Terskih dolin, a jih ni zbral Baudouin sam, kot je npr. osem ljudskih pesmi, ki jih je zapisala etnomuzikologinja Ella Schultz Adajewski.⁶

Če se vrnemo k vsebinski – ali, če hočemo, tipološki – razliki med zbirkama, lahko samo poudarimo, da je ta resnično pogojevala Baudouinove metodološke izbire pri njuni redakciji.

Zgolj za uvod: medtem ko imajo besedila v Materialih II prevod v en sam jezik – ruščino, pa listki vsebujejo eno ali več ustreznic iz pahljače jezikov – od furlanščine do beneščine ali italijanščine, od knjižne slovenščine do nemščine, od poljščine do ruščine; lahko pa ostanejo tudi brez nje. Pri redakciji listkov smo takšne vrzeli skušali zapolniti na tri načine: z iskanjem morebitne ruske ustreznice v Materialih II; s preverbo drugih dostopnih slovarskih del, predvsem neobjavljenega slovarja *Lessico/Besedišče* slavista Pavleta Merkùja ter slovarjev Maksa Pleteršnika (1894–1895) in Hildegard Striedter-Temps (1963) itn.; s spraševanjem rojenih govorcev. V vseh primerih pa smo, glede na to, da je Glosar izšel v italijanščini, ustreznice prevedli v italijanščino. Takšno drastično poenotenje – čeprav je bogastvo ustreznic vse prej kot naključno in je posledično tudi pomembno – je bilo opravljeno ob upoštevanju dejstva, da je izvirne različice mogoče preveriti na cedeju z rokopisi, ki je priložen Glosarju.⁷

Da izbira ustreznic zdaj v enem, zdaj v drugem jeziku ni zgolj Baudouinova muha, temveč ustreza določenemu namenu, lahko sklepamo, če med seboj primerjamo posamezne primere.

Poglejmo si nekaj časovnih prislovov in njihovih ustreznic na tehle dveh listkih:

2148 *zjùtra* (di mattina [izhodiščno v italijanščini, 'zjutraj']); *zájtra* (zavtra [transliteriramo, rusko 'jutri']); *zjùtra yuóda* (utrom rano [transliterirano, rusko 'zgodaj zjutraj'])⁸

2152 *dávz zjùtra* (davi [knjižna slovenščina] – utrom [transliterirano, rusko 'zjutraj'])

6 O stikih med Ello Schultz Adajewski in Baudouinom prim. Spinuzzi Monai 1994: 26sl.

7 Glosar, vsebina priloženega cedeja in Materiali I–II so dosegljivi na spletni strani <http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/JanBaudouindeCourtenay/index.html> Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) v Ljubljani.

8 Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Zakaj se Baudouin ni omejil na rusko ustreznico? V katerih primerih je izbral italijanščino ali knjižno slovenščino?

Upoštevatni je treba etimološke, glasoslovne, pomenoslovne in skladske argumente, ki se nanašajo tako na slavistiko kot na interlingvistiko, če naj zapisana beseda odraža vpliv izjemno posebne umestitve terskega narečja na stičišče romanskega in slovanskega sveta.

S primerjavo med obliko **zjútra** (sln. *zjutraj*) in italijansko ustreznico *di mattina* postane jasen sintetični značaj prve in analitični druge. V primeru zveze **zjútra yuóda** pa lahko opazimo, da je vrstni red elementov obraten od običajnega zaporedja v slovenščini (*zgodaj zjutraj* in tudi v ruščini *rano utrom*), saj ta jezik – v nasprotju z romanskimi jeziki – predvideva, da se določujoči element nahaja pred določevanim. Odstopanje tako odraža skladski kalk na podlagi romanskega modela.

Zakaj je bila prislovna zveza **zjútra yuóda** prevedena v ruščino? Verjetno zato, ker je Baudouin hotel poudariti, da ima od obeh slovanskih ustreznici ena (*utrom*) isti koren kot slovenska *zjutraj*, medtem ko se druga (*rano*) razlikuje od knjižnoslovenske *zgodaj*, skrčene na **yuóda** v terskem narečju. Prekrivnost korenov v slovenščini in ruščini je poudarjena tudi z izbiro ustreznice *zavtra* za **zájtra**.

Poglejmo si na koncu še nekoliko nenavaden izraz **dávi zjútra**, ki je preveden z dvema različnima prislovnima ustreznicama: knjižnoslovensko *davi* in rusko *utrom* 'zjutraj'. Baudouin ne gre še naprej, če pa bi to storili mi, bi odkrili, da se **dávi zjútra** ujema z italijanskim *stamattina presto* (dobesedno 'danes zjutraj zgodaj'; op. prev.) in torej ustreza slovenskemu *davi zgodaj* in ruskemu *segodnja utrom rano*, z očitno pomensko zožitvijo prislova **zjútra** v smeri niza **yuóda – zgodaj – rano**, kar je verjetno posledica pomenske širitve prislova **dávi**, če naj ta vsebuje pomen 'zjutraj'.

- 5 Menimo, da lahko ta kratki ekskurz o možnem raziskovalnem prispevku problematike prevodnih ustreznici znova pokaže odnos med Glosarjem in Materiali II ter stopnjo komplementarnosti med deloma.

Komplementarnost lahko opazimo tudi v različni obravnavi prevzetih besed – v Materialih II so izpostavljene z ležečim tiskom, medtem ko so na izvornih listkih označene samo občasno, z navedbo tujejezične besede. V naši redakciji smo izpostavili vse, in sicer posredno, tako da smo v kazalu terskega narečnega besedja prevzetim iztočnicam v okroglih oklepajih pripisali ustrezni tujejezični model.

Tiskana izdaja Glosarja je zasnovana tako, da prvi del vsebuje listke v diplomatičnem prepisu, opremljene z osnovno slovnično analizo in potrebnimi vsebinskimi opombami, drugi del pa obsega različne sezname. Med njimi so splošno kazalo terskih narečnih iztočnic (*Indice del dialetto del Torre*), knjižnoslovensko-terski in italijansko-terski seznam (*Indice sloveno standard - tersko oz. Indice italiano - tersko*); sledijo posebni lastnoimenski sezname, tj. sezname zemljepisnih

imen v ožjem pomenu, ledinskih imen, vodnih imen, gorskih imen, stanovniških imen (etnikov), priimkov, hišnih imen, osebnih imen in vzdevkov. Splošno kazalo terskega narečnega besedja vsebuje vse iztočnice z listkov skupaj z njihovimi različicami; iztočnice, ki so obravnavane kot prevzete, so opremljene – kot je bilo že omenjeno – s tujejezičnim izhodiščem, poleg tega pa – tako kot vse druge – še s prevedkoma v slovenščino in italijanščino. Na koncu navedene številke listkov, na katerih je zapisana posamezna iztočnica, omogočajo enostavno preverbo.

Glede na to, da Glosar poleg iztočnic, ki se nahajajo tudi v Materialih II, vsebuje še mnoge druge (veliko manj je iztočnic, ki se pojavljajo samo v Materialih II), kot je razvidno iz našega primerjalnega kazala, lahko sklenemo, da splošno kazalo Glosarja vsebuje ves terski korpus, kot ga je dokumentiral Baudouin. To lahko sklepamo tudi zato, ker je iztočnice, ki se pojavljajo izključno v Materialih II, Pavle Merkù vključil v svoj slovar *Lessico/Besedišče*, ki smo ga imeli možnost primerjati z Glosarjem, s čimer smo jih lahko vsaj posredno evidentirali.

Poleg seznamov slovarskega tipa vsebuje Glosar še vrsto drugačnih seznamov in preglednic, primerljivih s tistimi v Materialih II, a jih tu puščamo ob strani. Spomnimo samo na stvarno kazalo (*Predmetnyj ukazatel'/Sachregister*), pojmovno kazalo tipa besede in stvari (*Wörter und Sachen*), ki vsebuje posamezna področja in njihova podpodročja, urejena po abecednem vrstnem redu (BdC 1904a: 220–232).

Kar se tiče temeljne razlike glede fonetične transkripcije, o kateri smo že govorili, pa je treba omeniti, da postane popolnoma jasna že, če sopostavimo dve različici istega besedila iz obeh zbirk.

Da bi ob številnih drugih pojasnili ta vidik do zdaj obravnavanega vprašanja, predlagamo kratko ponazoritev na osnovi posnetka rokopisne strani 188 iz Glosarja (slika 1) – gre za štiri (1444, 1446, 1447 in 1448) od osmih listkov, ki jih lahko najdemo v besedilih 546, 547, 548 in 550 na strani 110 v Materialih II (slika 2):

1444 za súsce trí ([prevod iz ruščine] za vse tri) [Materiali II, str. 110, besedilo 546]
(*Ms. 188/d*) **Fl. 18.119**

1446 spéka ([prevod iz ruščine] znova) [Materiali II, str. 110, besedilo 547]
(*Ms. 188/f*) **Fl. 18.120**

1447 k^uó [prevod iz terskega narečja] kaj nu tó = k^uó no tóju (vogliono) ([prevod iz ruščine] hočejo); nu tóju ([prevod iz ruščine] hočejo) [Materiali II, str. 110, besedilo 548]
(*Ms. 188/g*) **Fl. 18.120**

1448 uštír [prevod iz terskega narečja] gostilničar e sé wstičú (se je razjezil) [Materiali II, str. 110, besedilo 550]
(*Ms. 188/h*) **Fl. 18.120**

Treba je poudariti, da je redakcija zgornjih listkov drugačna, manj podrobna kot v tiskani izdaji Glosarja, in obenem opozoriti na to, da so ti listki vsebinsko skrčeni in drugače oblikovani tudi glede na ustrezna makrobesedila v

<p>Fl., Mus. XVIII. 119, 120 so klícalo ušterja, zá kž stóri kónt (za ke on stori conto)</p> <p>18. 119 Fl.</p>	<p>XVIII. 119, 120 188 uštir e džau(an ž)</p> <p>18 119 Fl.</p>
<p>sekóme (sicome)</p> <p>18. 119 Fl.</p>	<p>za súsce tré (gas bene žpne)</p> <p>18. 119 Fl.</p>
<p>ké ti maš barése? (chlaic)</p> <p>18. 120 Musi Fl.</p>	<p>spéka (onst)</p> <p>18 120 Fl.</p>
<p>knó-mu nu tó = knó nu tóju (vghion/vojny) nu tóju (sopny)</p> <p>18 120. Fl.</p>	<p>uštir e se st usti- ču (se je majeril)</p> <p>18. 120 148 Fl.</p>

Slika 1: BdC, Glosar, rokopisna stran 188 (Arhiv Ruske akademije znanosti – Oddelek v Sankt Peterburgu, Fond 102, Opis' 1, št. 111)

Slika 2: BdC 1904 = Materiali II

- 547 žoŋ», è te-drúv «za - sùse - trì». Anò ušti^{er} e-bìw w-štíčŷ (veleŋàŋ),
 za - twó-k e-mjèw parnestí, ŋíŋ - parnestí sèr anu kròx anu víno;
 anu je- spēka «parnésu nu - drúu porŷejóŋ; anu su - snjédŷ sèr nu
 548 kròx, ánu «popílŷ víno. Nu-zát oné su- spēka -tówkŷ tana-táolu;
 549 anu je - paršòw ušti^{er} wprášat, kwó - nu - tò, kwó - no - tòju. Anò
 onò so- spēka «klícalŷ: dàŋ e - klícu «za - sèr», te-drúv je - klícu «zá
 550 - ražóŋ», è te - drúv «za - wsé - trì». Ezát ušti^{er} e - sè - wstíčŷ anu
 e - džaw, kè nu - wzomíte lúč anu ke nu - alínte spát, «zájtra bómo
 - stórlí la - rèšt, drúw». Énu onò - su - šlè spát.
- 551 Ánu ušti^{er} e - džaw swóji - ženŷ: «¿Kwó momo-stortŷ, ke tjézyj
 nu - tòju májkuj sèr, a míj - a - njémamo vèj? — já, naŋcwój já
 - man - zdrjéŷ wráta od - butége, anu máŋ - wkrástŷ sèr zá - jŋn
 - dátŷ ŋéŋ zájtra».
- 552 Énu - zát drúv - dán, k ú - je - pāršŷ ospodèŋ od - botége, o - ní
 553 - obrjétu síra, kè so - a - ukràdlŷ. Anò óŋ ú - je - šòw lédat fárču,
 554 dát notícju. Anò sú - paršlŷ pulicíja «prášat ušti^{er}rja, j ú - ma fo-
 555 réšte. Ušti^{er} e - džaw, ké ma trí, ké nu - spòju. Anu pulicíja

547 третій — «для всѣх троих». И хозяин сердился, так как он должен
 был принести им сыр, хлѣб и вино; и опять принес другую пор-
 548 цию; и они съѣли сыр и хлѣб, и выпили вино. Затѣм опять они
 549 стучали по столу; и хозяин пришел спросить, чего они хотят. И
 они опять кричали: один кричал «за сыр», другой причал «за ре-
 550 зон» (как слѣдует), третій — «для всѣх троих». Тогда хозяин раз-
 сердился и сказал, чтобы они взяли свѣчу и чтобы шли спать,
 «завтра мы сдѣлаем остальное». И они пошли спать.

551 И хозяин сказал своей женѣ: «Что нам дѣлать, если они хо-
 тят только сыру, а у нас его нѣт болѣе? — да, сегодня ночью я
 должен взломать дверь в лавкѣ и украсть сыр, чтобы им дать
 завтра».

552 Затѣм на слѣдующій день, когда хозяин лавки (лавочник)
 553 пришел, он не нашел сыра, ибо его украли. И он отправился в
 554 полицію, дать знать об этом. И полиція пришла спрашивать хо-
 555 зяина гостинницы, есть ли у него чужіе. Хозяин сказал (отвѣ-

Materialih II – na listkih lahko prevodnih ustreznih sploh ni (prim. **k^uó** in **uštír** na listkih 1447 in 1448) ali pa nastopajo v italijanščini, slovenščini ali ruščini, medtem ko se v Materialih II pojavljajo samo ruske ustreznice. Če si pogledamo še fonetične znake, imamo **trí** proti **trí** (1444), **k^uó nu tó** proti **kwó-nu-tò** in **k^uó no tóju** proti **kwó-nó-tòju** (1447) ter na koncu **uštír e sé** **ʷstičū** proti **uštír e-sè-wstičū** (1448). Kompleksnost teh vprašanj ne dovoljuje, da bi se jim v tem prispevku posvetili še bolj, zato priporočamo v branje strani 37–72 v Uvodu (*Introduzione*) Glosarja (Spinozzi Monai 2009), kjer se nahaja njihova poglobljena obravnava.

- 6 Na koncu našega hitrega pregleda, ki naj bi predstavil komplementarnost Materialov II in Glosarja, bi radi ob misli, da v skladu z Baudouinovo vizijo deli predstavljata izhodišče za raziskovanje, ki ju presega, navedli vsaj dve tovrstni deli – namen prvega so spoznanja na področju splošnega jezikoslovja, drugo pa je meddisciplinarno, saj se v njem z analizo slovničnih podatkov pojasnjuje kulturno dejstvo. V prvem primeru gre za Baudouinov članek iz leta 1905 *Neskol'ko slučae v psihičeski-morfologičeskogo upodoblenija ili uodnoobraženija v tersko-slavjanskih govorah severo-vostočnoj Italii* (Nekaj primerov psihomorfoloških [nalikovnih] prilagoditev ali izravnjav v slovenskih terskih govorih v severovzhodni Italiji), posvečen naslonskemu osebkju, tipičnemu za galoromanska narečja, ki je po zaslugi stoletnih stikov s furlanščino prodril tudi v tersko narečje; v drugem primeru pa gre za našo študijo *La 'femminilizzazione' del neutro in un'area di contatto slavo-romanza* (Feminizacija srednjega spola na enem od območij slovanško-romanskega stika; Spinozzi Monai 1995a; prim. še Spinozzi Monai 1995b), posvečeno rekonstrukciji antropološkega podatka na osnovi jezikovne ostaline, odkrite v enem od nadiških krajev v bližini Terskih dolin.

Prevedel **Robert Grošelj**

BIBLIOGRAFIJA

- BdC 1864** = Jan Baudouin de Courtenay, *Rozprawa mająca zwjázek z kwestją językową*, 1864. (Neobjavljeno, prevod v italijanščino Di Salvo 1975, 77–101.)
- BdC 1871** = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, Nekotorye obščie zamečanja o jazykovedenii i jazyke, *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija* 1871, 153, 279–316.
- BdC 1875** = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Warszawa – Sankt-Peterburg, 1875.
- BdC 1876** = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, Rez'ja i Rez'jane, *Slavjanskij sbornik* 3/1, 1876, 223–371.
- BdC 1895** = Jan Baudouin de Courtenay = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie I: Resianische Texte, gesammelt in den Jj. 1872, 1873 und 1877, geordnet und übersetzt von J. Baudouin de Courtenay = Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i ètnografii I: Rez'janskije teksty sobral v 1872, 1873 i 1877 gg., uporjadočil i pe-revel I. A. Boduèn-de-Kurtenè*, Sankt-Peterburg, 1895.
- BdC 1901** = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, O smešannom karaktere vseh jazykov, *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija* 1901, 337, 12–24.

- BdC 1904a** = Jan Baudouin de Courtenay = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie II: Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien, gesammelt und herausgegeben von Jan Baudouin de Courtenay* = *Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i ètnografii II: Obrazcy jazyka na govorah Terskih Slavjan v severovostočnoj Italii sobral i izdal I. A. Boduèn-de-Kurtenè*, Sankt-Peterburg, 1904.
- BdC 1904b** = Jan Baudouin de Courtenay, *Pervyj s"ezd slavjanskih filologov i istorikov I: materialy po organizacii s"ezda, 1. Avgust 1903 – Maj 1904*, Sankt-Peterburg, 1904, 13–14.
- BdC 1905** = I. A. Boduèn-de-Kurtenè, Neskol'ko slučae v psihičeski-morfologičeskogo upodoblenija ili uodnoobraženija v tersko-slavjanskih govorah severo-vostočnoj Italii (Posvjaščajetsja Vlad. Ivan. Lamanskomu k ego 50-letnemu jubileju), *Izvestija Otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti imp. Akademii Nauk* 10 (1905), št. 3, 266–283.
- BdC 1909** = Jan Baudouin de Courtenay, Zarys historii językoznawstwa czyli lingwistyki (glottologii), *Poradnik dla samouków: wskazówki metodyczne dla studujących poszczególne nauki*, Warszawa, 1909, serija 3, zvezek 2, snopič 2, 85–302.
- Di Salvo 1975** = Maria Di Salvo, *Il pensiero linguistico di Jan Baudouin de Courtenay*, Venezia – Padova, 1975.
- Glosar** = Spinozzi Monai 2009
- Materiali II** = BdC 1904a
- Merkù 1980** = Pavle Merkù, O slovenskem terskem narečju, *Slavistična revija* 28 (1980), št. 2, 167–178.
- Merkù (rokopis)** = Pavle Merkù, *Lessico del dialetto sloveno del Torre* = *Besedišče terskega narečja*, [2007]. (Neobjavljeni rokopis.)
- Pleteršnik 1894–1895** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1–2, Ljubljana, 1894–1895.
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, Terski dialekt, v: Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana, 1935, 53–55.
- Spinozzi Monai 1994** = Liliana Spinozzi Monai, *Dal Friuli alla Russia: mezzo secolo di storia e di cultura in margine all'epistolario (1875–1928) Jan Baudouin de Courtenay*, Udine, 1994.
- Spinozzi Monai 1995a** = Liliana Spinozzi Monai, *La 'femminilizzazione' del neutro in un'area di contatto slavo-romanza*, v: Gianna Marcato (ur.), *Donna e linguaggio: atti del Convegno Internazionale di Studi "Dialettologia al femminile"*, Sappada/Plodn (Belluno) 26–30 giugno 1995, Padova, 1995, 545–556.
- Spinozzi Monai 1995b** = Liliana Spinozzi Monai, Kategorija spola v nadiškem narečju: nekaj vprašanj, *Slavistična revija* 43 (1995), št. 4, 411–425.
- Spinozzi Monai 2009** = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine – Sankt-Peterburg – Ljubljana, 2009.
- Striedter-Temps 1963** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden, 1963.
- Tolstoj 1960** = Nikita Iljič Tolstoj, *O rabotah I. A. Boduèna de Kurtenè po slovenskomu jazyku*, v: I. A. Boduèn de Kurtenè 1845–1929 gg. (k 30-letiju so dnja smerti), Moskva, 1960, 67–81.
- Toporišič 1962** = Jože Toporišič, Die slovenische Dialektforschung, *Zeitschrift für slavische Philologie* 30 (1962), št. 1, 383–416. (Slovensko besedilo: *Slovensko narečjeslovje 19. stoletja*, v: Jože Toporišič, *Portreti, razgledi, presoje*, Maribor, 1987, 217–256. Prevod strani 218–233: *La dialettologia slovena fino a tutto il secolo 19*, v: Jože Toporišič – Boris Paterni (ur.), *Resiano: un dialetto sloveno*, prev. Liliana Spinozzi Monai, Ljubljana, 2008, 51–75.)

SUMMARY

The Complementarity of Jan Baudouin de Courtenay's *Materials 2* and *Torre Dialect Glossary*

The publication of the manuscript glossary of the Torre dialect (as *Il Glossario del dialetto del Torre* by Liliana Spinozzi Monai in 2009) has made it possible to compare the two basic methods of studying and processing dialect material that Jan Baudouin de Courtenay employed in his research on Slovenian dialects and that he finally perfected from 1872 to 1913 on material from the Resia and Torre dialects. These two methods include the transcription of dialect texts and their linguistic analysis, carried out by producing a glossary of word forms used in the texts. It was determined that the glossary was created based on copies of a large number of texts that were transcribed in multiple locations and that it thus contains considerably more headwords than the text collection. This article highlights the method of preparing dictionary contextual examples that is subordinated to presenting the structural features of the language, and that differs from that used in *Materialen II* (*Materials 2*) in its smaller extent and more precise phonetic transcription (twice the number of symbols are used). The translation techniques are also different: whereas all of the dialect material in *Materials 2* is translated into Russian, the selection of equivalents in other languages (from Friulian to Venetian dialect or Italian, from standard Slovenian to German, and from Polish to Russian) in the glossary indicates a well-thought-out juxtaposition of forms that were similar or completely different either developmentally or in terms of linguistic typology, whereby language contact phenomena were often emphasized. In line with Baudouin de Courtenay's plans, the complementarity of the two works should provide bases for various further research.

MIHAELA KOLETNIK

SAMOSTALNIŠKE MANJŠALNICE V PRLEŠKIH NAREČNIH SLOVARJIH

COBISS: 1.01

Prispevek zarisuje obseg samostalniških manjšalnic, tj. modifikacijskih izpeljank, v treh prleških narečnih slovarjih: v slovarju *Gúčati po antújoško* (Bernard Rajh, 2010), *Cerkvenjaškem besednjaku – Antujoškem besednjaku* (Ciril Paluc, 2010) in *Slovarju severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom* (Ciril Vnuk, 2012). Primerjalno jih obravnava z vidika rodnosti in razvrstitvenih lastnosti obrazil.

Ključne besede: besedotvorje, manjšalnice, panonska narečna skupina, prleško narečje, prleški narečni slovarji

Nominal Diminutives in Prlekija Dialect Dictionaries

This article focuses on the corpus of nominal diminutives (i.e., modification word-formations) in three Prlekija dialect dictionaries: *Gúčati po antújoško* (Bernard Rajh, 2010), *Cerkvenjaški besednjak – Antujoški besednjak* (Ciril Paluc, 2010), and *Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom* (Ciril Vnuk, 2012). It compares them based on productivity and the classification characteristics of word-formation affixes.

Keywords: word formation, diminutives, Pannonian dialect group, Prlekija dialect, Prlekija dialect dictionaries

1 UVOD

Po Ireni Stramljič Breznik (2008: 56) manjšalnice, tj. samostalniške tvorjenke, ki se uvrščajo med modifikacijske izpeljanke (Toporišič 1992: 100; 2000: 183–187), s pomenskega vidika izražajo manjšo mero podstave in načeloma objektivno poimenujejo pojavnost glede na velikost druge take pojavnosti. V slovenščini se manjšalnost uporablja tudi za izražanje stopnjevitosti ali čustvenosti (ljubkovalno-manjšalno, slabšalno-manjšalno), manjšalna obrazila pa so pogosta tudi pri poimenovanju mladičev oz. nedoraslosti (Stramljič Breznik 2008: 56). Rajna Dragičević (2015) ugotavlja, da ima večina samostalniških manjšalnic samo en, tj. manjšalni pomen, hkrati pa opozarja, da nekatere izmed njih ob manjšalnem razvijejo tudi nemanjšalni pomen, in sicer (kontinuirano) od blage zaznamovanosti osnovnega manjšalnega pomena (npr. ljubkovalnost, slabšalnost, evfemističnost) preko osamosvojenega pomena znotraj večpomenske strukture manjšalnice¹ do

Prispevek je bil predstavljen na 3. Slovenskem dialektološkem posvetu (SDP 3), ki sta ga 11. in 12. februarja 2016 v Ljubljani organizirala Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

¹ Rajna Dragičević (2015) pripisuje manjšalnicam možnost razvoja polisemije, pri čemer se sekundarni pomen manjšalnic najpogosteje razvije zaradi metaforičnega ali metonimičnega prenosa.

popolne osamosvojitve pomena oz. leksikalizacije. Novi leksem ima nemanjšalni, samosvoji pomen, osamosvojen od prvotnega manjšalnega pomena.

2 PRIKAZ TVORBENIH OBRAZIL MANJŠALNIC V PRLEŠKIH NAREČNIH SLOVARJIH

Pripravek zarisuje obseg samostalniških manjšalnic, obravnavanih z vidika rodnosti in razvrstitvenih lastnosti obrazil, v treh prleških narečnih slovarjih. Osnova za obravnavo so izpisi iz narečnega slovarja Gúčati po antùjoško Bernarda Rajha (2010),² Cerkvenjaškega besednjaka – Antujoškega besednjaka Cirila Paluca (2010) in Slovarja severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom Cirila Vnuka (2012). Rajhov slovar obsega okrog 10.000, Palučev okrog 9000, Vnukov pa okrog 3700 besed. Največ samostalniških manjšalnic prinaša Rajhov slovar, najmanj Vnukov. V Gúčati po antùjoško (GPA) imajo manjšalnice 2,4-odstotni delež, v Cerkvenjaškem besednjaku (CB) znaša ta 1,41 %, v Slovarju severovzhodnega ormoškega govora (SSOG) pa 2,65 %. Različna je tudi razporeditev manjšalnic po spolih. V cerkvenjaškem govoru prevladujejo ženskospolske manjšalnice, v ormoškem govoru pa je število moškospolskih manjšalnic za tretjino večje od števila ženskospolskih manjšalnic.³ Srednjespolskih tvorjenk je malo, še največ jih izpričuje Rajhov slovar.

Preglednica 1: Primerjava obsega manjšalnic v prleških slovarjih

	GPA	%	CB	%	SSOG	%
Moškospolske manjšalnice	111	46,25	60	47,25	56	57,14
Ženskospolske manjšalnice	121	50,42	63	49,60	38	38,77
Srednjespolske manjšalnice	8	3,33	4	3,15	4	4,1
Skupaj	240	2,4	127	1,41	98	2,65

2.1 Manjšalnice v narečnem slovarju Gúčati po antùjoško (Rajh 2010)

Pregled tvorbenih obrazil manjšalnic, izpričanih v *Gúčati po antùjoško*, kaže, da manjšalnice moškega in ženskega spola izkazujejo enako tvorbeno raznolikost, medtem ko so manjšalnice srednjega spola tovrstno manj raznolike.

2.1.1 Manjšalnice moškega spola

Obrazila manjšalnic moškega spola si glede na tvorbeno rodnost padajoče sledijo v naslednjem zaporedju: *-ek (glažek)*, *-ec (bikec)*, *-ček (čebrček)*, *-ič (tramič)*, *-c (piskrc)*, *-č (žaklč)* in *-(in)-jak (okijak)*.

² Rajh svoje delo v podnaslovu poimenuje Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora.

³ Moškospolske manjšalnice so številčnejše tudi v prekmurskem narečju. V beltinskem govoru jih je za polovico več kot ženskospolskih, v porabskih govorih pa je razlika med njimi več kot 10 % (Koletnik 2015: 451).

Najrodnejše je obrazilo *-ek* s 54 tvorjenkami. Najpogosteje se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi: *atek*, *camblek* 'kembeljček', *črvek*, *dedek*, *glažek*, *golobek*, *grozdek*, *hujdiček*, *kladek*, *ključek*, *knofek*, *kolaček*, *košek*, *kozlek*, *kujek*, *lampek*, *lasek*, *listek*, *loparek*, *maclek* 'kladivce', *mujcek*, *nožek*, *pebarek* 'fantič(ek)', *pehek* 'kijec, batek', *pesek* 'psiček', *pilek* (< *pildek*), *pišek*, *plohek*, *potatek*, *prstek*, *püčeček*, *püšlek*, *rilek* 'hlodek', *stolek*, *talerek*, *telek*, *tramek*, *vozek*, *zizek* 'manjši sesek', manj pogosto na palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-c*: *iček* 'teliček', *jünček*, *kunček*, *polček* (< *polc* 'opornik'), *puček* 'pujsek', *robček*, ali na *-k*: *srmaček*, *štriček*. Iz slovarja je razvidna tudi tvorba manjšalnic na *-ek* kot drugostopenjskih tvorjenk iz tvorjenih podstav na *-ec* (*ajngelček*, *falaček*, *klinček*, *zvunček*) in *-c* (*haklček*). *Mujcek* in *telek* imata v slovarju pripisan dodatni kvalifikator ekspresivno, *camblek*, *stolek*, *talerek*, *tramek* in *zvunček* pa imajo narečno uveljavljene sopomenke *camblček*, *stolec*, *talerček* in *talarček*, *tramič* in *zvunec*. Kot manjšalnici bi bilo mogoče obravnavati tudi tvorjenki *drobižek* 'droben otrok' in *cartek* 'razvajenček, ljubljenček'. *Drobižek* izraža sočutje ali usmiljenje do osebe, poimenovane z manjšalnico, v primeru *cartek* pa je moškospolsko obrazilo *-ek* dodano ženskospolski podstavi (*carta* 'razvajenec, ljubljenec').

Primerov *česnik* 'česen', *cincek* 'malo ali nedoraslo bitje' in *fiček* 'fičko' ne opredeljujemo kot manjšalnice, saj pripona tvorjenk besednopomensko ne opredeljuje, ampak ima le strukturalno funkcijo. Tudi leksemi *ječmenček* (s sopomenko *ječmenec*) 'gnojno vnetje obočesne lojnice', *sirek* 'vrsta okrasnega grma, sneženka', *soldaček* 'majhna ciklama' (< *soldak* 'ciklama'), *trsek* 'okrasna cvetlica' in *jarmek* 'stranski klin pri jarmu, jarmnik', katerih sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa na osnovi videza (podobnost), oblike ali metonimije, funkcionirajo kot tvorjenke le na strukturalni ravni in z vidika besedotvornega pomena niso manjšalnice. Izglagolska tvorjenka *cecek* (< *cecati* 'sesati', kar je splošnoсловanska onomatopeja iz otroškega jezika – ESSJ 1: 59) ni manjšalnica, čeprav bi manjšalni pomen lahko motivirala ločitev dela od celote (Merše 2010: 48). Med navidezne manjšalnice uvrščamo še izglagolsko tvorjenko *brodek* (s sopomenko *brodec*) 'slinček' in samostalnik *jürek*, ki se v slovarju pojavlja vzporedno ob samostalniku *jüri* 'tisočak', to pa ga opredeljuje kot sopomenko, zato mu ni mogoče pripisati manjšalnostnega pomena. Tudi *lorbek* in *pusek* se le navidezno pridružujeta manjšalnicam, saj gre za fonološko oz. morfološko prilagojeni različici nemških poimenovanj *Lorbeer* 'lovor' in *Kuss* 'poljub'. V primerih *kosek* 'kos (ptica)' in *prašiček* 'prašič' je v narečju prišlo do popolne osamosvojitve pomena oz. leksikalizacije.

Drugo najpogostejše obrazilo je *-ec* s tvorjenkami brez premen, npr. *akec* 'drekec', *bakec* 'teliček', *bikec*, *Bogec*, *cepec*, *cvekec*, *čikec* 'teliček', *drekec*, *grahec*, *irgec* 'tepček', *jarkec*, *klinec* 'klinček', *korpec*, *križec*, *lükec*, *plehec*, *puhec* 'prašiček', *roglec*, *stolec*, *šekec* 'lisasti bikič', *škafec*, *štilec*, *zobec* 'zobček', *zvunec*, ali s spremeno zaradi podstave na *-k*: *rinček*. Manjšalnicam *akec*, *Bogec* in *čikec* je v slovarju pripisan kvalifikator ekspresivno. *Bikec*, *stolec* in *zvunec* imajo sopomenske dvojnice *bikič*, *stolek* in *zvunček*.

Med navidezne manjšalnice uvrščamo leksem *public*, ki ima v narečju uveljavljeno sopomenko *puba* 'fant', saj pri *publicu* ni mogoče odkriti sobesedilnih znakov za manjšalni pomen. Kot manjšalnico je tako mogoče leksem opredeljevati le na strukturni, ne pa na semantični ravni. Pomenotvornega in ne besedotvornega nastanka so še leksemi *drobec* 'drobir; ostanek na rešetu pri mlačvi', kjer bi manjšalni pomen lahko motivirala ločitev dela od celote, *jugec*, ki poimenuje tip manjšega osebnega avtomobila znamke Crvena zastava jugo, ter samostalniki *ječmenec* (s sopomenko *ječmenček*), *ogjec* 'ognjič', *lipek* 'naivnež, neroda' in *marulek* 'revše', katerih sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa na osnovi videza oz. kolektivne ekspresije. Izglagolska tvorjenka *prdec* (< *prdeti*) ni manjšalnica, čeprav bi manjšalni pomen lahko motivirala kratkotrajnost dejanja, kar pa ni v skladu z besedotvorno teorijo, po kateri so manjšalnice le izsamostalniške tvorjenke.

Po pogostnosti pojavljanja sledi obrazilo *-ček*⁴ s 16 tvorjenkami: *bobenček*, *camblček* 'kembeljček', *čebriček*, *falarček* '(zidani) stebriček', *haklček*, *hamrček*, *kamček*,⁵ *ladlček*, *mašlček*, *penzlček*, *špeglček*, *štiklček*, *štinglček*, *talarček* in *telerček* 'oboje manjši krožnik' ter *žaklček*. Pleteršnikov slovar nima nobene izmed navedenih tvorjenk, SSKJ pa beleži manjšalnici *bobenček* in *žakeljček*, in sicer kot tvorjenki z že posplošenim obrazilom *-ček*. *Camblček* ima sopomensko dvojnico *camblek*, *talarček* in *talerček* pa imata sopomenko *talerek*.

Obrazilo *-ič*, ki je z izjemo manjšalnice *vršič* nenaglašeno, izkazuje sedem primerov: *bikič*, *grüntič*, *kokotič*, *krampič*, *rožič* 'del tulca govejega roga, ki se uporablja pri polnjenju klobas', *tramič* in *vršič* 'vrh rastline'. Največkrat se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi, redkeje palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-g* (*rožič*) oz. *-h* (*vršič*). *Bikič* ima narečno uveljavljeno sopomenko *bikec*, *tramič* pa *tramek*. *Vršič* kaže metaforično asociacijo na osnovi oblike in položaja.

Tvorjenki *lūmpič* in *kūmič* (s sopomenko *kūn*) sta navidezni manjšalnici, saj gre za morfološko prilagojeni izposojenki iz bav. avstr. *Lumpe* 'ledvica' in *kūmm* 'kumina' (DLS: 173; ESSJ 2: 110).

Manj rodni sta obrazili *-c* in *-č*. Obrazilo *-c* je izpričano pri tvorjenkah *aškrč*⁶ 'košček', *hakle* 'kaveljček', *piskrc*, *pūšlc* in *štinglc* 'peceljček', obrazilo *-č*, ki je reducirana različica obrazila *-ič*, pa se razvršča za zvočnikom *-l*, na katerega se končuje podstava: *reglč* 'manjši hlod/kos lesa', *žaklč* 'manjša vreča' in *hublč* 'oblič', ki izkazuje majhnost v primerjavi z izhodiščnim samostalnikom *hobl* '(večji) oblič'.

Z enkratno pojavitvijo je v slovarju zastopano še obrazilo *-(in)-jak*. Slovarska razlaga, pripisana samostalniku *okijak* (< *okn-in-jak*) 'manjše okno brez zasteklitve (npr. v kleti)', sicer kaže na njegov manjšalni pomen, njegova strukturna podoba pa ne.

4 Irena Stramljič Breznik (2008: 60) piše, da moškospolske manjšalnice z obrazilom *-ček* načeloma nastajajo takrat, ko je izglasje podstave zvočnik. Ločujemo jih od tvorjenk z izglasjem na *-ček*, pri katerih gre samo za glasovno premenjeno obliko.

5 V primeru *kamček* (< *kamenček*) je opaziti izpad zloga.

6 Po Pleteršniku je oblika *aškrč* »menda nam.[esto] *aškrtec*, dem.[inutiv] *aškrč*«.

2.1.2 Manjšalnice ženskega spola

Pri tvorbi manjšalnic ženskega spola so izpričana obrazila *-ica* (*mravlica*), *-ca* (*metlca*), *-ika* (*rožika*), *-ka* (*kočka*) in *-(in)-ka* (*štalinka*).

Najrodnejše ženskospolsko obrazilo je *-ica*, ki je kdaj tudi naglašeno (*gorica*, *košica*, *mejica*, *stolica*, *vedrica*). Dodaja se glasovno nepremenjeni podstavi: *amica*, *babica*, *gorica*, *gumica*, *grūdica*, *hojkica*, *jarkica* 'mlada kokoš' (< *jarka*), *jenkica*, *jivica*, *kantica*, *kartica*, *klanfica*, *klingica*, *klobkica*, *kokica*, *krožica* (< *kroža* 'večji kozarec'), *kupica*, *kurvica*, *lampica*, *laptica* 'latica', *lestvica*, *markica* 'znamkica', *motkica*, *mravlica*, *okica* 'očesce', *pikica*, *pilkica*, *rantica*, *regica* 'manjša zelena žaba' (< *rega* 'žaba'), *ročica* 'manjši vrč', *sklojzica*, *stolica* 'manjša klop', *šajbica*, *štengica* 'drogec', *vedrica*, *žagica*, ali palatalizacijsko premenjeni podstavi, če se ta končuje na *-k*: *rinčica*. Iz slovarja je razvidna tudi tvorba manjšalnice na *-ica* kot drugostopenjske tvorjenke iz tvorjene podstave na *-ka*: *krtačkica* (< *krtačka*). Jotacijsko premenjena je tvorjenka *košica*. Manjšalnici *kokica* in *kurvica* imata pripisan dodatni kvalifikator ekspresivno. V primeru *vedrica* je ženskospolsko obrazilo *-ica*, s katerim navadno izpeljujemo manjšalnice iz ženskospolskih samostalnikov, dodano srednjespolski podstavi. Manjšalnica *okica* ima sopomensko dvojnico *okika*.

Skupino razširjajo leksemi, katerih sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa na osnovi videza (podobnosti), oblike, razširitve prvotnega pomena ali kolektivne ekspresije: *iglica* 'vlečni klin pri ojesu', *kopica* 'stog', *ribica* 'ledvica', *müšica* 'mušica, tj. majhni muhi podobna žuželka' (< *muh-ica*), *šibica* 'vžigalica', *žabica* 'obešanka', *knjižica* 'izkaznica (dokument)', *mejica* 'porasel svet ob meji', *ročica* 'navpična opornica pri vozu' (< *rok-ica*). Ti kot tvorjenke funkcionirajo le na strukturni ravni. V primeru *tetica* 'teta' je prišlo do osamosvojitve pomena oz. leksikalizacije.

Drugo najpogostejše je obrazilo *-ca*, ki je lahko tudi reducirana različica obrazila *-ica* (npr. *sekirca* < *sekirica*): *blajca*, *deklinca*, *garca* 'manjša lojtrnica za voz', *gožca* 'manjša vrbova šiba', *grabca* 'del vinograda', *grolca*, *iglca*, *iskrca*, *jedrca* 'jedrce', *kahlca* 'ploščica', *kanglca*, *kaplca*, *ketnca*, *kobilca* '(zelena) kobilica', *krüglca*, *lükncica*, *merca*, *metlca*, *mlinca* 'manjši mlin', *mrkevca*, *omarca*, *renglca*, *sekirca*, *sükncica*, *šaflica*, *šauflica* 'lopatka', *šifrica* 'košček', *škatlca*, *štalca* '(v hlevu) ograjen prostor za svinjo', *tablca* in *znürca*. *Šaflica* in *šauflica* sta sopomenski dvojnici. *Blajca* je narečno uveljavljena sopomenka *blajčike*, *deklinca* pa *deklinčike*. V primeru *jedrca* je ženskospolsko obrazilo *-ca* dodano srednjespolski, v primeru *mlinca* pa moškospolski podstavi. Pri *štalci* z narečno sopomenko *štalinka* manjšalni pomen motivira izražena majhnost oz. delnost v primerjavi s celoto. Skupino razširjajo še množinski samostalniki *jaslce*, *orglce* in *vilce*, izpeljani iz istospolnih nemanjšalnih množinskih samostalnikov, kjer se obrazilo *-ice* realizira kot *-ce* (npr. *jasli* → *jaslice* → *jaslce*).

Samostalniki *detelca*, *sparca* in *štegnca*, narečno uveljavljene sopomenke leksemov *detela* 'detelja', *sparina* 'sopara, vročina' in *štega* 'stopnica', se uvrščajo med navidezne manjšalnice, saj knjižna slovarska ustreznica ne izkazuje

manjšalnostnega pomena. Leksema *postelca* ‘posteljica (pri kravi)’ in *kapca* ‘sprednji del/konica čevlja/prsta’, katerih sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa na osnovi funkcije ali razširitve prvotnega pomena, sta pomenotvornega in ne besedotvornega nastanka. V primeru *greblca* ‘(lesena) grebljica (za peč)’ je prišlo do osamosvojitve pomena oz. leksikalizacije.

Po pogostnosti pojavljanja sledi obrazilo *-ika*. Dodaja se glasovno nepremeni podstavi, npr. *botrika*, *cartika* ‘razvajenček’ (< *carta* ‘razvajenec, ljubljeneč’), *cejika*, *cüzika* ‘telička’, *čelika* ‘čebelica’, *drevika*, *kozika*, *krastika*, *kravika*, *mamika*, *mujcika*, *okika* ‘očesce’, *perika* ‘peresce’, *pupika*, *rečika* ‘stvarca’, *rožika*, *sestrika*, *sklojzika*, *žūžika* ‘živalica’, ali palatalizacijsko premenjeni podstavi, če se ta končuje na *-c*: *dečika* ‘otročič(ek)’, *ičika* ‘živinica, živinče’ (< *ica*), *jajčika*, *majčika* ‘majička’, *ovčika*, *rečika* ‘račka’, *šalcika*. Iz slovarja je razvidna tudi tvorba manjšalnic na *-ika* kot drugostopenjskih tvorjenk iz tvorjene podstave na *-ca*: *blajčika* ‘deščica’ (< *blajca*), *deklinčika* ‘dekletce’ (< *deklinca*). *Okika* ima sopomensko dvojnico *okica*, *cejika* je dvojnica *cenki*, *blajčika* sobiva z *blajco* in *deklinčika* z *deklinco*. Skupino razširjajo še *cincika* ‘malo/nedoraslo žensko bitje’, ki ima v slovarju pripisan kvalifikator ekspresivno, *bumbika* ‘popok, poganjek’ in *popika* ‘brst, poganjek’, ki jih je mogoče kot manjšalnice obravnavati le na strukturni ravni.

Obrazilo *-ka* tvori 20 primerov. Dodaja se glasovno nepremeni podstavi, npr. *blazinka*, *cenka* ‘košarica z enim ročajem’, *črpajka* ‘skledica posodica’, *hiška* ‘mala soba’, *kobačka* ‘kletkica’, *kočka*, *kopajka* ‘manjše korito’, *krpačka* ‘manjša slamnata (skledasta) posoda’, *lūčka*, *sejačka* ‘manjša slamnata posoda’, *sla(m)jačka* ‘manjša košara iz slame’, *tūnka* ‘manjša deža/posoda za mast’, ali palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-c*: *košička*, *krnička* ‘lesena posodica’, *osmička*, *sedmička*, *telička*. Iz slovarja je razvidna tudi tvorba manjšalnic na *-ka* kot drugostopenjskih tvorjenk iz tvorjene podstave na *-ica*: *kadička*, *pešička*, *sklečka*. Manjšalnica *cenka* ima sopomensko dvojnico *cejika*.

Leksem *ficka* ‘mala količina, malenkost’ manjšalnega pomena ne pridobiva primerjalno s podstavnim samostalnikom, ampak v primerjavi s celoto, zato ga je treba opredeljevati kot pomenotvorno in ne besedotvorno nastalo besedo.

Manj rodno (z enkratno pojavitvijo) je v narečju obrazilo *-(in)-ka* (*štalinka* ‘(v hlevu) ograjen prostor za svinjo’), kjer manjšalni pomen motivira izražena majhnost oz. delnost v primerjavi s celoto. *Štalinka* je narečno uveljavljena sopomenka besede *štalca*.

Gradivo izkazuje še besedo *babina* ‘ženička’, ki pa je manjšalna le na semantični, ne pa tudi na besedotvorni ravni. Pripona *-ina* tvorjenke ne modificira v smeri manjšalnosti.

2.1.3 Manjšalnice srednjega spola

V cerkvenjaškem govoru nastajajo srednjepolske manjšalnice z obrazili *-e* (*piše* ‘pišče’, *prase* ‘mlad prašič’, *siroče*, *srmače*, *žrebe*), *-(č)e* (*živinče* ‘mlado govodo’),

-ce (*kolce* ‘kolešček’) in -ca (*dverca* ‘vratca’). V primeru *dverca* se srednjespolsko obrazilo -ca druži z ženskospolskim množinskim samostalnikom *dveri*.

2.2 Manjšalnice v Cerkvenjaškem besednjaku – Antujoškem besednjaku (Paluc 2010)

Pregled tvorbenih obrazil manjšalnic v CB (besede v njem niso onaglašene) pokaže, da v tem slovarju največjo tvorbeno raznolikost izkazujejo manjšalnice moškega spola, manj tvorbeno raznolike so manjšalnice ženskega spola, najmanj pa manjšalnice srednjega spola.

2.2.1 Manjšalnice moškega spola

Obrazila manjšalnic moškega spola si glede na tvorbeno rodnost padajoče sledijo v naslednjem zaporedju: -ek (*ključek*), -ec (*korpec*), -ič (*bikič*), -c (*žaklc*) in enako pogosto -č (*hoblč*), -ic (*pejic* < *pahic*) in -(in)-jak (*okijak*).

Najrodnejše moškospolsko obrazilo v CB je -ek s sedemindvajsetimi tvorjenkami. Najpogosteje se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi (*batek*, *čepek*, *dedek*, *hujdiček*, *kladek*, *ključek*, *kolaček*, *košek*, *lampek*, *nožek*, *maclek*,⁷ *mujcek*, *pesek*, *pišek*, *piček* ali *püček* ‘sodček’, *pilek* ali *pildek* ‘kartonček z nabožno podobo’, *špehek*, *vozek*), manj pogosto pa palatalizacijsko premenjeni podstavi na -k (*človeček*) ali -c (*žrebček*). Iz slovarja je razvidna tudi tvorba manjšalnic na -ek kot drugostopenjskih tvorjenk iz tvorjenih podstav na -ec (*falaček*, *kamenček*,⁸ *klinček*, *ropčeki*) in -ič (*čebriček*). Manjšalnici *dedek* in *mujcek* imata v slovarju dodatni kvalifikator ljubkovalno, *čebriček* pa ima narečno uveljavljeno sopomenko *čebrič*.

Pomenotvornega in ne besedotvornega nastanka so leksemi *čolniček* ‘del stroja za šivanje’, *ječmenček* (s sopomenko *ječmenec*) ‘vnetje lojnic v očesnih vekah’, *trsek* ‘vrsta vzpenjajoče se cvetne rastline’, *lipek* ‘človek mehkega značaja, nerodnež’ in *jarmek* ‘železna igla, ki jo vstavijo na zunanji strani jarma’, katerih sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa (na osnovi videza, oblike ali kolektivne ekspresije) ali metonimije. Kot pomenotvorno in ne besedotvorno nastali besedi je treba opredeljevati tudi leksema *balažek* ‘majhen želarski voz’ in *ficek* ‘malenkost, izredno malo v količini ali vrednosti’, ki manjšalnega pomena ne pridobivata primerjalno s podstavnim samostalnikom.

Izglagolske tvorjenke *cecek* ‘sesek’, *odtisek*, *scedek*, *zavrtek*, *zgrizek* in *zizek* ‘sesek’ niso manjšalnice, čeprav bi pri nekaterih od njih manjšalni pomen lahko motivirala ločitev dela od celote ali kratkotrajnost dejanja (prim. Merše 2010: 48), kar pa ni v skladu z besedotvorno teorijo. Med navidezne manjšalnice uvrščamo tudi samostalnike *dodlek*, *jürek* in *lajbek*. V slovarju se pojavljajo vzporedno ob samostalnikih *dodl* ‘neumnež’, *jüri* ‘tisočak’ in *lajb* ‘oprsnik’, kar jih opredeljuje

7 To je predpostavljena edninska oblika, saj slovar beleži samo množinsko obliko *macleki* ‘lesena kladivca ali tolkači vinogradniškega klopotca’.

8 Pleteršnik tvorjenko razlaga kot manjšalnico k podstavi z izglasjem na -ec (*kamenček* -čka, dem. kamenec), SSKJ pa kot tvorjenko z že posplošenim obrazilom -ček.

kot sopomenke, zato jim ni mogoče pripisati manjšalnostnega pomena. Tudi *lorbek*, *pusek* in *šnitlek* se le navidezno pridružujejo manjšalnicam, saj gre za fonološko oz. morfološko prilagojene različice nemških poimenovanj *Lorbeer* 'lovor', *Kuss* 'poljub' in *Schnittlauch* 'drobnjak'. Pripone imajo strukturalni, na pa tudi besedotvorni pomen. Le na strukturalni ravni tvorjeni sta še besedi *česnek* 'česen' in *prašiček* 'svinjski samec (običajno že kastriran ali skopljen)'; z vidika besedotvornega pomena nista manjšalnici.

Drugo najpogostejše obrazilo je *-ec* s tvorjenkami brez premen (*bogec*, *cepec*, *čikec* 'teliček', *drekec*, *grahec*, *holmec* 'manjši breg', *klinec*, *korpec*, *likec*, *plehec*, *robec*, *stolec*, *špehec*, *špukec* 'manjši pljunek', *životec*) ali s spremeno zaradi podstave na *-k* (*rinčec*). Manjšalnica *cepec* ima sopomenko *cepič*, manjšalnici *životec* pa je v slovarju pripisan kvalifikator ljubkovalno.

Skupino razširjajo še *drobec* 'drobir; ostanek na rešetu pri mlačvi', kjer bi manjšalni pomen lahko motivirala ločitev dela od celote, ter *ječmenec* (s sopomenko *ječmenček*), *ogjec* (s sopomenko *ognič*) 'ognjič' in *puhec* 'pujsek', katerih sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa. Te besede so pomenotvorne in ne besedotvorne nastanka. Med navidezne manjšalnice se uvrščata samostalnik *vukec*, narečno uveljavljena sopomenka leksema *vuk* 'plod hrasta (»šiška«)', katere knjižna slovarska ustreznica ne izkazuje manjšalnostnega pomena,⁹ in izglagolska tvorjenka *brodec* 'slinček'. Izglagolske tvorjenke tipa *füček*, *pezdec* 'tihi prdec', *prdec* (< *prdeti*) niso manjšalnice, čeprav bi manjšalni pomen lahko motivirala kratkotrajnost dejanja, kar pa ni v skladu z besedotvorno teorijo, po kateri so manjšalnice le izsamostalniške tvorjenke.

Po pogostnosti pojavljanja sledi obrazilo *-ič* z osmimi tvorjenkami. Dodaja se glasovno nepremenjeni podstavi: *bikič*, *brstič* 'rastni nastavek, poganjek', *cepič* 'cepec', *čebrič*, *lagvič*, *žaklič*, ali palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-g*: *rožič* 'roževinast lijak (odrezan del kravjega roga)', ali *-h*: *vršič* 'štrleči vrh drevesa'. Manjšalnice *cepič*, *čebrič* in *žaklič* imajo sopomenske dvojnice *cepec*, *čebriček* in *žaklc*. *Rožič* ustvarja predstavo majhnosti v primerjavi s celoto oz. okoliščinami rabe, z *brstičem* pa je izražena mlada rastlina, ki zaradi svoje mladosti še ni dosegla končne velikosti (prim. Merše 2010: 56).

Beseda *lumpič* je navidezna manjšalnica, saj gre za morfološko prilagojeno različico bav. avstr. *Lumpe* 'ledvica' (DLS: 173), kjer ima pripona strukturalni, ne pa tudi besedotvorni pomen. Pomenotvorne in ne besedotvorne nastanka je leksem *ognič* (s sopomenko *ogjec*) 'ognjič'.

Nekoliko manj rodno je obrazilo *-c* s šestimi primeri: *aškrc* z različico *aškerc* 'košček, ščip, odlomek', *ceglc* z različico *cetlc* 'listek', *püšlc* 'šopek', kar je predpostavljena edninska oblika v slovarju navedene množinske oblike *püšlci* 'različni šopki svatov, koscev, žanjic, nabornikov', ter *žaklc* (s sopomenko *žaklič*).

⁹ Navedena je predpostavljena edninska oblika, saj slovar beleži samo sopomensko množinsko obliko *vukeci* ali *vuki* 'plodovi hrasta (»šiške«)'.

Z enkratno pojavitvijo so v slovarju izpričana še obrazila *-č*, *-ic* in *-(in)-jak*. Obrazilo *-č*, ki je reducirana različica obrazila *-ič*, se razvršča za zvočnikom *-l*, na katerega se končuje podstava: *hoblč* 'manjši ročni skobeljnik'. Obrazilo *-ic* izkazuje primer *pejic* (< *pahic*) 'kratki tram, tramič', ki je predpostavljena edninska oblika v slovarju navedene množinske oblike *pejici*. Manjšalni pomen 'kletna lina, majhno kletno okno; majhno okence v zimskem okenskem okvirju' je v slovarju pripisan samostalniku *okijak* (< *okn-in-jak*).

2.2.2 Manjšalnice ženskega spola

Pri tvorbi manjšalnic ženskega spola so izpričana obrazila *-ica* (*žagica*), *-ca* (*kanglca*), *-ka* (*flaška*), *-ika* (*mamika*), *-ačka* in *-arka/-orka* (*cejačka*, *cejarka/cejorka*), slednji z enkratno pojavitvijo.

Najrodnejše je obrazilo *-ica*. Dodaja se glasovno nepremenjeni podstavi (*amica*, *babica*, *gorica*, *gümpica* 'drobna grudica', *hamica*, *jarkica* 'mlada kokoš', *jenkica*, *klingica*, *klüpica* 'ščipalka', *krožica* 'kupica' (< *kroža* 'velik kozarec'), *kupica*, *lampica*, *lestvica*, *markica*, *mejica*, *murkica* 'majhna kumarica', *pogačica* 'majhna pogača', *redkvica*, *ribica* 'majhna riba', *šajbica*, *žabica* 'majhna žaba', *žagica*) ali palatalizacijsko premenjeni podstavi, če se ta končuje na *-k* (*rinčica*).¹⁰ Tvorjenki *klüpica* in *krožica* imata narečno uveljavljeni sopomenski dvojnici *klüpca* in *krožca*. Skupino razširjajo še množinska samostalnika *bükvice* in *orglice*, izpeljana iz istospolnega nemanjšalnega množinskega samostalnika z obrazilom *-ice* (*bukve*, *orgle* → *bukvice*, *orglice*), ter samostalnik *vedrica* z glasoslovno različico *vidrica* in srednjepolski podstavi dodanim ženskospolskim obrazilom. Jotacijsko premenjeni sta podstavi tvorjenk *košica* 'odlomek kosti; peška' in *pešica* 'peščica'. V primeru *tetica* 'teta' je prišlo do osamosvojitve pomena oz. leksikalizacije.

Pomenotvorno nastale besede so *kopica* 'kopica slame ali sena na prostem', *mišica* 'majhni muhi podobna žuželka' (< *muh-ica*), *štengica* 'listič žvepla' (< *štangica* 'drogec'), *ribica* 'ledvica', *žabica* 'obešanka', *ročica* 'pokončno stoječa ročica pri kmečkem vozu' (< *rok-ica*), *rokica* 'poševni veznik (podporna roka) v lesenem ostrešju'.¹¹

Po pogostnosti pojavljanja sledi obrazilo *-ca*, reducirana različica obrazila *-ica*: *blazinca*, *detelca* 'mlada detelja', *gorca* 'del vinograda', *gožca*, *grolca* 'jagodica ali kroglica (v pomanjševalnem pomenu)', *kahlca* 'keramična ploščica', *kanglca*, *kaplca*, *ketnca*, *klüpca*, *krožca*, *kuglca*, *merca*, *postelca* 'majhna ali otroška postelja', *renglca* ali *rajnglca* 'zelo mala ponev', *šafclca*, *škopca*, *štalca*

¹⁰ Tvorjenke *gümpica*, *murkica*, *pogačica* in *ribica* so predpostavljene edninske oblike v slovarju izpričanih množinskih oblik *gümpice* 'drobne grudice', *murkice* 'majhne kumarice', *pogačice* 'majhne pogače' in *ribice* 'majhne ribe'.

¹¹ Tvorjenka *rokica* je predpostavljena edninska oblika v slovarju izpričane množinske oblike *rokice* 'poševni vezniki (podporne roke) v lesenem ostrešju'.

‘svinjak za eno žival’, *žnürca*.¹² V primeru *gorca* in *štalca* manjšalni pomen motivira izražena majhnost oz. delnost v primerjavi s celoto. Manjšalnici *klüpc* in *kročca* imata sopomenski dvojnici *klüpic* in *kročica*.

Med navidezne manjšalnice uvrščamo samostalnika *štegnce* in *klüpc*, narečno uveljavljeni sopomenki leksemov *stenge* ‘stopnice’ in *klüpa* ‘kljuka na vratih’, katerih knjižni slovarski ustreznici ne izkazujeta manjšalnostnega pomena. Pomenotvorno nastale besede so *garce*¹³ ‘stranice manjših vozov, podobne položenim lestvam’, *malinca* ‘murva’, *postelca* ‘porodna posteljica’, *kobilca* ‘žuželka’;¹⁴ njihov sekundarni pomen se je razvil zaradi metaforičnega prenosa na osnovi videza, oblike, funkcije ali kolektivne ekspresije. V primeru *greblca* ‘orodje za poravnavanje žerjavice v krušni peči in spravljanje pepela iz peči’ je prišlo do leksikalizacije.

Po pogostosti pojavljanja sledita obrazili *-ka* in *-ika*. Obrazilo *-ka* se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi (*flaška*, *hiška*, *kočka*, *ritka*, *žlička*) ali palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-c* (*krnička*), iz slovarja pa je razvidna tudi tvorba manjšalnic na *-ka* kot drugostopenjskih tvorjenk iz tvorjene podstave na *-ica* (*sklečka*); obrazilo *-ika* se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi (*mamika*, s pripisanim kvalifikatorjem ljubkovalno), *mujcika*¹⁵ ali palatalizacijsko premenjeni podstavi, če se ta končuje na *-c* (*ičika* (< *ica*) ‘telička, kravica’, *ofčika* in *šalčika*).

Skupino razširja še leksem *cincika* ‘samica iz vrste majhnih kokoši; ženska manjše rasti’, ki pa ga je mogoče kot manjšalnico obravnavati le na strukturni ravni.

Manj rodni, izpričani z enkratno pojavitvijo, sta obrazili *-ačka* (*cejačka*) in *-arka/-orka* (*cejarka* z glasoslovno različico *cejorka* ‘majhna košarica iz šibja pintočca’).

2.2.3 Manjšalnice srednjega spola

Srednjespolske manjšalnice največkrat nastajajo z obrazilom *-e*: *prase* ‘pujsek’, *sroč*e z različico *siroče*, redkeje z obrazilom *-(č)e*: *živinče*.

2.3 Manjšalnice v Slovarju severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom (Vnuk 2012)

V *Slovarju severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom* manjšalnice moškega in ženskega spola izkazujejo enako tvorbeno raznolikost, medtem ko so manjšalnice srednjega spola tovrstno manj raznolike.

12 Tvorjenki *kahlca* in *kaplca* sta predpostavljene edninski obliki v slovarju izpričanih množinskih oblik *kahlce* ‘keramične ploščice’ in *kaplce* ‘kapljice’.

13 V primeru tega množinskega samostalnika je ženskospolsko manjšalno obrazilo *-ca* realizirano kot *-ce*.

14 Tvorjenki *gomilca* in *kobilca* sta predpostavljene edninski obliki v slovarju izpričanih množinskih oblik *gomilce* ‘kamilice’ in *kobilce* ‘vrsta žuželk’.

15 Predpostavljena edninska oblika v slovarju zabeležene množinske oblike *mujcike* ‘mačji mladiči’.

2.3.1 Manjšalnice moškega spola

Obrazila manjšalnic moškega spola si glede na tvorbeno rodnost padajoče sledijo v naslednjem zaporedju: *-ek* (*kolaček*), *-ec* (*korpec*), *-ič* (*lagvič*), *-c* (*püšlc*) in *-(i)č* (*hobl(i)č*).

Najrodnejše manjšalno moškospolsko obrazilo je *-ek* z 39 tvorjenkami. Najpogosteje se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi (*båbek*, *bajdlek* 'manjša globoka pločevinasta skleda', *bambrlek* 'manjši cof', *cicek* 'majhen sesek ali dojka', *čehkek*, *črvek*, *dodlek* 'tepček', *glažek*, *gudek* 'mlad prašič', *ke(i)nžlek* 'kamenček', *ključek*, *kolaček*, *kotaček* 'kolesce', *kozek* 'kozlič, kozji mladič', *krühekek*, *maclek*, *medek* 'medvedek', *ormarek*, *pajbek* 'fantek, deček', *pajcek* 'pujsek', *petlek* 'posteljica', *pickek*, *purek* 'purji mladič', *reček* 'raček', *šprudlek*, *vajdlek*, *zavek* 'zajčji mladič', *zizek*), manj pogosto pa palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-c* (*lanček* 'verižica', *lunček*, *patrček* 'majhen kos lesa', (*s*)*krajček*, *vüjček*, *zdenček* 'studenček', *zvunček*) ali *-k* (*sрмаček*). Z obrazilom *-ek* nastajajo tudi drugostopenjske tvorjenke; *-ek* se pritika ali na obrazilo *-ec* (*brešček* 'manjšalnica od breg, bregec', *fålaček*) ali na obrazilo *-ič* (*korpiček*). Kazalka z okrajšavo gl. pri iztočnici *vajdlek* kaže na narečno uveljavljeno sopomenko *bajdlek*, pri iztočnici *zizek* pa na sopomenko *cicek*. Manjšalnici *krühekek* in *vüjček* imata v slovarju pripisan še dodatni kvalifikator ljubkovalno.

Pomenotvornega nastanka sta narečno uveljavljeni sopomenki *ficlek* in *frček* 'malenkost, delček', ki manjšalnega pomena ne pridobivata primerjalno s podstavnim samostalnikom, ampak v primerjavi s celoto, ter leksemi *frtlek*, ki manjšalni pomen pridobiva v odnosu do večjih (prostorninskih) enot, *båtek*, ki izraža mlado rastlino, ki zaradi svoje mladosti še ni dosegla končne velikosti, ter *cirilek* 'petelinček'. Skupino razširjajo še *mezinček* 'rman', *kovaček* 'ptiček stržek' in *soldatek* 'ciklama', ki kažejo metaforično asociacijo na osnovi videza oz. podobnosti.

Izglagolske tvorjenke tipa *cecek* 'sesek', *natisek*, *süček* niso manjšalnice, čeprav bi pri nekaterih od njih manjšalni pomen lahko motivirala ločitev dela od celote ali kratkotrajnost dejanja. V primerih *špajzek* 'shramba za živila', ta ima v narečju uveljavljeno sopomenko *špajza* in ne izkazuje sobesedilnih znakov za manjšalni pomen, *lorbek* in *šnitlek*, kjer gre za fonološko oz. morfološko prilagojeno različico nemških poimenovanj *Lorbeer* 'lovor' in *Schnittlauch* 'drobnjak', imajo pripone strukturalni, ne pa tudi besedotvorni pomen.

Drugo po tvorbeni rodnosti je obrazilo *-ec*. Dodaja se nepremenjeni podstavi: *bingec* 'majhna železna peč', *drobec* 'drobovina, navadno perutninska', *korpec*, *lükec*, *pubec* 'fantič', *reklec* 'jopica' (< *rekla* 'jopa'), *žugec* 'gosji mladič', ali po palatalizaciji premenjeni podstavi na *-k*: *rinček*. V primeru *drobec* manjšalni pomen motivira delnost v primerjavi s celoto, v primeru *reklec* pa je moškospolsko obrazilo *-ec* dodano ženskospolski podstavi.

Skupino razširjajo še *ječmenec* 'ječmenček', *kaček* 'kačji pastir' in *ogjec* 'ognjič', ki kažejo metaforično asociacijo na osnovi videza in so tako pomenotvornega nastanka. Izglagolska tvorjenka *prdec* ni manjšalnica, čeprav bi manjšalni

pomen lahko motivirala kratkotrajnost dejanja, a le v semantičnem, ne pa tudi besedotvornem smislu. V primeru *stolec* 'stol' je v narečju prišlo do leksikalizacije.

Obrazilo *-ič*, ki je naglašeno in se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi, tvori šest tvorjenk: *čavlič* 'krajši žebelj', *jastrebič* 'ptica ujeta, skobec', *kokotič* 'mlad petelin', *lagvič*, *pejič* 'manjši čok', *žaklič*. V primeru *jastrebič* se metaforična asociacija vzpostavlja na osnovi podobnosti med dvema živalma.

Manj rodno je obrazilo *-c*, izpričano pri tvorjenkah *pūšlc* in *štible*. V primeru *štingle* manjšalnega pomena iz pripisane knjižne ustreznice *pecelj* ni mogoče razbrati, navidezno pa se manjšalnicam pridružuje tudi *gvirc*, saj »gre za že glasoslovno prilagojeno različico nemškega poimenovanja *gewürtz* 'začimba'« (Merše 2010: 52).

Obrazilo *-(i)č* potrjuje primer *obl(i)č*.

2.3.2 Manjšalnice ženskega spola

Obrazilo manjšalnic ženskega spola si glede na tvorbeno rodno padajoče sledijo v naslednjem zaporedju: *-ica* (*bükvica*), *-ika* (*grolika*), *-ka* (*krnička*), *-ca* (*mrkevca*) in *-(in)-ka* (*štalinka*). Obrazilo *-ica* se za množinske samostalnike realizira kot *-ice* (*garice*).

Najbolj rodno je obrazilo *-ica*, ki je (redko) lahko tudi naglašeno (*gorica*). Dodaja se glasovno nepremenjeni podstavi: *bükvica* 'mlada bukev', *frajlica*, *gorica* 'vinograd', *gožvica* 'krajša enoletna vrbova šiba', *grabica* 'del vinograda', *hamica*, *hütica*, *jenkica*, *korpica*, *lesvica*, *rahlica* 'manjša fižolovka' (< *rahla* 'fižolovka'), *ribica*, *stopica* 'manjša lesena stopa', *šajbica*, *škrebl(i)ca* 'ropotuljica', *trütrica* 'mala marjetica'. Jotacijsko premeno kaže primer *koščica*. Skupino razširjata še samostalnik *vedrica* z ženskospolskim obrazilom *-ica*, dodanim srednjespolski podstavi, in množinski samostalnik *garice*, izpeljan iz istospolnega nemanjšalnega množinskega samostalnika.

Pomenotvorno nastale besede so *mišica* 'mušica, majhni muhi podobna žuželka', *ribica* 'ledvica', *sablica* 'gladiola', *mošnica* 'strok', *mašnica* 'avtomatska puška', leksikalizacijo v narečju pa kažeta primera *vdovica* 'vdova' in *metica* 'meta'.

Drugo po pogostnosti pojavljanja je obrazilo *-ika*, ki se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi: *bäbika* 'punčka, dojenček', *buhika*, *grolika*, *jarika* 'mlada kokoš, mladika', *mamika*, *puc(i)ka* 'deklica', *sirotika* 'sirotica', ali palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-c*: *senčika* 'senčica', *tečika* 'tetka' (< *teca* 'teta'), *žganička* 'žganjece'. Iz slovarja je razvidna tudi tvorba manjšalnic na *-ika* kot drugostopenjskih tvorjenk iz tvorjenih podstav na *-ica*: *vej(n)čika*. Manjšalnici *mamika* in *žganjička* imata v slovarju pripisan kvalifikator ljubkovalno.

Pomenotvorno nastala beseda je *cirilika* 'okrasna kokoška'.

Manj rodni sta obrazili *-ka* in *-ca*; slednje je lahko nastalo tudi po redukciji iz *-ica*. Obrazilo *-ka* se dodaja palatalizacijsko premenjeni podstavi na *-c* (*krnička*, *untrčka*) ali *-k* (*kečka* 'šop las' (< *keka* 'lasje')), z njim pa je izpeljana tudi dru-

gostopenjska tvorjenka iz tvorjene podstave na *-ica* (*sklečka*). Pomenotvornega nastanka je beseda *ritka* 'škopa, snop urejene slame z debelejším spodnjim delom', ki kaže metaforično asociacijo na osnovi širitve pomena.

Obrazilo *-ca* se dodaja glasovno nepremenjeni podstavi: *rajnglca*, *mrkevca*; v primeru *vilce* gre za izpeljavo z obrazilom *-ce* (< *-ice*) iz istospolnega nemanjšalnega množinskega samostalnika.

Obrazilo *-(in)-ka* izkazuje primer *štalinka* 'manjši (stranski) hlev', kjer manjšalni pomen motivira izražena majhnost oz. delnost v primerjavi s celoto.

2.3.3 Manjšalnice srednjega spola

V ormoškem govoru nastajajo srednjespolske manjšalnice z obrazili *-ce* (*koritce*, *kolce*), *-e* (*krnče* 'manjša, neješča svinja') in *-(č)e* (*kravče*, s pripisanim kvalifikatorjem slabšalno).

3 IZLASTNOIMENSKE MANJŠALNICE V OBRAVNAVANIH SLOVARJIH

V slovarskem delu obravnavanih prleških narečnih slovarjev je zajeto tudi lastnoimensko besedje. Osredotočili smo se na iztočnice z ženskimi in moškimi osebimi imeni, tj. hipokoristične in deminutivne tvorjenke. Bogato, pogosto v sopomenskem nizu predstavljeno gradivo v GPA kaže, da se je manjšalno-ljubkovalni pomen moških imen na *-ek*, *-ec*, *-c* ali *-č*, npr. *Anza* in *Anzek* 'Janez', *Drašek* 'Andrej', *Franček* 'Franc', *Jakec* in *Japek* 'Jakob', *Korl* in *Korlek* 'Karel', *Lenc* in *Lenček* 'Lovrenc', *Lujz* in *Lujzek* 'Alojz', *Tunč*, *Tunček* in *Tunek* 'Anton', in ženskih imen na *-ika*, *-ka*, *-ica*, npr. *Anika* in *Nanika* 'Ana', *Fefa* in *Fefika* 'Genovefa', *Jula*, *Julica* in *Julika* 'Justina', *Katica* in *Katika* 'Katarina', *Lunka* 'Polona', *Liza* in *Lizika* 'Elizabeta', *Mica* in *Micika* 'Marija', *Pepa* in *Pepika* 'Jožefa', že izgubil.

V CB imajo nekatera moška in ženska imena pripisan kvalifikator, ki kaže na njihov manjšalno-ljubkovalni pomen. Ta se pri moških imenih najpogosteje izraža z obraziloma *-ek* in *-ec*, redkeje z *-i* (*Arnek* 'ljubk. Jernej', *Drašek* 'ljubk. Andraž', *Felček* 'ljubk. Feliks', *Južek* 'ljubk. Jožef', *Karlek* 'ljubk. Karel', *Vincek* 'ljubk. Vincenc'; *Jakec* 'pomanjševalnica imena Jakob', *Jürkec* 'pomanjševalnica imena Jurij', *Mihec* 'ljubk. Mihael', *Vinkec* 'ljubk. Vincenc'; *Pepi* 'ljubk. Jožef'), pri ženskih imenih pa z obrazilom *-ika* (*Barčika* 'ljubk. Barbara', *Evika* 'ljubk. Eva', *Fefika* 'ljubk. Genovefa', *Idika* 'pomanjševalnica imena Ida', *Karlika* 'ljubk. žensko ime', *Lizika* 'ljubk. Elizabeta', *Luzika* 'ljubk. Alojzija', *Micika* 'ljubk. Marija', *Pepika*, *Zefika* 'oboje ljubk. Jožefa', *Tunčika* 'ljubk. Antonija'), redkeje z obrazili *-ka* (*Barčka* 'ljubk. Barbara', *Štefka* 'ljubk. Štefanija'), *-ica* (*Evica* 'ljubk. Eva', *Štefica* 'ljubk. Štefanija') in *-ca* (*Marjanca* 'ljubk. žensko ime').

V ormoškem govoru se manjšalno-ljubkovalni pomen moških in ženskih imen izgublja. Pripis pri imenu *Hanzeke* 'ljubkovalnica od Hanza' še kaže nanj, primera *Štefek* 'Štefan' in *Jürek* 'Jurij' pa ga ne izkazujeta več. Enako velja za ženska imena *Micika* 'Marija', *Pepika* s sopomenko *Pepa* 'Jožefa' in *Štefica* 'Štefanija'.

4 ZAKLJUČEK

- 4.1 Skupina samostalnikov, izpeljanih s tipičnimi obrazili za izražanje manjšalnic, v prleškem narečju ni obsežna. Niz tovrstnih tvorjenk bi sicer lahko bil daljši, a kriterij razvrščanja je bilo preverjanje manjšalnostnega ali katerega od sorodnih pomenov (prim. Merše 2010: 45).
- 4.2.1 Najrodnejši moškospolski obrazili samostalniških manjšalnic v prleškem narečju sta *-ek* in *-ec*.¹⁶ Prvo je najpogostejše tudi v Pleteršnikovem slovarju in v SSKJ, drugo pa je v SSKJ četrto, pri Pleteršniku pa drugo najrodnejše obrazilo (Stramljič Breznik 2008: 62). Morfem *-ček*, v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku po rodnosti na drugem mestu (Stramljič Breznik 2008: 62), je v prleškem narečju veliko manj roden. V cerkvenjaškem govoru se manjšalnice z njim še tvorijo, v ormoškem govoru pa ni izpričan. Manj rodni obrazilni morfemi v prleščini so *-ič*, *-c* in *-č*, najmanj produktivni priponski obrazili pa sta *-ic* in *-injak*, izpričani le v cerkvenjaškem govoru. Primerjavo moškospolskih manjšalnic v obravnavanih slovarjih prikazuje preglednica 2.

Preglednica 2: Primerjava moškospolskih manjšalnic v prleških narečnih slovarjih

Pogostnostna razvrstitev	GPA	Odstotni delež	CB	Odstotni delež	SSOG	Odstotni delež
1	-ek	48,65	-ek	45,00	-ek	69,64
2	-ec	22,52	-ec	26,66	-ec	14,29
3	-ček	14,42	-ič	13,33	-ič	10,71
4	-ič	6,31	-c	10,00	-c	3,57
5	-c	4,50	-ic	1,67	-č	1,79
6	-č	2,70	-č	1,67		
7	-(in)-jak	0,90	-(in)-jak	1,67		

- 4.2.2 Najrodnejše ženskospolsko obrazilo samostalniških manjšalnic v prleškem narečju je *-ica*, ki je najpogostejše tudi v Pleteršnikovem slovarju in SSKJ (Stramljič Breznik 2008: 65),¹⁷ kot najbolj rodno pa ga izkazuje tudi prekmurščina (Koletnik 2015: 462). V cerkvenjaškem govoru mu sledi obrazilo *-ca*, tretje najrodnejše obrazilo pri Pleteršniku in v SSKJ, v ormoškem pa *-ika*, ki je pri Pleteršniku četrto najrodnejše obrazilo, v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku pa ženskospolske manjšalnice z njim ne nastajajo več. V prekmurščini, pri Pleteršniku in v SSKJ drugo najrodnejše obrazilo *-ka* kot nekoliko manj rodno potrjuje tudi prleščina. Samo narečni, najmanj rodni besedotvorni morfemi so *-(in)-ka*, *-ačka* in *-arka/-orka*. Teh priponskih obrazil prekmurščina ne izkazuje.

¹⁶ Enako je tudi v prekmurščini (Koletnik 2015: 461).

¹⁷ O priponskem obrazilu *-ica* je pisala tudi Mojca Horvat (2013: 33–57).

Preglednica 3: Primerjava ženskospolskih manjšalnic v prleških narečnih slovarjih

Pogostnostna razvrstitev	GPA	Odstotni delež	CB	Odstotni delež	SSOG	Odstotni delež
1	-ica	32,23	-ica	44,44	-ica	50,00
2	-ca	27,27	-ca	31,75	-ika	28,94
3	-ika	23,14	-ka	11,11	-ka	10,53
4	-ka	16,53	-ika	7,94	-ca	7,90
5	-(in)-ka	0,83	-ačka	1,59	-(in)-ka	2,63
6			-arka/-orka	3,17		

4.2.3 Srednjepolske manjšalnice, ki jih je v prleškem narečju najmanj, se v cerkvenjaškem govoru največkrat tvorijo z obrazilom *-e*, v ormoškem pa z obrazilom *-ce*, ki je kot najrodnejše izpričano tudi v Pleteršnikovem slovarju in SSKJ (Stramljič Breznik 2008: 67); *-ce* kot najrodnejše manjšalno srednjepolsko obrazilo izkazuje tudi prekmurščina (Koletnik 2015: 462). V prleščini je potrjeno tudi sodobno knjižno obrazilo *-(č)e*. Cerkevjaški govor potrjuje še srednjepolsko obrazilo *-ca*, ki se druží z ženskospolskimi množinskimi samostalniki.

Preglednica 4: Primerjava srednjepolskih manjšalnic v prleških narečnih slovarjih

Pogostnostna razvrstitev	GPA	Odstotni delež	CB	Odstotni delež	SSOG	Odstotni delež
1	-e	62,50	-e	75,0	-ce	50,0
2	-ca	12,50	-(č)e	25,0	-e	25,0
3	-(č)e	12,50			-(č)e	25,0
4	-ce	12,50				

4.3 V prleškem narečju je s samostalniškimi manjšalnicami najpogosteje izražena majhnost oz. majhen obseg ali delnost česa, izražena so mlada bitja ter prisrčen odnos oz. naklonjenost do živih bitij, kar z manjšalno-ljubkovalnimi obrazili potrjujejo tudi izlastnoimenske tvorjenke v *Cerkvenjaškem besednjaku*. Pri manjšalnicah z razvito polisemijo, ki jo najpogosteje razvijejo ženskospolske manjšalnice na *-ica* in *-ca* (< *-ica*) ter moškospolske manjšalnice na *-ek*, se sekundarni pomen najpogosteje razvije zaradi metaforičnega prenosa na osnovi videza ali oblike, npr. *iglica*, *kopica*, *malinca*, *preslca*, *sablica*; *čolniček*, *ječmenček*, *mezinček*, *sirek*. Pri omenjenih ženskospolskih manjšalnicah je najpogostejša tudi leksikalizacija, npr. *greblca*, *metica*, *tetica*, *vдовica*.

VIRI IN LITERATURA

- Bajec 1950** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 1: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana: SAZU, 1950.
- CB** → **Paluc 2010**
- DLS** = Hildegard Striedter Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa-Institut, 1963.
- Dragičević 2015** = Rajna Dragičević, Nedeminutivnye značenija deminutivov, v: *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*, ur. Irena Stramljič Breznik, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2015 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 113), 88–101.
- ESSJ 1–2** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1–2: A–J, K–O*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- GPA** → **Rajh 2010**
- Hajnšek Holz 1999** = Milena Hajnšek Holz, Lastna imena v Murkovem slovarju, v: *Murkov zbornik*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), 292–303.
- Horvat 2013** = Mojca Horvat, Narečne tvorjenke s priponskim obrazilom *-ica* iz pomenskega polja »človek« (po gradivu za SLA 1), *Dialektološki razgledi = Jezikoslovni zapiski* 19 (2013), št. 2, 33–57.
- Keber 2001** = Janez Keber, *Leksikon imen*, Celje: Mohorjeva družba, 1999.
- Keber 2001a** = Janez Keber, O strukturi rojstnih imen v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 21–112.
- Keber 2002** = Janez Keber, Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, psevdonimi v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, 47–70.
- Koletnik 2008** = Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2008 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 60).
- Koletnik 2015** = Mihaela Koletnik, Samostalniške manjšalnice v prekmurskih narečnih slovarjih, v: *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*, ur. Irena Stramljič Breznik, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2015 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 113), 450–464.
- Merše 2010** = Majda Merše, Raba samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, *Slavistična revija* 58 (2010), št. 1, 45–63.
- Paluc 2010** = **CB** = Ciril Paluc, *Cerkvenjaški besednjak – Antujoški besednjak*, Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2010.
- Pleteršnik 2006** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Rajh 2010** = **GPA** = Bernard Rajh, *Gučati po antujoško*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2010 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 73).
- Snoj 2003** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- SSKJ** = Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1995.
- SSOG** → **Vnuk 2010**
- Stramljič Breznik 1999** = Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 7).
- Stramljič Breznik 2004** = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora, Priročniki 1).
- Stramljič Breznik 2008** = Irena Stramljič Breznik, Besedotvorna kategorija samostalniških manjšalnic v Pleteršnikovem slovarju in SSKJ, v: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008 (Zora 56), 56–68.
- Valh Lopert 2015** = Alenka Valh Lopert, Manjšalnice v terminološkem gnezdu Slovarja slovenskega knjižnega jezika² (SSKJ²), v: *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*, ur. Irena

Stramljič Breznik, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2015 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 113), 598–611.

Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladiščno besednjak ob primerih zloženk*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988.

Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Zbirka Sopotnik).

Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.

Vnuk 2012 = **SSOG** = Ciril Vnuk, *Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom*, Ormož: Zgodovinsko društvo, 2012.

Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim gradom in Nazarjami*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Slovarji).

SUMMARY

Nominal Diminutives in Prlekija Dialect Dictionaries

This article describes the scope of nominal diminutives (i.e., modification word formations) in three Prlekija dialect dictionaries: *Gúčati po antujoško* (The Cerkevjenjak Dialect; Bernard Rajh, 2010), *Cerkvenjaški besednjak – Antujoški besednjak* (Cerkevjenjak Vocabulary; Ciril Paluc, 2010), and *Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom* (Dictionary of the Northeast Ormož Dialect with a Brief Description; Ciril Vnuk, 2012). It compares them in terms of productivity and the classification characteristics of word-formation affixes. The article determines that there are no significant differences in derivational diversity between masculine and feminine diminutives, whereas neuter diminutives are derivationally less diverse. The most productive masculine ending for nominal diminutives in the Prlekija dialect is *-ek* (e.g., *kolaček* ‘little cake’) and *-ec* (e.g., *eveček* ‘little nail’). The morpheme *-ček*, which ranks second in productivity in modern standard Slovenian, still produces diminutives in the Cerkevjenjak subdialect (e.g., *čebriček* ‘little tub’), but this is not confirmed in the Ormož subdialect. The most productive feminine ending for nominal diminutives is *-ica* (e.g., *kantica* ‘little can’), followed in the Cerkevjenjak subdialect by the ending *-ca* (e.g., *sekirca* ‘hatchet’) and *-ika* in the Ormož subdialect (e.g., *sirotika* ‘little orphan’), which no longer produces feminine diminutives in modern standard Slovenian. Neuter diminutives, of which there are the fewest in the Prlekija dialect, are usually created in the Cerkevjenjak subdialect with the ending *-e* (e.g., *prase* ‘piglet’) and in the Ormož subdialect with the ending *-ce* (e.g., *koritce* ‘little trough’). The Prlekija dialect also has the modern standard ending *-(č)e* (e.g., *kravče* ‘little cow’) and the endings *-ca* (e.g., *dverca* ‘little door’) and *-je* (e.g., *mladje* ‘young woods’). In diminutives with developed polysemy, which is most frequent for feminine diminutives in *-ica* and *-ca*, and masculine diminutives in *-ek*, the secondary meaning most often develops due to metaphorical transfer based on appearance or shape (e.g., *malinca* ‘mulberry’, *sablica* ‘iris’; *ječmenček* ‘stye’). For feminine diminutives in *-ica* and *-ca*, the most frequent is semantic lexicalization (e.g., *greblca* ‘mason’s level’, *tetica* ‘older woman’, *vdovica* ‘widow’). In the Prlekija dialect, nominal diminutives most often express smallness, a small scope, or a part of something, young beings, and an affectionate relationship or inclination towards living beings, which is also confirmed by derivatives formed from proper nouns with diminutive/affectionate endings in *Cerkvenjaški besednjak*.

SUZANA TODORVIĆ

ROMANSKI JEZIKOVNI ELEMENTI V ŠAVRINSKEM BESEDILU

COBISS: 1.01

Prispevek obravnava romanske jezikovne elemente v besedilu »Šavrinka drži tri kantone od hiše, četrtega pa osel«, ki ga je v šavrinskem govoru kraja Puče napisala domačinka Viktorija Pucer Štromar. Besedilo smo zapisali s slovensko fonetično pisavo in ga prevedli v knjižno slovenščino. Romanizme smo v narečnem besedilu označili in jih etimološko razložili.

Ključne besede: šavrinski govor, romanizmi, prevzemanje besed, etimologija

Romance Linguistic Elements in a Šavrini Hills Dialect Text

This article examines Romance linguistic elements in the text "Šavrinka drži tri kantone od hiše, četrtega pa osel" (A Šavrini Woman Supports Three Corners of a House, and a Donkey Supports the Fourth), which was written in the Šavrini Hills local dialect of Puče by a local woman, Viktorija Pucer Štromar. The text was transcribed using the Slovenian phonetic transcription system and translated into standard Slovenian. The Romance borrowings in the dialect text have been marked and etymologically explained.

Keywords: Šavrini Hills dialect, Romance borrowings, lexical borrowing, etymology

1 ŠAVRINSKI GOVOR V KRAJU PUČE

Puče, ki spadajo med najstarejše istrske vasi, ležijo med Koštabono in Krkavčami, na nadmorski višini 280 metrov. Starejši del vasi obsega daljši niz hiš zahodno od ceste, ki pelje skozi vas. Hiše so na cesto zaprte, odprte pa na notranji strani. Vsaka ima majhno, ograjeno dvorišče. Ohranilo se je nekaj starih kamnitih, neometanih hiš, grajenih v nadstropjih, s starimi *portoni*, z delno porušenimi baladurji in gospodarskimi poslopji. Nasproti cerkve je še do prve svetovne vojne stala stražarnica, v kateri so domačini stražili, da bi vaščane ubranili pred vdori tatov, ki so pogosto pustošili po kmetijah. K vasi Puče spadajo tudi zaselki Breči, Dolina, Pribci, Planjava in zaselek s starejšimi hišami Pri mlinu, kjer je tudi križišče z gostilno. Za gostilno je do nedavnega obratoval električni mlin, ki so ga zgradili leta 1952. Od križišča vodijo ceste proti Šmarjam in Kopru, Koštaboni, Krkavčam, Padni, Novi vasi in Svetemu Petru (Pucer 2005: 55–56).

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je leta 2016 v Pučah živelo 252 ljudi. Po popisu iz leta 2015 so vaščani živeli v skupno 105 gospodinjstvih (Statistični urad RS; http://pxweb.stat.si/pxweb/database/dem_soc/dem_soc.asp).

V Pučah govorijo domačini različek slovenskega istrskega narečja, ki spada v šavrinsko podnarečno skupino. Glasoslovne značilnosti šavrinskih govorov, ki z rižanskimi sooblikujejo slovensko istrsko narečje, je določil Logar na podlagi obsežnih

terenskih raziskav, ki jih je v petdesetih letih prejšnjega stoletja izvedel v več krajih slovenske Istre. Opisa pučarskega govora, kot svoji materinščini pravijo domačini, v Logarjevih zapisih ne najdemo, je pa Logar obiskal več jezikovno sorodnih bližnjih krajev v tem delu Istre, in sicer Korte (leta 1957), Krkavče (1957), Pomjan (1957), Lopar (1958), Trebeše (1957), Sočergo (1956) in Rakitovec (1956) (SLA 2016: 16–20).

Poglavitni predmet obravnave pričujočega prispevka so romanizmi v šavrinskem dramskem besedilu. Romanizmi v slovenskem istrskem narečju lahko pripadajo predbeneški jezikovni plasti, istrskobeneškemu (istrskoitalijanskemu) narečju, tržaškoitalijanskemu narečju ali italijanščini (pogovorni, standardni ali knjižni). Predbeneški izrazi, ki so še danes prisotni v slovenskih istrskih govorih, so se ohranili iz časov, ko so romanski prebivalci v Istri govorili istrsko romanščino, predbeneški avtohtoni jezik v Istri do prihoda Benečanov (danes je to narečje ohranjeno le še v šestih krajih hrvaške Istre). Istrskobeneški jezikovni elementi v slovenskem narečju Istre so posledica beneške prisotnosti v Istri od 10. stoletja dalje ter rezultat sobivanja dveh narodov in dveh istrskih narečij. Nekateri romanizmi pa so v slovenskem istrskem narečju še starejši, saj so bili del slovenske leksike že pred njegovim oblikovanjem.

2 ZAPISOVANJE IN METODA DELA

Besedilo Šavrinka drži tri *kantone* od hiše, četrtega pa osel je zapisala upokojena učiteljica Viktorija Pucer Štromar, rojena govorka pučarskega narečnega govora, ki že dobra tri desetletja ustvarja v narečju in svoje igre predstavlja v slovenskem in italijanskem prostoru. Komedija v dveh prizorih, ki se odvija v šestdesetih letih 20. stoletja, prinaša pogovor med Šavrinkama Tonco in Vanco iz Puč. Utrujena Tonca prihaja z dolge poti s *planerjem* 'jerbasom' na glavi, Vanca pa praznično oblečena – v narodni noši, s košaro v roki lovi kokoši pred hišo. Domačinki se pogovarjata o nabavi in prodaji dobrin, kar je predstavljalo temelj tako imenovane šavrinske obrti. Nefonetično zapisano besedilo, ki ga je Viktorija Pucar Štromar zapisala za monografijo *Šavrinka* (2017b: 299–301), smo poslušali in posneli¹ med uprizoritvijo v Svetem Antonu pri Kopru 12. januarja 2017 ter ga fonetično zapisali. Obstoj romanskih izrazov, ki smo jih prepoznali v besedilu, smo potrdili tudi s terensko dialektološko raziskavo v vasi Puče marca 2017. Romanske izraze, ki se v besedilu prepletajo z domačimi, slovenskimi, smo v besedilu označili s poudarjenim tiskom. Celotno besedilo je prevedeno v knjižno slovenščino.

2.1 Narečno besedilo Šavrinka drži tri *kantone* od hiše, četrtega pa osel

Prvi prizor

Vanca: Ššš!!! **Ma** ɣ'laj 'tá ku'kušá, u'sá 'sə mi v're zy'ráblá! **Ma** 'kašən ka'žin 'sə mi nər'dilá 'tá pə 'kurtę! 'Bəpə, 'Bəpə, 'xədi 'zapret ku'kušá, ki 'jás ɣ'rən 'čá.

¹ Posnetek hrani avtorica prispevka. Analiza ni zajela lastnih imen.

- Tonca: 'Dubár 'dân, bux 'dáj, 'Vánca. **Ma** 'kaj 'tərko kər'čiš? Tà 'jà 'čet 'vaía 'dol u 'Kupár. 'Bux pu'máyáj, kər'čiš, 'kər da 'jà '**fin del 'mondo**.
- Vanca: **Ma** '**anka** 'ti 'beš kər'čála. **Ma** 'prau 'sáj 'šən pu'mála '**kurto**, 'əno tá ku'kušá sọ mi vre u'sá '**šporki'náile**. **Ma** 'bušca 'jás!
- Tonca: 'Bušca? **Ma** 'lej ti 'hio, 'kám γ'reš ta'ku '**feštino** u'bučena?
- Vanca: 'Moje 'botrę u 'Kupár, **ma** 'ná x'hę, x'hęnę ná'veštę, kę je ru'dila 'pərt 'anim 'čednom. **Ot 'kọt pa si 'ti 'zájdlá?**
- Tonca: 'Šən 'pəršlá s 'Tərsta. **Ma** 'šən '**štufu**, ná 'morán '**nánka** γ'ledat.
- Vanca: **Ma** 'kaj 'nišę blá '**anka** ta 'pərvę dän u 'Tərstę? '**Ošća**, 'tábá ni '**maj** za'doštę!
- Tonca: Já, 'jimaš 'p'ráu, **ma** ta 'pərvę 'dan 'šən 'násla 'sámo v'rečá 'čistá '**rubá**, ki 'šən jo up'rála 'mojin '**ši'nóran**. 'Dánás 'šən pa 'násla 'p'rodát k'rex. 'S'koraj 'čelo 'nuč 'šən 'mešlá 'əno 'pákla. 'Jutros, z'γudaj, kọ je b'la šá 'táma, 'šən 'dála u '**pla'ner** šá 'γorká x'lepcá, '**kor'neťá**, '**biyá** 'əno '**anka kun'cán** k'rex. 'Šən nar'dila '**ano 'málo x'roštol** 'əno '**fritol**, **ma** 'sámo za 'mojá '**ši'nóra**. 'Γ'lej, mi já us'tálo '**ano 'málo**. 'Šən jix sk'rila 'zasá, za '**ma'rendo**, 'ná, 'p'robaj!
- Vanca: **Ma** 'sọ 'dobrá. Sá 'prau tu'pijo 'vystęx. Si 'dála '**anka ano 'málo** 'vina 'nutrę?
- Tonca: Sá z'ná, dá 'já, 'pərs 'vina ni 'heč!
- Vanca: 'Eee, xdur z'ná, pa z'ná.
- Tonca: 'Čyj, 'Vánca. 'Zadně '**boť si sá mi lamán'tála**, da 'tuj 'Bępo 'jima ras'təryaná 'pəslá, za'tu 'šən ti 'pər'nęsla '**šimán'ciná**.
- Vanca: **Ma ki 'lepo**, da si sá 'spunla 'námá! 'Imaš 'prau, muj 'Bępo 'ima ta'ku ras'təryane 'pəslá, da 'p'rašájo 'prau 'jás. Ta'ku sọ tá 'nápřet!
- Tonca: 'Ná, 'Vánca.
- Vanca: Já, já, 'prau tę 'sọ tap'rávę, '**jušto** 'p'ráu 'su vá'liká. Káj 'jimaš šá u '**böršę**?
- Tonca: Tà 'iman šá 'aná 'duyá '**bun'dántá** za 'možá.
- Vanca: 'Mátę 'božja, **ma** su 'lepá, 'əno '**anka** 'γorká. Z'náš 'káj, 'ná_bí blo s'lábo, da bęn jix u'zęlá za 'mojya 'Bępa. 'Bužác, já u'sálęn z'láján ku 'rux. 'Kərko ti 'moran 'dat za '**šemen'ciná** 'əno za '**bun'dántá**?
- Tonca: '**Ben**, naj ti bọ. 'Dáj mę pet'nájst 'jęjc.
- Vanca: Po'čákę, po'čákę, jix γ'ren 'jęskát ... 'Γ'lej, 'dan ti 'dását 'jęjc, 'vác jix 'niman, '**anka** ku'kušá sọ sá u tę γur'kutę '**xitlá u pun'tilá**, ná 'nusijo vác 'tərko!
- Tonca: 'Vánca, '**ben** naj ti 'bọ, ki si tọ 'ti. 'Γ'lej, 'látę ti pis'tin '**anka x'roštolá** 'əno '**kor'neť**, ki sọ mi os'talę. Da ná 'násám 'damu, da ná 'boš 'rákla, da '**šən s'lába**. Sáj já 'cájt, da γ'ren.

Drugi prizor

- Tonca: 'Jesus Ma'rija, s'koraj '**ben** pu'zábla, za'káj 'šən 'pəršlá. Pərt '**feštame**, kọ si š'la z 'ošlon u 'Tərst pru'dajat 'jájca, 'šən ti 'dála '**anka** 'jás d'vájstę 'jęjc. Sá s'puneš?
- Vanca: Sá z'na, da sá 'spunen, 'Tónca. '**Tábot** 'šən nər'dila '**žər'nádo!** U d'vęx 'vyrax 'šən pru'dála 'vác 'kər 'tristu 'jájca, ki 'šən jęx nab'rála pọ 'Jistřę.

'Šeŋ bla 'vâlâ u Viži'nade, z'nâš? Te 'pošlâ 'šeŋ si 'tâbot ki'pila. Po 'poŋe 'šeŋ sp'lâla te x'lâče; 'ano ođ 'duma do 'Târsta, 'ano, ođ 'Târsta do 'duma. 'Čista 'lâna 'so, pu'tipaj!

Tonca: Smo **b'râvâ**, z'nâš, za'tu ni 'čydno, da 'râčâjo: »Šav'rinka dər'zi t'ri **kan'tonâ** oŋ 'xišâ, čâ'tərteŋa pa 'osu.« **Ma** 'čyj, 'zadnê **'bot** šeŋ ti 'dâla d'vâjstê jâjc, da mi u 'Târstê ki'piš 'ano 'žâjfo 'eŋo an 'litro **pât'roâ**, da 'bomo ji'meļe 'lyč **al'meŋo** za **'feštâ**, 'eŋo nâ 'bomo 'xodļe spât z'γudaj 'koŋ ku'kušâ, ko nâ 'deļamo z 'mojin 'možen 'samo ot'rokâ. Šâ ta'ku jix 'jimamo v'râ 'dâsât. 'Eŋo 'zamâ 'šeŋ ti **γoŋ'nala** an 'lep 'židan **'fâču ku'lur ka'fe** za na γ'lâvo. Kaj si mi pər'nâsla?

Vanca: 'Čyj, 'Tõnca, 'žâjfo 'eŋo **pât'roâ** 'šeŋ 'ti pər'nâsla, **'fâču** za na γ'lavo pa 'nâ, 'zatu, ke 'toja 'jâjca so b'lâ ta'ku 'mikina, da šeŋ pru'dâjâla d'vê 'jâjci za 'ano, eŋo ta'ku mi jâ **z'mânkalo 'šoldou!**

Tonca: **Ma** kâj šr'âjaš, 'Vânca, 'tərba si **čâ'pâna oŋ št'riy**, 'fejca so 'fejca! 'Mikina 'ali vâ'lika, kaj ni usa'nâko?

Vanca: Z'nâš 'kâj, 'Tõnca, ko ti ni p'raŋ, 'râceŋ 'tojin ku'kušân, 'nâj 'nusijo 'vâca 'jâjca!

Tonca: Ma 'vidi, 'vidi ti 'hõ, a ta'ku, 'Vânca? Ti pa r'âci 'tojin **ši'horan** γoŋ u 'Târstê, da za'radê 'hëx 'mojâ ku'kušâ si nâ 'bojo ras'tərŋalâ 'riti, o **'ben**, ta'ku, da znâš! **Ma** 'daj, 'daj, **ma** si 'čydna. **'Eko**, 'to jâ za p'lâco, **ma 'ben**, **'ben**, 'ala, γ'ren, z'bõŋon!

2.2 Prevod besedila v knjižno slovenščino

Prvi prizor

Vanca: Ššš!!! Poglej te kokoši, vse so že razgreble! Kakšen nered so mi naredile po dvorišču! Bepo, Bepo, pojdi zapret kokoši, ker odhajam.

Tonca: Dober dan, bogdaj, Vanca. Zakaj tako kričiš? Slišati te je dol do Kopra. Bog pomagaj, kričiš, kot da je konec sveta.

Vanca: Tudi ti bi kričala. Pravkar sem pometla dvorišče, pa so mi kokoši že vse razmetale.² Uboga jaz!

Tonca: Uboga? Poglej jo, kam greš tako praznično oblečena?

Vanca: K svoji botri v Koper, pravzaprav k njeni snahi, ki je rodila pred enim tednom. Od kod pa si ti prišla?

Tonca: Iz Trsta sem prišla. Tako sem utrujena,³ da ne morem niti gledati.

Vanca: Ali nisi bila tudi včeraj v Trstu? Vraga, tebi ni nikoli dovolj!

Tonca: Ja, prav imaš, a včeraj sem samo nesla vreče čistega perila, ki sem ga oprala mojim gospem. Danes sem pa nesla prodat kruh. Skoraj celo noč sem mesila in pekla. Zgodaj zjutraj, ko je bila še tema, sem v jerbas dala še vroče hlebce, rogljiče, bige in sladek kruh. Naredila sem nekaj krhkih

2 Tudi 'umazale'.

3 Tudi 'naveličana'.

flancatov in mišk, a samo za moje gospe. Glej, nekaj mi jih je ostalo. Skrila sem jih zase, za malico, na, poskusi!

Vanca: Kako so dobre! V ustih se topijo. Si vanje dala tudi kaj vina?

Tonca: Seveda, brez vina ni nič!

Vanca: Kdor se spozna, se pač spozna.

Tonca: Poslušaj, Vanca, zadnjič si se potožila, da ima tvoj Bepo raztrgane čevlje, zato sem ti prinesla žebličke.

Vanca: Kako lepo, da si se spomnila name! Prav imaš, moj Bepo ima tako raztrgane čevlje, da spredaj kar zijajo.⁴

Tonca: Izvoli, Vanca.

Vanca: Ja, ja, ti so pravi, so ravno prav veliki. Kaj imaš še v torbi?

Tonca: Tu imam še ene dolge moške spodnje hlače.

Vanca: Mati božja, kako so lepe in tople. Veš kaj, ne bi bilo slabo, da bi jih vzela za mojega Bepa. Ubogi, vedno je mrzel kot rog.⁵ Koliko ti moram plačati za žebličke in spodnje hlače?

Tonca: Dobro, naj ti bo. Daj mi petnajst jajc.

Vanca: Počakaj, počakaj, grem ponje. Poglej, dam ti deset jajc, več jih nimam, tudi kokoši so v tej vročini začele trmoglaviti, ne nesejo več toliko!

Tonca: Vanca, dobro, naj ti bo, ker si to ti. Glej, tu ti pustim tudi *hroštrole* in rogljiček, ki mi je ostal. Da ne nosim domov, da ne boš rekla, da sem hudobna. Zdaj je čas, da grem.

Drugi prizor

Tonca: Jezus marija, skoraj bi pozabila, zakaj sem prišla. Pred prazniki, ko si šla prodajat z oslom v Trst, sem ti dala tudi jaz dvajset jajc. Se spomniš?

Vanca: Seveda se spomnim, Tonca. Takrat sem imela dober dan! V dveh urah sem prodala več kot tristo jajc, ki sem jih nabrala po Istri. Bila sem celo v Vižinadi, veš? Takrat sem si kupila te čevlje. Po poti sem spletla te nogavice; eno od doma do Trsta in drugo od Trsta do doma. Iz čiste volne so, potipaj!

Tonca: Dobre smo, veš, zato ni čudno, da pravijo: »Šavrinka drži tri vogale od hiše, četrtega pa osel.« Poslušaj, zadnjič sem ti dala dvajset jajc, da mi v Trstu kupiš milo in liter petroleja, da bomo imeli luč vsaj med prazniki in da nam ne bo treba hoditi spat s kokošmi, sicer z možem samo delava otroke. Saj jih imava že deset. Zase sem naročila svileno ruto rjave barve. Si mi jo prinesla?

Vanca: Poslušaj, Tonca, milo in petrolej sem ti prinesla, rute pa ne, ker so bila tvoja jajca tako majhna, da sem prodajala dve jajci za eno in mi je zmanjkalo denarja!

⁴ Čevlji so tako raztrgani (odprti), da izgledajo kot odprta (lačna) usta.

⁵ Morda je primerjava nastala v zvezi z boškarinom, ker je njegovo telo vedno vroče, rogovi pa izjemno mrzli.

- Tonca: Kaj govoriš, Vanca, verjetno so te čarovnice uročile, jajca so jajca! Majhna ali velika, ali ni vseeno?
- Vanca: Veš kaj, Tonca, če ti ni prav, reci tvojim kokošim, naj nesejo večja jajca!
- Tonca: Poglej, poglej jo, a tako, Vanca? Ti pa reci tvojim gospem v Trstu, da si zaradi njih moje kokoši ne bodo raztrgale riti; tako, da veš! Daj, daj, kako si čudna. Na, to je za plačilo, dobro, dobro, grem, zbogom!

3 ROMANSKI JEZIKOVNI ELEMENTI V ŠAVRINSKEM DRAMSKEM BESEDILU

V pričujočem razdelku smo romanske jezikovne elemente zapisali po naslednjem vzorcu: samostalniki in pridevniki so predstavljeni v imenovalniku ednine moškega ali ženskega spola, glagoli v nedoločniški obliki, besedne zveze in kalki pa so zapisani kot v izvorniku. Romanizme, ki se v besedilu ponavljajo večkrat, smo analizirali ob prvi omembi. Obstoje istih romanizmov smo potrdili tudi v sosednjih istrskoslovenskih in hrvaških čakavskih govorih. Pri tem smo se opirali na narečjeslovne monografije in slovarje, ki so nastali na podlagi terenskih narečjeslovnih raziskav v istrskih krajih. Besedam smo določili prvi in zadnji vir izposoje ter ustreznico v knjižni italijanščini.

3.1 *ma*

Veznik *ma* 'ampak, a, pa, vendar, toda', ki se v besedilu pojavlja večkrat, poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr.: *Ma 'nismuə šli 'samuə zə 'ribe, smuə b'li p'lačət 'anka š'teuruə ...* 'A nismo šli samo zaradi rib, plačat smo šli tudi davke ...' v Dekanijah in: *Bubec uəd m'ježnarja se je 'šou spə'viət, ma na k'rajj je 'nekej 'məncou, da bĭ b'to še 'kej, ma da se bo'ji pə'viət* 'Mežnarjev sin se je šel spovedat in je na koncu nekaj mencal, da bi bilo še nekaj, a se boji povedati' na Škofijah (Todorović 2017a: 83, 204). Poznajo ga tudi hr. čak. govorniki v Istri, npr. *mă* v Boljunu in na Roveriji (Francetić 2015: 124; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 151). Prevzet je iz istr. ben. veznika *ma* 'ampak, a, toda' (VG 560); prim. trž. it. in knj. it. *ma* (Doria 342; ZING – CD-ROM). Zadnji vir besede je lat. prislov *māgis* 'bolj, več' (REW 5228; ESSJ II: 158) indoevropskega izvora (DELI – CD-ROM).

3.2 *ka'žin*

Samostalnik *ka'žin* 'zmeda, hrup' poznajo tudi hr. čak. govorniki, npr. *kažin* 'nered, zmeda' v Boljunu in na Roveriji (Francetić 2015: 124; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 151). Prevzet je iz istr. ben. *cafin* 'hrušč' poleg 'bordel' (VG 184); prim. trž. it. *cašin*, beneč. *casin* 'hrup, bordel' (Boerio 145) in vulg. it. *casino* 'zmeda, hrup' (Šlenc – CD-ROM); prim. tudi pog. it. besedno zvezo *fare casino* 'razgrajati' (Metka Furlan v pismu).

3.3 'kɔrta

Samostalnik 'kɔrta 'dvorišče' poznajo tudi drugi slovenski istrski idiomi, npr. 'kuɔrta v Dekanah, 'kuɔrta na Škofijah (Todorović 2017a: 154). Poznajo ga tudi tudi hr. čak. govori, npr. kûort v Boljunu (Francetić 2015: 111). Prevzet je iz istr. ben. *corte* 'dvorišče' (VG 254); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *corte* (Doria 176; Boerio 200; ZING – CD-ROM). Zadnji vir besede je lat. *cohors* 'dvor, dvorišče' (REW 2032; DELI – CD-ROM).

3.4 'fin del 'mondo

Besedna zveza 'fin del 'mondo je prevzeta iz istr. ben. besedne zveze *fin del mondo* 'konec sveta' (VG 641), npr. *No sarà miga la fin del mondo* 'Saj ni konec sveta' (VG 641); prim. knj. it. *fine del mondo* (ZING – CD-ROM).

3.5 'anka

Veznik 'anka 'tudi' poznajo tudi drugi istrskoslovenski govori, npr. 'anka v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 12) in: *Ma u'čitál, ma 'kaj nà z'nate, da 'anka 'čuk ja an 'tić?* 'Učitelj, ali ne veste, da je tudi čuk ptič?' v Novi vasi nad Dragonjo (Todorović – Koštiál 2014: 38). Poznajo ga tudi hr. čak. govori, npr. *ânka* v Boljunu (Francetić 2015: 22) in *ânka* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 151). Prevzet je iz istr. ben. *anca* 'tudi' (VG 22); prim. trž. it. in beneč. *anca* (Doria 26; Boerio 33) ter knj. it. *anche* (ZING – CD-ROM). Cortelazzo in Zolli pravita, da beseda še nima pojasnjenege izvora (DELI – CD-ROM), Meyer-Lübke pa besedo izvaja iz vulg. lat. besede *anque* 'tudi' (REW 488).

3.6 šporki'ňat

Glagola *šporki'ňat* 'umazati', s pripono *-iň-*, hr. čak. govori ne poznajo, uporabljajo pa njemu sorodno različico, npr. *šporkàti* v Funtani (Selman 2006: 190), *šporkàti* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 274). Prevzet je iz istr. ben. *sporcar* 'umazati' (VG 1078); prim. trž. it. in beneč. *sporcar* (Doria 670; Boerio 693) ter knj. it. *sporcare* 'umazati' (ZING – CD-ROM). Prim. tudi *zbež'ňat* 'preluknjati': *U 'lyjĵ se je to'vaja zbež'ňala* 'V lugu se je prt preluknjal' na Škofijah (Todorović 2017a: 85). Glagol *šporki'ňat* je sestavljen iz romanske osnove *sporc-*, pripone *-iň-* in domačega nedoločniškega obrazila *-at*. Beseda izvira iz lat. *spūrcāre* (REW 8193) iz pridevnika *spūrcus* (REW 8194; DELI – CD-ROM).

3.7 'fešten

Pridevnik 'fešten 'prazničen' poznajo tudi v drugih krajih slovenske Istre, npr. 'feštna (ž. sp.) v Novi vasi nad Dragonjo, 'fešten (m. sp.) v Padni (Todorović – Koštiál 2014: 108). Uporabljajo ga tudi v hrvaški Istri, npr. *fešni* (ed. m. sp.) v Tinjanu in *fěšna* (ed. ž. sp.) v Pićanu (LAIČaGgr 645). Predloga 'fešta je prevzeta iz istr. ben. *festa* 'praznik' (VG 369); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *festa* 'praznik' (Doria 229; Boerio 266; ZING – CD-ROM). Romanski osnovi *fest-* so slovenski

istrski govorniki dodali pridevniško pripono *-en* (m. sp.) oz. *-na* (ž. sp.). Beseda izhaja iz lat. *fēsta* 'praznik' (REW 3267), ki je mn. od *fēstu(m)* (DELI – CD-ROM).

3.8 *Ot 'kot pa si ti 'zajdla?*

Poved *Ot 'kot pa si ti 'zajdla?* je kalk po it. *Da dove sei spuntata?* 'Od kod pa si se vzela?' Nekateri slovenski istrski govorniki za glagol 'vziti, vzhajati', knj. it. 'spuntare' (Šlenc – CD-ROM), uporabljajo glagol *zaj'devat* oz. *zajd'javat*, npr. *zaj'deva 'lyna* 'luna vzhaja' v Krkavčah (Todorović 2015b:58) in *'luna zajd'jaua* 'luna vzhaja' v Dekanijah (Todorović 2017a: 92). Knj. it. glagol *spuntare* lahko pomeni 'pokazati se', prim. *spuntare – l'atto dell'apparire, venir fuori* 'prikazati se, priti ven' (DELI – CD-ROM).

3.9 *š'tufa*

Pridevnik *š'tufa* 'naveličana'⁶ poznajo tudi drugi istrskoslovenski govorniki, npr. v m. sp. *š'tef* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 125). Uporabljajo ga tudi govorniki hr. čak. narečja, npr. *š'tuf* v Boljunu in na Roveriji (Francetić 2015: 277; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 278). Prevzet je iz istr. ben. *stufu* 'naveličan' (VG 1114); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *stufu* 'naveličan' (Doria 702; Boerio 729; ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz vulg. lat. glagola **extuphāre* 'greti', ki je prilagoditev gr. *ek-týphein* 'prekaditi, zakaditi, očrniti' iz *týphos* 'dim, para' (Vinja 233).

3.10 *'nānka*

Prislov *'nānka* 'sploh ne, nikakor ne' je razširjen tudi v drugih govornih slovenske Istre, npr. *'nānka* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 78), *'nānka* v Dekanijah: *U K'ūāpr-jā 'nisān čou 'ane slo'venske bi'siade, 'nānka pā dā'maće ne, 'samūā ta'fānskuā* 'V Koprju nisem slišal ene slovenske besede, niti po domače ne, samo italijansko' (Todorović 2017a: 204). To besedo poznajo tudi hr. čak. govorniki, npr. *nānka* v Boljunu (Francetić 2015: 144), *nānka* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 170). Prevzeta je iz istr. ben. *nanca, nanche* 'sploh ne, nikakor ne' (VG 670); prim. trž. it. *nanca* (Doria 396) in knj. it. *neanche* (ZING – CD-ROM). Izraz je zanikana oblika izraza *anche* iz vulg. lat. **anque* 'tudi' (prim. etimologijo 3.5) z *nēc* 'niti' (REW 5868) iz *nē* 'ne' (DELI – CD-ROM).

3.11 *'oščā*

Medmet *'oščā* 'vraga!' poznajo tudi drugi govorniki v Istri, npr. hr. čak. *oštija*. Prevzet je iz istr. ben. *ostia* 'oštja, vraga' (VG 714), prim. trž. it. *ostia* (Doria 417), vulg. it. izraz *ostia* 'oštja, vraga' (Šlenc – CD-ROM) in knj. it. *ostia* 'darovana žrtev, hostija, kletvica'. Zadnji vir besede je učeni lat. izraz *hōstia(m)* 'žrtev, ki so jo darovali bogovom', od 4. stol. dalje 'kruh, ki so ga darovali med mašo', kasneje tudi 'kletvica'; najverjetneje iz dejanja »priseči na hostijo« (DELI – CD-ROM).

6 Tudi 'utrujen'.

3.12 *'maj*

Prislov *'maj* 'nikoli' poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *maj* v Novi vasi nad Dragonjo in Padni (Todorović – Koštiál 2014: 56) in v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 69). Prevzet je iz istr. ben. *mai* 'nikoli' (VG 569); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *mai* (Doria 348; Boerio 385; ZING – CD-ROM). Za etimologijo gl. 3.1.

3.13 *'ruba*

Samostalnik *'ruba* 'oblačilo' (tudi 'stvar, blago') je prisoten tudi v drugih slovenskih istrskih krajih, npr. *'ruba* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 108), *'rubã* v Krkavčah (Todorović 2015b: 113). Poznajo ga tudi čak. govorniki v hrvaški Istri, npr. *rõba* 'oblačilo' v Boljunu in na Roveriji (Francetić 2015: 235; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 170). Prevzet je iz istr. ben. *roba* 'oblačilo, stvar' (VG 890); prim. beneč. in knj. it. *roba* (Boerio 579; ZING – CD-ROM). Romanska beseda *roba* je bila izposojena iz stvn. *rauba* 'oblačilo, oklep' (ESSJ III: 188).

3.14 *ši'ñora*

Samostalnik *ši'ñora* 'gospa' poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *ši'njora* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 120), in hrvaški istrski govori, npr. *šinjora* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 268). Izraz *signora* 'gospa' (VG 1029) je v novejšem času prisoten tudi v istr. ben. govorih, a gre najverjetneje za besedo, prevzeto iz knj. it. *signora* 'gospa' (ZING – CD-ROM), saj istrskobeneški govorniki pogosteje uporabljajo izraz *siora* (VG 1033). Gre za žensko slovnično obliko k *šjor* iz lat. *sēnior* 'star, gospod' (REW 7821; DELI – CD-ROM), izvorno primerika k *sēnex* 'star' (REW 7819).

3.15 *ma'renda*

Samostalnik *ma'renda* 'malica' uporabljajo v vseh slovenskih istrskih govorih, npr. *mã'renda* v Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 120), *ma'renda* v Borštu in na Tinjanu, *ma'rendã* v Krkavčah (Todorović 2015b: 122), *ma'renda* v Dekanih, *mar'enda* na Škofijah (Todorović 2017a: 179). Poznajo ga tudi hr. čak. govorniki, npr. *marienda* v Boljunu (Francetić 2015: 127), *marenda* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 80). Prevzet je iz istr. ben. *marenda* 'malica' (VG 592), prim. trž. it. in beneč. *marenda* (Doria 360; Boerio 398) in knj. it. *merenda* (ZING – CD-ROM). Izraz izhaja iz lat. *mērēnda* 'malica' (REW 5521).

3.16 *pla'ñer*

Samostalnik *pla'ñer* 'jerbas' uporabljajo tudi v drugih slovenskih istrskih govorih, npr. *pla'ñer* v Borštu in Krkavčah (Todorović 2015b: 112), *pl'eñjer* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 93), *pli'ñer* v Dekanih (Todorović 2017a: 164). Beseda pripada avtohtonemu narečju, ki so ga v Istri govorili pred prihodom Benečanov; prim. terg. *planer* in *plenier* 'jerbas' (VG 804). Nastala je po križanju latinske besede

panarium ‘jerbas’ (REW 6187) s *planus* (REW 6581) ‘raven’ ali *plēnus* ‘poln’ (REW 6596), obe indoevropskega izvora (DELI – CD-ROM).

3.17 *kor'net*

Samostalnik *kor'net* ‘kruh v obliki rogljička’ poznajo tudi v drugih slovenskih istrskih krajih, npr. *kor'net* v Borštu (Todorović 2015b: 120), *kor'net* na Škofijah in v Dragonji (Todorović 2017a: 176; Todorović 2015a: 147) ter *k(o)r'netće⁷* ‘oblika kruha’ v Sv. Antonu pri Kopru (Jakomin 1995: 57). V hr. čak. govorih npr. *kornèt* v Boljunu (Francetić 2015: 101). Prevzet je iz istr. ben. *corneto* ‘kruh v obliki roga’ (VG 252); prim. beneč. *cornèto* in knj. it. *cornetto* ‘rogljiček’ (ZING – CD-ROM). Izraz je manjšalnica istr. ben. izraza *cornò* ‘rog’ (VG 253) iz lat. *cōrnu* ‘rog’ (REW 2240) indoevropskega izvora (DELI – CD-ROM).

3.18 *'biya*

Samostalnik *'biya* ‘biga’⁸ poznajo tudi v drugih slovenskih istrskih krajih, npr. *'biya* v Novi vasi nad Dragonjo (Todorović – Koštiál 2014: 117), *'biya* v Dekanah in na Škofijah (Todorović 2017a: 176). V čakavskem narečju Istre npr. *bíga* v Boljunu ‘hlebček, podoben žemlji, sestavljen iz dveh delov’ (Francetić 2015: 11) in *biga* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 92). Prevzet je iz istr. ben. *biga* ‘biga’ (VG 91). Izraz izhaja iz *bīgam*, ki je sinkopirana različica lat. *biiūga(m)*, kar je v antičnem času označevalo kočijo z dvema kolesoma; prim. knj. it. *biga* ‘dvokolesni voz z dvovprego’ (Šlenc – CD-ROM). V italijanskih narečjih se je za to besedo razvilo več pomenov, med njimi tudi ‘biga’ (DEI I: 515–516; ESSJ I: 20).

3.19 *kun'cân k'rex*

Besedno zvezo *kun'can k'rex* ‘sladek kruh’ poznajo tudi drugi govori v slovenski Istri, npr. *kon'can k'rex* v Novi vas nad Dragonjo in Padni (Todorović – Koštiál 2014: 117), *kun'can k'rax* v Dekanah, *kon'can krax* na Škofijah (Todorović 2017a: 176), *kon'can k'rex* v Borštu (Todorović 2015b: 120). Prevzeta je po trž. it. besedni zvezi *pan conzà* ‘začinjen kruh’ (VG 727); prim. istr. ben. glagol *consar* ‘zabeliti’ (VG 242). Istr. slov. *kun'can k'rex* je hibridna besedna zveza, sestavljena iz hibridne besede *kun'can* in domačega izraza *k'rex*. Pri prevzemu je prišlo do semantičnega premika zabeljen – sladek kruh. Istrskoslovenski govorniki so položaj pridevnika (pred samostalnikom) prilagodili skladnji svojega narečja.

3.20 *'ano 'mâlo*

Besedna zveza z *'malo* ‘malo’, npr. *na 'malò* na Škofijah (Todorović 2017a: 134), *'ano 'malo* v Borštu (Todorović 2015b: 60), je kalk po istr. ben. besedni zvezi

7 Manjšalnica.

8 Pecivo iz bele moke, sestavljeno iz manjših, med seboj sprijetih kosov (SSKJ).

un poco ‘malo’ (Todorović 2016a: 62); prim. knj. it. *un pò* ‘malo’ (DELI – CD-ROM).

3.21 *x'roštola*⁹

Samostalnik *x'roštola* ‘krhko ocvrto istrsko pecivo posuto s sladkorjem v prahu’ poznajo vsi istrski govori, v oblikah *x'roštola* v Novi vasi nad Dragonjo in Svetem Petru, *x'roštola* v Padni (Todorović – Koštiál 2014: 119), *x'roštola* v Borštu (Todorović 2015b: 122). Z vzglasnim *g* in *k* ga uporabljajo tudi čakavski govorniki v Istri, npr. *gròštula* in *kròštula* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 88, 130). Prevzet je iz istr. ben. *cròstolo* ‘krhko ocvrto pecivo, posuto s sladkorjem’ (VG 271). Izraz izhaja iz stare italijanske besede *crùstula* ‘pogača’ (Manzini – Rocchi 60) z virom v lat. *crùstulum* ‘sladki piškoti’ (REW 2347).

3.22 *fritola*

Samostalnik *fritola* ‘miška’ poznajo slovenski in hrvaški istrski govori. V slovenski Istri npr. *fritola* v Borštu, *fritla* v Krkavčah (Todorović 2015b: 122), *fritla* v Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 119). V čakavskem narečju npr. *fritula* v Boljunu (Francetić 2015: 57). Prevzet je iz istr. ben. *fritola* ‘miška’ (VG 406); prim. beneč. *fritola* (Boerio 288). Izraz beneškega izvora izhaja iz poznolatinske besede *fritulae* (mn.) (DELI – CD-ROM), izpeljane iz participa *fritus* (Metka Furlan v pismu) glagola *fritgere* ‘cvreti, pražiti’ (REW 3509).

3.23 *'bot*

Prislov *'bot* poznajo tudi drugi slovenski istrski govori: *'buot* ‘krat’ na Škofijah, npr. *već 'buoto* ‘večkrat’ (Todorović 2017a: 84), *bot* v Padni, npr. *'pərvi 'bot* ‘prvič’ (Todorović – Koštiál 2014: 41). Bezljaj navaja, da izraz poznata tudi gor. in ben. narečje, in (po Mende 1956) opozarja na furl. *un bòt* ‘prvič’, kar je bilo sprejeto iz stvn. *bot* ‘zapoved’ k *bieten* ‘nuditi’. Bezljaj (po Striedter-Tempsovi) tudi beleži, da je zaradi začetnega slovenskega *b* možno, da je bil zahodnoslovenski izraz sprejet z romanskim posredovanjem (ESSJ I: 35).

3.24 *'lãmàntat sà*

Glagol *'lamentat se* ‘pritoževati se’ je razširjen tudi v hr. čak. govorih, npr. *lamentati se* v Funtani (Selman 2006: 44), *lamentät se* v Boljunu (Francetić 2015: 114) in *lamentät se* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 140). Prevzet je iz istr. ben. *lamentar se* ‘pritoževati se’ (VG 523), prim. beneč. *lamentar se* (Boerio 358) in knj. it. *lamentarsi* ‘pritoževati se’. Beseda izhaja iz lat. glagola *lamëntäre* ‘tožiti’ (REW 4867), izpeljanega iz *lamëntu(m)* ‘tožba, pritožba’ (DELI – CD-ROM).

9 Istrskoslovenski govorniki imajo v vzglasju fonem *x-*, ki mu v pogovorni slovenščini na Primorskem ustreza *k-*, tj. *kroštola*.

3.25 *šimàn'cin*

Samostalnik *šimen'cin* 'žebliček za čevlje' poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *šemen'cin* na Škofijah (Todorović 2017a: 169). Izraz poznajo tudi čakavski govori v Istri, npr. *šimencîn* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 267). Izraz je najverjetneje prevzet iz trž. it. *semenzina* 'žebliček' (Doria 610), saj *semenzina* v istrobeneščini pomeni le 'zdrob, testenine za juho' (VG 999). Benečansko narečje s tem izrazom označuje kakršnen koli zelo droben predmet (Boerio 643); prim. knj. it. *semenza* 'žeblički za čevlje' (Šlenc – CD-ROM). Beseda izhaja iz vulg. lat. besede *sēmēntia* 'setev' (DELI – CD-ROM) iz lat. *sēmēn* 'seme' (REW 7802), ki ima indoevropski koren *sē-* 'sejati' (DELI – CD-ROM).

3.26 *Ma ki 'lepo*

Poved *Ma ki 'lepo* je kalk po knj. it. *Ma che bello* 'Oh, kako lepo!', prim. istr. ben. *Che bel che canti* 'Kako lepo poješ' (VG 84). – Istr. slov. *ki* je polivalentna beseda, ki ima lahko vlogo (kot v obravnavani povedi) prislova; oziralnega zaimka »ki«, npr. *žaná, ki ja dojlila* v Novi vasi nad Dragonji, *'uni, ki redi'ta* 'tisti, ki deduje' v Padni (Todorović – Koštiál 2014: 89, 99); vzročnega veznika »ker«, npr. *da na 'muore živjet za'tu, kĵ no'beden 'neće mrət ...* 'da ne more živeti, ker noče nihče umreti ...' (Todorović 2017a: 84); časovnega veznika »ko«, npr. *'Puole, kĵ je far 'riekō ...* 'Potem ko je duhovnik rekel ...' na Škofijah (Todorović 2017a: 83), *Ano 'lieto, kĵ je blō ve'likō po'mankañe ...* 'Nekega leta, ko je bilo veliko pomanjkajne ...' (Todorović 2017a: 84); primerjalnega veznika »kot«, npr. *Váč kĵ je suj, vác se ya buj!* 'Bolj kot ti je blizu, bolj se ga boj' (Todorović 2017a: 80) idr.

3.27 *'jušto*

Pridevnik *'jušto* 'pravšnji, točen, pravilen' (tudi 'pravičen') poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *'jušto* v Borštu, *'jušto* v Krkavčah (Todorović 2015b: 126), *'jušto* v Novi vasi nad Dragonjo in Sv. Petru, *'jyšto* v Padni (Todorović – Koštiál 2014: 123). Poznajo ga tudi hr. čak. govori, npr. *jüšt* 'točen, pravšnji' na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 103). Prevzet je iz istr. ben. *justo* 'točen, pravšnji' (VG 519; Todorović 2016b: 105); prim. beneč. in knj. it. *giusto* (Boerio 309; ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz lat. *jūstus* 'pravičen' (REW 4635; DELI – CD-ROM).

3.28 *'borša*

Samostalnik *'borša* 'torba, torbica' poznajo vsi slovenski istrski idiomi, npr. *'borša* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 17), *'boršã* v Krkavčah, *'borša* v Borštu in na Tinjanu (Todorović 2015b: 117), *'borša* v Padni (Todorović – Koštiál 2014: 113), *'borša* v Dekanih in na Škofijah (Todorović 2017a: 171). Izraz poznajo tudi hr. čak. govori v Istri, npr. *bûorša* v Funtani (Selman 2006: 21), *buorša* v Boljunu (Francetić 2015: 20), *bôrša* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 33). Prevzet je iz istr. ben. *borsa* 'torba, torbica' (VG 107); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *borsa* (Doria 87; Boerio 93;

ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz lat. *býrsa* (REW 1432) ‘usnje, usnjena torba’ oz. iz ljudske različice *býrsa(m)*, ki izvira iz gr. *býrsa* ‘usnje’ (DELI – CD-ROM).

3.29 *bun'dântà*

Samostalnik *bun'dante* ‘spodnje hlače’ je razširjen tudi v drugih govorih slovenske Istre, npr. *bon'dante* v Borštu, *mə'dante* na Tinjanu, *'bø'dânte* v Krkavčah (Todorović 2015b: 114), *bo'dante* v Dragonji (Todorović 2015a: 141), *bon'dante*, *bo'dante*, *bu'dante* v Novi vasi nad Dragonjo, *bun'dante* v Padni in *bu'dante* v Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 110). Poznajo ga tudi hr. čak. govori, npr. *budânte* in *budânti* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 41). Prevzet je iz istr. ben. *budande*, *bundande* ‘spodnje hlače’ (VG 125; Todorović 2017b: 258); prim. beneč. *mudande* (Boerio 431) in knj. it. *mutande* (ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz lat. glagola *mūtāre* ‘menjati’ (REW 5785) oz. iz gerundija *mutāndu(m)* ‘ki se mora menjati’. Srednjeveški samostalnik *mutānda* je označeval ‘oblačila za menjavo’ (DELI – CD-ROM).

3.30 *sə sà (u tē ɣur'kutę) 'xitlā u pun'tilā*

Besedna zveza *sà 'xitāt u pun'tilā* ‘trmoglaviti, trmariti’ je hibridni kalk po it. *mettersi in puntiglio* ‘trmoglaviti’ (<http://www.treccani.it/vocabolario/puntiglio/>). Te diktije v razpoložljivem hr. čak. in istr. slov. dialektološkem gradivu nismo zasledili. Hr. čak. govori poznajo (v Boljunu) le glagol *pūntiljät se* ‘trmariti’ (Francetić 2015: 220).

3.31 *'fešta*

Samostalnik *'fešta* ‘praznik’ poznajo v vseh slovenskih istrskih krajih, npr. *'fešta* v Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 64), *'feštā* v Krkavčah, *'fešta* na Tinjanu (Todorović 2015b: 69), *f'ješta* v Dekanijah in na Škofijah (Todorović 2017a: 139). Uporabljajo ga tudi v hrvaški Istri, npr. *fěšta* v Funtani, *fešta* v Boljunu (Francetić 2015: 52), *fěšta* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 76). Prevzet je iz istr. ben. *fešta* ‘praznik’ (VG 369); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *fešta* (Doria 229; Boerio 266; ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz lat. *fěsta* (REW 3267), množinske oblike od *festu(m)* ‘praznik’ (DELI – CD-ROM).

3.32 *'tābot*

Prislov *'tabot* ‘takrat’ poznajo tudi v drugih slovenskih istrskih krajih, npr. *'tabot* v Novi vasi nad Dragonjo in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 37, 55), *'tabat* na Škofijah (Todorović 2017a: 87). Izraz je sestavljen iz domačega zaimka *ta* in romanizma *bot*. Za etimologijo gl. 3.23.

3.33 *žər'nāda*

Samostalnik *žər'nada* ‘enodnevni zaslužek’ poznajo tudi v drugih slovenskih istrskih vaseh, npr. *žor'nāda* v Krkavčah, *žər'nada* v Novi vasi nad Dragonjo in

žor'nada v Borštu (Giljanović 2011: 278). Poznajo ga tudi čak. govori v hrvaški Istri, npr. *žurnâda* 'zaslužek enega dne, dnina' v Boljunu in na Roveriji (Francetić 2015: 333; Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 344). Izraz je prevzet iz istr. ben. *zor-nada*, *zurnada* 'dan, enodnevni zaslužek' (VG 1268, 1273); prim. trž. it. *giornada* in *zornada* (Doria 259, 821), beneč. *zornada* 'dan, dnina' in *andar a zornada* 'iti po enodnevni zaslužek' (Boerio 821), knj. it. *giornata* 'enodnevni zaslužek, dan'. Izhodišče rom. leksema je tvorjenka **giornata* 'čas enega dneva' iz lat. prid. (*tempus*) *diurnum* k lat. *diēs* 'dan' (ESSJ IV: 481).

3.34 *x'lâče*

Samostalnik *x'lâče* 'nogavice' (v ed. *x'lača*) poznajo tudi drugi slovenski istrski idiomi, npr. *x'lâče* v Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 111), *x'lâčã* v Krkavčah, *x'lâče* na Tinjanu (Todorović 2015b: 115), *x'lâče* v Dekanijah, *x'lâče* na Škofijah (Todorović 2017a: 168). Izraz je starejša romanska izposojenka iz srlat. *câlcea* 'nogavica' k *calceus* 'čevelj, škorenj' (REW 1495; DELI – CD ROM). Bezljaj (po Koštiálu) navaja, da je zaradi vzglasnega *h*- možno, da je bila beseda sprejeta iz stvn. *kolzo* 'noga, nogavica' (ESSJ I: 195).

3.35 'čista 'lâna

Besedna zveza 'čista 'lana 'čista volna' je hibridna, prevzeta po knj. it. *pura lana*, pri kateri je it. pridevnik *pura* nadomeščen z domačim 'čista.

3.36 *b'râva*

Pridevnik *b'rava* 'dobra, sposobna' pozna večina slovenskih istrskih idiomov, npr. v m. sp. *b'ravę* v Padni, *b'ravə* v Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 124), *b'ravę* v Borštu (Todorović 2015b: 126), *b'ravi* v Dekanijah, *b'ravi* na Škofijah (Todorović 2017a: 185). Uporabljajo ga tudi hr. čak. govori, npr. *brâf* in *brâvi* v Boljunu (Francetić 2015: 15). Prevzet je iz istr. ben. *bravo* 'dober, sposoben' (VG 114; Todorović 2016a: 175); prim. trž. it., beneč. in knj. it. *bravo* 'dober, sposoben, pošten' (Doria 90; Boerio 98; ZING – CD-ROM). Beseda najverjetneje izhaja iz latinske besede *barbārus* 'divji' (REW 945) preko govorjene latinske besede **brabu(m)* (DELI – CD-ROM).

3.37 *kan'ton*

Samostalnik *kan'ton* 'vogal' poznajo tudi v hr. čak. govorih, npr. *kantûon* v Boljunu (Francetić 2015: 86) in *kantûn* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 109). Prevzet je iz istr. ben. *canton* 'vogal' (VG 130); prim. trž. it. in beneč. *canton* (Doria 124; Boerio 130) ter knj. it. *canto* in *cantone* 'vogal' (ZING – CD-ROM). Izraz je izpeljanka na *-on* iz *canto* 'vogal', ki izvira prek lat. *cānthu(m)* iz gr. *kanthós* 'kotiček očesa' keltskega izvora (DELI – CD-ROM).

3.38 *al'meno*

Prislov *al'meno* 'vsaj' poznajo tudi hr. čak. govori, npr. *almèno* v Funtani (Selman 2006: 15) ter *almèno* v Boljunu (Francetić 2015: 2) in na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 22). Prevzet je iz knj. it. *almeno* 'vsaj' (ZING – CD-ROM), ki je sklop iz *al meno*, ta pa iz lat. *minus* 'manj' (REW 5594) k *minor* 'manjši' (REW 5592), ki ima izvor v indoevropskem korenu **men-*, ki je izražal majhnost (DELI – CD-ROM).

3.39 *ȝor'nat*

Glagola *ȝor'nat* 'ukazati, naročiti' z vzglasnim soglasnikom *ȝ-* v drugih slovenskih istrskih krajih (na podlagi razpoložljivega dialektološkega gradiva) ne beležimo. Bližnji slovenski in hrvaški istrski govori poznajo glagol *'ordinat*, npr. *ja 'ordnau* (pret. 3. os. ed; nedoločnik *'ordnat*) v Novi vasi nad Dragonjo (Todorović – Koštiál 2014: 37), *ordinàt* v Boljunu (Francetić 2015: 165) in *ordinàti* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 186). Prevzet je iz istr. ben. predloge *ordinar* 'ukazati, naročiti' (VG 707); prim. knj. it. *ordinare* 'ukazati, naročiti' (ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz lat. glagola *ōrdināre* 'ukazati' (REW 6090) iz lat. *ōrdine(m)* 'ukaz' (DELI – CD-ROM).

3.40 *'fäču*

Samostalnik *'fäčo* 'ruta' je razširjen v vseh slovenskih istrskih govorih, npr. *fe'čou* v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 34), *'fäčo* v Novi vasi, *'fäču* v Padni, *'fäčo* v Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 112), *'fäčɔ* v Borštu, *'fäčo* v Krkavčah, *'fečou* na Tinjanu (Todorović 2015b: 116), *fi'čou* v Dekanah, *fe'čou* na Škofijah (Todorović 2017a: 170). Poznajo ga tudi hr. čak. govori, npr. *fačûol* v Boljunu (Francetić 2015: 50), *facò* in *facòl* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 75). Izraz izhaja iz istr. ben., ki za ta pojem pozna več variant, npr. *faciol*, *fazzuol*, *fazzol*, *fazolo* (VG 350, 364) 'ruta'; prim. beneč. *faciòl*, *fazzòl* in arh. *fazzuol* 'ruta' (Boerio 258, 264), trž. it. *fazuol* in *faziol* 'robec, ruta' (Doria 227) in knj. it. *fazzoletto* (ZING – CD-ROM). Prim. staro italijansko besedo *fazzuolo* 'brisača', ki izhaja iz vulg. lat. besede **faciòlu(m)* (DELI – CD-ROM), izpeljane iz lat. *fācies* 'obraz' (REW 3130).

3.41 *ku'lur ka'fe*

Besedno zvezo *ko'lor ka'fe* 'rjava barva' poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *ku'lor ka'fe* v Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 82), in čak. govori, npr. *kolorkafè* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 119). Izraz je kalk po istr. ben. besedni zvezi *color cafè* 'rjava barva' (VG 140; Todorović 2016a: 122), prim. trž. it. *color cafè* (Doria 107).

3.42 *'litro*

Samostalnik *'litro* 'liter' poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *'litro* v Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 131), *'litro* v Krkavčah (Todorović 2015b: 111), *'litro* v Dragonji (Todorović 2015a: 159). Izraz je prevzet iz istr. ben.

litro (Todorović 2016a: 182); prim. trž. it. in knj. it. *litro* 'liter' (VG 547; ZING – CD-ROM), ki izhaja iz fr. *litre* 'liter' (DELI – CD-ROM). Srlat. *litra* 'utež, mera' izvira iz gr. *litra* 'merilna enota' (ESSJ II: 145; DELI – CD-ROM).

3.43 *pàt'rolo*

Samostalnik *petrolo* 'petrolej, nafta' uporabljajo tudi v drugih slovenskih istrskih krajih, npr. *pàt'rolo* v Novi vasi in Svetem Petru, *pàt'rola* v Padni (Todorović – Koštiál 2014: 108), *pat'rolo* v Borštu (Todorović 2015b: 112), *pit'rolo* v Dekanah in *petrolo* na Škofijah (Todorović 2017a: 165). Uporabljajo ga tudi v hr. čak. narečju, npr. *petròlje* v Boljunu (Francetić 2015: 178) in *petrôlijo* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 197). Prevzet je iz istr. ben. *petrolo* 'petrolej, nafta' (Todorović 2017a: 165; Todorović 2015a: 139; IbLA 622); prim. trž. it. *petroio* in *petrolio* 'petrolej' (Doria 457) in knj. it. *petrolio* (Šlenc – CD-ROM). Beseda izhaja iz francoske besede *pétrole*, ki izvira iz srednjeveške latinske besede *petroleu(m)* (DELI – CD-ROM), ta pa je zložena iz besede *pētra* 'kamen' (REW 6445) in *oleum* 'olje' (REW 6054).

3.44 *z'mańkat*

Glagol *z'mańkat* 'zmanjkati' poznajo tudi druga slovenska narečja in knjižna slovenščina, prim. *zmanjkati*. V slovenski Istri npr. *z'mańka* (3. os. ed.) v Novi vasi nad Dragonjo in Padni (Todorović – Koštiál 2014: 54), *zməń'kavajuə* (3. os. mn.) v Dekanah (Todorović 2017a: 47). Izraz je prevzet iz istr. ben. *mancare* 'manjkati' (VG 579); prim. trž. it. *mancar* (Doria 353) in knj. it. *mancare* 'manjkati' (ZING – CD-ROM). Bezljaj (ESSJ II: 167), opirajoč se na Skoka, navaja, da gre za staro izposojenko iz vulg. lat. Beseda izvira iz lat. prid. *mancus* 'pohabljen, slab, nepopoln' (REW 5285).

3.45 *šold(o)*

Samostalnik *šold(o)* 'denar', ki je pogosteje uporabljan v množinski obliki, tj. *šoldi* 'denar', poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *šoldę* (mn.) v Novi vasi nad Dragonjo in Padni, *šoldə* (mn.) v Svetem Petru (Todorović – Koštiál 2014: 68), *šoldę* (mn.) v Krkavčah in na Tinjanu, *šolde* (mn.) v Krkavčah (Todorović 2015b: 75), *šoldę* (mn.) v Dekanah, *šoldj* (mn.) na Škofijah (Todorović 2017a: 118). Poznajo ga tudi hr. čak. govori, npr. *šoldi* (mn.) na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 273). Prevzet je iz istr. ben. *soldo* 'denar' (VG 1049); prim. beneč., trž. it. in knj. it. *soldo* (Boerio 671; Doria 648; ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz vulg. lat. *soldus* 'zlatnik' (REW 8069) iz lat. (*nummus*) *solidus* 'zlatnik' k prid. *solidus* 'masiven, trden, čvrst' (ESSJ III: 287; DELI – CD-ROM).

3.46 *si ča'pàna ət št'riy*

Poved *si ča'pàna ət št'riy* 'uročena si' je kalk po istr. ben. *ciapà de le strige*¹⁰ 'začaran, uročen biti' (VG 1107), npr. *la že ča'pada 'dej št'riyi* (3. os. ed.) v Sečovljah

¹⁰ Dobesedno 'ujet od čarovnic'.

(Todorović 2015a: 95). Poved je tvorjena z dvema romanskima besedama (ena je hibridna) in z dvema domačima elementoma.

3.47 *'eko*

Prislov *'eko* 'na, izvoli' uporabljajo tudi v drugih krajih slovenske Istre, npr. *eko* 'glej' v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 33). Uporabljajo ga tudi hr. čak. govorcji, npr. *eko* v Funtani (Selman 2006: 28), *eko* v Boljunu (Francetić 2015: 38). Prevzet je iz istr. ben. *eco* 'na, izvoli' (VG 337); prim. trž. it. *eco* (Doria 217) in knj. it. *ecco* 'glej, na' (ZING – CD-ROM). Beseda izvira iz latinske besede *eccum* (REW 2824) 'glej' in je indoevropskega izvora (DELI – CD-ROM).

3.48 *'ben*

Prislov *'ben* 'dobro', ki se uporablja kot ojačevalec pomena, je prisoten v vseh slovenskih istrskih krajih, npr.: *'Ben, kør č'jeste ...* 'Dobro, kakor želite' in: *'Ben, 'buomo 'vidlj ka bō 'pəršlō uən* 'Dobro, videli bomo, kaj bo nastalo' na Škofijah (Todorović 2017a: 8586). Poznajo ga tudi hr. čak. govorcji, npr. *bēnj* v Boljunu (Francetić 2015: 10) in *bēn* na Roveriji (Kalčić – Filipi – Milovan 2014: 197). Prevzet je iz istr. ben. *ben* 'dobro' (VG 84); prim. beneč. in trž. it. *ben* (Boerio 759; Doria 67) ter knj. it. *bene* (ZING – CD-ROM). Beseda izhaja iz lat. prislova *bēne* 'dobro' (REW 1028), ki izvira iz lat. *bōnus* 'dober' (REW 1208; DELI – CD-ROM).

3.49 *'ala*

Medmet *'ala* 'dajmo, le, no' poznajo tudi drugi slovenski istrski govori, npr. *'alo* 'dajmo' v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 11). Uporabljajo ga tudi hr. čak. idiomi, npr. *àle* v Funtani (Selman 2006: 15), *àla* v Boljunu (Francetić 2015: 2). Prevzet je iz istr. ben. *àla, àle* 'dajmo, le, no' (VG 129). Izraz izhaja iz francoskega *allez* 'dajmo, le, no' (Manzini – Rocchi 2), izvorno velelnika za 2. os. mn. glagola *aller* 'iti' (Metka Furlan v pismu).

4 SKLEP

V narečnem besedilu smo prepoznali 49 romanizmov. Največ besed, besednih zvez in kalkov je prevzetih iz istrskobeneškega narečja. Ti so velikokrat enaki tržaškoitalijanskim oblikam, zato je pogosto težko določiti natančen vir prevzema iz enega ali drugega narečja. Pri določanju vira prevzemanja je relevantna predvsem bližina oziroma interakcija govorov v stiku. Šavrinski sta uporabili pet knjižnih italijanskih izrazov, ki so v šavrinske kraje z drugimi prišli v novejšem času – najverjetneje prek množičnih občil –, in štiri starejše romanske izposojenke iz predbeneškega obdobja.

OKRAJŠAVE

arh.	arhaično, starinsko
ben.	beneško
beneč.	benečansko
ed.	ednina
fr.	francosko
gl.	glej
gor.	goriško
hr. čak.	hrvaško čakavsko
istr. ben.	istrskobeneško
istr. slov.	istrskoslovensko
knj. it.	knjižno italijansko
lat.	latinsko
m. sp.	moški spol
mn.	množina
os.	oseba
pog. it.	pogovorno italijansko
pret.	preteklik
prid.	pridevnik
prim.	primerjaj
rom.	romansko
srlat.	srednjelatinsko
stvn.	starovisokonemško
terg.	tergestinsko
trž. it.	tržaškoitalijansko
vulg. lat.	vulgarnolatinsko
vulg. it.	vulgarnoitalijansko
ž. sp.	ženski spol

VIRI IN LITERATURA

- Giljanović 2011** = Suzana Giljanović, *Leksikološko-etimološka analiza izbranih romanizmov v šavrinskih govorih: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana: [S. Giljanović], 2011. – Razmnoženo.
- IbLA** = Goran Filipi – Barbara Buršič Giudici, *Istrobeneški lingvistični atlas*, Zagreb: Dominović, 2012.
- LAIČaGgr** = Goran Filipi – Barbara Buršič Giudici, *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* (gradivo).
- Logar 1996** = Tine Logar, *Dialektološke in jezikoslovne razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša – ZRC SAZU, 86–92, 386–389, 403–404.
- Mende 1956** = Manfred Mende, *Romanische Lehnwörter im Slowenischen*, Inaugural-Dissertation, Philosophische Fakultät der Freien Universität Berlin, 1956. – Tipkopis.
- Pucer 2005** = Ivana Milka Pucer, *Koštabona in Puče*, Puče: samozaložba, 2005.
- SLA 2016** = *Slovenski lingvistični atlas 2.1*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Todorović – Koštiál 2014** = Suzana Todorović – Rožana Koštiál, *Narečno besedje piranskega podeželja*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2014.
- Todorović 2015a** = Suzana Todorović, *Šavrinsko in istrskobeneško besedje na Piranskem*, Koper: Libris, 2015.
- Todorović 2015b** = Suzana Todorović, *Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra*, Koper: Libris, 2015.
- Todorović 2016a** = Suzana Todorović, *Narečje v Kopru, Izoli in Piranu*, Koper: Libris, 2016.

- Todorović 2016b** = Suzana Todorović, Izrazi za medčloveške odnose, občutke in človekove lastnosti v narečnih idiomih slovenske Istre, *Jezikoslovni zapiski* 22 (2016), št. 2, 93–108.
- Todorović 2017a** = Suzana Todorović, *Narečna raznolikost v okolici Kopra: Dekani, Hrvatini, Škofije*, Koper: Libris, 2017.
- Todorović 2017b** = Suzana Todorović, Kako je čakulala Šavrinka?, v: *Šavrinka*, ur. Ingrid Celestina – Suzana Todorović, Koper: Libris, 2017, 241–261.

SLOVARJI

- Boerio** = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Giunti editore, 1856.
- DEI I** = Battisti Carlo – Alessio Giovanni, *Dizionario etimologico italiano*, Firenze: Berbera, 1975.
- DELI – CD-ROM** = Manlio Cortelazzo – Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana: CD-ROM*, Bologna: Zanichelli, 1999.
- ESSJ I** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: SAZU – Mladinska knjiga, 1977.
- ESSJ II** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 2: K–O*, Ljubljana: SAZU – Mladinska knjiga, 1982.
- ESSJ III** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 3: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – Mladinska knjiga, 1995.
- ESSJ IV** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, ur. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- Francetić 2015** = Ivan Francetić, *Rječnik boljunskih govora*, ur. Sandra Tamaro, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.
- Doria** = Mario Doria – Claudio Noliani, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: Il Meridiano, 1987.
- Jakomin 1995** = Dušan Jakomin, *Narečni slovar Svetega Antona pri Kopru*, Trst: Škedenjski etnografski muzej, 1995.
- Kalčić – Filipi – Milovan 2014** = Slavko Kalčić – Goran Filipi – Valter Milovan, *Rječnik roverskih i okolnih govora*, Pazin – Zagreb – Pula: Matica hrvatska Pazin – Naklada Dominović, 2014.
- Lusa – Bonifacio 2012** = Ondina Lusa – Marino Bonifacio, *Le perle del nostro dialetto* (ponatis), Piran: Comunità degli Italiani »Giuseppe Tartini«, 2012.
- Manzini – Rocchi** = Giulio Manzini – Luciano Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, Rovigno: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1995.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2006.
- REW** = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 2009.
- Selman 2006** = Alexander Selman, *Mali funtanjanski rječnik*, Funtana: samozaložba, 2006.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika na spletu: spletna izdaja*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2000 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>).
- Šlenc – CD-ROM** = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar* (CD-ROM), Ljubljana: DZS, 2006.
- VG** = Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella Venezia Giulia, in Istria, in Dalmazia, a Grado e nel Monfalconese*, Trieste: Lint, 1999.
- Vinja** = Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije: jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku 2: I–Pa*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, 2003.
- ZING – CD-ROM** = Nicola Zingarelli, *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana* (CD-ROM), Bologna: Zanichelli, 1998.

SPLET

- Statistični urad RS** (http://pxweb.stat.si/pxweb/database/dem_soc/dem_soc.asp) (dostop 23. 12. 2016).
- Treccani** (<http://www.treccani.it/vocabolario/puntiglio/>) (dostop 20. 4. 2017).

SUMMARY

Romance Linguistic Elements in a Šavrini Hills Dialect Text

This article examines Romance borrowings in a Šavrini Hills dialect text, “Šavrinka drži tri kantone od hiše, četrtega pa osel” (A Šavrini Woman Supports Three Corners of a House, and a Donkey Supports the Fourth), that Viktorija Pucer Štromar wrote in her native dialect. The text was transcribed using the Slovenian phonetic transcription system and translated into standard Slovenian. Native Slovenian words are mixed with over forty Romance borrowings in the text. The greatest number of lexemes, lexical phrases, and calques are borrowed from the Istrian-Venetian dialect. These are often identical to Trieste Italian dialect forms, and so it is often difficult to determine the exact source of the borrowing from one dialect or another. In defining the source of the borrowing, especially the proximity or interaction of speakers in contact is relevant. The two women from the Šavrini Hills in this text also use five standard Italian expressions that entered the region along with others in modern times—probably through mass media—and four older Romance word borrowed during the pre-Venetian period.

ALEKSANDRA BIZJAK KONČAR — HELENA DOBROVOLJC — PRIMOŽ JAKOPIN

POIZVEDBE UPORABNIKOV PO SPLETNIH RAZLIČICAH SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN SLOVENSKEGA PRAVOPISA 2001 NA NASLOVU BOS.ZRC-SAZU.SI

COBISS: 1.01

Prispevek obravnava dnevniške poizvedbe uporabnikov po spletnih različicah dveh slovenskih slovarjev – Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) in Slovenskega pravopisa 2001 (SP 2001) – na naslovu bos.zrc-sazu.si. (BOS), ki je bil skoraj celo desetletje (2000–2010) vstopna točka za iskanje po različnih besedilnih zbirkah in slovarjih, pripravljenih ali prilagojenih za spletno okolje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU v Ljubljani. Usmerili smo se prav na področje neuspešnih poizvedb. Pokazalo se je, da za slovarje nove generacije, tj. za slovarje, ki so zasnovani primarno za splet, uporabnik potrebuje iskalnike z namigi, iskalnike s popravki neuspešnih poizvedb in zbirne iskalnike po različnih slovarjih, v slovarju pa čim bolj celovito in neokrajšano informacijo.

Ključne besede: slovenščina, slovarji, slovaropisje, spletni slovarji

User Queries of the Online Standard Slovenian Dictionary and 2001 Slovenian Normative Guide at bos.zrc-sazu.si

This article analyzes the user query logs of the online versions of two Slovenian dictionaries—*Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovenian Dictionary, SSKJ) and *Slovenski pravopis 2001* (2001 Slovenian Normative Guide, SP 2001)—at bos.zrc-sazu.si (BOS), which for almost a whole decade (2000–2010) served as a portal for searching through various text collections and dictionaries prepared or adapted for the online environment by the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language in Ljubljana. We focused on unsuccessful queries. It turned out that for new-generation dictionaries—that is, dictionaries primarily designed for online use—users need search engines with hints, search engines with corrections for unsuccessful queries, and combined search engines for various dictionaries, and in the dictionary itself they need information that is as complete and unabridged as possible.

Keywords: Slovenian, dictionaries, lexicography, online dictionaries

1 UVOD

Osnovni namen vsakega slovarskega dela je njegova uporabnost. Vprašanje, kaj splošni jezikovni uporabnik išče v slovarju, je zato pomembno področje leksikografije, ki se je začelo hitro razvijati po letu 1980 (Tarp 2008: 34–43). Sodobno slovaropisje je težišče temeljito premaknilo k uporabniku in slovarji, v zadnjem času pa tudi slovarski portali, se snujejo z mislijo na uporabnikove dejanske potrebe in pričakovanja.

Področje teoretičnih preučevanj uporabnikovih potreb je lahko tematsko razpršeno, za aktualno organiziranje podatkov pa ga najlažje zaobjamemo, če se osredinimo na konkretna vprašanja o razmerju uporabnika do slovarja:

- Katere podatke uporabnik išče v slovarju?
- Katerih podatkov v slovarju ne išče?
- Katerih podatkov v slovarju ne najde?
- Ali uporabnik prepozna različnost slovarjev?
- Kako uporabnik išče podatke v slovarju?
- Kakšen je uporabniku prijazen slovar?
- Kakšen je uporabniku prijazen iskalnik?

Ob tem se oblikujeta dva problemska sklopa: prvi prinaša pomembne podatke za zasnovo slovarja in prikaz podatkov v njem, drugi vpliva na podajanje informacij o jeziku in jezikovnih pojavih. Da bi odgovorili na vprašanja, zaobjeta v teh dveh sklopih, slovaropisje išče različne načine za analizo uporabnikovih potreb, vsem pa je skupno, (1) da morajo biti podatki pridobljeni empirično, (2) zajeti morajo različne tipe slovarjev in (3) združevati različne metode za čim bolj sintetično podajanje rezultatov. Pomembno je tudi, da razlikujemo med načini, pri katerih je uporabnik dejaven iskalec informacije (tj. svoje vprašanje artikulira in opisno ubesedi – v svetovalnicah, na forumih) in pri katerih ni dejaven (tj. spremljamo njegove zadrege posredno, prek iskalnika oz. dnevniških datotek). Tretji način za analizo uporabniških potreb je usmerjen v spremljanje večobraznosti jezika na osnovi poizvedb, ki jih omogoča oblikoslovno označen korpus (za slovenski prostor npr. Arhar Holdt idr. 2015). Sodobne jezikovne tehnologije torej lajšajo pridobivanje različnih tipov jezikovnih podatkov, ki omogočajo opazovanje uporabnikovega vedênja.

Pričujoči prispevek, ki obsega štiri razdelke, obravnava dnevniške poizvedbe uporabnikov po spletnih različicah dveh slovenskih slovarjev: Slovarja slovenskega knjižnega jezika in Slovenskega pravopisa 2001 na naslovu bos.zrc-sazu.si. Izhodiščno orientacijo predstavlja prvi razdelek, ki na kratko opiše namen raziskave dnevniških datotek za slovarje na spletnem mestu bos.zrc-sazu.si. Drugi razdelek pojasnjuje metodološko-tehnološke vidike dela z datotečnimi dnevniki. Tretji razdelek prinaša interpretacijo poizvedb z namenom odgovoriti na bistvena vprašanja pri koncipiranju spletnih (in tudi knjižnih) slovarjev. Sledijo sklepne ugotovitve o uporabniku prijaznem slovarju in uporabniku prilagojenem iskalniku.

2 IZHODIŠČNE SMERNICE ZA ANALIZO DNEVNIŠKIH POIZVEDB

Danes je področje teoretičnih preučevanj uporabnikovih potreb že tako razvito, da za področje angleške slovarske produkcije ni mogoče podati temeljitega pregleda. Večinoma se raziskave opirajo na vprašalnike, ki vsebujejo standardna vprašanja o določenem slovarju in zajamejo samo manjši vzorec uporabnikov (Bergenholtz – Johnsen 2005: 118–120). Novi trend objavljanja slovarjev na spletu pa je omogočil tudi nove načine ugotavljanja uporabnikovih navad in potreb. Nove tehnološke možnosti, ki jih ponuja splet, omogočajo analizo dnevniških datotek (t. i. *log files*), ki

beležijo aktivnost uporabnika in njegove poizvedbe po slovarju in tako omogočajo opazovanje uporabnikovega vedenja v naravnem okolju.

Prve analize dnevniških datotek, ki so bile narejene za afriški spletni dvojezični slovar (sevni soto in angleščina), so pokazale, da s periodično analizo uporabnikovih poizvedb lahko ugotovimo, katere besede so uporabniki iskali in jih niso našli, jih dodamo v spletni slovar in tako povečamo njegovo uporabnost (de Schryver – Joffe 2004). Zanimive so tudi ugotovitve, ki sta jih ob analizi dnevniških datotek za danski spletni enojezični slovar oblikovala Bergenholtz in Johnsen (2005). Svoje opazovanje sta usmerila na vprašanje, katere iztočnice, besednovrstne in slovnične enote uporabniki iščejo, pa jih ne najdejo. Ugotovila sta, da so velik delež neuspešnih poizvedb v danskem spletnem slovarju predstavljale trpne in veledne oblike, zato so jih na podlagi teh ugotovitev kasneje v slovar tudi dodali (Bergenholtz – Johnsen 2007: 2). Njuno priporočilo, da se uporabniku omogoči ne samo iskanje po iztočnicah, ampak tudi po drugih slovarskih poljih, so upoštevali pri izboljšavi spletnega iskalnika za danski glasbeni terminološki slovar, kamor je bil dodan iskalnik po definicijah (Bergenholtz – Johnsen 2007: 5).

Že bežen pogled na tuje raziskave¹ je začrtal glavni namen raziskovanja poizvedb po spletno objavljenih slovarjih:

- [1] izboljšati uporabnost spletnih in knjižnih slovarjev;
- [2] izboljšati iskalnike po spletnih slovarjih;
- [3] izboljšati obvestilnost spletnih in knjižnih slovarjev.

Ob tem pa je treba opozoriti, da dnevniške datoteke ne dajejo odgovora na vprašanja, kot so: kdo so uporabniki, zakaj uporabljajo slovar, ali so našli, kar so iskali? Zato je analizo dnevniških datotek treba razumeti v kvantitativnem smislu, tj. kot iskanje abstrahiranih značilnih poizvedbenih vzorcev za velike količine podatkov.

2.1 Izbira spletnega mesta bos.zrc-sazu.si

Pri razčlenitvi dnevniških datotek smo se odločili za zajem podatkov na spletnem mestu bos.zrc-sazu.si, ki je bil skoraj celo desetletje vstopna točka za iskanje po različnih besedilnih zbirkah in slovarjih, pripravljenih ali prilagojenih za spletno okolje v letih od 2000 do 2010 na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, in po besedilnem korpusu Nova beseda, nastajajočem v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika od leta 2000 dalje. V nasprotju z novejšim slovarskim portalom Fran (2014–), ki omogoča iskanje po vseh slovarjih z iste vstopne točke, je bilo na spletišču, ki ga žargonsko imenujemo tudi BOS, mogoče brskati le po izbranem slovarju ali zbirki. Tako so se pokazale neenotnosti v mikrostrukturni zasnovi posameznih del. Npr. v pravopisnem slovarju Slovenskega pravopisa 2001 (dalje SP 2001) so iztočnične besede v ponazarjalnem gradivu krajšane s t. i. tildo, kar onemogoča elektronsko iskanje, v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ)

¹ Slovenskih raziskav, ki bi predstavljale posebnosti razčlenitve t. i. dnevniških datotek, v času pisanja prispevka nismo zasledili.

pa so zgledi podani v obliki iztržkov, kar velikokrat otežuje iskanje po pogosto neiztočnični obliki (prim. *zavedeti se – zavesti se*). Razlog, da smo za analizo dnevniških poizvedb izbrali prvi inštitutski slovarski portal BOS, je torej povezan z možnostjo primerjanja dnevniških datotek, ki so rezultat poizvedb po različnih slovarjih.

Naš namen pa je bil z raziskavo dnevniških poizvedb seči še nekoliko dlje od slovarskega portala Fran, saj je Fran iskalnik po že objavljenih oz. najpogostejše za tiskani medij prilagojenih slovarjih, nastalih v različnih obdobjih in po različnih zasnovah. Naša analiza kaže, da uporabnik s poizvedbo po slovarskem spletnem mestu želi enoumen podatek, do katerega naj bi prišel brez dodatnega poznavanja zasnove slovarjev in organiziranosti portala. Zasnovo take spletne aplikacije, pri kateri se uporabniku ne bo treba ukvarjati s konceptualnimi razlikami med slovarji, temveč bo izvedel vse o zapisu, naglasu, pomenu, normativni vrednosti, pomenskih dimenzijah ipd. Zelene besede, prikazujeta oba koncepta novega enojezičnega pomenskorazlagalnega slovarja, npr. Predlog za izdelavo Slovarja sodobnega slovenskega jezika (Krek idr. 2013) in Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika (Gliha Komac idr. 2015). Podatki so tu organizirani v zavihkih, tj. osnovni podatki – pomen – frazeologija – oblike – sinonimi – izvor – govor – norma – vizualizacija, glede na vsebino in ne izhajajo iz tradicionalnih slovarskih zasnov. Ob jezikovnem in tehnološkem razvoju pričakujemo, da se bo integracija podatkov iz različnih virov še nadaljevala v smer, ki jo nakazujeta oba koncepta in tudi prva gesla nastajajoče tretje izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika (2016–), ki je na portalu www.fran.si imenovan eSSKJ.

2.2 Metodološki vidik

Uporaba slovarjev je bila do nedavnega kvantitativno vrednotena le posredno, prek analiz vprašalnikov, ki so zajeli le manjše število uporabnikov. Prehod na spletno uporabo slovarjev – pri njih uporabnik poizvedbo vnese v okence na spletni strani, pregledovalniški program (angl. *browser*) jo potem posreduje naprej v obdelavo ustreznemu strežniškemu iskalniku (v primeru spletnega mesta bos.zrc-sazu.si je to iskalnik Neva), ki pregledovalniku odgovori z novo, začasno spletno stranjo z rezultati poizvedbe – pa je omogočil tudi pravo vrednotenje vseh poizvedb. Rezultatov poizvedb je seveda preveč, in da bi ostali ohranjeni na strežnikih, se tam vodi t. i. dnevnik vseh dogodkov na strežniku, za vsak dogodek ena vrstica v dnevniški besedilni datoteki. Za vsak dan je ena vrstica in o njih bo več povedano v naslednjem razdelku. V teh datotekah, ki jih strežnik hrani nekaj let, ni podatkov, ki bi omogočili neposredno identifikacijo posameznega iskalca, so pa IP-naslovi računalnikov, s katerih so bile posredovane poizvedbe, ter imena preiskovanih zbirk in v iskalna okenca vnesenih poizvedb. Na slednjih temelji pričujoča raziskava. Dobavitelji spletnih pregledovalnikov, kakršna sta npr. Google (Chrome) ali Microsoft (Internet Explorer, Edge), skušajo kaj iz teh poizvedb potegniti tudi zase in del rezultatov poizvedb shranjujejo v svoje iskalniške indekse (npr. iskalnik Google ali Microsoft Bing). Tako ima poizvedba, denimo jezikoslovca, ki najde kako redko besedo ali besedno zvezo, lahko

velik odmev. Pomembne so tudi t. i. sekundarne poizvedbe: kadar drugi uporabniki najdejo podatke o slovarjih pri splošnih spletnih iskalnikih (Google, Bing). Teh odmevnih poizvedb je v zadnjih letih čedalje več, že tudi več kot osnovnih.

3 INTERPRETACIJA POIZVEDB PO SPLETNIH RAZLIČICAH SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN SLOVENSKEGA PRAVOPISA 2001

SSKJ in slovarski del SP 2001 sta na spletni strani bos.zrc-sazu.si objavljena že od leta 2000 oz. 2010. V tem obdobju je bilo na tem spletnem mestu največ obiska in poizvedbe je mogoče pripisati izredno raznoliki regionalno-socialni strukturi jezikovnih uporabnikov (o tem tudi Jakopin 2009 na osnovi analize IP-jev), največ uporabnikov pa je iskalo prav po obeh temeljnih slovarjih, kot prikazuje preglednica 1.

Preglednica 1: Število poizvedb po izbranih zbirkah na spletišču bos.zrc-sazu.si za januar v obdobju 2011–2016

Zbirka	1/2011	1/2012	1/2013	1/2014	1/2015	1/2016
SSKJ	487.989	865.004	1.119.835	1.358.559	1.623.393	1.768.200
SP 2001	54.259	83.105	108.146	111.791	116.785	93.186
Nova beseda	639.510	2.372.686	1.718.534	214.572	224.958	283.194
Besede slovenskega jezika	72.922	96.994	111.854	147.317	204.520	313.684
Pleteršnikov slovar	13.806	33.973	55.960	100.683	92.977	104.003

Iskalnik po slovarjih na spletišču BOS (<http://bos.zrc-sazu.si/>) je prilagojen za iskanje po slovarju in po besedilu. Za podrobnejša iskanja je iskalnik prilagojen elektronski strukturi posameznega slovarja:

- [1] ta je pri SSKJ omejena le na iztočnico in opis/vsebino;
- [2] pri SP 2001 pa so omogočene poizvedbe po posameznih delih slovarskega sestavka, kot so npr. iztočnica, zgled, sopomenka, pomenska uvrstitev ter vsi tipi oznak in pojasnil.

Iz zapisa, ki je ponazorjen na sliki 1 in je shranjen v obliki navadne besedilne datoteke (tipa .txt), je bila s pomočjo programa Eva ustvarjena podatkovna zbirka poizvedb in iz nje so bili potem izpeljani podatki iz preglednice 1 ter podatki o številu in uspešnosti poizvedb po enem in drugem slovarju v omejenem časovnem obdobju, to je januarja 2014 in 2015.

Podatkovna zbirka dnevniških datotek omogoča sledenje uporabnikom neuspehim in uspehim poizvedbam in prepoznavanje ponavljajočih se vzorcev, ki jih lahko ovrednotimo z leksikografskega vidika. Ugotavljamo lahko npr. uporabnirove zadrege pri uporabi shematičnega slovarskega prikaza, njegovo seznanjenost z iskalnimi mehanizmi in posredno tudi njegovo seznanjenost z zapisi v slovarjih,

```
#Software: Microsoft Internet Information Services 7.5
#Version: 1.0
#Date: 2015-05-17 00:00:00
#Fields: date time s-ip cs-method cs-uri-stem cs-uri-query s-port cs-username c-ip cs(User-Agent)
cs(Referer) sc-status sc-s
2015-05-17 00:00:00 172.16.0.12 GET /cgi/a03.exe name=sskj_testa&expres-
sion=ra%C5%A1&hs=7076 80 - 66.249.78.134
2015-05-17 00:00:02 172.16.0.12 GET /cgi/a03.exe name=sskj_testa&expression=tifus 80 -
66.249.78.127 Mozilla/5.0+(iPh
2015-05-17 00:00:02 172.16.0.12 GET /c/neva.exe n=a_si_s&ver=0&e=P_T_DND_07A%2021614
80 - 68.180.228.55 Mozill
2015-05-17 00:00:05 172.16.0.12 GET /cgi/a03.exe name=sskj_testa&expression=red&hs=21509
80 - 66.249.78.141 Mozill
2015-05-17 00:00:07 172.16.0.12 GET /cgi/a03.exe name=sskj_testa&expression=ol&hs=15889
80 - 66.249.78.141 Mozilla/
```

Slika 1: Primeri zapisa poizvedbe v dnevniški datoteki

po katerih išče. Osredotočimo se lahko na odkrivanje uporabnikovih samopopravkov v iskalnem polju ali preverimo nize problemsko povezanih poizvedb. Z normativnega vidika pa je zanimivo vprašanje, ali poizvedbe dopolnjujejo obstoječe nabore uporabniških zadreg in odpirajo nove vsebine.

Tako pripravljene dnevniške datoteke za SSKJ in SP 2001 so uporaben vir preučevanja uporabnikovih potreb, čeprav sta bila slovarja, katerih poizvedbe raziskujemo, pripravljena najprej za tiskani medij (govorimo o sekundarni digitalnosti). V prispevku smo se usmerili na področji **uspeh** in **neuspeh** poizvedb ter jima namenili podrobnejšo obravnavo.

- [a] Med **uspehimi poizvedbami** smo največ pozornosti namenili vprašanju, kaj nam poizvedbe povedo o uporabniku: kaj išče in ali pozna slovarske zapise.
- [b] Ob **neuspeh** poizvedbah nas je zanimalo zlasti, katere so, zakaj niso uspele in ali narekujejo leksikografske ali tudi jezikoslovne posege v obstoječe priročnike.

S sledenjem izbranim uporabnikovim poizvedbam lahko prepoznamo ponavljajoče se vzorce, ki so uporabni pri oblikovanju novih spletnih slovarjev.

3.1 Uporabnik in iskalnik

Za izhodiščno presojo uporabnikovega profila smo pogledali, kako uporabnik izkorišča možnosti iskalnika. Osnovnih poizvedb je v SSKJ približno 20 %, v pravopisnem slovarju pa 13 %. Ostale poizvedbe pa kažejo na tri značilne skupine uporabnikov.

Uporabnika, ki izkorišča številne možnosti, ki jih ponuja iskalnik, in išče ne le po celotnem besedilu, temveč po vnaprej strukturiranih slovarskih enotah, po besednih vrstah, naglasih in podobno, smo poimenovali **specializirani uporabnik**. Ponazoritev tovrstnih poizvedb predstavlja slika 2, na kateri vidimo, da je uporabnik iskal vse iztočnice, ki se v Slovenskem pravopisu 2001 končajo na *-ale*.

Slovenski pravopis 2001

ge=*ale (30) ◀

1. **ÁLE** **ÁLE**-ja m z -em stvar. i. (â) |Evropski lingvistični atlas|
2. **ALE** **ALE**-ja tudi **ALE** -- [aelé -êja] m, prva oblika z -em (ê ê; ê) |aritmetično-logična enota|
3. **bále** okrnj. glag. (â) pokr. *pridi, pojdi*. ~ noter
4. **bienále** -a [ije] m (â) |prireditev|: glasbeni ~; grafični ~
5. **Butále** -ál ž mn., zem. i. (á â) |izmišljeni kraj v slovstvenem delu|: v ~ah **butálski** -a -o (â) **Butálec** -lca m z -em preb. i. (â) **Butálka** -e ž, preb. i. (â) **Butálčev** -a -o (â)
6. **Cigalè** -éta m, oseb. i. (ê ê) |slovenski jezikoslovec|
7. **címbale** -al ž mn. (í) |glasbilo|
8. **četírtínále** -a m, poj. m. (fâ) |uvrstiti se v ~
9. **Domžále** -ál ž mn., zem. i. (á â) v ~ah **domžálski** -a -o (â) **Domžálčan** -a m, preb. i. (â) **Domžálčanka** -e ž, preb. i. (â)
10. **finále** -a m (â) |uvrstiti se v ~; publ. ~ drame *konec, zaključek*; glasb. ~ simfonije
11. **Galè** -éta m, oseb. i. (ê ê) |slovenski gledališki in filmski režiser|
12. **koloníále** -ál [ija] ž mn. (â) redk. *kolonialno blago*
13. **magistrále** -a m (â) slovstv. ~ sonetnega venca
14. **Montále** -ja m z -em oseb. i. (â) |italijanski pesniki **Montálejev** -a -o (â)

Slika 2: Pravopisni slovar: iskanje iztočnic, ki se končajo na -ale (poizvedba: »ge=*ale«)

Posebna podskupina specializiranih uporabnikov so **sestavljavci** in morda tudi **reševalci križank**, kar dobro ponazarjajo na nize znakov usmerjene poizvedbe. Tako veliko uporabnikov slovarja izkorišča možnost iskanja črkovnih nizov:

- poizvedba tipa »ge=i???é???«² pomeni, naj iskalnik išče vse iztočnice v pravopisnem slovarju, ki imajo 9 črk, se začnejo na *i*, peta črka pa je *é*;
- poizvedbe tipa »gn:v in gn:i in gn:k in gn:t in gn:o in gn:r« iskalniku naročajo, naj v pravopisnem slovarju išče seznam besed, v katerih se v poljubnem zaporedju hkrati pojavljajo črke *v, i, k, t, o* in *r*.

Prevladujočo skupino iskalcev smo poimenovali **splošni uporabnik**. Zanj je značilno, da navadno ne uporablja specializiranih iskalnih mehanizmov, temveč išče besede, njihove pomenske razlage, zglede in tudi posamezne slovnične oz. oblikoslovne pojavnosti (npr. poizvedbe: *k cilju, ob enem*, sklanjanje samostalnikov moškega spola, v *primeru da ...*). Ne uporablja zahtevnejših iskalnih mehanizmov in ima z iskanjem po pravopisnem slovarju težave, saj so v zaglavju slovarskega sestavka slovnično težje oblike okrajšane³ ali pa so iztočnične oblike zapisane okrajšano, tj. s tilde (~). To nam potrjujejo opisne poizvedbe, ki jih v dnevniški datoteki ni malo (slika 3).

² Navedki poizvedb uporabnikov po slovarju so vpisani med narekovaji, npr. »ge=i???é???«.

³ Npr. paradigma pri samostalniku *dno* ima naslednji zapis: **dnò** -à s, dv. -i -òv/-òv/dán dnòm -à -ih/-éh -í, ki ga je splošnemu uporabniku težko razvozlati.

besede s polglasnikom e

besede s korenomo hod

besede z crko k

besede z enim pomenom

besede z ozkim o

besede z stevilkami

besede z zadnjo črko m

besede na crko n

besedna zveza črna celina

besedna zveza rdeča nit

besedne zveze v prenesenem pomenu

Slika 3: Primeri opisnih poizvedb v iskalni vrstici

Pričakovali smo, da tovrstne poizvedbe opisnega tipa lahko pripišemo poizvedbam po Googlovem iskalniku. Vendar pa je natančnejše sledenje potrdilo, da uporabnik našete poizvedbe vpisuje tudi v iskalno vrstico slovarja, kar kaže na iskanje opisne informacije in tudi na to, da je slovarski zapis klasičnega tipa v zatonu.⁴

Pomembno za splošnega uporabnika in za načrtovalce iskalnih mehanizmov je tudi dejstvo, da iskalec po slovarjih pogosto ne pozna posebnosti posameznega slovarja in časa nastanka slovarja, zato išče v pomenskorazlagalnem slovarju zapise lastnih imen, v slovarju, ki je bil končan leta 1991, pa t. i. novo leksiko, ki se je pojavila šele po letu 2000.

3.2 Pregled neuspešnih poizvedb

Predmet naše pozornosti so bile najpogostejše neuspele poizvedbe. Razvrščene so v šest skupin:

- [1] Napake
- [2] Variantni zapisi
- [3] Besedotvorne možnosti/dvojnice
- [4] Besede, ki jih v slovarjih ni
- [5] Besede, ki jih je težko najti
- [6] Poizvedbe po ponazarjalnem gradivu slovarja

3.2.1 Napake

Prva skupina neuspešnih poizvedb obsega zatipkane besede (npr. *analgezik*, *analitično*), besede, pisane brez šumevcev (*bivalisce*, *cuvaj*), in pisno težke besede (npr. zapis *u* ali *v* v predponi oz. delu tvorjenke – *poudariti*, *vsesti* in podobno). Posledica je neuspela poizvedba. Tudi izbira soglasnikov povzroča velike težave, npr. *asvalt*, *badbinton*. Pogost je zapis npr. *bogatstvo* z neupoštevanjem krunitvene premene in zapis, ki ne upošteva neobstojnega samoglasnika, npr. *boterca*. Neuspele poizvedbe nam sporočajo, da so pisno težke tudi besede, za katere uporabnik ne

⁴ Npr. poizvedbo »besedna zveza črna celina« je uporabnik vpisal v iskalno okence iskalnika po SSKJ.

ve, da so oz. zakaj so zapisane z vezajem: *črnobel*. K neuspehim poizvedbam pa so prispevale tudi hiperkorekcije, npr. pri *n/l*: *predhodnji, bližnji, briljanten, brižinski spomeniki*. Velikemu številu tovrstnih neuspehlih poizvedb se v sodobnejših iskalnikih že skušajo izogniti z nadgradnjo iskalnika s pomočjo namigov po zgledu Googla: *Ali ste morda mislili x?*

3.2.2 Variantni zapisi

V drugo skupino neuspehlih poizvedb smo uvrstili variantne zapise besed. Pri prevzetih besedah uporabniki pogosto predvidijo bolj **podomačen fonetiziran zapis**, ki ni v skladu s slovarskim zapisom slovenščini manj prilagojene različice, kar vodi v neuspelo poizvedbo. Tovrstne poizvedbe, ki se navezujejo na proces prevzemanja in pričajo o živosti in dinamičnosti jezika (kot npr. ob primeru angl. *roastbeef*, ki se je v slovenščini obrusil najprej v *rostbif*, kasneje pa v *rosbif* in še *rozbif* – več o tem gl. Bizjak Končar – Dobrovoljc 2010), nas opozarjajo, da bi bilo treba v slovarskih bazah poleg priporočenega zapisa vzdrževati tudi za uporabnika nevidna polja. V teh bi se nahajali variantni zapisi, ki bi omogočali, da bi tudi z zapisom danes nestandardne različice (npr. *rosbif*) uporabnik prišel do zelenega zadetka in bil o ustreznosti oz. neustreznosti tudi opisno obveščen.

Glede zapisovalne zadrege pri zapiranju zeva smo ugotovili, da je raba vendarle bolj ustaljena, saj tovrstnih dvojnic v poizvedbenih datotekah ni prav veliko (*atejist, asocijacija, higijena ...*). Več težav imamo pri podomačevanju samoglasnikov, kjer pogosto razvijamo dvojne različice (po zgledu *koktejl* in *koktajl* danes tudi npr. *bobtejl, bobtajl*).

Kadar je podomačena podoba besede že povsem spremenjena glede na izvirni zapis, so poizvedbe za uporabnike še posebej težavne. Dnevniške datoteke potrjujejo, da uporabnik pogosto izhaja iz zapisa v izvornem jeziku, v slovarjih pa izvorno tuje oblike ni več zaslediti, saj normativno ni več sprejemljiva: *manager – menedžer, cappuccino – kapučino; cardigan – kardigan*. Če uporabnik išče slovensko ustreznico italijanskega *cappuccino*, odgovora ne dobi. Tovrstne poizvedbe nam narekujejo razmislek o slovarski predstavitvi izvornih zapisov (bodisi v etimološki informaciji bodisi v neki drugi strukturni pojavnosti slovarja). V Slovarju pravopisnih težav (SPT 2014) zato uvajamo pojasnilo *podomačeno za oz. podatek o zapisu v izvornem jeziku (nemško)*, ki omogoča dosegljivost informacije (Dobrovoljc – Jakop 2011: 193):

Béla hiša -e -e m; zem. i. |pod. za White House; rezidenca|: sprejem v Beli hiši; park blizu Bele hiše; dopisnica iz Bele hiše

Báško jézero -ega -a s; zem. i. |nem. Faaker See; jezero|: obisk Baškega jezera, Bače na Baškem jezeru; Odhod z Baškega jezera je previden ob 22. uri

3.2.3 Besedotvorne možnosti/dvojnice

V tretji skupini je zbirka poizvedb, ki potrjuje zapise vseh besedotvornih možnosti pri naslednjih sklopih:

- [1] tvorba prebivalskih imen: *Bohinjec, Bohinjčan; Belokranjec, Belokranjčan ...*;
 [2] tvorba feminativov: *adutinja, adutka; akademičarica, akademičarka, akademikinja, akademka, akademkinja; risa, riska, risinja, risika; vodja, vodka, vodjinja, vodinja, vodkinja; rokometišica, rokometišinja, rokometiška ...*

Ugotovili smo, da je za uporabnika (in tudi jezikoslovca) izbira med uveljavljeno in načelno domačo besedotvorno možnostjo, še zlasti pri besedah, ki so homonimne s slovenskimi izpeljankami, npr. *blogger – bloger – blogar, boksarice – bokserice, boarder – border – bordar, rolar – roler* ipd., težka.

Tudi te poizvedbe nakazujejo, da bi morali (če želimo doseči večjo uspešnost poizvedb po slovarjih, morda pa tudi po drugih tipih spletno objavljenih besedil, npr. enciklopedijah ipd.) pri načrtovanju sodobnega iskalnika upoštevati tudi nestandardne oz. nestandardizirane besedotvorne variante, ki pogosto še niso bile normativno obravnavane, niso pa nesprijemljive, kot se pogosto izkaže kasneje.⁵

3.2.4 Besede, ki jih v slovarjih (še) ni

Med zanimiva področja raziskave uporabniških neuspešnih poizvedb uvrščamo tiste, ki jih v slovarjih (še) ni, četudi jih iščemo v različnih pisnih variantah. Razdelimo jih lahko v tri sklope:

- [1] **leksikalne novosti** (npr. *boko haram, boldirati, brezglutenski, brezskrbje ...*);
 [2] **posebne besede** in narečni ter pogovorni izrazi (npr. besede, ki jih najdemo v terminoloških, narečnih, zgodovinskih in specializiranih slovarjih, v splošnih pa ne: npr. v SSKJ ni lastnih imen; besede *ajpren, birtah, bohloni, špajza, šraufenciger, žmoht* so bodisi narečne bodisi pogovorne);
 [3] **slovarske vrzeli**, kamor uvrščamo besede, ki bi v slovarjih glede na pojavitev v jeziku morale biti, a jih (še) ni, npr. *anksioznost, empatija, globalizacija, karbonara, komunitarizem, negativec, prekaren, sofisticiran, starleta*.

Zlasti drugi sklop neuspešnih poizvedb nakazuje razmislek o možnostih sprotnega evidentiranja jezikovnih prvin, ki sicer niso del knjižnojezikovnega standarda, a jih uporabniki želijo definirati in uporabljati v posebnih okoliščinah.⁶ Pri zasnovi novih slovarjev je torej priporočljivo razmisliti o odnosu do teh prvin govorjenega jezika. Ta tip neuspešnih poizvedb bi bilo mogoče ob pritegnitvi korpusnega gradiva, s katerim bi preverili dejansko realizacijo v gradivu, uporabiti pri makrostrukturnih nadgradnjah slovarskih baz.

Neuspele poizvedbe ne kažejo zgolj na razumljivo zaostajanje slovaropisne dejavnosti pri evidentiranju leksike, temveč tudi na dejstvo, da uporabniki niso

5 O tovrstni variantnosti pri ženskih oblikah *risa – risinja* prim. Weiss 2014a in pri oblikah *vodja – vodjinja – vodinja – vodkinja* Weiss 2014b.

6 O različnih interpretacijah tega, kaj naj bo v slovar sodobne (knjižne) slovenščine vključeno, se je razpravljalo zlasti ob izidu druge izdaje SSKJ – prim. Ahlin idr. 2014; Krek 2014.

seznanjeni s specifikami slovarjev. S tega vidika je ločenost iskalnikov za posamezne slovarje z vidika uporabnika lahko problematična.

3.2.5 Besede, ki jih je težko najti

Posebno skupino neuspešnih poizvedb predstavljajo tiste, ki so posledica načina zapisa v okviru slovarskega sestavka: (1) uporabniki pogosto iščejo po oblikah, ki so okrajšane v zaglavju slovarskega sestavka, (2) ne poznajo leme, ki je iztočnica slovarskega sestavka, in (3) ne ločijo med skladenjsko uresničitvijo in vzorcem v osnovni obliki.

Slovarji, ki smo jih pregledovali, so bili digitalizirani šele po izidu v knjižni obliki. V skladu z »varčnostjo« tiskane izdaje so mnogi slovnični podatki okrajšani, okrnjeni, kar laičnemu uporabniku, ki vse pogosteje posega po slovarju zaradi lastne potrebe, predstavlja težavo. V okrajšani obliki so npr. v SP 2001 zapisani:

- sklanjatveni vzorci pregibno težkih samostalnikov (npr. samostalni*k pot*: pót -í ž -i -- -i -jó/-jo; -í -í -éma -í -éh -éma; -í -í -ém -í -éh -mí);
- oblikospreminevalne in oblikotvorne glagolske paradigme – sedanjik, vele*nik*; deležniki, deležja, glagolniki (npr. pri glagolu *meniti*: méni -te in -íte tudi -i -ite, -èč -éča; ménil -íla tudi -il -íla, ménit, ménjen -a; (ménit));
- pridevniške oblike – stopnjevanje in izražena določnost v besedni zvezi (npr. pridevnik *reden*: réden -dna -o; -ejši -a -e ; redni: ~ član akademije, društva).

Prvi sklep, ki sledi iz pregleda tovrstnih poizvedb, snovalcem novih slovarjev narekuje, da se v spletno objavljenih slovarjih v veliki meri izogibajo krajšavam pri zapisu oblik in tvorjenk. Uporabniki namreč pogosto iščejo prav oblike, ki so najbolj težavne, v slovarjih pa so kot posebnosti »skrite« v obliki obrazca. Tako npr. uporabnik orodniške oblike iztočnice *bratec* ne najde, četudi vtipkava v iskalno okence obe različici oblike *bratcem* ali *bratcom*, ne ve pa, da pravopisni slovar preglášeno orodniško končnico navaja le v okrajšani obliki (SP 2001):

brátec -tca m z -em člov. (â) manjš.; ljubk. |brat|; šalj. vinski ~ |k pitju nagnjen človek|; sleng. topli ~ homoseksualec **brátčev** -a -o (â)

Morda je za jezikoslovce presenetljivo, a prenekatero slovenske besede so v osnovni lematški obliki precej neznane, zato niso težko najdljive le besede kot *zavedeti se* nasproti *zavesti se*, temveč so pogosto neuspešne tudi poizvedbe kot npr. *peruta* (namesto *perut*), *boterca* (namesto *botrca*). Še pogostejša možnost iskanja je uporaba neosnovnih oblik v skladenjskem okolju (*ne mara buhtljev/buhteljev/buhteljnov*), kar vodi v neuspelo poizvedbo zaradi okrajšanosti zapisa posameznih oblik.

Razčlenitev poizvedb, pri katerih uporabnik išče brez poznavanja leme, ki je v slovarjih iztočnična beseda, pa ponuja tudi uporabno bazo podatkov o tem, pri katerih oblikoslovnih oblikah je največ težav in vprašanj; to nam pomaga zlasti pri detektiranju tistih oblik, ki morajo biti v slovarju vedno izpisane.

S tega vidika je za uporabnika pogosto težavno prepoznavanje skladenjskih vzorcev, ki so v SSKJ v obliki t. i. iztržkov (*biti si enakovreden*), uporabniki pa vpisujejo tudi oblike, prilagojene stavčnemu okolju (*sva si enakovredna*). Podobno velja za posebne slovarske razdelke, npr. frazeologijo: poizvedba »vleče se kot kurja čreva« je neuspešna, ker je slovarski zapis nekoliko drugačen:

kúrji -a -e prid. (û) *nanašajoč se na kure*: kurje jajce, meso; kurje perje; pot se vleče kot (kurja) čreva zelo

// kurja obara / kurja polt *zaradi mraza ali groze naježena koža*; kurje prsi *ozke, izbočene prsi*; kurja slepota *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku*; kurje oko *kožna odebelina, zadebelina s poroženelim strženom*

● vulg. imel je trojen podbradek in kurji britof *velik trebuh*; ekspr. biti kurje pameti *ne-inteligenčen*

♦ bot. kurja čreva, črevca *njivski plevel s poleglimi stebelci in drobnimi belimi cveti, Stel-laria media*

Tako še: *Pandorina skrinjica, imeti Pandorino skrinjico, ima dve levi roki, to nam pove že zdrava pamet, zasmeljal v pest, prijeti ga za besedo, prelomiti besedo* ipd.

3.2.6 Poizvedbe po ponazarjalnem gradivu

Veliko število neuspešnih poizvedb bi lahko pripisali kar poskusom uporabnikov, da bi v ponazarjalnem gradivu slovarja našli ustrezno informacijo o zapisu, tudi rabi ločil, zlasti vejice, posebne besedne zveze in še posebej – o slogovni ustreznosti ali kar slovnični pravilnosti neke formulacije. Poizvedbe tega tipa so navadno kar zapisi ubesedovalne verige: *z enim zamahom roke, podzemna kraška jama, meni nič tebi nič, tako kot tudi, kot na primer ...* in so zato neuspešne. Verjetno lahko ta tip poizvedb povezujemo z razmahom spletnih iskalnikov, kakršen je Google, ki npr. ob poizvedbi *z enim zamahom roke* prikliče kar 36.500 zadetkov, prvi med njimi pa je prav SSKJ (<https://www.google.si/#q=z+enim+zamahom+roke>).

Med poizvedbami te skupine smo obravnavali tudi terminološke besedne zveze tipa *družbeno omrežje, dramska igra, pekoče sladka bol ...* Številnost terminoloških poizvedb priča, da uporabniki pogosto iščejo bolj poljudno definicijo terminološke zveze (*absolutna država, andragoška ura*), zato so te tudi v splošnem slovarju želene in iskane.

4 SKLEP

Tematsko razpršeno področje teoretičnih preučevanj uporabnikovih potreb prinaša pomembne podatke za zasnovo slovarja in podajanje informacij o jezikovnih pojavih. Z analizo dnevniških datotek po spletno objavljenih slovarjih, natančneje po Slovarju slovenskega knjižnega jezika in slovarju Slovenskega pravopisa 2001, smo ugotovili, da se iskanje po spletno objavljenih slovarjih vse bolj približuje iskanju po spletnih brskalnikih, saj se pogosto pojavlja v obliki opisa, iz česar je mogoče sklepati, da je slovarski zapis klasičnega tipa, tj. z okrajšavami, v zatonu, za splet neprimeren pa je tudi način krajšanja zgledov s tildami.

Ugotovitve analize je mogoče strniti v nekaj točk:

- [1] Iskalec po slovarjih pogosto ne pozna specifik posameznega slovarja, zato je na spletnih mestih, ki združujejo različne slovarje, smiselno oblikovati poizvedbene mehanizme, ki omogočajo iskanje po vsebinah vseh slovarjev hkrati.
- [2] Poleg priporočenega oz. standardiziranega zapisa bi bilo v podatkovnih zbirkah slovarjev, objavljenih na spletu, dobro vzdrževati tudi za uporabnika nevidna polja, v katerih bi se nahajali variantni (tudi nestandardizirani) zapisi. Ti bi omogočali, da bi tudi z zapisom danes nestandardne ali besedotvorno manj razširjene različice uporabnik prišel do zelenega zadetka in bil o ustreznosti tudi opisno obveščen.
- [3] Že pri snovanju slovarja je treba razmisliti o možnostih makrostrukturnih nadgradenj slovarskih baz.
- [4] V spletno objavljenih slovarjih bi se bilo treba v veliki meri izogibati krajšavam vseh vrst oblik in tvorjenk, kar velja tako za iztočnično obliko v ponazoritvenih zgledih kot tudi za posebne slovnične oblike v zaglavju.
- [5] Prikazovanje rabe iztočnične besede v obliki iztržkov je pogosto manj primereno kot prikaz oblik, ki so skladensko prilagojene konkretnemu stavčnemu okolju, saj uporabnik pogosto išče oblike neposredno iz ubesedovalne verige.

Že uvodoma je poudarjena misel, da je osnovni namen slovarskega dela, ki opisuje sočasni jezik, njegova uporabnost. Zato je za slovarje nove generacije, tj. slovarje, ki so zasnovani primarno za splet, pomembno upoštevati namige, ki se porajajo tudi v raziskavah posredno izraženih uporabnikovih potreb in pričakovanj. Odgovori na ta vprašanja nam pomagajo pri zasnovi novih slovarjev in iskalnikov: uporabnik potrebuje iskalnike z namigi, iskalnike s popravki neuspešnih poizvedb in zbirne iskalnike po različnih slovarjih, saj smo ugotovili, da ne prepozna specializiranosti po slovarjih, v slovarju pa mora najti čim bolj celovito in neokrajšano informacijo.

NAVEDENKE

Ahlin idr. 2014 = Martin Ahlin idr., Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Izdali Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni inštitut Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014. 1. knjiga 1152 str., 2. knjiga 1150 str., *Jezik in slovo* 59 (2014), št. 4, 121–127.

Arhar Holdt idr. 2015 = Špela Arhar Holdt – Jaka Čibej – Anna Zwitter Vitez, S pomočjo uporabniških jezikovnih vprašanj in mnenj do boljšega slovarja, v: *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*, ur. Vojko Gorjanc, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Prevedoslovje in uporabno jezikoslovje), 196–214.

Bergenholtz – Johnsen 2005 = Henning Bergenholtz – Mia Johnsen, Log Files as a Tool for Improving Internet Dictionaries, *Hermes: Journal of Linguistics* 34 (2005), 117–141.

Bergenholtz – Johnsen 2007 = Henning Bergenholtz – Mia Johnsen, Log Files Can and Should Be Prepared for a Functionalistic Approach, *Lexikos* 17 (2007), 1–20.

Bizjak Končar – Dobrovoljc 2010 = Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc, Proces po-

domačevanja in vprašanje pisanja novejših prevzetih besed, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 2, 91–110.

- de Schryver – Joffe 2004** = Gilles-Maurice de Schryver – David Joffe, On How Electronic Dictionaries are Really Used, v: *Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress, Euralex 2004, Lorient, France. July 6–10, 2004* I, ur. Geoffrey Williams – Sandra Vessier, Lorient: Université de Bretagne, 2004, 187–196.
- Dobrovoljc – Jakop 2011** = Helena Dobrovoljc – Nataša Jakop, *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*, Ljubljana: Založba ZRC, 2011.
- Gliha Komac idr. 2015** = Nataša Gliha Komac idr., *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (http://www.fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf).
- Jakopin 2009** = Primož Jakopin, *Besedilni korpus Nova beseda*, predavanje v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete, Ljubljana, 26. 10. 2009.
- Krek idr. 2013** = Simon Krek idr., *Predlog za izdelavo Slovarja sodobnega slovenskega jezika*, 2013 (<http://www.sssj.si>).
- Krek 2014** = Simon Krek, Prva in druga izdaja SSKJ, *Slovenščina 2.0 2* (2014), št. 2, 114–196 (http://www.trojina.org/slovenscina2.0/arhiv/2014/2/Slo2.0_2014_2_08.pdf).
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001.
- SPT 2014** = *Slovar pravopisnih težav*, Ljubljana: ZRC SAZU (<http://www.fran.si>).
- SSKJ 1970–1991** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1: *A–H* (1970), 2: *I–Na* (1975), 3: *Ne–Pren* (1979), 4: *Preo–Š* (1985), 5: *T–Ž, dodatki A–Š* (1991), Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije (<http://www.fran.si>).
- Tarp 2008** = Sven Tarp, *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge: General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*, Tübingen: M. Niemeyer, 2008.
- Weiss 2014a** = Peter Weiss, Pa še to: Risja zvestoba, *Delo – Sobotna priloga*, 22. mar. 2014, 22–23.
- Weiss 2014b** = Peter Weiss, Vodkinja, *Jezikoslovni zapiski* 20 (2014), št. 2, 163–167.

SUMMARY

User Queries of the Online Standard Slovenian Dictionary and 2001 Slovenian Normative Guide at bos.zrc-sazu.si

This article analyzes the user query logs of the online versions of two Slovenian dictionaries—*Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovenian Dictionary, SSKJ) and *Slovenski pravopis 2001* (2001 Slovenian Normative Guide, SP 2001)—at bos.zrc-sazu.si (BOS), which for almost an entire decade (2000–2010) served as a portal for searching through various text collections and dictionaries prepared or adapted for the online environment by the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language (its Slovenian Language Corpus Laboratory). In contrast to the institute's newer dictionary portal Fran (online since 2014), which makes it possible to search all of the dictionaries from the same access point, on the BOS website it was only possible to search a selected dictionary or collection. Queries were unsuccessful if, for example, a user searched for a proper noun in SSKJ, which does not include proper nouns.

This article focuses on unsuccessful queries, which were divided into six groups: [1] spelling errors, [2] variant spellings, [3] derivational options/doublets, [4] words not in the dictionary, [5] words that are difficult to find, and [6] searches in the dictionary's illustrative material.

Through the analysis of log files, we determined that searching online dictionaries is becoming increasingly similar to searches using a web browser because queries are increasingly appearing in a descriptive form, from which it is possible to conclude that dictionary entries of the traditional type (i.e., with abbreviations marking, e.g., proper nouns

and demonyms) are in decline, and that the practice of truncating examples with tildes is also inappropriate for the internet. A person searching a dictionary is often unfamiliar with the specific features of a particular dictionary, and therefore on websites that combine various dictionaries it makes sense to design search tools that make it possible to search the content of all dictionaries simultaneously. In addition to recommended or standardized spellings, online dictionary databases should also support invisible fields for users that contain variant spellings (including nonstandard spellings) and thus make it possible for users to arrive at the desired target and be descriptively informed of its suitability even by entering a currently nonstandard or less common derivational variant. For new-generation dictionaries—that is, dictionaries that are designed primarily for online use—users need search engines with hints, search engines with corrections for unsuccessful queries, and combined search engines for various dictionaries, and in the dictionary itself they need information that is as complete and unabridged as possible.

MOJCA KOMPARA

ZASNOVA NOVEGA SLOVARJA KRAJŠAV

COBISS: 1.01

Predstavljen je koncept slovarja krajšav v slovenskem prostoru, ki je v nastajanju, in sicer po pregledu dosedanjih dosežkov in slovarskih poskusov. Največja pozornost je posvečena naboru gesel ter obliki in strukturi geselskega članka. Prispevek se dotika tudi problematike tujih krajšav in prevajanja slednjih ter vključevanja enciklopedičnih podatkov in kvalifikatorjev.

Ključne besede: slovenščina, slovaropisje, slovar krajšav

A Concept for a New Dictionary of Abbreviations

This article presents a concept for a dictionary of abbreviations used in Slovenian; this dictionary is already being developed based on the examination of achievements and dictionaries created to date. The greatest attention is dedicated to the selection of headwords and to the form and structure of the dictionary entries. The article also addresses the issue of foreign abbreviations and their translation, as well as the inclusion of encyclopedic information and qualifiers.

Keywords: Slovenian, lexicography, dictionary of abbreviations

0 UVOD

Na problematiko hitrega nastajanja krajšav je bilo že opozorjeno (Kompapa 2009; 2010). Dejstvo je, da krajšave v jeziku nastajajo hitro, včasih prehitro, zato jim je skoraj nemogoče slediti in jih še težje zajeti v slovarske zbirke, sploh samostojne. Tako nekatere krajšave v jeziku ostanejo zgolj kratko obdobje, druge pa toliko časa, da se v nekaterih primerih umestijo v navadno pisano besedje in jih bralec sploh ne prepozna več kot krajšave, npr. *Nato*, *Beti*, *Nama*, *radar*. Slednja, *radar*, se je v jeziku tako ustalila, da je bralec sploh ne prepozna več kot krajšavo. Pri prehodu v navadno besedje se pri lastnoimenskih krajšavah, kot je npr. *Nato*, ohranja velika začetnica, pri tvorbi svojilnega pridevnika pa se zadnja črka v krajšavi zamenja z ustrežno sklonsko končnico, npr. *Nata*, *Natu*. Pri krajšavah gre najprej opozoriti na normiranje slednjih, na zamenljivost v poimenovanju, in sicer pri opredeljevanju pojmov krajšava, kratica, akronim, okrajšava, zato so tu predstavljene značilnosti krajšav na diahroni in sinhroni ravni ter razmejena poimenovanja. Opozarjamo tudi na potrebo po izdelavi sodobnega krajšavnega slovarja v slovenskem prostoru. Predstavljena je mikro- in makrostruktura slovarja krajšav, ki je v pripravi, s posebnim poudarkom na strukturi slovarskega sestavka, naboru iztočnic in pridobivanju slednjih ter na celoten proces priprave

delu. S primerom slovarskega sestavka je prikazana oblika in struktura z značilnostmi, kot so prevajanje razvezav tujih krajšav ter vključevanje enciklopedičnih podatkov in kvalifikatorjev v slovarske sestavke.

1 ORIS POIMENOVANJ IN ZASTOPANOSTI KRAJŠAV V PRAVOPISIH OD LETA 1899 DO DANES

V slovenskem prostoru smo pogosto priča zamenjavam pri uporabi poimenovanj *krajšava*, *kratica*, *akronim* in *okrajšava*. Po SSKJ (2000) in SSKJ2 (2014) je *krajšava* vse, kar se okrajša, *okrajšava* je definirana kot »okrajšana beseda ali besedna zveza« in »glagolnik od okrajšati«, *kratica* pa je »ustaljena okrajšava večbesednih imen, navadno iz začetnih črk ali zlogov« in tudi »okrajšana beseda ali besedna zveza«. Tudi *akronim* ima enako razlago, in sicer, da je »ustaljena okrajšava večbesednih imen, navadno iz začetnih črk ali zlogov«. Skladno z Rodetovo (1974) klasifikacijo krajšav je v slovenskem prostoru krovni pojem krajšava, ki se deli na kratice, okrajšavo in akronim, pred Rodetovo objavo pa je bil krovni pojem *kratica*, ki jo marsikateri uporabnik še danes razume kot krovni pojem okrajšanih besednih zvez. Tudi v korpusu Gigafida po pogostnosti najdemo na prvem mestu *kratico* (8774 pojavnic), sledijo pa *krajšava* (6253 pojavnic), *okrajšava* (2151 pojavnic) in *akronim* (223 pojavnic).

1.1 Krajšave v Levčevem slovenskem pravopisu iz leta 1899

Krajšave prvič zasledimo v Levčevem pravopisu iz leta 1899; v slovarskem delu jih sicer ni, najdemo pa jih na začetku pravopisa v poglavju Pravopisna pravila (Logar 2003) ter pred slovarskim delom, in sicer pri poglavju Opazke, kjer najdemo krajšave, ki se uporabljajo v slovarju, npr. češ. v pomenu češko. Krovni pojem, ki ga uporablja Levec, je *kratica*. Levčev pravopis ne vsebuje pravil o načinu krajšanja. Navedeno je zgolj, da gre pri krajšanju za navado, krajšalo pa naj bi se tako, da se piše samo začetna črka, npr. *g.* za *gospod*, kot različica zapisa pa prva in zadnja črka, npr. *dr.* za *doktor*. Po pravopisu je možna tudi raba vmesne črke, in sicer *mjr.* za *major*, ali zapis niza črk, pri čemer se krajšava konča na soglasnik, npr. *gosp.* za *gospod*, ali na samoglasnik, ko se v *kratico* vključi poleg prvega soglasnika še poslednji zlog, npr. *gpa.* za *gospa* (Levec 1899: 100–101). Levec navaja še, da mora za vsako kratice stati pika, za merskimi enotami in utežmi ter denarnimi enotami pa pike ni. V tem pravopisu so krajšave sicer omenjene, a ne moremo govoriti o celoviti zasnovi za tvorbo krajšav, saj gre pri krajšanju za navado, ki omogoča nekaj načinov zapisa. O pravem slovarskem sestavku še ne moremo govoriti, so pa krajšave opremljene z razvezavo, pri čemer je pri Levcu krajšava zapisana ležeče, razvezava je v oklepaju. Če je krajšava tuja, stoji za tujo razvezavo še prevod, podatka o jeziku pa ni, npr. »*m. pr.* (manu propria, s svojo roko)«. Pri akademskih nazivih prevoda ni, npr. »*Dr. M. U.* (doctor medicinae universae)« (Levec 1899: 101). V pravopisu ni navodil o izgovarjavi in pregibanju krajšav.

1.2 Krajšave v Breznikovem Slovenskem pravopisu iz leta 1920

Tudi Anton Breznik v svojem pravopisu iz leta 1920 (SP 1920) kot nadpomenko uporablja izraz *kratica*. V pravopisu najdemo krajšave na dveh mestih, in sicer v poglavju z naslovom Kratice (str. 36), kjer so zbrane najbolj pogoste krajšave, npr. *dr.* za *doktor*, in *gl.* za *glej*, in v poglavju Opazke (str. 37), kjer najdemo krajšave, ki se uporabljajo v slovarju, npr. *del.* v pomenu deležnik. Krajšava je zapisana ležeče, razvezava pa v oklepaju, npr. *n. pr.* (*na primer*). Tuje krajšave so prevedene, in sicer tudi nazivi; krajšava za naziv doktorja prava in doktorja medicine je vključena pod iztočnico *dr.*, pri čemer je *doktor* v razvezavi okrajšan tudi z *d.*, npr. »*dr.* (doktor), *Dr. I. U.* (doctor iuris utriusque, doktor obojega prava); *Dr. M. U.* (d. medicinae universae, d. vsega zdravilstva)« (SP 1920: 31). O pravi zasnovi za tvorbo krajšav še vedno ne moremo govoriti, bistvenih razlik glede na Levčev pravopis pa tudi ni, saj krajšave spet zasledimo pri rabi pike, kjer Breznik pravi, da se brez pike pišejo »kratice za denar, mero, utež in za kemične prvine« (SP 1920: 26).

1.3 Krajšave v slovenskih pravopisih Breznika in Ramovša iz leta 1935, 1937 in 1938

Breznikovi in Ramovševi pravopisi iz leta 1935, 1937 in 1938 so v tem pregledu združeni, saj v njih ne beležimo ključnih razlik ali poglobljene zasnove za tvorbo krajšav v primerjavi s prej izdanimi deli. V Breznikovem in Ramovšem pravopisu iz leta 1935 najdemo nekoliko daljši seznam krajšav, ki se uporabljajo v slovarju, kot v pravopisu iz leta 1920: krajšava je zapisana ležeče, za njo stoji razvezava, pri tujih krajšavah za tujo razvezavo stoji še prevod, npr. »*m. p.* manu propria, s svojo roko« (SP 1935: III). Opozoriti je treba na spremembo v zapisu krajšave: leta 1920 je zapisana *m. pr.*, leta 1935 pa *m. p.* Krovni pojem, ki ga uporabljata Breznik in Ramovš, ostaja *kratica*. V slovarskem delu pravopisa ni krajšav, je pa pri rabi pike navedeno, da se brez pike pišejo »kratice za denar, mero, utež in za kemične prvine« (SP 1935: XXII), podobno kot v prej izdanih delih. V pravopisih iz leta 1937 in 1938 (SP 1937; 1938) so krajšave obravnavane podobno kot v pravopisu iz leta 1935, in sicer najdemo v obeh delih seznam krajšav, ki se uporabljajo v slovarju, na dveh straneh na začetku dela. Krovni pojem v obeh delih ostaja *kratica*. V slovarskem delu posameznih slovarskih sestavkov za krajšave ni, najdemo pa omembo krajšave v nekaterih geslih, npr. *doktor*, kjer je navedeno, da se piše *dr.*, dodani so tudi zgledi rabe.

1.4 Krajšave v Slovenskem pravopisu iz leta 1950

V Slovenskem pravopisu, ki je izšel leta 1950 (SP 1950), se kot krovni pojem še vedno uporablja *kratica*. Na začetku dela, v poglavju Kratice v slovarju, najdemo krajšave besednih vrst in druge krajšave, ki se uporabljajo v slovarskih geslih, npr. *afr.* v pomenu *afriški*. (SP 1950: 8–9). Tu je krajšav bistveno več, in sicer trije stolpčki na dveh straneh, tu najdemo krajšave in njihove razvezave, seznamu pa sledijo izčrpana pravila z razlago kratic in njihovo rabo. Prvič lahko govorimo o poglobljeni

zasnovi za tvorbo krajšav, in sicer je prvič (v poglavju Kratice) omenjen način branja, zapis ob prvi pojavitvi krajšave, pregibnosti ter delitev na domače in mednarodne krajšave. V pravopisu je pri rabi velike in male začetnice navedeno, da se kratice pišejo s samimi velikimi črkami, npr. *AFŽ* (SP 1950: 11), okrajšave, kot je *prof.*, pa so omenjene pri rabi malih črk, in sicer gre za prilastke, ki niso lastna imena, z njimi pa označujemo poklic, čast ali svetost, npr. *dr.* (*doktor*), *prof.* (*profesor*), *inž.* (*inženir*), *pl.* (*plemeniti*), *sv.* (*sveti*) (SP 1950: 12–13). S piko se pišejo tudi razločevalni dodatki, in sicer *ml.* (*mlajši*), *st.* (*starejši*) »ali s tujko *júnior* (*jun.*), *sénior* (*sen.*)« (SP 1950: 13). Kratice so prisotne v poglavju o rabi pike, npr. *l.* (leto), *t. m.* (tega meseca), brez pike pa se pišejo »kratice za denar, uteži, kemične prvine in take kratice, ki se pišejo z velikimi začetnicami« (SP 1950: 44). Pravopisna pravila izčrpno predstavljajo kratice (SP 1950: 52–54). Navedene so krajšave tipa *m* (*meter*), *l* (*liter*), *kg* (*kilogram*), ki so tudi poimenovane kratice, zaznamovane so z določenimi črkami ali znaki, berejo se razvezano. Pravopis omenja še domače in mednarodne krajšave ter pomen natančnosti zapisa, ob prvi pojavitvi mora biti pomen razložen. Krajšave naj bi se brale razvezano, sicer imamo nekaj odstopanj, npr. *pri valutah*. Tudi kemijske simbole, ki se jih enači s formulami, se bere nerazvezano. V pravopisu je navedeno, da so nekatere krajšave prešle v navadno pisano besedje, slednje je razvidno iz zapisa in rabe velikih in malih črk. Krajšave zapisane z velikimi črkami se berejo razvezano ali črkovalno, v pisavi ne dobivajo obrazil in so nepregibne. Samostojnega slovarskega sestavka za krajšave ni, se pa slednje pojavijo v okviru drugih slovarskih sestavkov, npr. *dr.* pri iztočnici *doktor*.

1.5 Krajšave v Slovenskem pravopisu iz leta 1962

Tudi v Slovenskem pravopisu iz leta 1962 najdemo na začetku (SP 1962: 9–10) obsežen seznam krajšav (»kratic«), ki so rabljene v slovarju; tu najdemo krajšave in njihove razvezave ter poglobljeno zasnovo za tvorbo krajšav, vključno s pravili rabe, izgovarjavo, pregibnostjo, zapisom ipd. (SP 1962: 90–91). SP 1962, tako kot njegovi predhodniki, kot krovni pojem uporablja izraz *kratica*. Uvod začne z razlago o pravilni rabi kratic, omenja vse vrste krajšav, od mednarodnih in domačih do priložnostnih ter se osredini tudi na izgovarjavo in pregibnost. Sledi razlaga o sestavi *krajšav*, in sicer iz črk (malih in/ali velikih) in ostalih znamenj. V slovarskem delu ni krajšav, omenjene so v pravilih o rabi velikih in malih črk, kjer je zapisano, da se same velike črke uporabljajo pri *krajšavah* in kemijskih elementih (SP 1962: 33). O *krajšavah* je govora tudi pri rabi pike (SP 1962: 81), navedeno je, da se pišejo pri npr. *l.* (*leta*), *gl.* (*glej*), izvzete pa so pri denarnih enotah, merah, utežeh, kemičnih prvinah in vseh krajšavah, ki se pišejo z velikimi črkami. Sledi obsežno poglavje o krajšavah (SP 1962: 90–91), kjer je kot krovni pojem uporabljeno poimenovanje *kratica* in ki se delijo na mednarodne, ki se uporabljajo za mere, uteži, kemijske prvine, države in organizacije, in domače, ki zajamejo društva, ustanove in predvsem vsakdanjo rabo. Sledijo priložnostne krajšave, njihova raba se omejuje na stroke, strokovno literaturo, slovarje itn. Ključnega pomena je tudi zapis, saj

mora biti ta dosleden tako pri domačih kot pri tujih *krajšavah*, zato je treba ob prvi pojavitvi *krajšavo* vedno razložiti. Krajšave se berejo razvezano, npr. *km* (*kilometer*), črkovalno, npr. *AFŽ* (*afeže*), s pregibanjem, npr. *pri Unicefu*. V navodilih najdemo tudi, da se *krajšavam*, ki se pišejo z velikimi črkami, ne dodaja obrazil, npr. z *AFŽ-jem*, iz njih se ne dela zloženek, npr. *JiSovo uredništvo*. Krajšave so lahko sestavljene iz samih malih črk, npr. *t* (*tona*), iz samih velikih črk, npr. *ZDA* (*Združene države Amerike*), iz kombinacije malih in velikih črk, npr. *Na* (*natrij*), in iz drugih znamenj, npr. *t. i.* (*tako imenovani*) (SP 1962: 91). Na koncu pravopisa (SP 1962: 1037–1044) najdemo obsežen nabor najpogostejših krajšav in razvezav, tuje krajšave so prevedene (prevod stoji za tujo razvezavo), pri njih pa ni podatka o izvornem jeziku, npr. *USA: United States of America, Združene države Amerike*. V slovarskem delu se krajšave pojavljajo v okviru nekaterih slovarskih sestavkov, npr. *dr.* pri iztočnici *doktor*.

1.6 Krajšave v Slovenskem pravopisu iz leta 1990

V pravopisnih pravilih iz leta 1990 (SP 1990) je prvič kot krovni pojem uporabljeno današnje poimenovanje *krajšava*, ki se ne zamenjuje več z drugimi vrstnimi poimenovanji. Prvič smo priča poglobljeni zasnovi za tvorbo *krajšav*, in sicer glede izgovarjave, zapisa, pregibnosti ipd. Pravopis ločuje med kraticami, formulami, simboli ter okrajšavami, kot nadpomenko pa uporablja izraz *krajšava*. Kratice zasledimo pri rabi velikih črk, kjer je navedeno, da se niz velikih črk uporablja pri »kraticah, kemijskih simbolih in drugih simbolih« (SP 1990: 23), *kratice*, pisane z velikimi črkami, pa lahko »prehajajo med navadna lastna ali občna imena« (SP 1990: 23) in se izgovarjajo ter pišejo, npr. *UNESCO, Unesco*. Končnice kratičnih imen se pišejo »z malo, z vezajem, če se kratično ime končuje na soglasnik« (SP 1990: 23), npr. *AVNOJ, AVNOJ-a*, tako se pišejo tudi podaljšave osnov, npr. *SLO, SLO-ja*, in »z veliko, kadar se kot sklonilo obravnava zadnji samoglasnik kratičnega imena« (SP 1990: 23), npr. *UNESCO, UNESCA, UNESCO*, čeprav je take primere bolje »sklanjati v navadni pisni obliki lastnih imen: *Unesco, Unesca, Unescu*« (SP 1990: 23). Poglavju o krajšavah sledi poglavje o kraticah, kjer je navedeno, da je kratic in simbolov čedalje več, slednji pa nastajajo z okrnitvijo stalnih besednih zvez do začetnih črk, npr. *meter – m*, dobljene krne se nato strni v kratico, npr. *temeljna organizacija združenega dela – TOZD*, ali formulo, npr. *NaCl – natrijev klorid*, če pa je krn en sam, se ta uporablja kot simbol, npr. *H – vodik*. Prvotni krni v kratici se pišejo z velikimi črkami ali mešano, npr. *BiH*; slednje je manj pogosto. Kratice beremo kot navadne besede ali črkovalno, izjemoma po tuje, npr. *BBC – bibisi*. Formule in simbole pišemo z velikimi ali malimi črkami, formule beremo črkovalno, npr. *CO – ceo*, simbole pa črkovalno zgolj pri narekovanju, sicer razvezano, npr. *Na – natrij*, v nekaterih primerih se jih prevede, npr. *t – čas*. Pik ne pišemo za kraticami, formulami in simboli. Tiste kratice, ki se berejo nečrkovalno, lahko s pogosto rabo prehajajo v navadno pisano besedje in se pišejo kot navadne besede, npr. *Unesco*. Praviloma se kratice pišejo samo z velikimi črkami,

stilizirano je dovoljen tudi zapis z malimi, npr. *ptt*. »Kratice, formule in simboli so večinoma samostalniki moškega spola (*TOZD*, *UNESCO*, *SAZU*), ženskega spola pa so *kratice* na nenaglašeni *-a*, npr. *INA*, *NAMA*« (SP 1990: 126). Poglavju o *kraticah* sledi poglavje o *okrajšavah*. *Okrajšave* so »okrajšano zapisane besede ali besedne zveze« (SP 1990: 126), znamenje okrajšanosti pa je pika, npr. *oz.* – *ozirioma*. Okrajšave so navadno samo pisne, pri branju so razvezane, npr. *prim.* – *primerjaj*, izjemoma črkovane, npr. *itd.* V SP 1990 je tudi slovarček manj znanih jezikoslovnih izrazov, kjer so razloženi krajšava, kratično ime, krn in okrajšava. Krajšava je »ohranjeni del zapisane besede, okrnjene v nezačetnem delu; skrajšano besedo (ali besedno zvezo) imenujemo *simbol*, če jo beremo črkovalno (npr. *s* [es] iz *spatium* 'pot' ali 'srednji spol'); če jo beremo, kakor da je izpisana v celoti, jo imenujemo *okrajšava* (npr. *t. i.* za *tako imenovani*)« (SP 1990: 202). Kratično ime je »samostalnik, nastal iz začetnih delov večbesednega poimenovanja, npr. *TOMOS/Tomos* iz *Tovarna motorjev Sežana*, *TOZD/tozd* iz *temeljna organizacija združenega dela*, *CK* iz *centralni komite*; sopomenka *kratica*« (SP 1990: 202). Krn je »beseda, nastala z osamosvojitvijo kakšnega dela navadne besede (besed), npr. *izem* iz besed kot *naturalizem*, *simbolizem* ali *Bogo* iz *Bogomir*« (SP 1990: 202). Okrajšava je »ohranjeni del zapisane besede (besedne zveze), okrnjene v desnem delu, recimo *prim.* (*primerjaj*), *t. i.* (*tako imenovani*), npr. (*na primer*); na koncu *okrajšave* pišemo piko« (SP 1990: 205). Samostojnega slovarskega sestavka za *krajšave* ni, saj gre zgolj za pravila brez pravopisnega slovarskega dela.

2 KRAJŠAVE V SLOVENSKEM PRAVOPISU IZ LETA 2001

Tudi v Slovenskem pravopisu iz leta 2001 ostaja krovni pojem krajšava. Krajšave najdemo že v uvodnem delu, in sicer gre za seznam krajšav in slovarskih oznak na štirih straneh. Krajšave so po vsebini enake različici iz leta 1990 s posodobljenimi primeri rabe. Opozorjeno je na pogostost pojavljanja kratičnih in simbolnih poimenovanj, ki so lahko domača ali prevzeta, izoblikujejo pa se z okrnitvijo besed ali stalnih besednih zvez, in sicer navadno do začetnih črk, npr. *meter* – *m*, *tempus* – *t*. Krne se nato strne v *kratico*, npr. iz *S*, *A*, *Z*, *U* dobimo *kratico SAZU*, strnemo jih lahko v zapis *formule*, npr. *NaCl* (*natrijev klorid*). V primeru enega samega krna, slednjega uporabljamo kot *simbol*, npr. *H* (*vodik*) in *t* (*čas*). *Simboli* za merske enote se pišejo s presledkom za številko, npr. *35 m*, *5 a* (*pet arov*). Krni v *kraticah* se pišejo z velikimi začetnicami in tudi mešano, npr. *TAM*, *SAZU*, *BiH*. *Kratice* se berejo tako kot vse druge besede, npr. *TAM* [tám], berejo pa se tudi črkovalno, npr. *SP* [espé], samo izjemoma tudi s tujimi imeni črk, npr. *BBC* [bibisi]. *Formule* se običajno berejo črkovalno *CO* [ceó], *simboli* pa se berejo črkovalno samo, ko jih narekujemo. *Simbole* se razvezuje v prvotna poimenovanja, pogosto se jih prevaja, npr. *Na* – *natrij*, *t* – *čas*. Za kraticami, formulami in simboli se ne piše pike. S pogosto rabo nečrkovalno brane kratice prehajajo med navadno pisano besedje in se pišejo kot besede, npr. *sit*, *Unesco*, *Tam*. Pravopis se osredinja tudi na okrajšave, ki

so opredeljene kot besede ali besedne zveze, ki so zapisane okrajšano, pri čemer pika predstavlja znamenje okrajšanosti, npr. *oz.* – *oziroma*, *t. i.* – *tako imenovani*. Okrajšave so samo pisne, pri branju pa jih besedno razvezujemo, npr. *prim.* – *primerjaj(te)* in ne kot *prim.*, samo, ko jih narekujemo, jih beremo črkovalno (SP 2001: 121–122). Če imamo okrajšave besednih zvez, te zapišemo s presledkom za vsako okrajšano besedo, npr. *n. m.* (*navedeno mesto*), *red. prof.* (*redni profesor*), pri zloženkah pa dele, ki so okrajšani, pišemo brez odmika, vendar z vezajem, če je tako pisana neokrajšana beseda, npr. *l.r.* (*lastnoročno*), *lit.zg.* (*literarnozgodovinski*). Omeniti velja še nekaj posebnosti, in sicer skupaj pišemo *okrajšave*, npr. *itd.*, *ipd.*, *npr.*, *tj.*, brez vmesne pike pišemo *okrajšave* ene same besede, iz katere jemljemo značilne črke za besedno razločevanje: *sle.* (*slovenski*), *jsl.* (*južnoslovanski*), *plpf.* (*pluskvamperfekt*), *ide.* (*indoevropski*) (SP 2001: 66). – V slovarskem delu SP 2001 imajo okrajšave in simboli dodatni kvalifikator, kratice ga nimajo. Če je mogoče pomen kratice razbrati iz posameznih sestavin, je ta zapisan brez posebnih oznak, npr. *SR* – *Slavistična revija*, ko pa sam pomen ni jasno razviden iz črk, ki so sestavni deli kratice, stoji v pokončnih oklepajih pomen kratice, npr. *LCD* – |*zaslon s tekočimi kristali*|. S področja prava najdemo npr. *Uradni list* (*Ur. l.*, *UL*) in *kazenski zakonik* (*KZ*), kratico za *Evropsko unijo* (*EU*), kratice s področja telekomunikacij, npr. *CD*, *GSM*, *PC in RTV* ipd. Žal pa ne najdemo *kratice DVD* in *USB*, manjkajo tudi okrajšava za ‘*mar-rec*’, kratice za ministrstva v Sloveniji, ob kratiki *BMW* bi lahko npr. bila tudi kratica *VW*. – Slovarski sestavek sestavlja iztočnica, med iztočnico in razvezavo se vrstijo podatki o pregibnosti, spolu in izgovarjavi, npr. »**AFŽ** AFŽ-ja tudi AFŽ -- [afežé -éja in afəžə tudi afežé in afəžə] m, prva oblika z -em (ê ê; ə; ê; ə) *Antifašistična fronta žena*«. Pri tujih *krajšavah* ni podatka o jeziku izvora in tuji razvezavi, npr. »**BBC** BBC-ja tudi BBC -- [bibisí] m, prva oblika z -em (î; î) |britanska radiotelevizijska družba|«, pri *krajšavah* latinskega izvora podatek o tuji razvezavi je, npr. »**m.** p. *okrajš. manu propria* |lastnoročno|« (SP 2001).

3 ZASTOPANOST KRAJŠAV V NEKATERIH NOVEJŠIH IZBRANIH SLOVARJIH

V nadaljevanju sledi pregled vključenosti krajšav v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in nekaterih izbranih slovarjih, ki so bili izdani do leta 2016. Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1991) kot enojezični razlagalni slovar predstavlja temeljno slovaropisno delo v slovenskem prostoru. Vanj kratice in krajšave niso zajete, kar je za enojezični slovar precej nenavadno, saj tuji enojezični slovarji, npr. italijanski ali angleški, navadno vključujejo tudi kratice in krajšave (Kompara 2010); tako je tudi v SSKJ2 iz leta 2014 se ni bistveno izboljšal. Krajšave in kvalifikatorje, uporabljene v slovarju, npr. SSKJ navaja na dveh uvodnih straneh slovarja tik pred slovarjem (SSKJ 1: 1970: LX–LXI). V samem slovarskem delu SSKJ2 najdemo sicer med slovarskimi sestavki nekaj krajšav, a zgolj 38 primerov. Slovarski sestavek je sestavljen iz iztočnice, sledijo podatki

o pregibnosti, izgovarjavi, spolu, področnem kvalifikatorju in besedni vrsti, sledi razvezava, v primeru tuje krajšave pa izčrpen opisni prevod ter primeri rabe, npr. »**ABS** -- in -a [abɛ̀s in abeəs -êsa] m (ê ê) avt., krat. *zavorni sistem, ki pri zaviranju preprečuje blokiranje koles motornega vozila*: serijski ABS; štirikolesni pogon z ABS-om; prvi del zloženek: ABS-sistem; ABS-volan; ABS-zavore« (SSKJ2).

Stanje krajšav se v novejših normativnih priročnikih nekoliko izboljšuje. Slovar novejšega besedja (2014) vsebuje nekatere krajšave kot gesla, npr. *ABS, CD* ipd. Krajšav pa ni v Sprotnem slovarju slovenskega jezika (2014). V Konceptu novega Slovarja slovenskega knjižnega jezika (2015) je položaj krajšav nekoliko boljši, saj je navedeno, da so kratice načeloma obravnavane kot vse ostale iztočnice, imajo enake slovarske podatke, dodatno je navedena tujejezična ali slovenska razvezava, podanih je tudi nekaj primerov slovarskih sestavkov. Razvezave kratic in okrajšav s slovensko podstavo stojijo pred pomensko razlago, tujejezične razvezave pa v etimološkem razdelku, kjer najdemo tudi podatke o izvornem jeziku. V Konceptu novega Slovarja slovenskega knjižnega jezika (Gliha Komac idr. 2015) zasledimo tudi simbole, ki so razvezani, dodano jim je slovnično pojasnilo, pomenskega opisa sicer nimajo, je pa v etimološkem razdelku dodatno opredeljen njihov izvor. Obsežen nabor krajšav najdemo v Slovarju pravopisnih težav (Bizjak Končar idr. 2015), in sicer med slovarskimi sestavki. Na začetku slovarja sicer zasledimo tudi seznam uporabljenih krajšav v slovarju. Nabor krajšav iz tega slovarja je zelo bogat, zato lahko trdimo, da gre za najbogatejšo zbirko, ki je trenutno prisotna v normativnih priročnikih.

3.1 Krajšave v terminoloških slovarjih

V Urbanističnem terminološkem slovarju (2016), slovarski sestavek sestoji iz iztočnice, zgleda o pregibnosti in podatka o spol, sledi besedna vrsta ter razvezava, npr. »**BÉP** BEP-a in -- m kratica → *brútotlórísna površína etáže*«. Pri tujih krajšavah je naveden še podatek o izgovarjavi in tuja razvezava ter podatek o jeziku izvora, npr. »**CBD** CBD-ja in -- [cəbədə] m (ang. central business district) kratica → *osrédnje poslòvno obmóčje*«. V Terminološkem slovarju avtomatike (Karba idr. 2015) je geslo sestavljeno iz iztočnice, sledi pregibnost, v oglatih oklepajih pri tujih krajšavah podatek o izgovarjavi, sledi podatek o spolu in v oklepaju tuja razvezava, ki vsebuje tudi podatek o izvornem jeziku, sledi besedna vrsta in slovenska ustreznica, na koncu pa je ponovljena angleška krajšava, npr. »**CASE** -a [kêjs] m (ang. computer-aided system engineering) krat. računalniško avtomatizirano programsko in sistemsko inženirstvo, ki združuje metodologije in računalniška orodja za podporo uporabniku pri razvojnih fazah sistemov vodenja – ang.: CASE«. V Botaničnem terminološkem slovarju (Batič idr. 2013) geslo sestavlja iztočnica, pri kraticah sledi v oglatih oklepajih podatek o izgovarjavi, spolu, pri tujih krajšavah v oklepaju sledi tuja razvezava z navedbo izvornega jezika, sledi podatek o besedni vrsti in področnem kvalifikatorju ter slovenska ustreznica, npr. »**ABA** -- [abeá] ž neskl. (ang. abscisic acid) kratica biokem., fi-

ziol. ↔ abscizínska kislína«. V slovarju najdemo tudi okrajšave, pri slednjih je slovarski sestavek sestavljen iz iztočnice, v oglatih oklepajih stoji podatek o izgovarjavi, sledi podatek o besedni vrsti in področni kvalifikator ter razvezava, npr. »**agg.** [agregát] okrajš. sist. → agregát (1)«. V Farmacevtskem terminološkem slovarju (2013) slovarski sestavek sestoji iz iztočnice, v oglatih oklepajih sledi izgovarjava, če je krajšava tuja sledi v oklepajih tuja razvezava z označbo izvornega jezika, sledi področni kvalifikator, besedna vrsta ter slovenska razlaga, npr. »**a. c.** -- -- [ante cibum] (lat. ante cibum) lek. farm. okrajšava, oznaka na zdravniškem receptu pred jedjo«, »**ACR** -- [acərə / aceèr] m (ang. acute to chronic ratio) toksikol. kratica → razmérje med akutno in krónično tóksičnostjo«. – V Gemološkem terminološkem slovarju (2013) slovarski sestavek sestoji iz iztočnice, sledi izgovarjava, ki stoji v oglatih oklepajih, slednjo smo zasledili pri krajšavi *4 C*, pri krajšavah *CIBJO* in *DICORP* pa je ni. Kot je razvidno iz spodnjih zgledov, sledi podatek o spolu, ponekod tudi o številu. Oznake za besedno vrsto pri krajšavi *CIBJO* ne zasledimo, zasledimo pa jo pri krajšavi *4 C* in *DICORP*. Tuja razvezava ni podana sistematično, prav tako ni sistematično prikazan jezik izvora. Pri krajšavah *4 C* in *DICORP* manjka tudi slovenska razlaga oz. prevod.

Primer 1: Slovarski sestavki za krajšave *4 C*, *CIBJO* in *DICORP*

4 C [štíri cé, štírih cé] m mn.

kratica za angleške oznake carat, colour, clarity, cut

CÍBJO -A m

(fr. Confédération international de bijouterie, joaillerie, orfèvrerie, des diamants, perles et pierres)
mednarodna organizacija za nakit, srebrnino, diamante, bisere in kamne

DICÓRP -a m (ang.)

kratica Diamond Corporation

Vir: Gemološki terminološki slovar (Dobnikar idr. 2013)

V Geografskem terminološkem slovarju (Bufon idr. 2005) je geslo sestavljeno iz iztočnice, v oglatih oklepajih sledi izgovarjava, nato podatki o spolu, pregibnosti, besedni vrsti in področnem kvalifikatorju ter nazadnje še razvezava, npr. »**Bf** -- [bəfə] m neskl. krajšava klimatogeogr. → bofór«. V nekaterih primerih stoji podatek o pregibnosti pred izgovarjavo, npr. »**BRT** BRT-ja [bərətə] m krajšava geogr. prometa → brútoregistrska tóna«. V Planinskem terminološkem slovarju (2002) je geslo sestavljeno iz iztočnice, sledi podatek o pregibnosti in izgovarjava v oglatih oklepajih ter podatek o spolu in besedni vrsti, nato pa še razvezava oz. opis, npr. »**AD** -ja [ádé] m krat. ocena zahtevnosti plezalne ture po alpski lestvi ci zmerno težka, zahtevna plezalna tura«, »**AK** -ja [áká] m krat. alpinistični klub«. V Slovenskem smučarskem slovarju (2013) slovarski sestavek sestoji iz iztočnice, sledi podatek o pregibnosti in v oglatih oklepajih o izgovarjavi, sledi podatek o spolu, če je krajšava, tuja sledi v oklepaju razvezava z navedbo jezika izvora,

sledi podatke o besedni vrsti ter slovenska ustreznica, npr. »**BMI** BMI-ja [be-meí] m (ang. body mass index) krat. → indeks telésne máse«. Skupna značilnost slovarskih sestavkov omenjenih terminoloških slovarjev je tudi barvna ločljivost posameznih elementov v slovarskem sestavku. Slednje predstavlja trend v sodobni leksikografiji, naj spomnimo, da je tak pristop uporabljen že v Velikem slovarju tujk (Tavzes 2002) in učinkuje razumljivo na bralca. Z izjemo Gemološkega terminološkega slovarja (2013) ostala dela slovarske sestavke s krajšavami prikažejo sistematično. Dobrodošli so tudi podatki o izgovarjavi in pregibnosti, ki pa jih v zasnovi novega slovarja krajšav ne najdemo, in tuji razvezavi, ki je dosledno prisotna v slovarskih sestavkih novega slovarja krajšav. Zasnova novega slovarja krajšav, ki je v pripravi, sicer do določene mere temelji na zasnovi italijanskega krajšavnega slovarja DidiSi (Righini 2001), ki je podrobneje opisana in primerjana z drugimi krajšavnimi slovarji v prispevku iz leta 2010 (Kompara).

4 KLASIFIKACIJA KRAJŠAV IN ZAMENJEVANJE POIMENOVANJ

Krajšave so še vedno pereče vprašanje, s katerim so se in se še danes ukvarjajo pravopisni snovalci in slovaropisci, in sicer že od prvih pravopisnih začetkov. Priča smo tudi izmenjavi poimenovanja, kjer se »kratica« nadomesti s »krajšavo«, ki se ustali v slovenskem jeziku, »kratica« pa postane podvrsta krajšave.

S krajšavami in njihovo klasifikacijo sta se ukvarjala dva jezikoslovca: Tomo Korošec je v delu *Pet minut za boljši jezik* (1972) obravnaval le del kratic, in sicer tiste, ki pomenijo skrajšane oznake, naslove, poimenovanja organizacij, ustanov, društev, držav, tovarn, revij in časopisov, Matej Rode pa je leta 1974 obširneje razvrstil krajšave in uvedel krovno poimenovanje *krajšava*. Pri tem je treba opozoriti, da je v pravopisih iz leta 1950 in 1962 *kratica* nadpomenka za druge tipe krajšav, *krajšava* pa postane krovni pojem šele v SP 1990. Levec (1899) prvi omenja tudi znamenja in simbole. Simbole in kemične prvine omenja tudi Anton Breznik v Slovenski slovnici iz leta 1916 (Breznik 1916), krajšavam pa posveča malo pozornosti in jih ne klasificira. Rode (1974) dodaja, da so se krajšave namenoma zanemarjale, da bi se pregnale iz rabe, in prav slednje lahko opazimo v pravopisih iz leta 1920, 1935, 1937 in 1938. Dodaja še, da so krajšave in kratice v slovenskem jezikoslovju premalo raziskane, kljub temu da število kratic v pravopisih narašča.

5 SLOVARJI KRAJŠAV V SLOVENSKEM PROSTORU

Veliko slovarjev so slovaropisci začeli sestavljati ali so jih celo dokončali, še preden so sploh ugotovili, da dejansko pišejo slovar (Bergenholtz – Tarp 1995). Postopek sestave slovarja lahko poteka na različne načine, in sicer od danes že nekoliko zastarelega zbiranja kartotečnih listkov ali zapiskov strokovnih izrazov, ki se jim doda razlage, primere ali prevodne ustreznice, do sodobnejšega korpusnega pristopa in računalniško sestavljenega slovarskega dela. Poleg Župančičevega knjižnega slo-

varja iz leta 1948 (Župančič 1948) in obsežnega Zidarjevega slovarja Rečnik jugoslovenskih skračenica (Zidar 1971) je treba omeniti še spletne zbirke krajšav, in sicer Slovarček krajšav (Kompara 2006) in Slovar krajšav (Kompara 2011). Prvi (Kompara 2006) je bil sestavljen kot plod študentske vneme v času študija, in sicer z osnovnim slovaropisnim znanjem in brez ustreznega koncepta in strukture slovarskih sestavkov, pa vseeno delo šteje skoraj 6000 ročno zbranih krajšav in razvezav, in sicer slovenske in tuje, pri čemer so pri tujih pripisani tudi prevodi. Zbirka ima uporabno vrednost in je dober slovarski poskus, ki pa potrebuje dodatne izboljšave na ravni strukture slovarskega sestavka. Manjka npr. abecedna urejenost pomenov v posameznih slovarskih sestavkih, pregled in poenotenje prevodov tujih krajšav, pregled in poenotenje navzkrižnih kazalk, področni kvalifikatorji, ustrežnejše podajanje enciklopedičnih podatkov in uporaba ustreznih slovarskih oznak. Slovarju bi bilo treba dodati vsaj še 4000 dodatnih krajšav, pri čemer se je potrebno osrediniti na slovenske krajšave, saj bi bil tako tudi po obsegu primerljiv s tujimi tovrstnimi deli, ki navadno štejejo okrog 10.000 iztočnic in več. V slovarju vsekakor pozdravljamo umestitev prevodov, saj na tak način delo uporabniku olajša razumevanje tujih krajšav. Drugo delo (Kompara 2011) je plod sodobnejšega računalniškega pristopa. Zbirka je sestavljena ob pomoči algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih, ki znatno skrajša postopek priprave zbirke, npr. gradivo za sestavo Slovarčka krajšav se je zbiralo približno tri leta, algoritem pa primere iz korpusa besedil iz dnevnika Delo izlušči v slabe pol ure. Ob predhodno zastavljeni strukturi slovarskega sestavka in prečiščenem geslovníku ima slovaropisec občutno manj dela. Po filtraciji in ekstrakciji krajšavno-razvezavnih parov je sledilo sicer ročno preverjanje krajšavnih parov in izločitev lažnih ter tistih, ki se ponavljajo, pregibane razvezave pa so bile lematizirane in dodani so bili kvalifikatorji za jezik. Zbirko najdemo na prosto dostopnem spletnem portalu Termania. Zbirka šteje nekaj manj kot 3000 iztočnic, slovenskih in tujih. Slabost zbirke je odsotnost prevodov, dodatnih opisov in enciklopedičnih podatkov. V slovenskem prostoru nedvomno potrebujemo slovar, ki bo odseval sinhrono stanje krajšav.

6 SESTAVA GESLOVNKA NOVEGA SLOVARJA KRAJŠAV – ZASNOVA IN MAKROSTRUKTURA

Po dveh slovarskih poskusih, in sicer iz leta 2006 in 2011, je v pripravi obširnejši in kompleksnejši slovar krajšav. Na makrostrukturni ravni gre za abecedno urejeno delo, ki šteje okrog 10.000 slovarskih sestavkov, pri tem pa velja opozoriti, da ima posamezna krajšava lahko tudi do 10 razvezav, povprečno po 3, tako da v slovarju najdemo okrog 30.000 razvezav. Slovar je plod dolgoletnega dela in sloni na Slovarčku krajšav iz leta 2006 in na Slovarju krajšav iz leta 2011. Nastal je tudi ob pomoči algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih. V času nastajanja dela je bila uporabljena vrsta računalniških orodij, in sicer na začetku ročnega pisanja so bila slovarska gesla v preprostih

Excelovih tabelah, sledila je uporaba programa Eva, ki ga je za pisanje priredil dr. Primož Jakopin, avtor programa, v nadaljnji fazi je bila uporabljena slovarska maska Termania, ki je prosto dostopna posameznikom, ki želijo ustvariti slovarsko zbirko. Slovar je bil v zaključni fazi prenesen v Wordove dokumente, in sicer za vsako posamezno črko. Kljub temu da Wordovi dokumenti slovaropiscu ne ponujajo posebne podpore pri pisanju slovarjev, vseeno ostajajo najbolj preprosto orodje, predvsem za zaključno urejanje slovarske zbirke. V zbirki so vse črke slovenske abecede, dodane pa so še črke Q, X, Y in W. Na koncu dela so bili vključeni še vsi slovenski krajšavno-razvezavni pari, ki so bili pridobljeni iz Gigafide, in sicer s pomočjo algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronicah besedilih. Pridobljenih je bilo 26.000 krajšavno-razvezavnih parov, ki jih je bilo treba ročno pregledati, preveriti njihovo verodostojnost in jih vnesti v slovarsko zbirko. Pred končnim urejanjem dela je bilo treba ponovno premisliti zasnovo slovarskega sestavka, ki je predstavljena v nadaljevanju.

6.1 Sestava slovarskega sestavka

Sestava slovarskega sestavka je prikazana na primeru črke *a*. Gre za obsežno črko na 50 straneh. V zbirko so vključeni slovenski in tuji krajšavno-razvezavni pari, pri čemer so vse tuje razvezave prevedene z uradnim prevodom, če slednji obstaja; če ga ni, je na njegovem mestu pomensko jasen prevod. Kot primer sestave slovarskega sestavka navajamo krajšavo *A*, ki je naveden spodaj. Slovarski sestavek je urejen abecedno, pri čemer damo prednost slovenskim razvezavam, ki stojijo na začetku slovarskega sestavka in so urejene abecedno, sledijo pa abecedno urejene tuje razvezave. Kot je razvidno iz primer za krajšavo *A*, za vsako razvezavo stoji kvalifikator, pri tujih pred razvezavo dodamo tudi jezikovni kvalifikator. Področni kvalifikatorji so zbrani na podlagi nabora področnih kvalifikatorjev iz italijanskega krajšavnega slovarja DidiSi (Righini 2001). Skupno je bilo uporabljenih okrog 70 kvalifikatorjev, ki zaznamujejo področje rabe razvezave in jezik. Kvalifikatorji so uporabljeni tako, da pojem umestijo v širši koncept rabe razvezave, stojijo vedno v oklepajih, tako pri slovenskih kot tudi pri tujih razvezavah pa stojijo za razvezavo. Pri nekaterih splošnih krajšavah, npr. *leto*, kvalifikatorji niso uporabljeni, če pa spada razvezava v več področij, je uporabljenih več kvalifikatorjev, npr. *masno število (fiz., kem.)*. Če ima razvezava grafično dve možnosti zapisa krajšave, je slednje urejeno tako, da za razvezavo stojijo podpičje, beseda *tudi* in druga oblika zapisa, kot je razvidno iz primera *alt; tudi a (glas.)* \diamond *pevski glas*. Na tak način so urejene tudi tuje krajšave, ki imajo dva primera zapisa krajšave. V takih primerih kvalifikator stoji za označbo za drugi zapis, kot je razvidno iz primera *angl.: academy; tudi Acad. (šol.)*. Vsak dodaten grafični zapis krajšave pa zahteva tudi obstoj novega slovarskega sestavka oz. ustrezno in dosledno rabo navzkrižnih kazalk, kot je razvidno pri geslih *A* in *a* pri pomenu *alt*. Kot je razvidno iz slovarskega sestavka za krajšavo *A*, so bili pri zapisu iztočnic uporabljeni posebni znaki: znak \diamond stoji za razvezavo in kvalifikatorjem in zaznamuje dodatno razlago krajšave oz.

razvezave, npr. *pevski glas*, *igralna karta*. Kljub temu da slovar ni razlagalni, so pri nekaterih razvezavah dodane razlage, npr. *pri zgodovinskih pojmih*. Ta znak se uporablja tudi pri tujih krajšavah, in sicer pri neuradnih prevodih tujih razvezave, npr. *AA lat.: alopecia areata (med.)* ◊ *bolezensko izpadanje las*. V slovarskem sestavku sta uporabljeni še dve oznaki, in sicer pri vseh tujih razvezavah znak ► zaznamuje vse tuje uradne prevode. Prevodi so bili najdeni ob pomoči spletnih slovarjev, glosarjev in zbirk, npr. *Evroterma*. Znak ○ pa zaznamuje slovenske ustreznice krajšav pri tujih razvezavah. Če imamo za tujo razvezavo slovensko krajšavo, ki je različna od tuje krajšave, je slednje zaznamovano z znakom ○, npr. *leto* ○ *L., l., let*. Kot je razvidno iz primera, za označbo stojijo vse različice zapisa krajšave (Kompára 2015).

Primer 2: Slovarski sestavek za krajšavo *A*

adenin (kem.)

alpinist (šp.)

A-durov akord (glas.)

A-durova lestvica (glas.)

alt; tudi *a* (glas.) ◊ *pevski glas*

amper (elekt.)

as (igr.) ◊ *igralna karta*

Cona A (zgod.) ◊ del Slovenskega primorja in Istre s Trstom in okoliškimi kraji, ki je bil popodpisu Pariške mirovne pogodbe eno od obeh območij (*cona A in B*) Svobodnega tržaškega ozemlja (STO)

masno število (fiz., kem.)

angl.: *academy*; tudi *Acad.* (šol.) ► akademija ○ akad.

angl.: *armament* (voj.) ► oborožitev, vojna sila

lat.: *anno*; tudi *a., an.* ► leto ○ *L., l., let*.

Vir: avtorica, 2015

Če povzamemo ključne lastnosti slovarskega sestavka slovarja krajšav, lahko rečemo, da imamo preproste in kompleksne razvezave. Med preproste sodijo slovenske razvezave, ki nastopajo v imenovalniški strukturi in so opremljene s kvalifikatorjem, sledi jim lahko tudi razlaga, ki stoji za razvezavo in kvalifikatorjem in je razmejena s posebnim znakom ◊, npr. *alt; tudi a (glas.)* ◊ *pevski glas*. Pri dodajanju razlag smo poskusili informacije podati čim bolj zgoščeno in smo se omejili na osnovni pomen krajšave, npr. *as (igr.)* ◊ *igralna karta*. Kompleksnejše so razložene razvezave tipa *Cona A*; gre za manj pogoste primere z opisno razlago krajšave, npr. *del Slovenskega primorja in Istre s Trstom in okoliškimi kraji, ki je bil po podpisu Pariške mirovne pogodbe eno od obeh območij (cona A in B) Svobodnega tržaškega ozemlja (STO)*, pri čemer opazimo tudi omembo *cone B* in uporabo krajšave *STO* in razvezave *Svobodno tržaško ozemlje*. Tu dodatna razlaga vsekakor pripomore k razumevanju razvezave in krajšave. Vse tuje razvezave lahko kategoriziramo kot kompleksnejše. Tuje razvezave so sestavljene iz jezikovnega kvalifikatorja, ki je zapisan okrajšano, za dvopičjem sledi tuja razvezava in v

oklepaju kvalifikator ali tuja razvezav in za podpičjem ter besedo *tudi* še dodatni zapisi krajšave in v oklepaju kvalifikator. Za vsako tujo razvezavo stoji ustaljeni prevod, ki je označen z znakom ► ali opisni prevod, ki je označen z znakom ◊. Če ima tuja krajšava v slovenščini v uporabi drugačno krajšavo od tuje, je to označeno z znakom ○, kateremu sledi niz slovenskih krajšav, npr. *angl.: academy; tudi Acad. (šol.) ► akademija ○ akad.* (Kompara 2015).

Primer 3: Slovarski sestavek za krajšavo *a*

akceptirana, sprejeta (ekon.) ◊ na menicah
alt; tudi A (glas.) ◊ pevski glas
a-molov akord (glas.)
a-molova lestvica (glas.)
ar (mat.) ◊ enota za površino
angl.: answer ► odgovor ○ odg.

Vir: avtorica, 2015

Kot zanimivost naj omenimo, da v primerih, ko je slovenska razvezava zapisana s tujko, npr. pri krajšavi *a* v pomenu *akceptirana*, dodamo še slovensko razvezavo, in sicer *sprejeta*.

7 SKLEP

V prispevku je prikazana sinhrona in diahrona zastopanost krajšav v slovenskih pravopisih in nekaterih izbranih slovarjih. Predstavljena je zastopanost krajšavnih slovarskih zbirk v slovenskem prostoru in opozorjeno na potrebo po sestavi sodobnega slovenskega slovarja krajšav. V nadaljevanju prispevka je prikazan razvoj nastanka slovarja krajšav, ki je v pripravi. Osredinimo se na makrostrukturne lastnosti, pri čemer omenimo proces sestave geslovnika in lastnosti slednjega. Omenimo tudi oba slovarska poskusa, in sicer iz leta 2006 in 2011, na katerih temelji novi slovar krajšav, ki je sestavljen iz več kot 10.000 slovarskih sestavkov in ki uporabniku ponuja več kot 30.000 razvezav, tujih in slovenskih, pri čemer so vse tuje dosledno prevedene v slovenski jezik z uradnimi ali opisnimi prevodi. V nadaljevanju prispevka je predstavljen primer slovarskega sestavka, opozorjeno je na mikrostrukturne lastnosti, položaj slovenskih in tujih razvezav ter na uporabo posebnih znakov.

VIRI IN LITERATURA

Batič idr. 2013 = Franc Batič idr., *Botanični terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (Slovarji). (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=141&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)

Bergenholtz – Tarp 1995 = Henning Bergenholtz – Sven Tarp, *Manual of specialised lexicography: the preparation of specialised dictionaries*, Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins, 1995.

- Bizjak Končar idr. 2014** = Aleksandra Bizjak Končar, *Slovar pravopisnih težav*, 2014. (<http://www.fran.si/135/spt-slovar-pravopisnih-tezav> 2015, pridobljeno, 15. 3. 2017.)
- Breznik 1916** = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1916.
- Bufon idr. 2005** = Milan Bufon idr., *Geografski terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005. (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=148&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)
- Cotič idr. 2016** = Boštjan Cotič idr., *Urbanistični terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, 2016 (Slovarji). (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=202&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)
- Dobnikar idr. 2013** = Meta Dobnikar idr., *Gemološki terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013. (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=146&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)
- Fran** = *Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, 2017. (<http://www.fran.si/>, dostop 30. 5. 2017.)
- Gigafida** = *Gigafida*, 2017. (<http://www.gigafida.net/>, dostop 15. 3. 2017.)
- Gliha Komac idr. 2015** = Nataša Gliha Komac idr., *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika: elektronska knjiga*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (<http://www.fran.si/novi-sskj>, dostop 15. 3. 2017.)
- Glonar 1936** = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1936. (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-FMMRZVRI>, dostop 15. 3. 2017.)
- Guček idr. 2013** = Aleš Guček idr., *Slovenski smučarski slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (Slovarji). (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=143&View=1&Query=*, dostop, 30. 5. 2017.)
- Karba idr. 2015** = Rihard Karba idr., *Terminološki slovar avtomatike*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015. (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=178&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)
- Keber 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Slovarji).
- Kompara 2006** = Mojca Kompara, *Slovarček krajšav*, Ljubljana, 2006. (<http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>, dostop 15. 3. 2017.)
- Kompara 2009** = Mojca Kompara, Prepoznavanje krajšav v besedilih, *Jezikoslovni zapiski* 15 (2009), št. 1–2, 95–112.
- Kompara 2010** = Mojca Kompara, Krajšavni slovarji, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 2, 111–129.
- Kompara 2011** = Mojca Kompara, *Slovar krajšav*, Kamnik, 2011. (<http://www.termiana.net/slovarji/66/slovar-krajsav>, dostop 15. 3. 2017.)
- Kompara 2015** = Mojca Kompara, Compilation of the first Slovene contemporary dictionary of abbreviations, v: *Multimodal Communication in the 21st Century: Professional and Academic Challenges*, ur. Silvia Molina-Plaza, New York: Elsevier, 2015 (Procedia – Social and behavioral sciences 212C), 266–270.
- Korošec 1972** = Tomo Korošec, *Pet minut za boljši jezik*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972.
- Krvina 2014** = Domen Krvina, *Sprotni slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014. (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=132&View=1&Query=*, dostop 15. 3. 2017.)
- Logar 2003** = Nataša Logar, Kratice in tvorjenke iz njih – aktualna poimenovalna možnost, v: *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa = Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, ur. Stanisław Gajda – Ada Vidovič Muha, Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej – Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2003, 131–149.
- Mlač idr. 2002** = Albin Mlač idr., *Planinski terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002 (Slovarji). (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=149&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)
- Obreza idr. 2013** = Aleš Obreza idr., *Farmaceutski terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (Slovarji). (http://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=142&View=1&Query=*, dostop 30. 5. 2017.)

- Righini 2001** = Enrico Righini, *DidiSi: Dizionario di Sigle, Abbreviazioni e Simboli*, Bologna: Zanichelli, 2001.
- Rode 1974** = Matej Rode, Poskus klasifikacije krajšav, *Slavistična revija* 22 (1974), št. 2, 214–219.
- SNB** = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014 (Slovarji).
- SP 1899** = Fran Levec, *Slovenski pravopis*, Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig, 1899. (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-WLZFIH4>, dostop 15. 3. 2017.)
- SP 1920** = Anton Breznik, Anton, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1920. (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-KMDWC7XX>, dostop, 15. 3. 2017.)
- SP 1935** = Anton Breznik – Fran Ramovš, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Znanstveno društvo, Učiteljska tiskarna), 1935. (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-6CUND6RD>, dostop 15. 3. 2017.)
- SP 1937** = Anton Breznik – Fran Ramovš, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1937.
- SP 1938** = Anton Breznik – Fran Ramovš, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1938.
- SP 1950** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950. (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-U2UFMRIW>, dostop 15. 3. 2017.)
- SP 1962** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.
- SP 1990** = *Slovenski pravopis 1: pravila*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991. (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, dostop 15. 3. 2017.)
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja 1–2*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Cankarjeva založba (zal.), 2014.
- Tavzes idr. 2002** = *Veliki slovar tujk*, ur. Miloš Tavzes idr., Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
- Termania** = Termania, 2017. (<http://www.termania.net/>, dostop 15. 3. 2017.)
- Zidar 1971** = Josip Zidar, *Rečnik jugoslovenskih skraćenica*, prev. Irina Fesenko idr., Beograd: Međunarodna politika, 1971 (Posebna izdanja).
- Župančič 1948** = Jože Župančič, *Kratice*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1948.

SUMMARY

A Concept for a New Dictionary of Abbreviations

This article presents the status of abbreviations used in Slovenian and examines the inclusion of abbreviations in Slovenian normative guides and selected dictionaries. It also focuses on the classification of abbreviations, changes in their designation over time, and the issue of and need for compiling a modern dictionary of abbreviations used in Slovenian. Mention is made of two dictionaries published several years ago: *Slovarček krajšav* (Little Dictionary of Abbreviations; Kompara 2006) and the automatically generated *Slovar krajšav* (Dictionary of Abbreviations; Kompara 2011). The article draws attention to the need for a modern dictionary of abbreviations and presents the concept for a new dictionary of abbreviations that is being created. It presents the micro- and macrostructure of a dictionary of abbreviations, the acquisition and selection of headwords, and the form and structure of the dictionary entries. It also addresses the issue of foreign abbreviations and their translation, as well as the inclusion of encyclopedic information and qualifiers.

ANITA CELINIĆ – MIRA MENAC-MIHALIĆ

POVEZNICE I RAZDJELNICE U SRODNIM JEZIČNIM
SUSTAVIMA

COBISS: 1.02

Povezovalne in ločevalne črte v sorodnih jezikovnih sistemih

Po gradivu za Slovanski lingvistični atlas, Slovenski lingvistični atlas in Hrvaški jezikovni atlas ter na osnovi drugega tiskanega gradiva in dostopnih terenskih raziskav so kartografirani trije jezikovni pojavi v hrvaških in slovenskih organskih govori. Rezultati so analizirani in komentirani, pri tem pa je pokazano, kaj proučevane sisteme povezuje, kaj jih deli in kod potekajo izoglose.

Ključne besede: hrvaški govori, slovenski govori, dialektologija, jezikovni atlas, geolingvistika

Lines of Connection and Separation in Related Language Systems

Based on material for the *Slavic Linguistic Atlas*, *Slovenian Linguistic Atlas*, and *Croatian Linguistic Atlas*, and on other printed material and available field studies, three phenomena in Croatian and Slovenian dialects have been mapped. The results are analyzed and commented on, showing what unites the systems studied, what divides them, and where the isoglosses run.

Keywords: Croatian dialects, Slovenian dialects, dialectology, linguistic atlas, geolinguistics

- 0 Rad na međunarodnim jezičnim atlasima koji obuhvaćaju i hrvatske i slovenske govore imaju višedesetljetnu tradiciju – prvenstveno su to atlasi Općeslavenski lingvistički atlas (OLA) i Europski lingvistički atlas (ALE). Terenska istraživanja za te atlase uglavnom su dovršena. OLA već godinama izdaje fonološke i leksičke tomove, koji su dostupni i na internetu. Slovenski lingvistični atlas (SLA) dobio je svoja dva leksička toma (isto tako dostupna na internetu), rad na njemu ide dalje. Hrvatski jezični atlas (HJA) zastao je s radom, izdavanje zasad još nije na vidiku, premda se građa za njega prikuplja već desetljećima. Znatan broj govora za HJA – prvenstveno štokavskih i kajkavskih – još nije istražen. Međutim, prikupljena je građa tu, više ili manje dostupna, i privlači dijalektologe da, s jedne strane, pronađu konkretnije odgovore na mnoga pitanja koja su dosad bila tek površno obrađena

Prispevek je bil predstavljen na 3. Slovenskem dialektološkem posvetu (SDP 3), ki sta ga 11. in 12. februarja 2016 v Ljubljani organizirala Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Rad je napisan u okviru projekta Općeslavenski lingvistički atlas (OLA) i Europski lingvistički atlas (ALE) (br. 8706), koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

i, s druge strane, da postave nova pitanja, otvore nove probleme, i potraže na njihov odgovore, a nove spoznaje uvrste u sintetske dijalektološke radove.

Na svim jezičnim razinama postoje pojave koje slovenske i hrvatske govore dijalektološki povezuju i dijele, pokazujući zanimljive odnose i izoglose. Izabrale smo tri pojave – koje smo dosad razmatrale na području hrvatskoga jezika (riječ je o radovima Menac-Mihalić – Celinić 2016a; 2016b; 2016c) te za njih izradile karte – i nastojale ih lingvogeografski obuhvatiti u kontekstu zapada južnoslavenskoga zapada, odnosno područja hrvatskoga i slovenskoga jezika. Tako smo za ovaj rad naše već objavljene jezične karte modificirale i proširile i područjem slovenskoga jezika. Inicijalne karte, za područje hrvatskoga jezika, bile smo napravile na temelju dostupne objavljene i rukopisne građe (od rukopisnih većinom za jezične atlase); za proširene karte, koje donosimo u ovom radu, za područje slovenskoga jezika koristile smo se podacima objavljenim u dijalektološkim radovima i SLA 2011.

Riječ je o trima pojavama:

- razvoju sonanata *m* i *n* u završnom položaju;
- rasporedu i razvoju sufikasa **nq* ~ **ny* kod glagola II. vrste;
- razvoju *č* u skupu **čbr*.

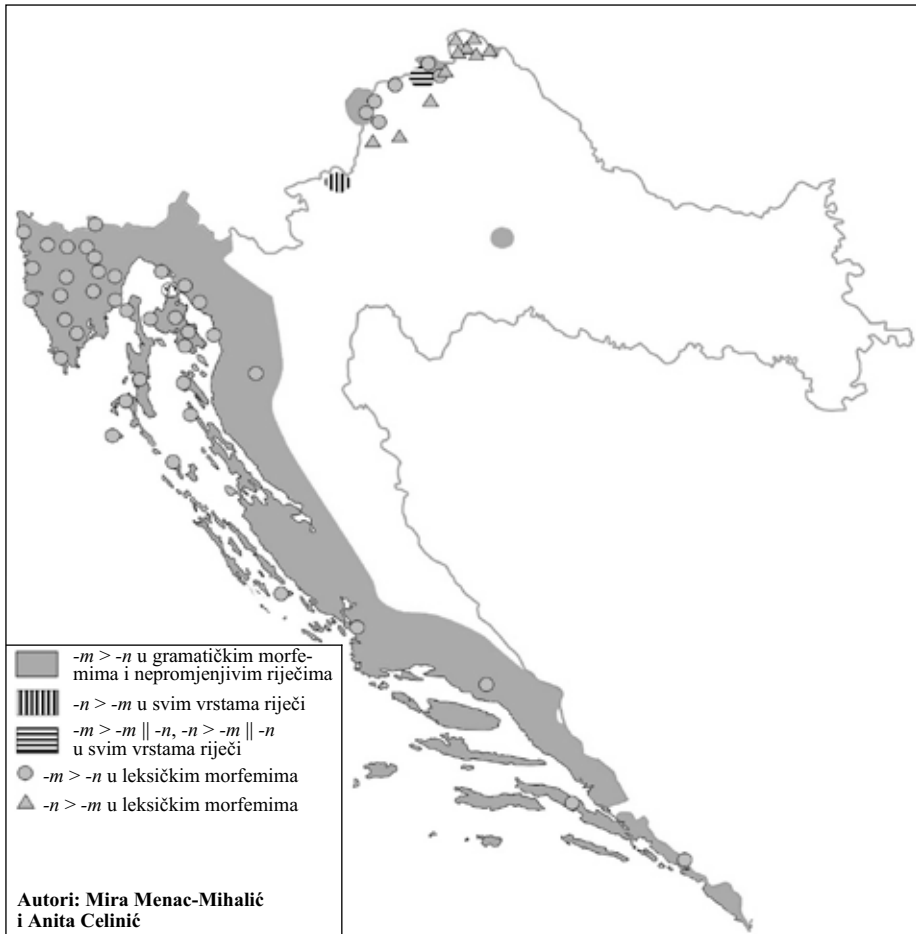
1 ZAVRŠNI *M I N* (usp. Menac-Mihalić – Celinić 2016a)

Najpoznatija pojava vezana uz završne *m* i *n* u Hrvatskoj prijelaz je završnoga *m* u *n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima (spominje se i pod nazivom adrijatizam, na karti je označena sivim fonom): *govorin*, *gledan*, *s jednin dobrin čovikon*; *sedan*, *osan*, ali *grom*, *kum*, *dim*. U priobalnom dijelu Hrvatske ta je pojava vrlo živa (otoci, obala i dio kopnenoga zaleđa). Provodi se u svim govorima od Istre do Konavala (s iznimkom Omišlja na Krku). Manje je poznato da ta pojava postoji, prostorno diskontinuirano, i u sjevernim područjima (Hrvatsko zagorje, Međimurje), danas doduše vrlo rijetka i fakultativna, prisutna kod starijih govornika. Krug u centralnom dijelu Hrvatske označava govor Gornje Jelenske, doseljeničkoga zapadnogoranskoga govora u Moslavini, u kojem se pojava čuva kao i u području odakle su se iselili.

Osim spomenute zamjene, novija su istraživanja pokazala kako postoji i drukčiji razvoj završnih *m* i *n*, konkretno u vidu dvaju različitih i razdvojenih slučajeva na sjeverozapadu hrvatskoga jezičnog prostora.

U govoru Jarušja¹ u Samoborskom gorju (na karti označeno okomitim crtama) svako se završno *n*, neovisno o vrsti morfema, fakultativno zamjenjuje s *m* – *vâm* ‘vân’, *dâm* ‘dan’, *mâlim* ‘mlin’, *ječmëm* ‘ječam’, *gârvam* ‘gavran’, trpni pridjevi: *puščâm* ‘pušten’, *ispretučem* ‘pretučen’, *užějem* ‘oženjen’, *pečëm* ‘pečen’ itd.

1 Upitnik za HJA Jarušje 2013 rkp. te građa prikupljena dodatnim istraživanjem u okolnim punktovima Noršić-Selo i Soline (A. Celinić).

Karta 1a: Završni *m* i *n* u hrvatskim govorima

U govoru Rijeke Voćanske – u okolici Ivanca na sjeveru Hrvatskoga zagorja (na karti označeno vodoravnim crtama) – *n* i *m* se fakultativno slobodno izmjenjuju i na mjestu jednoga i na mjestu drugoga polaznoga sonanta ($m > m \parallel n$, $n > m \parallel n$):

- *tàm* || *tàn*, *sim* || *sin* ‘ovamo’, *Vuzim* || *Vuzin* ‘Vazam’, Isg. *nužùm* || *nužùn*, *s kiēm* || *kiēn* ‘s kim, s čim’, *s tiēm* || *tiēn*, *pečēm* || *pečēn*, *tiram* || *tiran*;
- *ũm* || *ũn* ‘on’, *vùm* || *vùn*, *jèdim* || *jèdin* || *jèdim* || *jèdin* ‘jedan’, *kàmem* || *kàmēn*, *učmēm* || *učmēn* ‘ječam’, *mèlim* || *mèlin*, *diēm* || *diēn* ‘dan’, *tjèdim* || *tjèdin*, *bršlām* || *bršlān*.

Osim spomenutoga, postoje leksikalizirani primjeri sa zamijenjenima *m* i *n*, i to:

Karta 1b: Završni m i n u hrvatskim govorima (apstrahirani prikaz karte 1a)

- $m > n$ (na karti označeno kružnicom): *Vazan* || *Vuzin* i sl.;
- $n > m$ (na karti označeno trokutom): *vùm*, *dl̂m* ‘sluz’.

Sve spomenute pojave prikazane su na karti 1a. Na njoj nismo označile pojavu gubljenja završnih nazala uz nazalizaciju prethodnog vokala: *pû* ‘pun’, *žēdq* ‘žedan’, pridj. *bābj* ‘babin’, te rijetke primjere daljnje denazalizacije: Dugi otok: *s nogô*, *jâ umî*, Račišće: *zâ poslo*., *ja govori*., *s vrûco*: *vòduo*..

Promatrane pojedinačno i odijeljeno, navedene manje zastupljene pojave u okviru hrvatskoga jezika mogu djelovati iznenađujuće. No kad su ucrtane

Karta 1c: Završni *m* i *n* u hrvatskim i slovenskim govorima

na kartu, zajedno sa sjevernom zonom 1. tipa zamjene $m > n$, zbog njihove teritorijalne bliskosti postaje jasno da sve slučajeve treba povezati i obuhvatiti kao cjelinu jer su u unutarjezičnom mehanizmu djelovanja ista – riječ je o neutralizaciji završnih nazalnih sonanata. Kad se u razmatranje uključe i primjeri leksikalizacije – kako $m > n$, tako i $n > m$, koji se kao izdvojeni primjeri javljaju na područjima gdje inače nisu zabilježene pravilne zamjene m i n , ali se, zemljopisno gledano, nalaze relativno blizu njih – sve zajedno svjedoči kako je u prošlosti postojalo šire područje zahvaćeno pojavom promjena fonološkog statusa nazalnih sonanata m i n na početku riječi, područje koje je, čini se, obuhvaćalo znatan dio

sjeverozapadnog dijela hrvatskoga jezika. Kad se sve spomenuto u kartografskom prikazu apstrahira, tako da istom bojom budu označena sva područja na kojima je došlo do bilo kakvih promjena završnih *m* i *n*, dobivamo kartu 1b.

Jesu li područja na sjeveru Hrvatske toliko izdvojena i iznimna kao što se čini? Za odgovor treba proučiti šire područje.

Različiti autori slovenske promjene u vezi sa završnim *m* i *n* opisuju na ponešto različite načine, pri čemu većinom pišu o zamjeni *m* sa *n*. U literaturi se za slovensko jezično područje specifičan razvoj završnih *m* i *n* spominje u nizu rubnih dijalekata na zapadu, jugu i istoku.

Na karti to izgleda otprilike ovako (karta 1c).

Pogled koji zahvaća veće područje pokazuje kako hrvatski sjeverozapad i slovenski sjeveroistok čine jednu cjelinu. Diskontinuitet manjega, rubnog hrvatsko-slovenskog dijela zahvaćenoga tom pojavom, i velikoga, priobalnog područja zajedno sa zapadnim slovenskim govorima možda je novija pojava – moguće je da je u prošlosti to bila jedna cjelina. Napominjemo da Rado Lenček (1996), pišući članak i crtajući kartu, izričito naglašava kako se tim diskontinuiranim slovenskim sjeveroistočnim područjem ne bavi (Lenček 1996: 158, napomena 3). Pitanje o porijeklu te pojave na tom sjevernom hrvatsko-slovenskom graničnom području – je li ona istog postanja kao i ona na glavnom području ili je drugog uzroka i postanka – vjerojatno se na jednak način postavlja i pred hrvatske i pred slovenske dijalektologe. Što se hrvatske strane toga sjevernog dijela tiče, može se reći da je pojava u povlačenju, odnosno gubljenju – fonološki se status *m* i *n* tu restituira, vjerojatno pod novijim utjecajem standardnoga jezika.

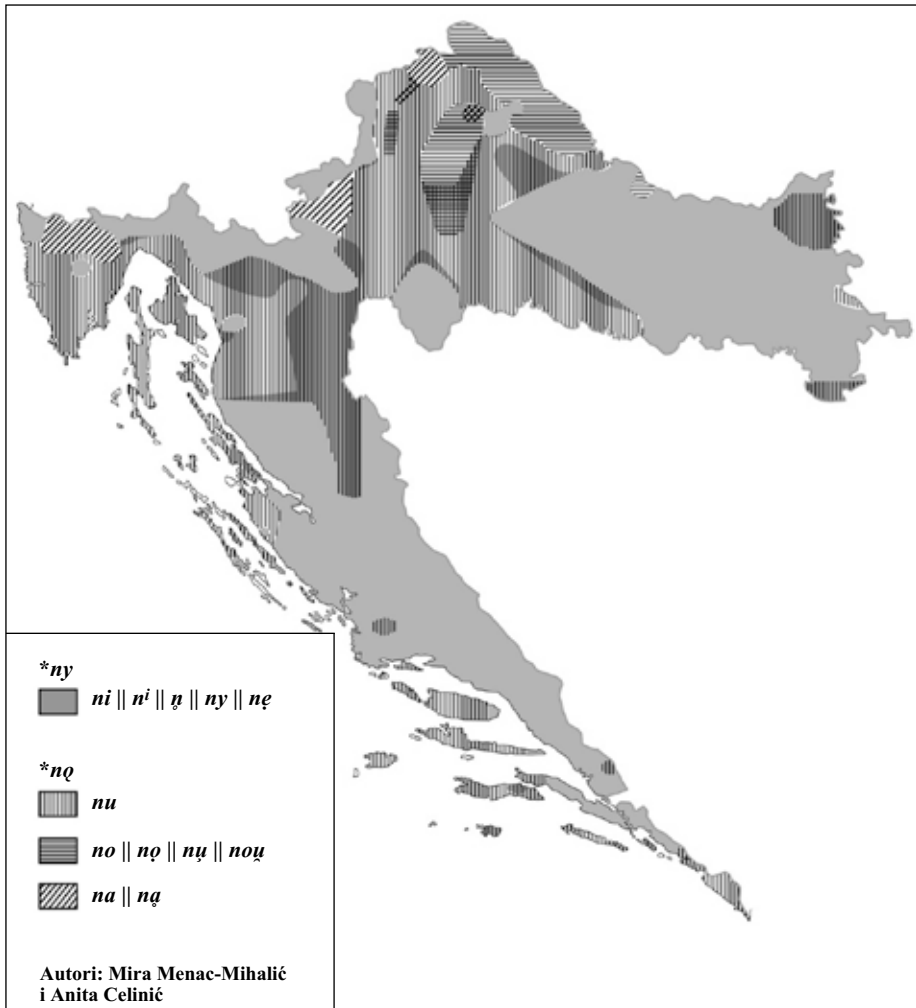
2 GLAGOLSKI SUFIKSI **nq* ~ **ny* (usp. Menac-Mihalić – Celić 2016b)

U većini slavenskih jezika današnji sufiksi u glagolima tipa **dvignŋti*, **gybnŋti*, **šbpnŋti*, **ščb(p)nŋti*, **sʰxnŋti* odražavaju psl. sufiks **nq*. No, u pojedinim se zapadnoslavenskim i zapadnim južnoslavenskim jezicima – gornjolužički, polapski, poljski, slovenski, hrvatski, srpski, bosanski – u tim glagolima pojavljuje i sufiks tipa **ny*, koji je u nekima od njih terenski rasprostranjeniji (pa je prisutan i u književnome jeziku, npr. u slovenskom i gornjolužičkom), a u nekima rjeđi. U suvremenome standardnome hrvatskom jeziku sufiks je *nu*.

Supostojanje sufiksa *nq* i *ny* na slavenskom području jezikoslovci su u osnovi tumačili na dva načina. Prema jednima riječ je o analogiji; prema drugima, a čini se da je ta teorija prihvaćenija, riječ je o praslavenskoj dijalektizaciji.

Karta s terenskim rasporedom sufiksa **nq* ~ **ny* u Hrvatskoj izgleda ovako (karta 2a):

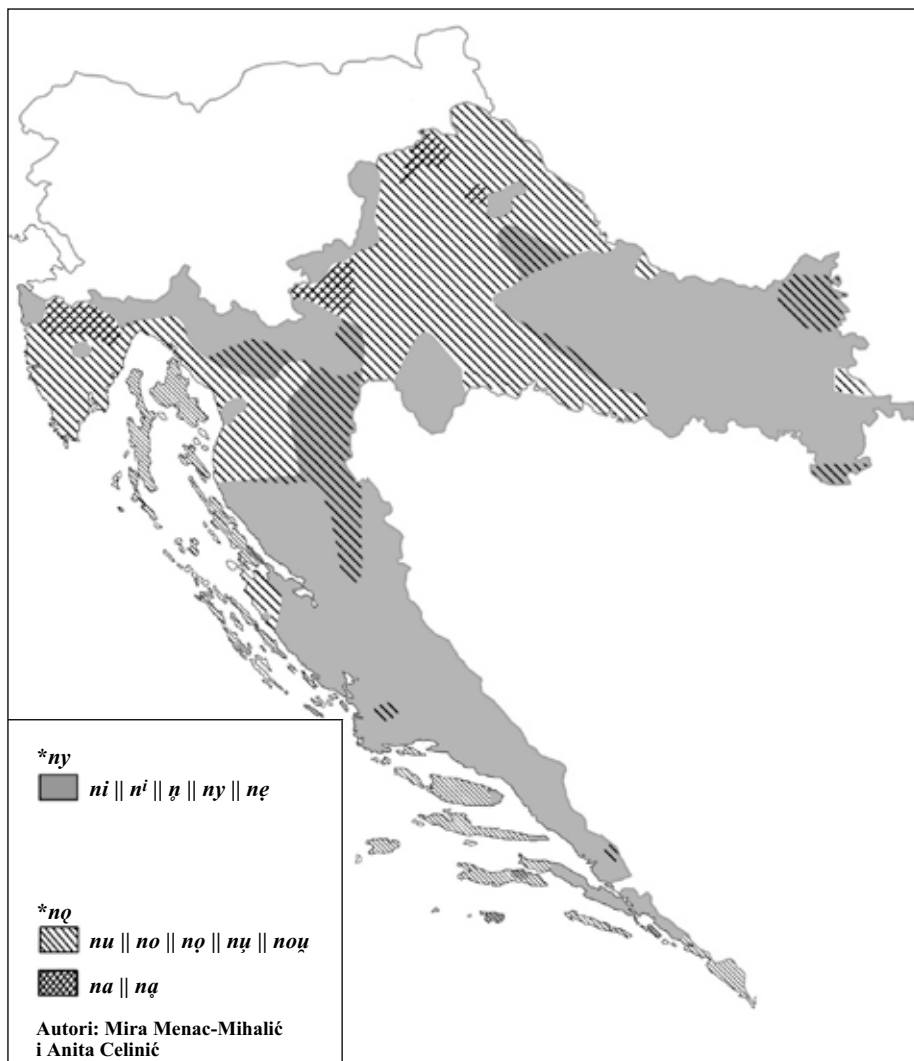
Sivim je fonom označeno područje s refleksima sufiksa **ny*; crtama je označeno područje s refleksima sufiksa **nq*. Pritom su razdvojena područja sa sufiksima tipa *nu* (okomite crte), *no* (vodoravne crte) i *na* (kose crte). Najspecifičniji je, ujedno i najrjeđe zastupljen, refleks tipa *na*. On se javlja na četirima malim

Karta 2a: Glagolski sufiksi *nq ~ *ny u Hrvatskoj

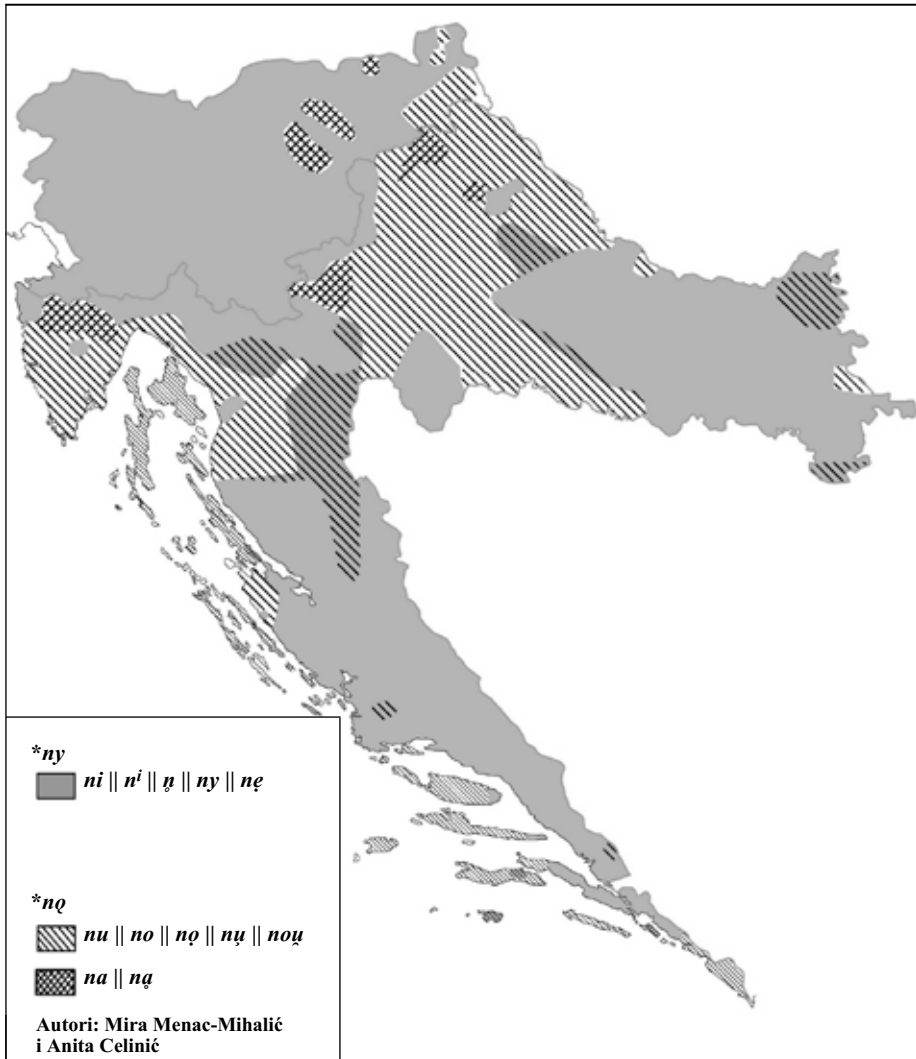
odvojenim područjima: na sjeveru Istre, u plješivičkom Prigorju, na području Kalnika i na sjeveru Hrvatskoga zagorja. Kako karta pokazuje, terenski je raspored prilično šarolik, a na dosta su područja prisutne i dublete *ny i *nq. Oba se sufiksa javljaju u svim trima hrvatskim narječjima pa se nijedno narječje ne može specificirati kojim od tih sufikasa. Tek bi se kod pojedinih dijalekata moglo utvrditi koji sufiks u njima preteže.

Ista karta, ali s apstrahiranim razlikama među refleksima *ɔ u sufiksu *nq, izgleda ovako (karta 2b). Na njoj na području s *nq mrežastim rasterom ističemo samo najspecifičnija područja – s *na*.

Karta 2b: Glagolski sufiksi *nq ~ *ny u Hrvatskoj (apstrahirani prikaz karte 2a)

Da bismo usporedile situaciju sa stanjem u Sloveniji, kao građu uzele smo indeks karte broj 73 *stegniti se* iz SLA 2011: 174. Na temelju te građe izrađeno je slovensko područje na karti 2c.

Karta 2c: Glagolski sufiksi *nq ~ *ny u hrvatskim i slovenskim govorima²

Karta pokazuje kako je slovensko područje manje diferencirano od hrvatskoga, ali i kako se i u Sloveniji javljaju sufiksi nastali od obaju tipova – i *ny i *nq.

U Sloveniji se sufiksi tipa *nu/no* javljaju na području panonskog narječja, prema podjeli u SLA, to su govori prleškoga dijalekta (Križevci pri Ljutomeru, Gajševci, Bučkovci, Ljutomer, Gibina, Sveti Tomaž, Miklavž pri Ormožu, Cvetkovci, Ormož, Središče ob Dravi), govori prekmurskog dijalekta (Gorica,

² Sufiksi su kartografirani na temelju indeksa karte broj 73 *stegniti se* iz SLA 2011: 174. U obzir su uzimani samo infinitivi jer bez dvojbe govore o izravnom razvoju sufiksa.

Strehovci, Beltinci, Gomilica, Nedelica, Velika Polana, Gornja Bistrica, Hotiza, Gornji Petrovci) i u jednom govoru haloškoga dijalekta (Cirkulane).

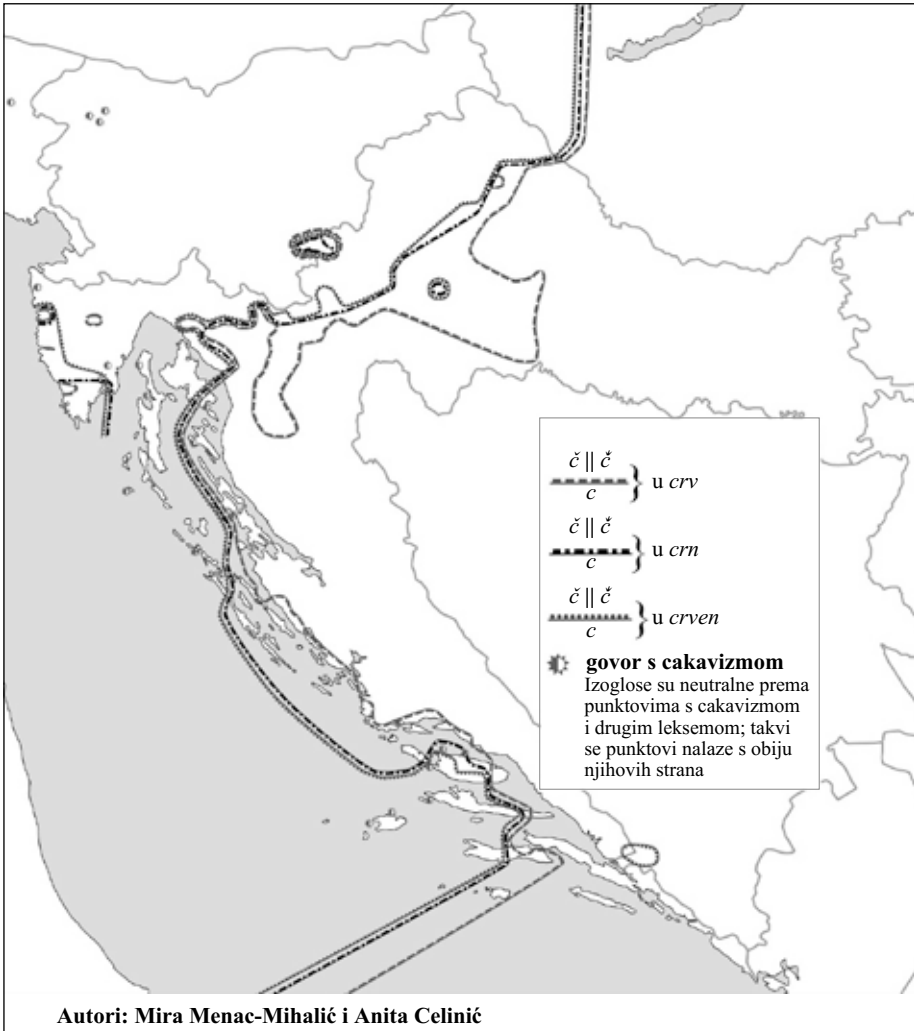
Javlja se i sufiks *na*. Za njega pretpostavljamo da je nastao od *nq*. I u Sloveniji se sufiks *na* javlja na malim odvojenim područjima: prema podjeli u SLA, to su dijelovi srednjosavinjskoga, srednjoštajerskoga i južnopohorskoga dijalekta (Črnova, Ložnica pri Žalcu, Svetina, Proseniško, Slivnica pri Celju, Skomarje, Kebejlj, Zafost) i jedan punkt slovenskogoriškoga (Zgornja Velka). Za slovenskogoriško područje Koletnik navodi: »Pri glagolih II. glagolske vrste, kjer je za *-nq*- v knjižnem jeziku analogični *-ni-*, je v negovskem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru *-no-*, ki je le naglašen, pri *zakleniti*, *zaklenem*: *zakle'noťj*, *zak'lenen*, *zak'lenj*, *zak'lente*, *zak'lena*, *zak'lenla/zakle'nola*, *zakle'nolo*, *zakle'nolj*, *zakle'nole*, *zakle'nolj*, *zakle'nola*, *zakle'nolj*, *zakle'nola*, *zak'le'jeno*, v ceršaškem in ščavniškem govoru pa *-na-* (zlasti v deležniku): *'du:j vu'ga:snala*, *'ki:pnalo*, *s'ti:snali*, *po'ti:snale*, *po'te:gnali*, *z'di:gnali*« (Koletnik 2001: 176, slično (skraćeno) i 271). Premda tu nije izrijekom navedena Zgornja Velka (inače jedan od obrađivanih punktova u knjizi), u kojoj je *-na-* potvrđeno u indeksu broj 73 iz SLA 2011: 174, očito je da je tip sufiksa *-na-*, kao i *-no-*, na slovenskogoriškom području šire zastupljen nego što to pokazuje građa za kartu 73, čiji smo indeks uzeli kao princip za iscrtavanje stanja na slovenskom području u našoj karti 2c.

Svaki se od dvaju sufikasa može dovoditi u vezu sa stanjem u ostatku južnoslavenskoga i općenito slavenskoga područja. Sufiks **ny*, uz to što je prisutan u najvećem dijelu slovenskih i u velikom dijelu hrvatskih govora, zastupljen je – dominantno ili rijetko – i u bosankim, srpskim, gornjolужиčkim, polapskim i poljskim govorima. Sufiks **nq*, također znatno zastupljen u hrvatskim govorima, manjim dijelom i u slovenskima, prisutan je još šire, u najvećem dijelu slavenskih govora. Refleksi tipa *na* – prisutni, ali rijetki u hrvatskim i slovenskim govorima – karakteristični su za makedonske i bugarske govore.

Kako pokazuje karta, izoglosa **nq* ~ **ny* hrvatske i slovenske govore uglavnom povezuje, a ne dijeli, budući da tek u vrlo malome dijelu prolazi jezičnom granicom.

3 RAZVOJ *Č U SKUPU *ČBR (usp. Menac-Mihalić – Celinić 2016c)

Problematika razvoja *č* ispred *r* odnosi se na zamjenu palatalne afrikate *č* nepalatalnom, dentalnom afrikatom *c*. O uzroku te promjene u literaturi se uglavnom ne govori. Vjerojatno je riječ o asimilaciji u kojoj se nepčana afrikata *č* ispred nenepčane likvide *r* zamijenila nenepčanom afrikatom *c*. Pojavu smo promatrale samo u navedenom skupu **čbr* (skup **čer*, odnosno **črč*, ostao je izvan razmatranja), i to na trima riječima: *črv* ~ *crv* (izoglosa s dužim crtama), *črn* ~ *crn* (izoglosa s dužim i kraćim crtama) i *črven* ili *črljen* ~ *crven* ili *crljen* (izoglosa s kružićima). Izvan razmatranja ostali su punktovi u kojima je dokinuta fonološka opreka između *č* i *c* (što je u hrvatskoj dijalektologiji poznato kao cakavizam; na karti označeno simbolom). Pokazalo se da izoglosa promjene *č* > *c* za svaku od navedenih riječi teče ponešto drukčije, kako pokazuje karta 3.

Karta 3: Refleksi *č u skupu *čbr-

Sve što je zapadno od navedenih izoglosa, područje je s očuvanim č. Tako izoglosa, koja prolazi područjem hrvatskoga jezika, povezuje njegov zapad i jugozapad (većinom kajkavske i čakavske govore) sa slovenskim jezikom.

Promatra li se južnoslavensko područje u cjelini, na njegovu istoku, djelomično diskontinuirana, prolazi druga, obrnuta izoglosa s čije je zapadne i južne strane područje *cr*, a sa sjeveroistočne strane područje *čr* (usp. BDA 2001, karta F 161). Tako *cr* dolazi u najvećem dijelu makedonskih govora (s iznimkom dvaju manjih područja na jugozapadu u kojima je *čr*) te u manjem zapadnom i južnom dijelu bugarskih govora, a veći dio bugarskih govora ima *čr*. To navodi na zaključak

kako je promjena $\check{c} > c$ ispred r započela u središnjem dijelu južnoslavenskoga područja i postupno se radialno širila prema rubovima. Tako se zapadni dio južnoslavenskoga zapada i istočni dio južnoslavenskoga istoka u pogledu razvoja $*\check{c}br$ podudaraju.

- 4 U radu se donose tri karte s različitim izoglosama koje govore hrvatskoga i slovenskoga jezika dijelom dijele, a dijelom povezuju.

Prva karta (karte 1a–c), o završnim sonantima m i n , pokazuje da se pojava njihove neutralizacije u kontinuitetu proteže velikim priobalnim hrvatskim i slovenskim područjem te manjim područjem hrvatskoga sjeverozapada i slovenskoga sjeveroistoka. Pretpostavljamo da su diskontinuirano manje, rubno hrvatsko-slovensko područje i veliko, priobalno područje u prošlosti bili jedna cjelina.

Druga karta (karte 2a–c), o sufiksima $*n\varrho$ i $*ny$, pokazuje da je $*ny$ prisutan u najvećem dijelu slovenskih i u velikom dijelu hrvatskih govora. Sufiks $*n\varrho$ znatno je zastupljen u hrvatskim govorima, a manjim dijelom i u slovenskima. Refleksi sufiksa $*n\varrho$ tipa na prisutni su, ali rijetki i u hrvatskim i slovenskim govorima.

Treća karta (karta 3), o razvoju $*\check{c}$ u skupu $*\check{c}br-$, pokazuje kako izoglose, koje prolaze područjem hrvatskoga jezika, povezuju njegov zapad i jugozapad (većinom kajkavske i čakavske govore) sa slovenskim jezikom.

Nijedna od prikazanih karata nije konačna. One su otvorene za dopunjavanje novim podacima o punktovima, a moguće i novim pojavama pa se ne bismo čudile kad bi buduća istraživanja otkrila i nove podatke za ove, čini nam se, još nezavršene teme.

Svaka je izoglosa ujedno i poveznica i razdjelnica. To je crta koja razdvaja govore s jedne njezine strane u odnosu na govore s njezine druge strane; u tom smislu izoglosa je razdjelnica. No, ujedno, to je crta koja povezuje sve govore što se nalaze s njezine iste strane; u tom smislu izoglosa je poveznica. U radu prikazane izoglose hrvatske i slovenske govore međusobno ne odjeljuju jer u vrlo malome dijelu prolaze hrvatsko-slovenskom jezičnom granicom. Prikazane izoglose na kartama 1 i kartama 2 na jednak način kao razdjelnice sijeku područje i hrvatskoga i slovenskoga jezika, uzrokujući njihovu dijalektnu razvedenost, te kao poveznice spajaju i hrvatska i slovenska područja koja im se nalaze s iste strane. Izoglose na karti 3, budući da prolaze samo hrvatskim područjem, ne odvajaju slovenske govore među sobom, nego povezuju sve slovenske govore s dijelom hrvatskih, odvajajući ih od drugoga dijela hrvatskih govora.

Na zapadu južnoslavenskog zapada razmotrene su i kartografirane tri jezične pojave koje i hrvatske i slovenske govore i povezuju i razdvajaju. S obzirom na to da su promatrani zapadnojužnoslavenski govori vrlo bliski, ima puno jezičnih pojava kojih izoglose idu istočnije i sjevernije, povezujući sve govore hrvatskoga i slovenskoga jezika, smještajući ih s iste strane izoglosâ. Postoji li izoglosa koja ide granicom hrvatskoga i slovenskoga jezika?

CITIRANA LITERATURA³ I GRAĐA

- BDA 2001** = *Bългарски диалектен атлас: обобщаващ том I–III: фонетика, акцентологија, лексика*, Sofija: Trud, 2001.
- HJA** = građa *Hrvatskoga jezičnog atlasa*
- Koletnik 2001** = Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*, Maribor: Slavistično društvo, 2001 (Zora 12).
- Lenček 1996 [1981]** = Rado L. Lenček, O prehodu *-m > -n* v južnoslovenskih narečjih, v: Rado L. Lenček, *Izbrane razprave in eseji*, Ljubljana: Slovenska matica, 1996, 154–160.
- Menac-Mihalić – Celinić 2016a** = Mira Menac-Mihalić – Anita Celinić, Glagol'nye suffiksij *no/*ny v Horvatii, u: *Trudy Instituta ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova 8 = Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: materialy i issledovanija 2012–2014*, Moskva: Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova, 2016, 95–114.
- Menac-Mihalić – Celinić 2016b** = Mira Menac-Mihalić – Anita Celinić, Refleksij *č u skupu *čbr u hrvatskim govorima, *Romanoslavica* (București) 52 (2016), br. 2, 99–115.
- Menac-Mihalić – Celinić 2016c** = Mira Menac-Mihalić – Anita Celinić, Završni *m* i *n* u hrvatskim govorima, *Šesti hrvatski slavistički kongres 1*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Hrvatski slavistički odbor, 2016, 323–332.
- OLA** = građa *Opčeslavenskoga lingvističkog atlasa*
- OLA 1994** = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas 3: refleksy *br, *br, *bl, *bl*, Warszawa, 1994.
- SLA 2011** = *Slovenski lingvistični atlas 1.1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).

POVZETEK

Povezovalne in ločevalne črte v sorodnih jezikovnih sistemih

V prispevku so predstavljene tri karte z različnimi izoglosami, ki govore hrvaškega in slovenskega jezika deloma ločujejo, deloma pa jih povezujejo. Prva karta, z izglasnima zvočnikoma *m* in *n*, kaže, da se njuna nevtralizacija v kontinuiteti razprostira na obsežnem obalnem hrvaškem in na slovenskem področju ter na manjšem področju hrvaškega severozahoda in slovenskega severovzhoda. Druga karta, s priponama **nq* in **ny*, kaže, da je **ny* prisoten v pretežnem delu slovenskih in v velikem delu hrvaških govorov. Pripona **nq* je znatno zastopana v hrvaških govorih, v manjšem delu pa v slovenskih. Refleksij priponi **nq* tipa *na* se tako v hrvaških kot v slovenskih govorih sicer pojavljajo, vendar so redki. Tretja karta, o razvoju **č* v skupini **čbr-*, predstavlja, kako izoglose, ki potekajo po področju hrvaškega jezika, povezujejo njegov zahod in jugozahod (večinoma kajkavske in čakavske govore) s slovenskim jezikom. Prikazane izoglose na kartah 1 in 2 kot ločevalne črte sekajo področje tako hrvaškega kot slovenskega jezika, saj povzročajo njuno narečno ločevanje, kot povezovalne črte pa spajajo hrvaška in slovenska področja, ki se nahajajo na isti strani. Izoglose na karti 3, ki potekajo samo na hrvaškem področju, ne ločujejo slovenskih govorov med seboj, ampak povezujejo vse slovenske govore z delom hrvaških, hkrati pa jih ločujejo od drugega dela hrvaških govorov.

3 Literatura za svaku od triju promatranih pojava navedena je u Menac-Mihalić – Celinić 2016a; 2016b; 2016c.

MARINA MARINKOVIĆ

IZ FONOLOGIJE MJESNOGA GOVORA ZADOBARJA: ČAKAVSKO-KAJKAVSKE INTERFERENCIJE NA ZAPADNOME KARLOVAČKOME PODRUČJU

COBISS: 1.01

Iz fonologije govora Zadobarja: čakavsko-kajkavske interference na zahodnem karlovškem področju

Prispevek obravnava nekaj fonoloških značilnosti Zadobarja, ki jih je avtorica ugotovila na osnovi terenskega raziskovanja. V skladu s prejšnjimi raziskavami je govor Zadobarja del celinskega narečja čakavskega ikavsko-ekavskega narečja. Namen raziskave je ugotoviti odnos med čakavskimi in kajkavskimi značilnostmi v govoru Zadobarja.

Ključne besede: Zadobarje, čakavsko ikavsko-ekavsko narečje, prehodni govor, akcentuacija, metatonija

Some Phonological Characteristics of the Zadobarje Dialect: Toward a Better Understanding of Čakavian-Kajkavian Interference in the Western Karlovac Region

This article discusses some phonological characteristics of Zadobarje based on the author's fieldwork. According to previous studies, the Zadobarje dialect is a part of the continental subdialect of the Čakavian Ikavian-Ekavian dialect. This research determines the relation between Čakavian and Kajkavian elements in the local dialect of Zadobarje.

Keywords: Zadobarje, Čakavian Ikavian-Ekavian dialect, transitional dialect, accentuation, metatonic circumflex

1 UVOD

Zadobarje je naselje smješteno desetak kilometara sjeverozapadno od Karlovca, na desnoj obali rijeke Dobre, neposredno prije njena utoka u Kupu. Administrativno je dijelom grada Karlovca. Do 1961. godine službeno ime mjesta glasilo je Zadobarje,¹ a danas ga čine više zaselaka: Fanjki, Šiškovići, Vojaki, Jasetići, Kružići, Suci, Metuljska Draga, Gojsko Brdo, Kušansko Selo (Karlovački leksikon 2008: 634). Prema podacima iz 2011. u Zadobarju živi 373 stanovnika, što ga u usporedbi s drugim ruralnim dijelovima karlovačkoga područja uvrštava u veća naselja. Ipak, povijesni statistički podatci i ovdje ukazuju na negativna demografska kretanja.

¹ Urbar grada Ozlja iz 17. stoljeća donosi inačicu *Zadobarje*, dok njegov priređivač, Radoslav Lopašić koncem 19. stoljeća u proslavu spomenutome Urbaru govori o *Zadobarju* (1894: 203). Nije poznato kada su se i zašto odvijale promjene imena ovoga sela. U crkvenome pogledu ono pripada Župi svetoga Križa u Završju Netretičkome, uz koju Lopašić veže uporabu glagoljice sve do svršetka 17. stoljeća (Lopašić 1894: 273).

Prvi je spomen imena Zadoborje vezan za 15. stoljeće kada se u Uvodnici kaptola zagrebačkoga (1441.) u kontekstu dobranskih plemića spominje i plemić Matija Fabijanov od Zadoborja te Juraj Miklič, župan u Zadoborju (Lopašić 1895: 184). Poput brojnih ostalih plemenskih općina na sjeverozapadnome kraku karlovačkog područja (općina Vivodinska, Brodarska, Vrhovačka, Jaškovljanska...), i općina Zadobarska bila je dijelom ozaljskoga vlastelinstva (proslov *Urbara grada Ozlja iz godine 1642.*, Lopašić 1894: 203). Na čelu općina bio je *sudac*, kod nekih nazivan rihtarom, dok je u Zadoborju nazivan županom.

Mjesni govor Zadobarja dosada nije bio iscrpnije istraživan. Prve, fragmentarne spoznaje o obilježjima zadobarskog govornog tipa sežu međutim već u 19. st. Zanimljivo je da je Lopašić, opisujući povijest susjednoga Novigrada na Dobri, iznimno dodao i crticu o govoru tog punkta (što u opisima povijesti preostalih utvrda nije činio): »Novogradci su danas kajkavci i donekle ikavci sa obilježjima čakavštine u govoru i naglasku, dok su prije tri sta godina čisti čakavci bili« (Lopašić 1895: 182). Godinu prije, 1894., Ivan Milčetić u radu *Je li stativsko narječje kajkavsko?* utvrđuje da je govor susjednih Stativa čakavski, i samo »natrunjen nekim kajkavskim i štokavskim elementima« (Milčetić 1894: 94–96). Ubrzo nakon Lopašića i Milčetića, u radu *Jezične osobine u kotaru karlovačkom*, nakon definiranja geografskih granica analiziranoga područja (na zapadu karlovački je kotar tada graničio s kotarom Vrbovsko i s Kranjskom), Strohal ponajprije okvirno određuje jezični identitet svih naselja koja mu pripadaju: osim nekoliko štokavskih i čakavskih punktova, za veći dio teritorija utvrđuje da se govori kajkavštinom »ili bolje nekom smjesom kajkavštine i čakavštine, u kojoj je smjesi jača čas kajkavština čas čakavština« (Strohal 1901: 78). Upravo za zapadni dio tadašnjeg kotara (Stative, Netretić, Zadobarje...) veže jači utjecaj čakavštine. Rudolf Strohal posebnu je pozornost posvetio mjesnome govoru Stativa u dvama radovima: *Osobine današnjega stativskoga narječja* (1890) i *Još nekoliko riječi o današnjem stativskom narječju* (1894).

Miješani, čakavsko-kajkavski karakter govora s izraženijim čakavskim crtama, smještenih sjeverozapadno od Karlovca, utvrđen je i u radovima iz druge polovice 20. stoljeća (Finka – Šojat 1973; Težak 1979; 1982). Iz perspektive de Saussurove strukturalne lingvistike² te na temelju rezultata istraživanja niza mjesnih govora na tlu širega karlovačkoga područja, Težak uvodi termin međunarječja želeći njime riješiti teškoće pri uvrštavanju tih mjesnih govora u hijerarhijski više sustave (Težak 1979: 37). Riječ je o mjesnim govorima čija dijalektološka klasifikacija predstavlja složeniji izazov, budući da istraživaču već pri prvome slušanju postaje razvidno da u njima manje ili više ravnopravno koegzistiraju razlučnice obaju narječja, čakavskoga i kajkavskoga. Težak stoga poseže za pojmom

2 U uvodnome dijelu rada Težak se poziva na de Saussureovo poimanje dijalekata (također i hijerarhijski viših jedinica – skupina dijalekata i narječja) kao umjetnoga konstrukta koji nerijetko ne odražava stvarno stanje na terenu te koji se pri razdiobama organskih idioma uvodi kao nužna konvencija.

međunarječja³ istraživši te uvrstivši u taj sustav, između ostalog, i nekoliko govora geografski pozicioniranih sjeverno od Karlovca, među njima i govor Zadobarja za koji donosi nekoliko prozodijskih napomena. U osvrt na zadobarski govorni tip uvrštava tako pet naglasnih značajki: čuvanje kratkoga naglasaka u medijalnom položaju (*šenica, potđki*), sporadični progresivni pomak naglasnog mjesta (*jagōda*), dugosilazni naglasak na finalnome slogu prezenta (*pečēm, bodē*), metatonijski cirkumfleks u tzv. kajkavskim primjerima (*čerišna, kolēna*), dugosilazni naglasak na finalnom otvorenom slogu (*vodē G jd.*) te, neusustavljeno, duženje kratkoga naglasaka na sekundarnom mjestu (*kādi i kádi*). U komparaciji s drugim govorima podžumberačkoga kraja, uvrstio je Težak zadobarske primjere u zaseban akcenatski tip (Težak 1982: 298), koji s ostalima analiziranimi idiomima (Ribnik, Bujarci, Ozalj, Vivodina...) dijeli izoglosu *po'sikal – po'sikla*, determinantu druge, konzerativne, Ivšičeve kajkavske skupine. Navedene akcenatske osobine ponovno su ispitane istraživanjem provedenim za potrebe ovoga rada, stoga je jedan od ciljeva ovoga rada i utvrđivanje smjera razvoja naglasnoga sustava zadobarskoga govora u rasponu od 30 do 40 godina. Osim navedenoga, Stjepko Težak (1981a: 169) sâm govor Zadobarja uključuje u kajkavski dio spomenutoga međunarječja.

Na koncu, u monografiji *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt* (Lukežić 1990) mjesni je govor Zadobarja pripojen kontinentalnome poddijalektu srednjočakavskog dijalekta čakavskoga narječja (Lukežić 1990: 24), prema utvrđenim metodološkim načelima u hrvatskoj dijalektološkoj praksi, odnosno prema dvama bitnim kriterijima u rangiranju organskih jedinica: (ikavsko-ekavskome) refleksu jata i naglasnim svojstvima (Brozović 1960).

2 CILJEVI ISTRAŽIVANJA I METODOLOŠKE POSTAVKE

Premda je mjesni govor Zadobarja u relevantnoj literaturi svrstan u hijerarhijski viši rang čakavskoga narječja, i sama autorica ikavsko-ekavske monografije na temelju tada dostupnih podataka⁴ o mjesnome govoru Zadobarja uočava najveći

3 Poštivajući dijakronijske razloge Težak se zalaže za termin čakavsko-kajkavskih govora, s obzirom da je čakavština na istraživanome terenu zapadno od Karlovca supstratni element. No, kako bi pomirio genetsku (čakavsku) pozadinu s ondašnjom govornom slikom u kojoj novijim utjecajem pretežu kajkavski elementi, autor dopušta i da se ti govori nazivlju kajkavsko-čakavskima (Težak 1979: 50–51). Osim zamjenice *kaj*, iz Težakova popisa osnovnih obilježja navedenoga međunarječja ne mogu se, ipak, izlučiti one fonološke (i morfološke) osobine koje se danas mogu nedvojbeno pripojiti samo kajkavskome narječju (usp. i Šojat 1981). Tridesetak godina nakon Težakovih istraživanja spoznaje o značajkama hrvatskih organskih govora znatno su se proširile, stoga je danas popis tipičnih kajkavskih fonoloških i morfoloških obilježja ponešto drugačiji, premda ni on, zbog brojnih neistraženih govora još nije konačan. Zbog toga ondašnje osobine mjesnih govora koje su poimane kao isključivo kajkavske ili isključivo čakavske danas više ne mogu biti tako definirane.

4 Građu je za mjesni govor Zadobarja crpila iz radova Stjepka Težaka (v. popis literature u ovome radu). Otada pa do danas u tome punktu nije bilo istraživanja koja bi donijela novije, detaljnije podatke s terena.

broj primjera s kajkavskim metatonijama upravo na (sjevero)zapadnome dijelu današnjeg teritorija grada Karlovca (Lukežić 1990: 100). Nadalje, na zemljovidu kajkavskoga narječja teritorij zapadno od Karlovca na kojem je lociran mjesni govor Zadobarja označen je kao područje čakavsko-kajkavskih govora (Lončarić 1996).

Zbog navedenih dvojstava pri dosadašnjim opisima cilj je ovoga rada na temelju analize fonoloških osobina mjesnoga govora Zadobarja utvrditi prirodu i odnos kajkavskih i čakavskih elemenata, kao i onih značajki koje su dijelom obaju narječja. Kako u dosadašnjim istraživanjima nedostaju opisi monografskoga tipa kojeg od zapadnokarlovačkog govora, kao i detaljniji opisi nekih užih fenomena kojeg od spomenutih govora (prozodijske, i ostale fonološke ili morfološke osobine), ovaj će opis biti prilogom poznavanju još uvijek mutne predodžbe o karlovačkoj dijalektološkoj heterogenosti. Nedostatak takvih radova i spoznaja koje bi iz njih proizašle bile su stoga poticajem za ovo istraživanje.

U nastavku dat će se pregled osnovnih vokalskih i konsonantskih osobina zadobarskoga govora, posebice onih koje su odraz pripadnosti višemu hijerarhijskome sustavu (refleks jata, poluglasa, refleksi polaznih **ɔ* i **ɪ*, suglasničkoga skupa *sf* i dr.)⁵ te, manjim dijelom, onih koje su svojstvene i ostalim govorima zapadnokarlovačkoga područja (usp. Finka – Šojat 1973). Zbog toga analiza neće slijediti uobičajenu formu fonološkoga opisa u kojoj se inače donose sve karakteristike ispitivanoga govora, uključujući i one koje nisu distinktivne prema drugim sustavima.⁶ U središtu je interesa ovoga rada prozodijski sustav mjesnoga govora Zadobarja, budući da su naglasna svojstva primarni instrumentarij dijalektološke klasifikacije, posebice na rubovima prostiranja jezičnih sustava, u ovome slučaju kajkavskoga i čakavskoga.⁷ Uz opis akcenatskoga inventara i distribuciju njegovih jedinica, razmjerno je veća pažnja pridana promjeni kvantitete naglašenoga vokala, odnosno duljenju kratkoga naglašenoga vokala uvjetovanome fonetskim i morfološkim razlozima. Duljenje je kratkoga vokala u relevantnoj literaturi dosada smatrano presudnom jezičnom značajkom koja neki jezični sustav odvaja od drugoga sustava. Opsezi i rezultati

5 Najnoviji radovi polako istiskuju iz uporabe termine *alijetet* i *alteritet*, zamjenjujući ih novima. U povijesnoj sintezi hrvatskih narječja Iva Lukežić (Lukežić 2012) govori o osobinama organskih govora s predmetkom *opći-* (opčeštokavske, opčekajkavske, opčečakavske) te o osobinama s predmetkom *samo-* (samoštokavske inovacije i sl.). Prve su uobičajene za govoru pojedinoga narječja, no pronalazimo ih i u govorima s pripadnošću kojem drugom jezičnome sustavu, dok potonje određuju samo jedan jezični sustav.

6 Poput, primjerice, navođenje izvoda vokala *a* iz etimološkoga **a*, budući da je u mjesnome govoru Zadobarja, kao u gotovo svima hrvatskim govorima to sasvim očekivana i uobičajena pojava.

7 Važnost naglasnih osobina u razgraničavanju organskih govora na područjima gdje se prepliću osobine dvaju ili više jezičnih sustava stalno je mjesto dijalektoloških rasprava, starijeg i novijeg datuma: »Kao vrlo otporni jezični elementi akcenti mogu na spornim dijalekatskim međama odigrati važnu ulogu pri utvrđivanju pripadnosti pojedinih govora« (Težak 1982: 293). Usp. i Junković 1982: 191; Brozović – Ivić 1988: 93. I u skorije su doba naglasna obilježja (uz važne povijesne podatke) imala neprijepornu ulogu pri utvrđivanju i potvrđivanju osnovice tzv. rubnih kajkavskih dijalekata, poput donjosutlanskoga, dijalekta nastaloga kajkaviziranjem čakavskih doseljenika (Brozović – Ivić 1988: 93; Kapović 2009: 195–209).

duljenja kratkoga akcenta u čakavološkoj literaturi (Brozović – Ivić 1988; Lukežić 1990; 2012; Zubčić 2006; 2017) uzimani su tako kao temeljna diskriminanta dijalektološke podjele, a ista je metodologija provođena i pri klasifikacijama kajkavskih govora (Ivšić 1936; Lončarić 1996). Čakavskome ikavsko-ekavskome terenu svojstvena su tri osnovna tipa duljenja, s različitim rezultatima uvjetovanima geografskim prostiranjem govora: duljenje u slogu zatvorenu sonantom, duljenje u slogu zatvorenu šumnim konsonantom i skupinom šumnika te duljenje kratkoga akcenta u unutrašnjem otvorenom slogu.⁸ U većini govora kajkavskoga narječja zamjetno je (i klasifikacijski značajno) duljenje kratkoga naglašenoga sloga ispred dužine u velikome broju kategorija,⁹ dok je rezultat takova duljenja (dugi naglasak silazne intonacije) u sjeverozapadnim čakavskim govorima vezan za dvije kategorije, za *e*-prezent (tip *čūješ*) te za određeni lik pridjeva (tip *stârī*), usp. Zubčić 2008; 2017; Lukežić 2012: 55–56. Analiza prozodijske razine mjesnoga govora Zadobarja pokušala je stoga utvrditi i distribuciju te vrstu dugih naglasaka nastalih nakon općeslavenskoga razdoblja (Lukežić 2012).

Pritom valja upozoriti na moguće dvojbene zaključke: naime, dosadašnja istraživanja, a i recentna istraživanja koje sam provela za potrebe ovoga rada utvrdila su ukinuće intonacijskih opreka u analiziranome govoru, odnosno nepostojanje dvaju dugih akcenata, silaznoga i zavinutoga. Iz toga proizlaze dva problema koja bi *a priori* mogla navesti na kriva tumačenja: zbog utnuća intonacijskih opreka u prozodijskome inventaru mjesnoga govora Zadobarja postoji samo dugi naglasak silazne intonacije stoga je teško utvrditi intonaciju dugoga naglasaka u predsonantskome položaju prije ukidanja opreka, što je jedna od osnovnih izoglosa koje presijecaju čakavsko narječje dijeleći ga na sjeverni i južni dio. Kako se u većine srednjočakavskih govora u tome položaju razvio zavinuti naglasak vjerojatno je da se takva promjena dogodila i u mjesnome govoru Zadobarja, odnosno da je prije ukidanja opreka po intonaciji u poziciji ispred

8 Najnoviji je pregled duljenja u suvremenim čakavskim govorima dān i u Kapović 2015: 554–620. Iva Lukežić u monografiji o ikavsko-ekavskome dijalektu dodaje i četvrti tip duljenja u analiziranim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, tzv. kanovačko duljenje (Lukežić 1990: 77). No, kako je ono potvrđeno u brojnim drugim, nečakavskim govorima (usp. Lukežić 2012: 223; Kapović 2015: 734), ovdje nije uzeto kao relevantan kriterij mogućih zaključaka. Također, nije razmatrano ni kompenzacijsko duljenje tipa *léd : lēda*, karakteristično brojnim (ne)čakavskim sustavima.

9 Tradicijski se takav dugi naglasak na mjestu staroga akuta u kroatističkoj literaturi nazivlje metatonijskim cirkumfleksom (u dijelu literature i novim praslavenskim cirkumfleksom), no noviji akcentološki radovi govore samo o neocirkumfleksu, upozoravajući da se nastanak toga prozodema ne može dovesti u vezu s metatonijom (Kapović 2015: 272–362; Zubčić 2017). Kako je taj naglasak ovdje jedan od ključnih pokazatelja jezičnoga identiteta analiziranoga govora te kako bi bilo jasno da se radi o zadobarskim potvrđama s mlađim cirkumfleksom ('mlađi' u opreci prema starom cirkumfleksu u tipu *mēso*) koji se javlja (ili ne javlja) u poznatim kajkavskim kategorijama (u odnosu prema vrlo proširenome novome cirkumfleksu u G mn. naglasne paradigme *a* tipa *krāv* i prema cirkumfleksu u pozicijama sjevernočakavske metatonije), u ovome radu koristit će se još uvijek termin *metatonijski cirkumfleks* s naglaskom na pridjevak »kajkavski«.

sonanta stajao zavnuti naglasak.¹⁰ Drugi je problem također vezan uz dvoakcentatski inventar gdje je u pojedinim kategorijama, odnosno oprimjerenjima poput zadobarskih *pon'diŕka* G jd. i *'pālci* N mn. teško jednoznačno odrediti radi li se kod tih dugih vokala o čakavskome predsonantskome duženju ili kajkavskome metatonijskome cirkumfleksu. Slična se nedoumica javlja kod primjera *č'rīšna* gdje su moguće dvije interpretacije: dugi se naglašeni vokal razvio na mjestu metatonijskoga cirkumfleksa kao u ostalim kajkavskim govorima ili je dugo *ī* ovdje odraz čakavskoga duljenja pred šumnim konsonantom. Takvi primjeri so popisani, no nisu na koncu ušli u argumente pomoću kojih bi se gradio konačni sud. Indikativniji je za ovaj mjesni govor izostanak dugoga naglaska na pozicijama kajkavskoga metatonijskoga cirkumfleksa, stoga su takvi primjeri (poput *'vetru* u L jd. te I jd. *k'ravum*) uvažavani pri donošenju zaključaka o usporedbi i prevagi kajkavskih i čakavskih osobina u ovome višestruko divergentnome mjesnome govoru.

Građa je prikupljena vlastitim terenskim istraživanjem provedenim u srpnju 2016. godine, a ispitane su izvorne govornice Marica Kušan (rođ. 1947.) te Ljiljana Sudac (rođ. 1967.).¹¹

3 FONOLOŠKE OSOBINE MJESNOGA GOVORA ZADOBARJA

U analiziranome mjesnome govoru u uporabi je upitno-odnosna zamjenica *'kaj* za neživo te njeni kompoziti *'zakaj*, *'pokaj*.

3.1 Vokalizam

Vokalski je inventar mjesnoga govora Zadobarja peteročlan, i u dugome i u kratkome (naglašenome i nenaglašenome) slogu: *ī*, *i*, *ē*, *e*, *ā*, *a*, *ō*, *o*, *ū*, *u*. Silabemi su i *ī* (*'žīd* 'drvo kojim se učvršćuje voz sijena', *'gīd*) i *ī* (*'pīli* 'okomiti stupići na kolima', *'xībat*).

Fonemi */ē/* i */ō/* nerijetko se realiziraju diftonški: [*Dūga Rīesa*, *mīēla*, *plīēca*, *vīēze se*, *pīerje*, *pīēsak*], [*druōb*, *pūōdne*, *skruōz*, *rūōže*, *škuōla*]. Sporadično se diftongira i stražnji vokal */ū/* – [*cōucak*, *rōuka*]. Diftongacija je dugih vokala značajkom i obližnjih govora u okolici Duge Rese (Šojat 1986).

3.1.1 Porijeklo

Refleks je jata ikavsko-ekavski, ikavizmi i ekavizmi dolaze uglavnom prema pravilu Meyera i Jakubinskog: *b'rīg*, *'bubrig*, *'čovik*, *č'rīva*, *'dica*, *'dīte*, *'diver*, *'dolika*

¹⁰ U sredjočakavskome tronaglasnom govoru Jurkova Sela na Žumberku registrirana su predsonantom oba duga naglaska: *ogrānki*, *opānki*, *posāl*, *lōnci*, *ōvci* (Celinić – Čilaš Šimpraga 2008). Prema tome, moguće je da je prije ukidanja opreka po intonaciji ovakva situacija bila i u mjesnome govoru Zadobarja.

¹¹ Ispitanice su dale pristanak da se za potrebe znanstvenoga rada njihovi podatci javno objave. Ovom im prilikom najsrdačnije zahvaljujem na pomoći. Sažete rezultate terenskoga istraživanja autorica ovoga rada objavila je i na mrežnoj stranici <http://kagovori.gmk.hr/Mjesni%20govori/Zadobarje>, u sklopu projekta očuvanja nematerijalne kulturne baštine, čiji je nositelj Gradski muzej Karlovac.

'dolje', 'gorika 'gore', g'rīšan, 'kadi 'gdje', 'līpo, na'mīriti se na 'ništo 'namjeriti se na nešto', ne'diļa, mi'xūr, mīna 3. jd. prez., mīšati, m'līko, 'pišice, po'bigli pr. r. m. mn., pro'lice, 'ripa, 'sidiť, si'kira, s'trixa, s'vīca, 'tila 'htjela', t'riĭa 3. jd. prez., v'rīme; 'bēl, 'cēna, c'vēt, 'deda, 'delo, ko'leno, 'leto, 'mesto, 'obed, 'pēsak, p'rēsno, 'sēno, s'tēna, s't'rēla,¹² 'sused, 'tēlo, 'tēsto, z'dela. U govoru su zabilježene i potvrde koje zbog različitih analogija odstupaju od spomenutoga pravila: le'vāk, ob'rizal pr. r. m. jd., m'reža, ne'vista, sina'koša, s'vīt, 'tirat, z'vīzda.

Odrazi etimološkoga *e i prednjega nazala *e (dugi i kratki) izjednačeni su u vokalima ē/e – *ē/*e: p'ēt, s'vēt 'svet', 'mēso, 'jezik, 'zet, je'trva, 'kiše¹³ G jd., N mn. ja'gode; *ē/*e: 'mēļa, 'zēle, 'rebro, 'tele. Zamjena prednjeg nazala prema obrascu *e > a iza j, č, ž, š, tipična u mnogim govorima čakavskoga narječja (Moguš 1977: 35–36), u ovome idiomu potvrđena je samo u primjeru 'jačmen i njegovim izvedenicama: jač'mēnac, 'jačmeni.

Poluglas je i u dugome i u kratkome slogu dao vokal a – 'dān, 'pān, s'tāblo, 'tāst, 'pas, s'naxa, 'kasno, 'danas, 'maša, 'načve, 'pakal, 'malen 'mlin', s'ladak, 'zami si 2. jd. imp., 'kotal, 'cūcak, 'dobar, 'lakat. S odrazom ē < *ē¹⁴ iznimkom su primjeri I jd. 'mēnum te, analogijom prema 'mēnum likovi 'tēbum, 'sēbum.

Stražnji nazal i samoglasno ĺ izjednačili su se s polaznim u u vokalu u, dugom i kratkom – *ō/*o: p'ūt, 'rūka, 'gūsto, 'mūž, 'guska, 'līpu 'zenu A jd., 'līpum 'zenum I jd., 3. mn. prez. 'kopadu, 'pījedu, di'vāniju; *ļ/*l: 'jabuka, 'vūk, s'tūp, 'tūčem 1. jd. prez., 'vuna, 'žūt.

3.2 Konsonantizam

Konsonantski sustav mjesnoga govora Zadobarja obuhvaća 24 fonema: /p, t, k, b, d, g, c, č, ć, ž, f, s, š, x, z, ž, v, m, n, ņ, l, ĺ, r, j/.

U finalnome položaju dolazi do obezvučenja konsonanata b, d, g, z, ž te sonanta v: 'zūĥ, g'rād, 'nōg G mn., 'vōž, 'pūž, p'lāy. Potpuna neutralizacija nastupa kada u izgovornoj cjelini nakon zvučnoga konsonanta dolazi bezvučni: ot 'pepela, pot 'kokota.

Fonem x stabilna je jedinica konsonantskoga inventara: 'jūxa, 'vūxo, du'xān, 'xiža, štī'xati, 'muxa, k'rux, s'naxa, o'rīxi N mn. Velar x zabilježen je i na neetimološkim mjestima: u poziciji zamjene okluziva frikativom na početku unutrašnjega zatvorenog sloga u primjerima 'gūxno 'gumno', 'noxat (od: 'noxti), 'doxtor 'doktor', kao protetsko x u potvdama 'xorij 'orah' i 'xjja te nakon prefiksacije u izvedenicama glagola 'orati – is'xoral (isxo'rati 'izorati, izvaditi iz zemlje'), ot'xoral (otxo'rati 'orući napraviti brazdu, odgrnuti zemlju'), pre'xoral je (prexo'rati 'poorati sve što je

12 Ekavski refleksi jata ima, primjerice, i izvedenica s'trelica, premda on u ovome fonološkome okružju (prednji vokal iza konsonanta) ne slijedi pravilo Meyera i Jakubinskog (*ē + d/t/n/r/ l/s/z/st/zd + o/u/a/∅ = e). Očito je da se u takvim potvdama jat odrazio kao i u kanonskome obliku riječi.

13 Od pokraćenog *ē.

14 Budući da su ovi likovi kajkavskoga podrijetla, polazno je ovdje uzet dugi poluglas odnosno, sve riječi koje pripadaju Ivšićevim kategorijama, uz one sa starim dugim cirkumfleksom, u kajkavštini se smatraju polazno dugo naglašenima. Usp. u nastavku poglavlje o akcentuaciji.

trebalo'), *pri'xoral* (*prixo'rati* 'orući zaći u tuđi posjed'). Prema dosadašnjim istraživanjima, fonem *x* javlja se i u drugim govorima zapadnokarlovačke regije (Finka – Šojat 1973: 83), dok na istočnome karlovačkome području ono izostaje, neovisno o narječnoj pripadnosti kojega govora (Marinković 2015; 2017).

Polazni, opsl. **í* (psl. **tj*) razvio se kao afrikata *ć*: *s'vića*, *p'lūca*, *'nōc*. Sekundarno **taj* dalo je također *ć* – *b'raća*, *s'meće*.¹⁵ Praslavensko **dj*, odnosno opsl. **đ* dalo je *j*, a sekundarni skup *daj* dao je *ž* – *m'laji*, *'meja*, *'saja*, *po'sūže*, *ro'žāk*. Fonem *ž* dolazi kao inovacija i u riječima koje su kasnije ušle u sustav: *'ānžel*, *'bakanža*, *'žubar*, *'rožendan*. Suglasnički skup *st* (< **stj* = **skj*) dao je suglasničku skupinu *šč* – *og'nišće*, *p'rīšć*, *koš'ćica*, *š'ćāp*, *str'nišće*, *debe'lišće* 'kukuruzovina', *k'lēšće*, *ri'pišće* 'mjesto gdje se sije repa', *ko'sišće* 'držalo za kosu'; toponimi: *La'nišće*, *Pera'lišće*. Ta je suglasnička skupina rezultat i stapanja suglasnika u sekundarnome skupu *stj* (< **staj*) – I jd. *'koščum*, *'maščum*. Sekundarni skup *zdj* (*< *zdaj*) dao je *ž* – *g'rōže*.

Polazni suglasnički skup **čar*- promijenjen je u *cr*- u potvrđi *'cṛven*. Pretežu, ipak, potvrde s razvojem **čar*- > *čr*- – *'čṛn*, *'čṛv*, a prema skupu **čer*- dolazi *čr*- u primjerima *'črīšna*, *'črīva*, *'črīp* 'crijep'. Protetsko *v*- potvrđeno je u dijelu primjera (*'vugal*, *'vujac*, *'vura*, *'vūxo*), dok u dijelu izostaje (*'ubila*, *'učiteļ*). Protetsko *j*- potvrđeno je ispred vokala *a* kod osobnih imena: *'Jāna*, *Jan'tōn* (Antun) te u imenu svetkovine sv. Antuna: *Jan'tōnova* (17. siječnja).

Dočetno je *-l* očuvano u svima trima kategorijama: na dočetu pr. r. m. jd., na dočetu N jd. imenica, pridjeva i priloga te na dočetu unutrašnjega sloga (Lukežić 2012: 203): *'popil*, *'zēl*, *'vidil*, *'kotal*, *'cēl*, *'debel*, *'zalva*.

Potvrđena je preinaka *čn* > *šn* – *'bošnica* 'bočna strana kreveta', *'šenišno*, *ruš'nišk*. Poput gore spomenutih primjera *'noxti*, *'doxtor*, i ova suglasnička zamjena odrazom je slabljenja napetosti u slogu zatvorenu afrikatom ili okluzivom. Ta je suglasnička promjena u dosadašnjoj literaturi identificirana kao izrazito čakavska osobina (Moguš 1977: 83–89), odnosno kao jezična vlastitost čakavskoga narječja (Lukežić 2012: 226). Premda je danas ograničena na nekoliko leksema,¹⁶ ova pojava svjedoči čakavskoj podlozi suvremenoga zadobarskoga govora.

3.3 Akcentuacija

3.3.1 Inventar i distribucija jedinica

Inventar prozodema mjesnoga govora Zadobarja sastoji se od dvaju akcenta (*'V̄*, *'V*) i od nenaglašene kračine, utrnuta je opreka po intonaciji. Naglašeni silabemi mogu biti dugi i kratki dok nenaglašeni silabemi mogu biti samo kratki, tj. u govoru su utrnute i nenaglašene dužine. Kratki se akcent pomaknuo s polazno

15 Fonem /*ć*/ u mjesnome govoru Zadobarja nije eksploziv čakavskog tipa koji se u dijalektološkoj literaturi bilježi kao *t'* (ostvaraj [*t'*], Moguš 1977: 65), već srednjojezična afrikata.

16 Ostali primjeri slabljenja napetosti u slogu zatvorenu afrikatom ili okluzivom u mjesnome govoru Zadobarja nisu potvrđeni: *'potkova*, *k'lupko*, *'mačka*, *'vočka* itd.

naglašene ultime, otvorene i zatvorene, na polazno kratku (*žena*, *jezik*) i polazno dugu penultimu (*vīno*, *glāva*, *pētak*). Navedeni primjeri svjedoče gubitku oksitoneze u ovome mjesnome govoru. Ipak, akcent ostaje nepomaknut u enklizi, u primjerima poput *u'na_je*, *ž'e'na_je* i sl.

Dugi naglasak može stajati na svakome slogu u riječi, inicijalnome: *cōfati* ‘čehati’, *Dōbra*, *būjac* ‘bujica’; medijalnome: *dī'vāniju* 3. mn. prez., *že'lūdac* i finalnome, otvorenome i zatvorenome: *rav'hāč* ‘ravnalo za glačanje (koristilo se prije upotrebe glačala)’, *dj'žāk*, *vu'xāk* ‘drvena posuda s dvije ručke’, *se'nīk*, *si-ro'māk*, *po vu'xī* L mn., *le'tī* 3. jd. prez., te na jedinome slogu: *mūr*, *g'rād*. Stjepko Težak 80-ih je godina prošloga stoljeća u ovome mjesnome govoru zabilježio dugi naglasak u tipu *žēna* – *ženē*, *vōda* – *vodē*, *glavē*, *dobrē* itd. (Težak 1982: 294). Uz to, navodi i prezentske likove poput *berēm*, *pečēm* i sl. Za vlastitih terenskih istraživanja autorica ovoga rada nije opservirala likove u genitivu jednine poput *ženē*, niti prezent kakvoga je čuo Težak (danas je u Zadobarju uobičajeno *perem*, *pečem*), što upućuje na inovativne promjene u distribuciji akcenatskih jedinica koje su se dogodile u vremenskome rasponu od 30-ak godina, odnosno na tendenciju paradigmatškoga ujednačavanja mjesta naglaska, posebice kod imenica, neovisno o njihovoj pripadnosti polaznoj naglasnoj paradigmi. Drugačija je situacija u prezentu *i*-glagola gdje su ovim istraživanjem potvrđeni naglašeni nastavci: *dj'žīm*, *ve'līm*, *le'tī*, *tro'šīs* itd.

Kratki naglasak također stoji na svim pozicijama, na jedinome, inicijalnome, medijalnome i finalnome zatvorenome slogu: *luk*, *pećica* ‘izvezena bijela marama’, *st'rožak* ‘blazina koja se puni perjem od kukuruza’, *topo'rica* ‘nasad za motiku’, *kris'nice*, *ru'kami* I mn., *ja'goda*.¹⁷ U finalnome slogu kratki se naglasak javlja u posuđenica: *ba'ril* ‘mala bačva’, *prakti'kant*. Kako je već rečeno, oksitoneza nije posvjedočena. Kratki je naglasak u medijalnoj poziciji stabilan: *ko'bila*, *ko'lēno*, *li'sica*, *bla'zina*, *povi'tica* ‘savijača’. Međutim, u pozicijama u kojima se kratki naglasak našao iza prednaglasne duljine na sinkronijskoj razini ovoga mjesnoga govora on je regresivno pomaknut: *pīsali* pr. r. m. mn., *mīšati* (< *mīšāti*), *m'lātimo* 1. mn. prez.

3.3.2 Predsonantno duženje

Dijalektološka literatura uz pojam predsonantnog duženja (kao posljedicom ispadanja slaboga poluglasa) u čakavskim govorima veže dvije pojave: duženje kratkoga vokala pred sonantom u untrašnjem slogu te isto takvo duženje u jedinome i finalnome, razumije se, zatvorenome slogu (Lukežić 1990: 66).

U prvoj je kategoriji u mjesnome govoru Zadobarja zamjetan izostanak duljenja pred sonantom: *jelva*, *ž'ganci*, *'ganki*, *'lanci*, *'vujna*, *'kolca* G jd., *'lonca* G jd., *'zalva*, *'jajce*, *'ovca*, *'marva*, *'tanka*, *'vañkuš*. Iz građe je potvrđen tek vrlo mali broj primjera u kojima je vokal pred sonantom produljen: *s'tārci*, *o'dōjki*, *o'pānki*, *'pālci*.

¹⁷ Ovim je istraživanjem potvrđen samo jedan primjer progresivnoga pomaka naglasnoga mjesta, usp. *'jabuka*, *'kokot*, *'pepel* itd.

Druga kategorija, duljenje u finalnome zatvorenome slogu, u mjesnome govoru Zadobarja nije potvrđena budući da je u svima paradigmatskima primjerima ekscerpiranima iz građe potvrđen pomak akcenta s finalne predsonantske pozicije: *'Vazam*,¹⁸ *'sajam*, *'kotal*, *'čul*, *'ogañ*, *'kopal*, *'perem*, *'pečem* 1. jd. prez., *'dodaj* 2. jd. imp. U jedinome slogu također je potvrđen uglavnom kratak naglasak: *d'lan*, *k'rov*, *'dim*, *'sir*, *f'rent* 'putovanje, lutanje'. Potvrđen je dugi naglasak u primjerima *'döl*, *'løj*, no kako su ove imenice dijelom akcenatske paradigme *c*, ovdje se radi o kompenzacijskome duljenju (usp. Kapović 2010: 79).

3.3.3 Duljenje u zatvorenom naglašenom slogu

Brojni su govori srednjočakavskoga dijalekta određeni i dužnjima kratkoga vokala u slogu zatvorenu šumnim konsonantom, unutrašnjem (tip *māsline*, *lōkva*) i finalnom (tip *grōb*, *potōk*, usp. Lukežić 1990: 68–74). U mjesnome govoru Zadobarja potvrđen je dugi naglasak u primjerima *č'rīšña*, *že'nīdba*, *mo'lītva* uzrokovan ispadanjem slaboga poluglasa. Kako je ta pojava uobičajena i za kajkavske i za čakavske govore (Lukežić 2012: 61–62), ona se ovdje ne može smatrati razlučnicom dvaju navedenih sustava. Inače, zadobarski su vokali u zatvorenome naglašenom slogu (u uvjetima pod kojim se duljenje pred šumnim konsonantom provodi u ostatku ikavsko-ekavskih govora) uglavnom kratki: *'igla*, *'bačva*, *b'riskā*, *'lokva*, *'pesma*, *'taška*, *g'rob*, *s'nop*.

3.3.4 Duljenje u nefinalnome otvorenome slogu

Duljenje kratkoga naglašenoga vokala u nefinalnome otvorenome slogu u mjesnome govoru Zadobarja događa se sporadično, a izdvojene potvrde mogu se interpretirati i kao prisutnost kajkavskih metatonija: *go'vēdina*, *'pāžul*, *že'lūdac*. Primjeri koji dolaze u drugim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima (ponajviše onima koji pripadaju primorskom poddijalektu – Lukežić 1990: 74–77; Zubčić 2006: 338–344), poput **jābuka*, **lēto*, **māma*, **rība* i sl. ovim istraživanjem nisu potvrđeni.

3.3.5 Naglasak na mjestu metatonijskoga cirkumfleksa

S obzirom na važnost metatonijskoga cirkumfleksa u kajkavskoj akcentuaciji,¹⁹ u fokusu je ovoga istraživanja bilo ispitivanje njegove frekventnosti u mjesnome govoru Zadobarja, s ciljem utvrđivanja stupnja kajkavskih elemenata na dodirnome čakavsko-kajkavskome području. Zbog utruća opreke po intonaciji, govorimo samo o kratkome ili o dugome naglasku na mjestu metatonijskoga cirkumfleksa.

18 Teško je odrediti polazni lik prije retrakcije naglaska: kratki akcent pred sonantom (**Vazām*) ili dugi (**Vazām*). No, s obzirom na naglasne tendencije u unutrašnjem zatvorenome slogu opravdano je prepostaviti da je i u ovome položaju izostalo duljenje pred sonantom. Osim toga, ovdje se radi o vokalu koji je podrijetlom od poluglasa, a takvi u dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora, primjerice, imaju kratki akcent pred sonantom (usp. Zubčić 2006: 334–335).

19 Prema Ivšiću »[g]lavna je razlika između štokavske i čakavske akcentuacije s jedne strane i kajkavske s druge, što je metatonijski akcent ^ u kajkavskom dijalektu kud i kamo običniji nego u štokavskom i čakavskom« (Ivšić 1936 [2012]: 70 [30]).

[a] neke imenice kod kojih iza naglaska dolazi polazno dug formant
U podjednakom omjeru potvrđeni su primjeri i s dugim i s kratkim naglaskom:
go'vėdina, 'gāvran, 'pāžuļ; 'pauk, 'babin, 'ribnik.

[b] neke imenice ženskoga roda
I u ovoj kategoriji ravnopravno se javljaju dugi i kratki naglasak: *'mēļa, 'kōra, 'kō-ža, 'istina, s'vora, s'lloga, s'teļa;* pomakom akcenta dobiven je lik *'otava.*

[c] I jd. imenica ženskoga roda (*a*-osnove)
U instrumentalu jednine imenica ženskoga roda ne nalazimo metatonijski cirkumfleks: *'babum, 'capum, 'cestum, 'curicum, lo'patum, 'loptum, ko'bilum, k'ravum, pod 'mašum, p'rešum, si'kirum, s'lamum, še'nicum, 'žabum.*

[d] I jd. zamjenica
U instrumentalu jednine osobnih zamjenica u 1. i 2. licu jednine te povratne zamjenice *sebe* dolazi dugi naglasak: *'mēnum, 'tēbum, 'sēbum.*

[e] N mn. imenica srednjega roda
U nominativu množine imenica srednjega roda u mjesnome govoru Zadoborju potvrđen je kratki naglasak: *dvo'rišća, 'leta, 'mesta, ko'lena, ko'rīta, ko'pīta, 'sīta.* Iva Lukežić u zadobarskome govoru (na temelju Težakovih istraživanja) uz ovu kategoriju veže prisutnost metatonija, istaknuvši primjere *kolēna, lēta, korīta* (Lukežić 1990: 100, i Tabela 1 na kraju monografije). Kako ovim istraživanjem u ovim primjerima nije potvrđen metatonijski cirkumfleks, nameće se plauzibilan zaključak da je proces nestajanja toga naglaska u ovome mjesnome govoru intenzivan i da ide u smjeru njegova potpunoga dokinuća.

[f] G mn.
U genitivu množine nekih imenica muškoga i ženskoga roda u mjesnome govoru Zadoborja moguć je i dugi i kratki naglasak: *žga'nāc, li'sīc, 'šībic, ja'gōd, lo'pāt; o'rixof, 'jabuk.*

[g] LI mn. imenica muškoga i srednjega roda
Metatonijski cirkumfleks nije potvrđen: *b'rati, o'rixi, ko'rīti.* Pomakom akcenta na prednaglasnu dužinu i kraćinu dobivene su potvrde poput *sa 'sūsedi (< sūsėdi), na 'potoki.*

[h] I mn. imenica ženskoga roda (*a*-osnove)
Metatonijski cirkumfleks nije potvrđen: *že'nami, ru'kami, pe'tami.*

[i] u pridjevima, zamjenicama i brojevima (glavni i redni)
U ovoj kategoriji metatonijski se cirkumfleks javlja u manjem broju primjera: *s'labi, s'tari, 'deset, 'prvi, d'rugī, 'veći, k'rāvļi, ko'kōšji, 'nēki.*

[j] L jd. imenica muškoga roda
U ovoj kategoriji također nisu zabilježeni dugi naglasaci na metatonijskome mjestu: *p'ragu, 'vetru, p'lacu, b'ratu, 'vrtu.* Retrakcijom naglaska koji se nalazio na

medijalnoj poziciji na kojoj inače u brojnim kajkavskim govorima stoji metatonijski cirkumfleks dobiveni su likovi poput *'xoriju*, *'potoku*.

[k] L jd. imenica *i*-osnova

Metatonijski cirkumfleks nije potvrđen: *na 'masti*, *'peći*, *'kosti*.

[l] prezent

U kategoriji prezenta u ovome idiomu zabilježeni su primjeri i s kratkim i s dugim naglaskom. Primjeri s kratkim akcentom su: *b'rišem*, *'čistim*, *'gazim*, *'ginem*, *'mislim*, *'morem*, *p'lačem*, *p'ravim*, *št'rikam*. Kod prezenta glagola s infinitivnim morfom *-ova-* potvrđene su dublete *ku'pujem* || *'kupujem*, *pu'tujem* || *'putujem*; vrlo je izgledno da će u skoroj budućnosti prevladati likovi s pomaknutim mjestom naglaska, kao u primjerima *'potoku* L jd., *'potoki* L mn. Primjeri ekscerpirani iz građe s dugim naglaskom su: *'čūjem*, *'rižem*, *spo'mñeš*, *'kašļem*, *'lāje*. Važno je napomenuti da je prema dosadašnjim zapisima uz mješni govor Zadobarja vezano prisustvo metatonije samo u onim glagolima koji su zahvaćeni sjevernočakavskom metatonijom,²⁰ tip *rīžem* : *mīslim* (Lukežić 1990: 109). Navedeni primjeri pokazuju da je taj tip metatonije uistinu prisutan u ovome idiomu, no i ovdje su opcionalna oba tipa, budući da je zabilježen i podjednak broj primjera u kojima ovaj tip metatonije izostaje. Metatonija u prezentu glagola kakva je svojstvena kajkavskim govorima potvrđena je samo u primjerima *'dēlam* i *'vīdim*.

[m] glagolski pridjev trpni

Kod glagolskih pridjeva trpnih podjednako se javlja i dugi i kratki naglasak: *na'rīzan*, *ob'dēlan*, *na'fājtan* 'navlažen'; *is'cufan* 'koji ima izvučene niti (ob. za odjeću)', *iz'mučen*, *na'cifran*, *na'mazan*, *po'sijan*, *s'tučen*, *našt'rikan*, *iz'mišļen*.

[n] glagolski pridjev radni muškoga i ženskoga roda

Prisutnost (ili odsutnost) metatonijskoga cirkumfleksa u kategoriji glagolskoga pridjeva radnog polazištem je većine suvremenih akcenatskih opisa kajkavskih govora, počev od Ivšičeve studije koji upravo na primjeru metatonije u primjerima *posekal* – *posekli* provodi klasifikaciju govora kajkavskoga narječja (Ivšić 1936 [2012]: 77 [37]). U mjesnome govoru Zadobarja, geografski pozicioniranome na rubu kajkavskoga sustava, metatonija je u ovoj kategoriji vrlo rijetka: pr. r. m. *'čital*, *'xital*, *nap'razil*, *ob'rizal*, *'pišal*, *po'rušil*, *po'sikal*, *po'bigal*, *za'miril se*; pr. r. ž. *po'sikla*, *'mislila*, *posu'sila*, *po'venila*, *po'sijala*, *nais'kala*, *p'lakala*. Dugi je naglasak u građi potvrđen samo u primjerima *g'rīzal*, *'šišal*, *'bīla*, *'pīla*. Retrakcijom naglaska u pridjevima ženskoga roda dobiveni su primjeri poput *'rodila*, *'xodila*, *'metala*.

²⁰ Ta je metatonija u govorima sjeverozapadnoga čakavskog areala zahvatila određene likove nekih pridjeva te prezent *e*-glagola (*čūjem*, *kupūje*) koji su prema Hammovoj podjeli glagola u staroslavenskome jeziku kontinuanta 1. razreda i 2.a razreda (Hamm 1974: 152–153; Zubčić 2008; 2017; Lukežić 2012: 55–56).

[o] u zatvorenim slogovima nakon ispadanja poluglasa

U ovoj kategoriji kratki je naglasak dominantan: *'bukva, k'vočka, k'rasta, 'višna, s'vadba, b'riskva 'breskva', x'ruška, 'mačka, 'tepka; 'gōrni, 'dōlni, č'rišna; pomakom akcenta: 'šenišno.*

- 3.3.6 Prema spoznajama Ive Lukežić, čakavske ikavsko-ekavske govore na razini dijalekta obilježava nekoliko tipova duljenja kratkoga akcenta: »Vlastita je izvorna inovacija srednjoločakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta na čitavu njegovu prostoru otvorena mogućnost metatonije pred svakim okluzivom ili afrikatom ili palatalnim plozivom u zatvorenu slogu (*bōb, pōp, gōst, otāc, petēh, mladīt' – māč-ka, smōkva, īgla, tīkva, krūška, tēkla*), koja je različitim opsegom i intenzitetom zahvatila govore ovoga dijalekta« (Lukežić 2012: 250). Analiza provedena u ovoj me radu pokazala je da ove naglasne promjene nisu zahvatile zadobarski govor. S druge strane, registriran je određen udio primjera koji su po tipu duljenja u svojoj osnovi kajkavski. Ipak, prema učestalosti kajkavskih metatonija naglasni je sustav mjesnoga govora Zadobarja čakavski: analiza je pokazala da metatonijski cirkumfleks u potpunosti izostaje u nizu kategorija, a broj potvrda s dugim naglaskom na metatonijskome mjestu u odnosu na cjelokupni korpus razmjerno je mali. Koherentnost sustava narušena je tako u izdvojenim kategorijama, poput instrumentala jednine zamjenica ili u zasebnim leksemima za koje se mogu izvući dva zaključka: oni su kao takvi ili izravno preuzeti iz susjednih kajkavskih sustava (usp. primjere *gāvran, mēlja, pāzulj* i dr. u obližnjem mjesnom govoru Ozlja – Težak 1981b: 241) ili su rezultat razvojnih akcenatskih procesa unutar zadobarskoga sustava. Budući da boja vokala ne odražava starije ili novije stanje, teško je utvrditi radi li se kod takvih primjera o njihovome organskome podrijetlu ili naknadnome kontaktu.²¹ U ponekim kategorijama, ipak, postoje dvojake mogućnosti – potvrde s kratkim te potvrde s dugim naglaskom na metatonijskome mjestu, poput primjera u kategoriji prezenta i glagolskih pridjeva trpnih.

4 ZAKLJUČAK

Mjesni govor Zadobarja autohtoni je govor na zapadnokarlovačkome području, području koje se i u predmigracijsko doba prostiralo otprilike oko razmeđe kajkavskoga i čakavskoga sustava. Dosadašnja su istraživanja ovaj idiom svrstavala u kontinentalni poddijalekt srednjoločakavskoga dijalekta, no s nekim elementima, poput specifičnih metatonija, koji se javljaju i u većini kajkavskih govora (Lukežić 1990: 100). Ti su elementi bili razlogom svrstavanja ovoga govora i u tzv. miješane govore (usp. Lončarićevu *Kartu kajkavskoga narječja* na kojoj je teritorij

21 Ni na fonetskoj razini nema vokalskih naznaka koje bi odavale kronologiju akcenatskih promjena: kod vokala *ē* jednako se diftongira i onaj koji je primarno i koji je sekundarno naglašen: [*mīēlja, pīēsak*].

zapadno od Karlovca označen kao područje miješanih govora²²), dok je Stjepko Težak u mjesnome govoru Zadobarja vidio prevlast kajkavskih osobina i pripojio ga tako kajkavskome dijelu tzv. međunarječja (Težak 1981a).

Najočitije je kajkavsko obilježje ovoga govora dosljedna uporaba upitno-odnosne zamjenice *'kaj* za neživo, s kompozitima *'zakaj*, *'pokaj*, *'nekaj*. Premda se u ovome radu zaključci donose na temelju analize fonološke razine, valja napomenuti i jednu morfološku osobinu zadobarskoga govora: nije potvrđeno razlikovanje supina i infinitiva kao tipičnoga kajkavskoga obilježja (Lončarić 1996: 108): *'mōram ko'pati* – *'idem ko'pati*. Osim toga, u ovome govoru supostoje oba infinitivna lika među kojima distinkciju čini mjesto naglaska: *'kopat* – *ko'pati*, *'xodit* – *xo'diti*, *pot'rošit* – *potro'šiti*, a neki su infinitivi potvrđeni samo u jednoj inačici: *'metnit*, *'dignit*.

Vokalizam i konsonantizam zadobarskoga govora u svojoj su suštini čakavski: refleks jata je ikavsko-ekavski prema pravilu Meyera i Jakubinskog, poluglas se razvio u vokal *a* u dugim i u kratkim slogovima (osim u primjerima instrumentalna zamjenica *'mēnum*, *'tēbum*, *'sēbum*), stražnji nazal i samoglasno *ɫ* dosljedno su dali vokal *u*, a afrikate *č* i *ž* sastavnice su konsonantskoga inventara. Registrirane su i brojne značajke koje su svojstvene i kajkavskome i čakavskome sustavu, poput protetskoga *v-* i *j-*, zadržavanje skupine *čr-*, odraz *j* za polazno **đ*, čuvanje velarnoga *x* i *dr*.

Akcentuaciju ovoga govora određuju (neka) sljedeća obilježja: inventar s dva naglaska (dugi i kratki), proces pomaka kratkoga naglaska s ultime koji je gotovo dovršen (s izuzećem enklize) te s medijalnoga sloga na prednaglasnu duljinu. Kratki akcent podrijetlom od starohrvatskoga kratkoga akcenta (usp. Lukežić 2012: 118) na medijalnom je slogu postojan: *ko'bila*, *ko'rito*. Akcent koji je na medijalnom slogu stajao na mjestu metatonijskoga cirkumfleksa nerijetko je regresivno pomaknut: *'otava*, *'xoriju* L jd., pr. r. ž. jd. *'rodila* i sl. S obzirom na to da su u opserviranome govoru na mjestu metatonijskoga cirkumfleksa zabilježene i duljine i kračine (vidi gore) ostaje otvorenim pitanje jesu li prije retrakcije ti medijalni slogovi bili naglašeni kratko ili su bili naglašeni dugo (pa se metatonijski dugi akcent pomaknuo na kračinu u obliku kratkoga akcenta). Budući da je za ovaj mjesni govor ipak karakteristično izostajanje metatonijskoga cirkumfleksa u tipičnim kajkavskim uvjetima, vjerojatnijim se čini pretpostavka da se u tom dijelu potvrda metatonijski cirkumfleks nije ni razvio te da se takav kratak naglasak regresivno pomaknuo. Primjeri u kojima izostaje metatonijski cirkumfleks vrlo su česti, a na temelju donesenih potvrda posve je izvjesno da će s vremenom njihov broj rasti. Duljenje pred sonantom provodi se nesustavno.

22 Ovdje bi bilo uputnije govoriti o prijelaznim govorima, budući da povijesni dokumenti ne govore o kretanjima stanovništva koja bi narušila prvobitnu dijalektološku sliku. Lingvistička teorija pod pojmom *miješanje narječja* smatra one povijesnolingvističke situacije u kojima se vrši miješanje stanovništva, time i njihova govora, jezika (Simeon 1969 1: 823), što na zapadnokarlovačkome području nije slučaj.

Kao posljedica višestoljetnoga dodira dvaju narječja, kajkavskoga i čakavskoga, na teritoriju zapadno od Karlovca razvio se tip govora u kojima u različitim omjerima supostoje jezične crte raznorodna podrijetla. Analiza jezične konvergencije među dvama sustavima u mjesnome govoru Zadobarja pokazala je znatnu prevagu čakavskih osobina. Budući da je ovaj govor na ovome prostoru autohton, ne može se govoriti o postmigracijskome miješanju narječja, već o tipu govora koji vjerojatno pod utjecajem susjednih kajkavskih govora preuzima neke kajkavske odlike. Upitno-odnosna zamjenica *kaj* arealna je značajka brojnih govora šire karlovačke okolice, neuvjetovana njihovom pripadnošću hijerarhijski višim sustavima (uz *ča*, paralelno se *kaj* rabi, primjerice, u nedalekoj čakavskoj Vukovoj Gorici, usp. Barac – Finka 1966: 316). Za šire zaključke o stratifikaciji ovakvoga tipa govora, kao i o udjelu kajkavskih osobina u susjednim govorima, u smjeru sjevera prema obližnjome kajkavskome Ozlju te u smjeru jugozapada prema prikupskim čakavskim govorima – valjalo bi poduzeti daljnja istraživanja. Ova analiza stoga tek je predloškom i poticajem za nastavak dijalektološkoga rada na višeslojnim govorima karlovačkoga područja.

LITERATURA

- Barac – Finka 1966** = Vida Barac – Božidar Finka, O prikupskim govorima oko Vukove Gorice, *Ljetopis JAZU* (Zagreb) 71 (1966), 315–323.
- Brozović 1960** = Dalibor Brozović, O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatsko-srpskih dijalekata, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 3 (1960), 68–88.
- Brozović – Ivić 1988** = Dalibor Brozović – Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1988.
- Celinić – Čilaš Šimpraga 2008** = Anita Celinić – Ankica Čilaš Šimpraga, Govor Jurkova Sela u Žumberku, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 34 (2008), 63–93.
- Finka – Šojat 1973** = Božidar Finka – Antun Šojat, Karlovački govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 3 (1973), 77–151.
- Hamm 1974** = Josip Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.
- Ivšić 1936 [2012]** = Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca: pretisak iz Ljetopisa JAZU, sv. 48 za godinu 1934./35.*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012 (pretisak rada iz 1936.).
- Junković 1982** = Zvonimir Junković, Dioba kajkavskih govora: porodice, tipovi i savezi, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 6 (1982), 191–215.
- Kapović 2009** = Mate Kapović, Čakavsko i kajkavsko u donjosutlanskoj akcentuaciji (na primjeru govora Drinja), *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 15 (2009), 195–209.
- Kapović 2010** = Mate Kapović, Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj, *Filologija* (Zagreb) 54 (2010), 51–109.
- Kapović 2011** = Mate Kapović, Accentuation of *i*-Verbs in Croatian Dialects, u: *Accent Matters: Papers on Baltic and Slavic Accentology*, ur. Tijmen Pronk – Rick Derksen, Amsterdam – New York: Rodopi, 2011, 109–233.
- Kapović 2015** = Mate Kapović, *Povijest hrvatske akcentuacije: fonetika*, Zagreb: Matica hrvatska, 2015.
- Karlovački leksikon 2008** = *Karlovački leksikon*, ur. Ivan Ott, Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Lisac 2009** = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- Lončarić 1996** = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.

- Lopašić 1894 [2015]** = Radoslav Lopašić, *Hrvatski urbari*, Zagreb: JAZU, 1894 (pretisak 2015).
- Lopašić 1895** = Radoslav Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1895.
- Lukežić 1990** = Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1990.
- Lukežić 2012** = Iva Lukežić, *Zajednička povijest hrvatskih narječja 1: fonologija*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci – Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2012.
- Marinković 2015** = Marina Marinković, Iz fonologije mjesnoga govora Brežana kraj Karlovca, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 19 (2015), 79–97.
- Marinković 2017** = Marina Marinković, Ikavsko-ekavski refleks jata u štokavskim govorima istočnoga karlovačkoga Pokuplja, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 21 (2017) (u tisku).
- Milčetić 1894** = Ivan Milčetić, Je li stativsko narječje kajkavsko?, *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 2 (1894), 94–96.
- Moguš 1977** = Milan Moguš, *Čakavsko narječje: fonologija*, Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Simeon 1969** = Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva 1–2*, Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- Strohal 1901** = Rudolf Strohal, Jezične osobine u kotaru karlovačkom, *Rad JAZU* (Zagreb) 146 (1901), 78–153.
- Strohal 1902** = Rudolf Strohal, Jezične osobine u kotaru karlovačkom, *Rad JAZU* (Zagreb) 148 (1902), 1–50.
- Šojat 1981** = Antun Šojat, Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 5 (1981), 151–167.
- Šojat 1986** = Antun Šojat, Govori u općini Duga Resa, u: *Duga Resa*, ur. Đuro Zatezalo, Karlovac: Historijski arhiv, 1986, 42–66.
- Težak 1957** = Stjepko Težak, O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca, *Ljetopis JAZU* (Zagreb) 62 (1957), 418–423.
- Težak 1979** = Stjepko Težak, Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* (Zagreb) 16 (1979), 37–53.
- Težak 1981a** = Stjepko Težak, Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 5 (1981), 169–202.
- Težak 1981b** = Stjepko Težak, Ozaljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 5 (1981), 203–428.
- Težak 1982** = Stjepko Težak, Akcenatski odnosi u luku rijeke Kupe i u podžumberačkom kraju, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 6 (1982), 293–302.
- Zečević 2000** = Vesna Zečević, *Hrvatski dijalekti u kontaktu*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2000.
- Zubčić 2006** = Sanja Zubčić, Duljenja naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 32 (2006), 327–348.
- Zubčić 2008** = Sanja Zubčić, O jednoj akcenatskoj izoglosi prezenta glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima, u: *Riječki filološki dani 7: zbornik radova*, ur. Ines Srdoč Konestra – Silvana Vranić, Rijeka: Filozofski fakultet, 2008, 723–738.
- Zubčić 2017** = Sanja Zubčić, *Neocirkumfleks u čakavskom narječju*, Rijeka: Filozofski fakultet, 2017.

POVZETEK

Iz fonologije govora Zadobarja: čakavsko-kajkavske interference na zahodnem karlovškem področju

Prispevek obravnava nekaj fonoloških značilnosti Zadobarja, ki jih je avtorica ugotovila na osnovi terenskega raziskovanja. V skladu s prejšnjimi raziskavami je govor Zadobarja del celinskega narečja čakavskega ikavsko-ekavskega narečja.

Govor Zadobarja sicer nima vprašalnice *ča* v samostojni rabi, vendar pa dialektološka analiza kaže, da vsebuje večino osnovnih čakavskih značilnosti: ikavsko-ekavski refleks jata, polglasnik je dal samoglasnik *a* v dolgih in kratkih zlogih, zložni *l* in *o* sta prešla v samoglasnik *u*; soglasniški sistem vsebuje 24 enot (s soglasnikom *ć* vred). Razlike med rastočim in padajočim naglasom ni več. Najpomembnejša čakavska značilnost je umanjkanje metatoničnega cirkumfleksa (neocirkumfleksa) v mnogih kategorijah. Metatonični cirkumfleks (tj. dolgi naglas v metatoničnem položaju) nastopa v nekaterih besedah, tako da je mogoče izhajati iz tega, da je nastal pod vplivom sosednjih kajkavskih govorov.

PERINA VUKŠA NAHOD

NAGLASAK IMENICA *A*-VRSTE U SLIVANJSKIM GOVORIMA

COBISS: 1.01

Naglas samostalnikov *ajevske vrste* v govorih občine Slivno na Hrvaškem

Prispevek predstavlja gradivo, zbrano s terenskimi raziskavami, in ponuja sinhroni pregled naglasnih paradigem samostalniških *ajevske vrste* osnov v govorih občine Slivno na Hrvaškem (Slivno Ravno, Mihalj, Blace in Podgradina). Ti govori spadajo v vzhodnohercegovoško mejno narečje in v podnarečje, kot se govori na področju Slivna in Zažablja. Tako bodo ugotovljena omahovanja v posamezni paradigmi in nihanja med več paradigmi.

Ključne besede: štokavsko narečje, podnarečni tip Slivna in Zažablja, samostalniki *ajevske vrste*, naglasne paradigme

Accentual Paradigms of Nominal *a*-Stems in the Municipality of Slivno

This article is based on fieldwork material and offers a synchronic overview of the accentual paradigms of nominal *a*-stems in local dialects in the Municipality of Slivno, Croatia (in Slivno Ravno, Mihalj, Blace, and Podgradina). These dialects belong to Eastern Herzegovinian border dialect and Slivno-Zažablje subdialect type. It determines whether there are variations within a particular paradigm and among paradigms.

Keywords: Štokavian dialect, Slivno-Zažablje subdialect type, nominal *a*-stems, accentual paradigms

1 UVOD

Na jugu Hrvatske, u Neretvanskoj krajini na lijevoj obali rijeke Neretve prostire se slivanjsko područje.¹ Usto što je geografski na granici između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, obilježuje ga i graničnost između ijekavskih i ikavskih novoštokavskih govora, koja izrazito utječe na sinkronijsko stanje slivanjskih govora. Osamnaest je slivanjskih naselja, a za istraživanje su izabrana četiri govora u kojima se zrcale novonastale razlike: Slivno Ravno, Mihalj, Blace i Podgradina. Navedeni govori pripadaju istočnohercegovačkomu dijalektu, slivanjsko-zažapskomu govornom tipu.²

Prispevek je bil predstavljen na 3. Slovenskem dialektološkem posvetu (SDP 3), ki sta ga 11. in 12. februarja 2016 v Ljubljani organizirala Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

1 Iscrpan prikaz slivanjskoga područja i slivanjskih govora dan je u Vukša Nahod 2014.

2 Istražujući područje od rijeke Neretve do Rijeke Dubrovačke Halilović (1996) je na temelju istraživanja mjesnih govora Slivna Ravnoga i Kleka (Slivno) te Mliništa i Glušaca (Zažablje) utvrdio ovaj tip.

2 METODOLOGIJA I CILJEVI

U četirima odabranim punktovima: Slivnu Ravnome, Mihalju, Blacama i Podgradini provedeno je terensko istraživanje tijekom kojega je s pomoću osmišljenoga upitnika za ispitivanje naglasnih paradigma imenica *a*-vrste, ali i iz slobodnoga govora dvadesetak ispitanika³ biranih prema uobičajenim dijalektološkim kriterijima prikupljena građa za analizu. Sva je građa prikupljena od 2011. do 2013. godine, snimljena diktafonima (Zoom H4 Handy Recorder i Sony ICD-UX513F), preslušana i zabilježena tradicionalnom hrvatskom dijalektološkom transkripcijom. Cilj je ovoga rada dati sinkronijski prikaz naglasnih paradigma imenica *a*-vrste, utvrditi postoje li kolebanja unutar određene paradigme ili među paradigmama te se zbog toga kod svih imenica ispitivala i promatrala cijela paradigma. Imenice su, u skladu s recentnom dijalektološkom akcentološkom literaturom koja se akcenatskim tipovima bavi u sklopu morfologije, klasificirane u tri naglasna tipa. Rekonstruirane praslavenske naglasne paradigme pisane su malim slovom: n. p. *a*, n. p. *b* i n. p. *c*, dok su one sinkronijske bilježene kao n. p. *A*, n. p. *B* i n. p. *C*.

Katkad smo, zbog novijih promjena, morali pribjeći označavanju podtipova postojećih paradigma. Tako spojica (-) između dvaju naglasnih tipova označuje miješanje, ali ne i supostojanje oblika dvaju paradigma, primjerice u govoru Slivna Ravnoga imenica *gr̥č* u jednini pripada n. p. *B*, a u množini n. p. *A* te je ubrajamo u n. p. *B-A*. S druge strane, kosa crta (/) znači da imenica u kojem padežu ima dvostruke ostvaraje, primjerice imenica *čemer* u D./L./I. mn. ima oblike *čemerima(n)*/*čemèrima(n)* te je svrstavamo u n. p. *A/C*. Kod imenica srednjega roda poslužili smo se nekolikim kriterijima za razvrstavanje imenica u miješane paradigme (preskakanje naglasaka, ostvarivanje B-naglasaka u jedninskim padežima te širenje C-naglasaka u množinskim padežima).

3 IMENICE A-VRSTE

U slivanjskim su govorima gramatičke kategorije imenica: rod (muški, srednji i ženski), broj (jednina i množina), padež i kategorija 'živo'/'neživo'. Temeljna sklonidbena vrsta imenica muškoga i srednjega roda čiji je genitivni nastavak *-a* naziva se *a*-vrsta.

3.1 Imenice *a*-vrste muškoga roda

Prema *a*-vrsti sklanjaju se imenice m. r. koje u N. jd. imaju gramatički morf *-∅*, a čija osnova završava na konsonant: *sîn*, *mûž*, *vrâg*, *jêlên*, *gûšter*, *brât*, *mâdež*, *vâlcer* te imenice m. r. koje u N. jd. imaju gramatički morf *-o*, a riječ je o dvosložnim muškim imenima: *Mătko*, *Mărko*, *Vînko*, *Rătko* ili riječima stranoga podrijetla: *tângo*, *sàkō*.

3 Od srca im zahvaljujem na suradnji i izdvojenom vremenu.

Pregled nastavaka u sklonidbi imenica *a*-vrste m. r.:

	m. r. jd.	m. r. mn.
N.	-θ/-o	-i
G.	-a	-ā/-ijū/-ī
D.	-u	-ima(n)/-in
A.	-a/-θ	-e
V.	-u/-e/-o	-i
L.	-u	-ima(n)/-in
I.	-on/-en	-ima(n)/-in

U N. jd. nastavak je većinom -θ te rjeđe -o. Imenice koje znače ‘neživo’ imaju A. jd. = N. jd.: *prāvili smo brūdet* (Mi), a imenice koje znače ‘živo’ A. jd. = G. jd.: *vidīn ti rōžāka* (Po).

Nastavci potvrđeni u V. jd. su -u/-e. Nastavak -e dolazi u imenica s nepalatalnim dočetkom osnove: *brāte, gōlūbe, jēlene, sīne, pōpe*, u imenica s palatalnim dočetkom osnove: *bōže, bēže, lūžāče* (Bl)/*lūžāče* (Po),⁴ *vōjnīče* (SR, Mi, Bl)/*vōjnīče* (Po), *vrāže* te iznimno kod imenice sa sonantnim *r*: *cāre*. Nastavak -u imaju imenice s nepalatalnim dočetkom osnove: *žēdu* (SR, Mi)/*dīdu* (Bl, Po), *grēbenu, jāstrēbu, kōmādu, mōzgu, mrāvu, sōkolu, vōlu, zēcu*, imenice s palatalnim dočetkom osnove: *būbnu, kāšlu* (SR, Mi, Bl)/*kāšju* (Po), *kōnu, kōvācu* (SR, Mi, Bl)/*kōvācu* (Po), *mādežu, mīšu, mūžu, spūžu, žūžu* (SR, Mi, Bl)/*žūju* (Po) te imenice sa sonantnim *r* na dočetku osnove: *čēmeru* (SR, Mi, Bl)/*čēmeru* (Po), *žēveru* (SR, Mi)/*dīveru* (Bl, Po), *gūšteru, mjēhūru* (SR, Mi, Bl), *vēpru*.

U I. jd. kod imenica koje završavaju palatalnim konsonantom bilježimo dvostrukosti -on/-en:⁵ *bīčen* (SR, Mi, Bl)/*bīčen* (Po), *būbnon/būbnien, čekičon* (SR, Mi, Bl)/*čekičon* (Po), *jēzon, kōnon, kōšon, krīzon, krājōn/krājēn, kāšļēn* (SR, Mi, Bl)/*kāšļēn* (Po), *kovāčōn* (SR, Mi, Bl)/*kovāčōn* (Po), *nōžōn, prijateļōn, spūžōn, žūļōn/žūļēn* (SR, Mi, Bl)/*žūjēn/žūjōn* (Po), no možemo ustvrditi da je prodiranje nastavka -en inovacija u slivanjskim govorima. Imenice s nepalatalnom osnovom uvijek imaju nastavak -on: *cřvon* (SR, Mi)/*cřvon* (Bl, Po), *grēbenon, mrāvōn, sōkolon, zūbon, žēlucon*.

4 U zagradama se bilježi kratica istraženoga punkta (Slivno Ravno – SR, Mihalj – Mi, Blace – Bl, Podgradina – Po). Kada su primjeri zabilježeni u svim slivanjskim govorima, kratice se ne navode. Kosom su crtom odvojeni primjeri s promjenama u fonološkom (vokalizam, konsonantizam ili prozodija) ili morfološkom sustavu.

5 Lisac (2003: 102) donosi da u istočnohercegovačko-krajiškome dijalektu imenice m. i sr. roda kod osnova sa starim mekim suglasnikom obično imaju nastavak -om (*gnōjom, s kùnjom*). Slično je stanje i u zapadnome dijalektu, gdje su česti primjeri tipa *s prijateļom, mačōn, nožōm* (Lisac 2003: 56). Halilović (1996: 156–157) ističe da su na cijelome području od rijeke Neretve do Rijeke Dubrovačke prisutna oba nastavka, te da se iza palatalnih nastavaka može javljati nastavak -on: primjerice *mīšōn* (SR), ali ističe da su češći primjeri s nastavkom -en, no ne donosi potvrde za slivanjske govore. Vidović (2014: 39) bilježi da se u zažapskim govorima imenice čija osnova završava na palatal sklanjaju kao one čija osnova završava na nepalatal (*lēšōn, kōnjon, mūžōn*).

U N. mn. česti su kratki oblici, posebice u govoru Podgradine: *žèveri* (SR, Mi), *gòlūbi* (SR), *grèbeni* (Po), *grūmeni* (SR, Mi), *jèleni* (SR, Mi), *jāseni* (SR), *jézi* (Po), *mrāvi*, *pòpi* (Po), *přsti*, *spūži* (Po), *žèpi* (Po), *zūbi*, *žúji* (Po), no u ostalim su govorima većinom prošireni infiksima *-ev-* (palatalne osnove, osim imenice *pūt*): *jèževi* (SR, Mi, Bl), *kòševi*, *mīševi*, *mūževi*, *pāñevi*, *pūtevi*, *spūževi* (Mi, Bl) i *-ov-* (nepalatalne osnove): *žèverovi* (SR, Mi)/*dīverovi* (Bl, Po), *glòlubovi*, *grèbenovi* (SR), *grūmenovi* (SR, Mi), *jāsenovi* (SR), *jāstrebovi*, *jèlenovi* (SR, Mi), *mrāvovi* (SR), *nòsovi*, *pòpovi* (SR, Mi, Bl), *snòpovi*, *vūkovi*, *zūbovi* (SR), *žèpovi* (SR, Mi, Bl).

U G. mn. kod imenica *gòst*, *nòkat*, *přs* nalazimo ostatak dvojine: *gòstijū*, *nòktijū*, *přstijū*. Kod imenica koje znače kakvu mjeru ovjeren je nastavak *-ī*: *pē pári tērlūkā*, *šēs mjesēcī*...

U D./L./I. mn. bilježimo potpuni sinkretizam i uglavnom jedan nastavak *-ima(n)*: *dārovima(n)*, *lāktovima(n)*, *mòstovima(n)*, *vūkovima(n)* u govoru Slivna Ravnoga, Mihalja i Blaca, dok u govoru Podgradine⁶ prodire i nastavak *-in*: *vòlovin*, *plūgin*, zbog sve snažnijega utjecaja novoštokavskih ikavskih govora u kojima je taj nastavak uobičajen.

Nepostojano *-a* bilježimo u imenicama s nastavkom *-θ* u N./A./V. jd.: *būbañ* : *būbña*, *kāšaj* (SR, Mi, Bl)/*kāšaj* (Po) : *kāšja* (SR, Mi, Bl)/*kāšja* (Po), *lākat* : *lākta*, *mòžak* : *mòzga*, *òvan* : *òvna*, *pāpar* : *pāpra*, *vjètar* (SR, Mi, Bl)/*vītar* (Po) : *vjètra* (SR, Mi, Bl)/*vītra* (Po), *žèludac* : *žèluca*.

Palatalizacija se u svim slivanjskim govorima provodi u V. jd. kod imenica kojima osnova završavana na velar *k* i *g* ili dental *c*: *bôg* : *bòže*, *bèg* : *bèže*, *mjēsēc* (SR, Mi)/*mīsēc* (Bl, Po) : *mjēsēče* (SR, Mi)/*mīsēče* (Bl, Po), *vòjnik* : *vòjnīče* (SR, Mi, Bl)/*vòjnīče* (Po), *vrâg* : *vrâže*, *vûk* : *vûče* (SR, Mi, Bl)/*vûče* (Po).

U N. mn. imenica m. r. sibilizacija se ne provodi u primjerima: *bùbrigi*, *žáci* (SR, Mi, Bl)/*žáci* (Po), *uštipki* ili su potvrđene dvostrukosti: *òpānki/òpānci*, *vojníci/vojniki*. U D./L./I. mn. zabilježeno je provođenje: *žácima(n)* (SR, Mi, Bl)/*žácima(n)* (Po), *vojnícima(n)*, te iznimno neprovođenje sibilizacije: *tèrlukima(n)*, u *òpānkin* (Po).

6 Više o drugim odstupanjima govora Podgradine u odnosu na ostale slivanjske govore u Vukša Nahod 2015b.

3.1.1 Naglasna paradigma A

Slivno Ravno

	n. p. A	n. p. A	n. p. A/B	n. p. A/C
	plüg	čekić	bič	čemer
jd.				
N.	plüg	čekić	bič	čemer
G.	plüga	čekića	biča/biča	čemera
D.	plügu	čekiću	biču	čemeru
A.	plüg	čekić	bič	čemer
V.	plügu	čekiću	biču	čemeru
L.	plügu	čekiću	biču	čemeru
I.	plügon	čekićon/čekićen	bičen	čemeron
mn.				
N.	plügovi	čekići	bičevi/bičevi	čemeri
G.	plügōvā	čekićā	bičēvā	čemērā
D.	plügovima(n)	čekićima(n)	bičevima(n)	čemerima(n)/čemèrima(n)
A.	plügove	čekiće	bičeve/bičeve	čemere
V.	plügovi	čekići	bičevi/bičevi	čemeri
L.	plügovima(n)	čekićima(n)	bičevima(n)	čemerima(n)/čemèrima(n)
I.	plügovi(n)	čekićima(n)	bičevima(n)	čemerima(n)/čemèrima(n)

Mihalj

	n. p. A	n. p. A	n. p. A/B	n. p. A/C
	zet	potkrovlje	bič	oblik
jd.				
N.	zèt	šùfet	bič	òblík
G.	zèta	šùfeta	biča	òblíka
D.	zètu	šùfetu	biču	òblíku
A.	zèta	šùfet	bič	òblík
V.	zète	šùfetu	biču	òblíku
L.	zètu	šùfetu	biču	òblíku/òblíku
I.	zèton	šùfeton	bičen	òblíkon
mn.				
N.	zètovi	šùfeti	bičevi/bičevi	òblíci
G.	zètōvā	šùfētā	bičēvā	òblíka/òblíkā
D.	zètovima(n)	šùfetima(n)	bičevima(n)	òblícima(n)/òblícima(n)
A.	zètove	šùfete	bičeve/bičeve	òblíke
V.	zètovi	šùfeti	bičevi/bičevi	òblíci
L.	zètovima(n)	šùfetima(n)	bičevima(n)	òblícima(n)/òblícima(n)
I.	zètovima(n)	šùfetima(n)	bičevima(n)	òblícima(n)/òblícima(n)

Blace

	n. p. A	n. p. A	n. p. A/B
	vjetar	štednjak	prag
jd.			
N.	vītar	špòret	pråg
G.	vītra	špòreta	pråga/pråga
D.	vītru	špòretu	prågu
A.	vītar	špòret	pråg
V.	vītru	špòretu	prågu
L.	vītru	špòretu	prågu
I.	vītron	špòreton	prågon
mn.			
N.	vītrovi	špòreti	prågovi/prågovi
G.	vītrōvā	špòrētā	prågōvā
D.	vītrovima(n)	špòretima(n)	prågovima(n)
A.	vītrove	špòrete	prågove/prågove
V.	vītrovi	špòreti	prågovi/prågovi
L.	vītrovima(n)	špòretima(n)	prågovima(n)
I.	vīrovima(n)	špòretima(n)	prågovima(n)

Podgradina

	n. p. A	n. p. A	n. p. A/B
	prijatelj	džemper	rat
jd.			
N.	prījatej	svèder	rät
G.	prījateja	svèdera	räta/räta
D.	prījateju	svèderu	rätu
A.	prījateja	svèder	rät
V.	prījateju	svèderu	rätu
L.	prījateju	svèderu	rätu
I.	prījatejon	svèderon	rätön
mn.			
N.	prījateji	svèderi	rätovi/rätovi
G.	prījateljā	svèdērā	rätōvā
D.	prījatejima(n)	svèderima(n)	rätovima(n)/rätovima(n)
A.	prījateje	svèdere	rätove/rätove
V.	prījateji	svèderi	rätovi/rätovi
L.	prījatejima(n)	svèderima(n)	rätovima(n)/rätovima(n)
I.	prījatejima(n)	svèderima(n)	rätovima(n)/rätovima(n)

U n. p. *a* riječi su imale stalan akut na korijenu u svim oblicima. U novoštokavskim govorima stari akut daje " te se n. p. *a* odražava kao sinkronijska naglasna paradigma s " na osnovi u svim padežima: *brät* < *brätŕ, *jäd* < *jädŕ,

plŭg < *plŭgъ, osim u G. mn. *jādā*. S unutarnjega se sloga višesložnica naglasak prebacuje naprijed i nastaje `: *jèzik* < *jèzŭkъ. U G. mn. takvih imenica neocirkumfleks se pomiče za jedan slog naprijed i glasi: *jèzikā*. Iznimno se pojavljuje i ´ naglasak⁷ kod riječi s prednaglasnom duljinom ispred vezanoga *` : *nārod* < *nārōd* < *nārōdъ. U G. mn. ne mijenja se naglasak, tj. ustaje uzlazan: *nārōdā*. U slivanjskim se govorima u n. p. A uglavnom ostvaruje nepomičan ` te rjeđe ` i ´ naglasak na prvome slogu osnove.

Dijakronijski je sekundarna uzlaznost⁸ zabilježena i u jedninskim i u množinskim padežima. U D. jd. i L. jd. potvrđeno je čuvanje izvornoga naglasaka: *cāru*, *krŭvu*, *mĭnu*, *mĭšu*, *plŭgu*, dok kod nekih imenica L. jd. i D. jd., koji se zbog utjecaja n. p. c prema njemu ujednačio, postaju uzlazni:⁹ *dimu*, *dlānu*, *jādu*, *lānu*, *sĭru*, *prāgu*, *rāku*, *rātu*. Zabilježeni L. jd. *na prāgu*, *u rātu*, zasigurno su utjecali na G. jd.: *prāga*, *rāta*. Budući da je N. jd. n. p. a i n. p. b jednak, ne čudi što neke imenice iz n. p. a preuzimaju oblike G. jd. n. p. b: *biča*, *prāga* (SR, Mi, Po), *rāta* (SR, Po), no u slivanjskim su govorima te promjene izrazito rijetke.

U nominativu množine čuva se stari naglasak: *cārevi*, *kmětovi*, *mĭševi*, *mĭnivi*, *plŭgovi*, uz rijetke dvostruke oblike (*prāgovi/prāgovi*, *rātovi/rātovi*), čime se potvrđuje da su inovacije i međuparadigmatska kolebanja u slivanjskim govorima gotovo zanemariva, posebice jer se u n. p. C, u kojoj se uzlazni naglasak u novoštokavskim govorima počinje širiti, također realizira silazni naglasak, čime je u N. mn. očuvana razlika među paradigmama.

Kao što je i očekivano, dočetni se slog ispred -j dulji: N. jd. *krāj*, ali u G. jd. potvrđena je kraćina: *krāja*. Duljenje¹⁰ je potvrđeno i u dvosložnim riječima s ` na prvome slogu koje završavaju na sonant, a pripadale su n. p. a: N. jd. *jāvōr* – G. jd. *jāvora*, N. jd. *jāsēn* – G. jd. *jāsena*, N. jd. *sjēvēr* – G. jd. *sjēvera*. Svi su kosi padeži kratki, te tako podudarni s imenicama n. p. C: N. jd. *žēvēr* – G. jd. *žēvera* (SR, Mi)/N. jd. *dĭvēr* – G. jd. *dĭvera* (Bl, Po), N. jd. *grēbēn* – G. jd. *grēbena*.¹¹ Neke su imenice n. p. c izgubile pomičnost te prešle u n. p. A: N. jd. *gōvōr* – G. jd. *gōvora*, N. jd. *dōgažāj* (SR, Mi, Bl)/*dōgažāj* (Po) – G. jd. *dōgažāja* (SR, Mi, Bl)/*dōgažaja* (Po) ili postale miješani tip n. p. A/C: N. jd. *čēmer* (SR, Mi, Bl)/*čēmer* (Po) – G. jd. *čēmera* (SR, Mi, Bl)/*čēmera* (Po). U svim istraživanim govorima nema duljenja kod imenica N. jd. *gŭšter*¹² – G. jd. *gŭštera* i N. jd. *blāvōr* – G. jd. *blāvora*, vjerojatno analogijom prema kosim padežima.

7 Više o takvim primjerima u hrvatskome vidi Kapović 2010: 54, 55.

8 Uzlazni su oni padeži koji privlače uzlazni naglasak u L. jd. (i D. jd.), G. mn. i D./L./I. mn. u imenicama n. p. c, a sekundarno se pojavljuju i u drugim paradigmama. Dosad su se u literaturi takvi padeži nazivali visnima (više u Kapović 2006 i Benić 2007), a pojava visnost, no u ovome će se radu zbog prozirnosti rabiti nazivi uzlazni i uzlaznost.

9 U n. p. c lokativ je uzlazan samo kod imenica koje označuju neživo.

10 O novoštokavskim duljenjima vidi u Kapović 2008: 26–27.

11 O izmjeni duljine i kraćine u kosim padežima vidi u Kapović 2008: 27; Ligorio – Kapović 2011: 359–362.

12 Isti je primjer potvrđen i u Vrgorcu, Dubrovniku i Neretvanskoj krajini (Kapović 2008: 27).

U novoštokavskim je govorima uobičajeno da imenica *čovjek* ima ` naglasak, kako je u govorima Blaca (*čòvik*) i Podgradine (*čòvik*), no u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja bilježimo " (*čðek*), vjerojatno analogijom prema V. jd. *čðeče*.¹³

Većina je prikupljenih imenica u slivanjskim govorima ukalupljena u stari naglasni obrazac, odnosno potvrđen je stalni kratkosilazni ili kratkouzlazni naglasak te iznimno dugouzlazni naglasak na osnovi u svim padežima.

Imenice n. p. A

bàl, blàvor, blàgosov, bràt, bràtić (SR, Mi, Bl, Bl)/*bràtič* (Po), *bàul* 'kovčeg' (Po), *càr, chèkić* (SR, Mi, Bl)/*chèkič* (Po), *čìr* (SR, Mi, Bl)/*čìr* (Po), *čðek* (SR, Mi)/*čòvik* (Bl)/*čòvik* (Po), *čèmer* (Mi, Bl)/*čèmer* (Po), *čðšak* (SR, Mi, Bl)/*čðšak* (Po), *dìm, dlàn, dðgažāj* (SR, Mi, Bl)/*dðgažaj* (Po), *dðktor, žèd* (SR, Mi)/*dìd* (Bl, Po), *gòvør, gùšter, jàsèn, jèlen, jèzik, kàšaj* (SR, Mi, Bl)/*kàšaj* (Po), *kàtolik, klìn, krāj* (Mi, Bl, Po), *kràošac* 'kravosas', *krèvet, krùv, lãbūd, làn, grùmèn, mägazìn, mış, mlìn, národ, òblāk, òblīk* (Bl, Po), *òras, òpanak, plüg, pòtrēs, prījatelj, präg* (Mi), *pj̇šut, ràt* (Mi, Bl), *rðžāk* (SR, Mi, Bl)/*rðžāk* (Po), *rùzmarin, s̄ir, sèstrić* (SR, Mi, Bl)/*sèstrič* (Po), *s̄j̇šèn* 'stršljen', *svèder* 'džemper', *špòret* (SR, Mi, Bl) 'štednjak', *šùfet* (SR, Mi)/*šùfit* (Bl, Po) 'potkrovlje', *učitelj* (SR, Mi, Bl)/*učitej* (Po), *ùnuk, vacùlet* 'marama za glavu', *vèpar, vjètar* (SR, Mi)/*vìtar* (Bl, Po), *zèt, žèludac*

U svim su slivanjskim govorima, kao što je već navedeno, katkad ovjerene i imenice s fakultativnim B-naglasakom, primjerice u G. jd.: *bìčal/biča, prägga/präga, ràtal/ràta* i/ili N. mn. *bìčevi/bičevi, prägovi/prägovi, ràtovi/ràtovi* te one koje mogu ići i po jednoj i po drugoj naglasnoj paradigmi.

Imenice n. p. A/B

bìč (SR), *dùd* (SR), *präg* (SR, Bl, Po), *ràt* (SR, Po)

U govorima Slivna Ravnoga i Mihalja, iako rijetko, u nekim je imenicama zabilježeno kolebanje između n. p. A i n. p. C.

Imenice n. p. A/C

čèmer (SR), *jàstrèb* (SR), *krāj* (SR), *òblīk* (SR, Mi)

¹³ Takvo je stanje većinom posvjedočeno u bosanskim govorima.

3.1.2 Naglasna paradigma B

Slivno Ravno

	n. p. B	n. p. B	n. p. B-A	n. p. B-A
	čep	kovač	bol	grč
jd.				
N.	čëp	kòvāč	bôl	gřč
G.	čëpa	kováča	bòla	gřča
D.	čëpu	kováču	bòlu	gřču
A.	čëp	kováča	bôl	gřč
V.	čëpu	kòvāču	bôlu	gřču
L.	čëpu	kováču	bòlu	gřču
I.	čëpon	kováčon	bòlon	gřčon
mn.				
N.	čëpovi	kováči	bòlovi	gřčevi
G.	čëpōvā	kováčā	bòlōvā	gřčēvā
D.	čëpovima(n)	kováčima(n)	bòlovima(n)	gřčevima(n)
A.	čëpove	kováče	bòlove	gřčeve
V.	čëpovi	kováči	bòlovi	gřčevi
L.	čëpovima(n)	kováčima(n)	bòlovima(n)	gřčevima(n)
I.	čëpovima(n)	kováčima(n)	bòlovima(n)	gřčevima(n)

Slivno Ravno

	n. p. B-C	n. p. B-A/C
	mjehur	žulj
jd.		
N.	mjëhūr	žûl̩
G.	mjehúra	žúļa
D.	mjehúru	žúļu
A.	mjëhūr	žûl̩
V.	mjëhūru	žûļu
L.	mjehúru	žúļu
I.	mjehúron	žúļen
mn.		
N.	mjëhūri/mjehúri	žùļevi
G.	mjehúrā	žùļēvā
D.	mjehúrima(n)	žùļevima(n)/žùļèvima(n)
A.	mjëhūre/mjehúre	žùļeve
V.	mjëhūri/mjehúri	žùļevi
L.	mjehúrima(n)	žùļevima(n)/žùļèvima(n)
I.	mjehúrima(n)	žùļevima(n)/žùļèvima(n)

Mihalj

	n. p. B	n. p. B	n. p. B-A	n. p. B-C
	grč	prasad	jež	leptir
jd.				
N.	gřč	gudīn	jēž	lëptīr
G.	gřča	gudīna	jéža	leptíra
D.	gřču	gudīnu	jéžu	leptíru
A.	gřč	gudīna	jéža	leptíra
V.	gřču	gudīnu	jéžu	lëptíru
L.	gřču	gudīnu	jéžu	leptíru
I.	gřčon	gudīnon	jéžon	leptíron
mn.				
N.	gřčevi	gudīni	jëževi	lëptíri/leptíri
G.	gřčēvā	gudīnā	jëžēvā	leptírā
D.	gřčevima(n)	gudīnima(n)	jëževima(n)	leptírima(n)
A.	gřčeve	gudīne	jëževe	lëptíre/leptíre
V.	gřčevi	gudīni	jëževi	lëptíri/leptíri
L.	gřčevima(n)	gudīnima(n)	jëževima(n)	leptírima(n)
I.	gřčevima(n)	gudīnima(n)	jëževima(n)	leptírima(n)

Blace

	n. p. B	n. p. B	n. p. B-A	n. p. B-C
	bor	balegar	križ	komad
jd.				
N.	bôr	gunèvāļ	križ	kômād
G.	bôra	gundevāļa	križa	komáda
D.	bôru	gundevāļu	križu	komádu
A.	bôr	gundevāļa	križ	kômād
V.	bôru	gundevāļu	križu	kômādu
L.	bôru	gundevāļu	križa	komádu
I.	bôron	gundevāļon	križon	komádon
mn.				
N.	bôrovi	gundevāļi	križevi	kômādi/komádi
G.	bôrōvā	gundevāļā	križēvā	komādā
D.	bôrovima(n)	gundevāļima(n)	križevima(n)	komádima(n)
A.	bôrove	gundevāļe	križeve	kômāde/komāde
V.	bôrovi	gundevāļi	križevi	kômādi/komádi
L.	bôrovima(n)	gundevāļima(n)	križevima(n)	komádima(n)
I.	bôrovima(n)	gundevāļima(n)	križevima(n)	komádima(n)

Podgradina

	n. p. B	n. p. B	n. p. B-A	n. p. B-C
	džep	dimnjak	kralj	leptir
jd.				
N.	žèp	fùmār	krāj	lèptír
G.	žèpa	fumára	krája	leptíra
D.	žèpu	fumáru	kráju	leptíru
A.	žèp	fùmār	krája	leptíra
V.	žèpu	fùmáru	kráju	lèptíru
L.	žèpu	fumáru	kráju	leptíru
I.	žèpon	fumáron	krájon	leptíron
mn.				
N.	žèpi	fumári	kràjevi	lèptíri/leptiri
G.	žépā	fumārā	krājēvā	leptírā
D.	žèpima(n)/žèpin	fumárima(n)	kràjevima(n)	leptírima(n)
A.	žèpe	fumáre	kràjevi	lèptíre/leptíre
V.	žèpi	fumári	kràjevi	lèptíri/leptíri
L.	žèpima(n)/žèpin	fumárima(n)	kràjevima(n)	leptírima(n)
I.	žèpima(n)/žèpin	fumárima(n)	kràjevima(n)	leptírima(n)

N. p. *b* karakterizira naglasak na prvome slogu nakon osnove ili na zadnjemu slogu osnove, a u novoštokavskom se n. p. B nakon retrakcije, ovisno o kračini/duljini prednaglasnoga sloga, realiziraju kratkouzlazni ili dugouzlazni naglasci.

U V. jd. jednosložnih riječi ostvaren je čeon naglasak (kao i u n. p. C): *bòbu*, *bòku*, *čèpu* (SR, Mi, Bl)/*čèpu* (Po), *kònu*, *kòšu*, *kròvu*, *pòdu*, *snòpu*, *stòlu*, *tòpu*, *vòlu*, *žèpu*, kao i u višesložnih riječi: *kòvāču* (SR, Mi, Bl)/*kòvāču* (Po), *lūžāče* (Bl)/*lūžāče* (Po), *vòjnīče* (SR, Mi, Bl)/*vòjnīče* (Po). U množini se čeon naglasak gubi, tj. ujednačuje s nominativnim u primjerima: *bòbovi*, *bòrovi*, *čèpovi* (SR, Mi, Bl)/*čèpovi* (Po), *pòpovi*, *vojníci*, no ostvaruje se u primjerima: *jèževi*, *klīpovi*, *kràjevi* (SR, Mi, Bl)/*kràjevi* (Po), *spūževi*, *žūlevi* (SR, Mi, Bl).

U dugim je osnovama kod uvođenja duge množine *-ov/-ev-* često ujednačen tip s ¹⁴: *kràjevi/kràjevi* (s pomičnošću u D./L./I. mn. u govoru Slivna Ravnoga), *klūčevi* (SR, Mi, Bl), *krīževi* (Mi, Bl, Po), *spūževi* (SR, Mi, Po), *žūlevi* (SR, Mi, Bl) (s pomičnošću u D./L./I. mn. u govoru Slivna Ravnoga), odnosno u množini ne postoji tip s dugouzlaznim naglaskom (npr. *krájevi*), kao u ostalim

14 Vidović (2014: 31) bilježi da u južnim zažapskim govorima postoje oblici kratke množine n. p. B, npr. *jézi*, no ističe da imenice ovoga tipa često prelaze u n. p. A: *jèžēvā*, *štitōvā*, *kljūčēvā*, *krīžēvā*. Kurtović Budja (2009: 129) donosi da je govorima Makarskoga primorja n. p. *b* očuvana u množini ako je množina kratka, a ako dolazi do inovacije, tj. do duge množine, naglasak je preuzet iz n. p. c. Kapović (2010: 62) istu pojavu bilježi u govorima Dalmatinske zagore: *stòli/kljūci* : *stòlovi/kljūčevi*. Čurković (2014: 146, 147) u govoru Bitelića u Sinjskoj krajini bilježi inovativan razvoj: *čèpi*, *dvóri*, *žèpi*, *grčci*, *žūli*, ali *čèpovi*, *dvòrovi*, *žèpovi*, *grčcovi*, no ističe da imenice ne prelaze u n. p. C, nego u sinkronijsku n. p. A.

štokavskim govorima. U kratkim osnovama nalazimo i stariji tip (*bòrovi*). U govoru Podgradine češći su oblici kratke množine koji su očuvali n. p. B u svim oblicima i u dugim *spúži*, *štápi*, *žúji* i u kratkim osnovama: *bòri*, *čèpi*, *jézi*, *pòpi*, *snòpi*, *žèpi*.

Kod imenica s kratkom i dugom osnovom u G. mn. n. p. B uvijek bilježimo „, odnosno ujednačavanje prema N. mn. nije provedeno: *bòbòvā*, *bòkòvā*, *bòròvā*, *kròvòvā*, *màkòvā*, *pòdòvā*, *stòlòvā*, *vòlòvā* itd.

Imenice n. p. B

advòkāt, *bàjam*, *bàlkòn*, *bìk*, *bòb*, *bòk*, *bòr*, *bòtūr* ‘vrsta šaša’, *brèn* ‘vrsta ribe’, *brònzìn* ‘vrsta lonca’, *čèp* (SR, Mi, Bl)/*čèp* (Po), *žák* (SR, Mi, Bl)/*žák* (Po), *fumār* ‘dimnjak’, *gřč* (Mi, Bl)/*gřč* (Po), *grīj* (Po), *gùdīn* ‘prasad’, *gundèvāl* (SR, Mi, Bl)/*gundèvāj* (Po) ‘balegar’, *jěž* (Po), *kàsūn*, *kòñ*, *kòvāč*, *kumpīr*, *lòvac*, *lùžák* (SR, Mi, Bl)/*lùžák* (Po), *māk*, *maškādūr* ‘posuda u kojoj se hrana čuva od muha’, *mlādīč* (SR, Mi, Bl)/*mlādīč* (Po), *mòtūn* ‘opeka’, *mīgūn* ‘međa’, *paràngāl*, *pinūr* (Bl, Po), *plastènik*, *òrò* (SR, Mi), *pòd*, *pòp*, *providūr*, *pùšāč* (SR, Mi, Bl)/*pùšāč* (Po), *rèbac*, *sinžīr* (SR, Mi, Bl)/*sinžīr* (Po) ‘lanac’, *snòp*, *spūž* (Po), *svìdok* (Bl, Po), *šòfēr* ‘vozač’, *štáp*, *šugòmān* ‘ručnik’, *takūn* ‘novčanik’, *tèrēn*, *tumpèrīn* ‘vrsta noža’, *vàgōn*, *vò*, *vòjnik*, *zànāt*, *žèp* (Po), *žúj* (Po), *žìvot*

U svim su slivanjskim govorima neke imenice u množini preuzele silazni naglasak iz n. p. A, koji se proširio u ostalim padežima te one pripadaju tipu n. p. B-A.

Imenice n. p. B-A

bòl, *čās* (SR, Mi, Bl)/*čās* (Po), *žòn* (SR, Mi, Bl)/*žòn* (Po), *grjéh* (SR)/*grijéh* (*grījéh*) (Mi), *grèb*, *gřč* (SR), *hūm/ūm*, *jěž* (SR, Mi, Bl), *kòš* (SR), *klīp* (Mi, Bl, Po), *krāļ* (Mi, Bl, Po), *krīž*, *kròv*, *ļēk* (SR)/*lijēk* (*lījēk*) (Mi)/*līk* (Bl, Po), *pān*, *plās* ‘plast’, *pūt*, *rēp*, *rōj* (Bl, Po), *smjéh* (SR)/*smijéh* (Mi)/*smīj* (Bl, Po), *spūž* (SR, Bl), *stò*,¹⁵ *tòp*, *vřv* (SR, Mi), *zglòb*, *žèp* (SR, Mi, Bl), *žúl* (SR, Mi, Bl)

Kod dijela imenica u svim istraženim govorima sekundarno prema n. p. C ostvaruje se silazni naglasak u N./A. jd. i N./A./V. mn. (uz uzlaznu varijantu), a u ostalim su padežima potvrđeni oblici n. p. B.

Imenice n. p. B-C

kòmād, *lèptīr*, *mjèhūr*¹⁶ (SR, Mi)

U govoru Slivna Ravnoga u n. p. B bilježimo i pomični naglasak tipičan za n. p. C u D./L./I. mn.: *klīpovima/klipòvima*, *krāļevima/kraļèvima*, *žūļevima/žuļèvima* pa se te imenice odvajaju u posebnu, miješanu paradigmu.

¹⁵ Prije se za *stol* uvijek govorilo *tòla*.

¹⁶ O praslavenskim rekonstrukcijama vidi u Ligorio – Kapović 2011: 344, 346–347. Prema mišljenju autora, riječ je o imenicama koje pripadaju miješanoj n. p. C-B.

Imenice n. p. B-A/C

klîp, krâĭ, žûĭ

3.1.3 Naglasna paradigma C

Slivno Ravno

	n. p. C	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A	n. p. C-A
	rog	mrav	djever	grad	đug
jd.					
N.	rôg	mrâv	žèvêr	grâd	dûg
G.	rôga	mrâva	žèvera	grâda	dûga
D.	rôgu	mrâvu	žèveru	grâdu	dûgu
A.	rôg/zâ rôg	mrâva	žèvera	grâd/û grâd	dûg/nâ dûg
V.	rôgu	mrâvu	žèveru	grâdu	dûgu
L.	rôgu	mrâvu	žèvera	grâdu	dûgu
I.	rôgon	mrâvon	žèveron	grâdon	dûgon
mn.					
N.	rôgovi	mrâvi	žèverovi/žèveri	grâdovi	dûgovi
G.	rogová	mrāvā	ževerová	gradová	dûgōvā
D.	rogòvima(n)	mrāvima(n)	ževeròvima(n)	gradòvima(n)/grâdovima(n)	dûgovima(n)
A.	rôgove	mrâve	žèverove/žèvere	grâdove	dûgove
V.	rôgovi	mrâvi	žèverovi/žèveri	grâdovi	dûgovi
L.	rogòvima(n)	mrāvima(n)	ževeròvima(n)	gradòvima(n)/grâdovima(n)	dûgovima(n)
I.	rogòvima(n)	mrāvima(n)	ževeròvima(n)	gradòvima(n)/grâdovima(n)	dûgovima(n)

Mihalj

	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A	n. p. C-A
	dan	vrag	golub	kljun
jd.				
N.	dân	vrâg	gòlûb	kĭĭn
G.	dâna	vrâga	gòlûba	kĭĭna
D.	dânu	vrâgu	gòlûbu	kĭĭnu
A.	dân	vrâga	gòlûba	kĭĭn/û kĭĭn
V.	dânu	vrâže	gòlûbe	kĭĭnu
L.	dânu	vrâgu/vrâgu	gòlûbu	kĭĭnu
I.	dânon	vrâgon	gòlûbon	kĭĭnon
mn.				
N.	dâni	vrâgovi	gòlubovi	kĭĭnovi
G.	dânā	vragová	golubová/gòlubōvā	kĭĭnōvā
D.	dânim(a)n	vragòvima(n)	golubòvima(n)/gòlubovima(n)	kĭĭnovima(n)
A.	dâne	vrâgove	gòlubove	kĭĭnove
V.	dâni	vrâgovi	gòlubovi	kĭĭnovi
L.	dânim(a)n	vragòvima(n)	golubòvima(n)/gòlubovima(n)	kĭĭnovima(n)
I.	dânim(a)n	vragòvima(n)	golubòvima(n)/gòlubovima(n)	kĭĭnovima(n)

Blace

	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A	n. p. C-A
	mrav	šin	korak	glas
jd.				
N.	mrāv	šin	kōrāk	glās
G.	mrāva	šina	kōrāka	glāsa
D.	mrāvu	šinu	korāku/kōrāku	glāsu
A.	mrāva	šina	kōrāk	glās/ù glās
V.	mrāvu	šine	kōrāku	glāsu
L.	mrāvu	šinu	korāku	glāsu
I.	mrāvon	šinon	kōrākon	glāson
mn.				
N.	mrāvi	šinovi	kōrāci	glāsovi
G.	mrāvā	šinóvā	korākā	glāsōvā
D.	mrāvima(n)	šinòvima(n)	korācima(n)/kōrācima(n)	glāsovima(n)
A.	mrāve	šinove	kōrāke	glāsove
V.	mrāvi	šinovi	kōrāci	glāsovi
L.	mrāvima(n)	šinòvima(n)	korācima(n)/kōrācima(n)	glāsovima(n)
I.	mrāvima(n)	šinòvima(n)	korācima(n)/kōrācima(n)	glāsovima(n)

Podgradina

	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A	n. p. C-A
	zub	šin	vrag	nos
jd.				
N.	zûb	šin	vrâg	nôs
G.	zûba	šina	vrâga	nōsa
D.	zûbu	šinu	vrâgu	nōsu
A.	zûb/nâ zûb	šina	vrâga	nôs/za nôs
V.	zûbu	šine	vrâže	nōsu
L.	zûbu	šinu	vrâgu/vrâgu	nōsu
I.	zûbon	šinon	vrâgon	nōson
mn.				
N.	zûbi	šinovi	vrâgovi	nōsovi
G.	zûbā	šinóvā	vrâgōvā/vrâgōvā	nōsōvā
D.	zûbima(n)	šinòvima(n)	vrâgovima(n)	nōsovima(n)
A.	zûbe	šinove	vrâgove	nōsove
V.	zûbi	šinovi	vrâgovi	nōsovi
L.	zûbima(n)	šinòvima(n)	vrâgovima(n)	nōsovima(n)
I.	zûbima(n)	šinòvima(n)	vrâgovima(n)	nōsovima(n)

N. p. c bila je pomična paradigma, tj. u psl. naglasak je u nekim padežima na korijenu (čeonu naglasak), a u drugima na zadnjemu slogu (Kapović 2010: 77). Iako se u štokavskome n. p. c odražava kao naglasna paradigma s pomičnim naglaskom u L. jd. te G./D./L./I. mn., u nekim se primjerima u slivanjskim govorima ta pomičnost gubi.

U N. jd. jednosložnih imenica stari *^u u jednosložnim se riječima dulji u ^u: *nõs̄ > *nõs*, *rõḡ > *rõg*, *sõk̄ > *sõk*, *bõḡ > *bõg*, *grõm̄ > *grõm* te je nemoguće razlikovati kratke i duge osnove. Razlika je očuvana u G. jd. *rõga*, *sõka* : *klâsa*, *dâra*.

U kosim je padežima duljenje potvrđeno samo u N. jd. *grõm* – G. jd. *grõma*, a ostale potvrde N. jd. *rõg* – G. jd. *rõga*, N. jd. *sõk* – G. jd. *sõka*, N. jd. *stõg* – G. jd. *stõga* dokaz su očuvanosti izmjena duljine u nominativu i kraćine u genitivu. I u nenaglašenim slogovima dvosložnih imenica ovjereno je duljenje: *grëbën*, *žëvër* (SR, Mi)/*dïvër* (Bl, Po) te kraćina u kosim padežima.

Kod jednosložnica čeonu naglasak s prvoga sloga redovito preskače na prijedlog ili veznik u genitivu jednine: *prëko dâna*, *ï mûža*, *õko vrâta*, akuzativu jednine: *ù boga*, *nâ cvjët* (SR, Mi)/*nâ cvît* (Bl, Po), *ù glâs*, *ù grâd*, *ù klün* (SR, Mi, Bl)/*ù kjün* (Po), *ù lâd*, *ù lõv*, *ù mrâk*, *zâ nõs*, *nâ rõg*, *ù stân*, instrumentalu jednine: *prëd noson* (SR) itd. Kod višesložnica preskakanje se većinom gubi.

Uzlaznost u L. jd. ovjerena je kod imenica koje znače neživo: *u grâdu*, *u stânu*, a kod imenica koje znače živo izostaje: *õ bogu*, *õ sînu*. Kapović (2010: 80) zaključuje da se ta razlika izvrsno očituje kod imenice *vrâg*; kada se imenica rabi u značenju sotona L. jd. je *vrâgu*, a kad označava neku nesreću uvijek se izgovara: *ko po vrâgu*. Takva se razlika čuva i u istraženim slivanjskim govorima. Ipak, postoje primjeri u kojima dolazi do odstupanja. Primjeri iz slivanjskih govora potvrđuju da je L. jd. uzlazan (D. jd. *mrâvu/cřvu* // L. jd. *mrâvu/cřvu*), a isto je zabilježeno i u govoru Komazina (zažapski govor; o naglasku imenica muškoga roda u govoru Komazina više u Vukša Nahod 2013), u kojemu je potvrđeno i L. jd. *mûžu* (Vukša Nahod 2013: 180). Vidović (2014: 32) u zažapskim govorima također bilježi da se u nekih imenica muškoga roda koje označuju živo analogijom može ostvariti uzlazni naglasak: *sõkolu*, *jastrëbu*. Dativni je naglasak uglavnom poopćen prema lokativu: *brõdu*, *dânu*, *dâru*, *dûgu*, *grâdu*, *klâsu*, *mõzgu*, *mrâku*, *nõsu*, *prâhu*, *rõgu*, *stânu*, *stõgu*, *zvûku* itd.

Jedan od arhaizama bilježimo u dvosložnih imenica s nepostojanim *a*. Uglavnom se u štokavskim govorima u tim imenicama gubi uzlaznost lokativnoga nastavka. Međutim, u govoru Slivna Ravnoga razlika je očuvana: N. jd. *lâkat* – L. jd. *lâktu*, N. jd. *mõzak* – L. jd. *mõzgu*.

Iako je staro stanje ovjereno u svim oblicima, G. i D./L./I. mn. ipak su podložni inovacijama. U govoru Slivna Ravnoga u G. mn. bilježimo stari naglasak: *gradõvâ*, *grebenõvâ*, *rogõvâ*, *sinõvâ*, *stanõvâ*, *sokolõva*, *vragõvâ*, *zubõvâ* i mlađi naglasak: *bübñëvâ*, *dârõvâ*, *grõmõvâ*, *kläsõvâ*, *õbičãjâ*, *prâhõvâ*. Zabilježen je i dvostruki ostvaraj: *golubõvâ/gõlubõvâ*, *glasõva/gläsõvâ*, *korãkã/kõrãkã*, *laktõvã/lãktova*, *stogõvã/stõgõvâ*, *vukõvã/vükõvâ*. U D./L./I. mn. stari je naglasak potvrđen u primjerima: *sinõvima(n)*, *stanõvima(n)*, *rogõvima(n)*, *vragõvima(n)*, *zubõvima(n)*, a mlađi u: *dãrovima(n)*, *dũgovima(n)*, *glãsovima(n)*, *nõsovima(n)*. Dvostruki je ostvaraj zabilježen u: *golubõvima(n)/gõlubovima(n)*, *gradõvima(n)/grãdovima(n)*, *korãcima(n)/kõrãcima(n)*.

U govoru Mihalja u G. mn. stari je naglasak zabilježen u: *žëveròvā, galebòvā, gradòvā, korākā, sinòvā, vragòvā*, dvostruki ostvaraj: *daròvā/dāròvā, golubòvā/gòlubòvā, mādëžā/madežòvā, slučajëvā/slüčajëvā* te mlađi: *glàsòvā, gròmòvā, røgòvā* i sl. I u D./L./I. mn. također je ovjeren stari naglasak: *žëveròvima(n), sinòvima(n), vragòvima(n), slučajëvima(n)*, dvostruki ostvaraj: *golubòvima(n)/gòlubovima(n), korácima(n)/kòrācima(n), mādëžima(n)/madežòvima(n)* te mlađi: *dārovima(n), gālebovima(n), stānovima(n)*.

U govoru Blaca stari je naglasak u G. mn. zabilježen u primjerima: *gradòvā, korākā, sinòvā, vragòvā*, dvostruki u: *dīveròvā/diveròvā, golubòvā/gòlubòvā, mādëžā/madežòvā, slučajëvā/slüčajëvā* te mlađi naglasak u: *dāròvā, gālebòvā, sòkolòvā* i sl. U D./L./I. mn stari je naglasak zabilježen samo u primjeru: *sinòvima(n)*, dvostruki u: *gradòvima(n)/grādivima(n), korácima(n)/kòrācima(n)*, a mlađi u: *dīverovima(n), gòlubovima(n), mādëžima(n), slüčajevima(n), vrāgovima(n)*.

U govoru Podgradine u G. mn. stari je naglasak ovjeren u: *korākā, sinòvā, slučajëvā*, dvostruki u: *dīveròvā/diveròvā, golubòvā/gòlubòvā, vragòvā/vrāgòvā* te mlađi u: *gālebòvā, grādòvā, mādëžā, stānòvā* i sl. U D./L./I. mn., kao i u govoru Blaca, samo kod imenice *sîn* nalazimo stari naglasak: *sinòvima(n)*. Dvostruki je ostvaraj potvrđen samo u jednome primjeru: *korácima(n)/kòrācima(n)*, a u ostalima je prevladao noviji naglasak: *dīverovima(n), gòlubovima(n), grādivima(n), slüčajevima(n), stānovima(n), vrāgovima(n)* itd.

Analogija prema nominativu rijetka je pojava u kratkoj množini: N. mn. *cĕvi* – D./L./I. mn. *cĕvima*, i to samo u govoru Slivna Ravnoga. Izvorni oblici s pokraćenim korijenom potvrđeni su u N. mn. *zūbi* – D./L./I. mn. *zūbima(n)* u svim istraživanim govorima, u N. mn. *mrāvi* – D./L./I. mn. *mrāvima(n)* u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja, dok se u govorima Blaca i Podgradine ujednačilo dulje: u N. mn. *mrāvi* – D./L./I. mn. *mrāvima(n)*.

Starije stanje potvrđeno je u dugoj množini: *bròdovi, glàsovi, stògovi, klūnovi, røgovi*, stoga možemo zaključiti da ne dolazi do ujednačavanja imenica n. p. c i n. p. b, tj. u n. p. c ne postoji mlađi naglasak tipa *bròdovi*, a u n. p. A izrazito je rijedak.

Dio imenica u slivanjskim je govorima u potpunosti sačuvao stanje iz n. p. c.

Imenice n. p. C

dān, žëvër (SR, Mi), *mrāv, røg* (SR), *sîn, stān* (SR), *vrāg* (SR, Mi), *zūb*

Kod nekih je imenica zabilježeno preskakanje naglaska i pomičnost u jednini, ali nedosljednost, odnosno kolebanje između n. p. C i n. p. A u množini; množinski se oblici ujednačuju prema N./A./V. mn. (tj. u G. i u D./L./I. mn. postoji kolebanje).

Imenice n. p. C/A

būbañ (SR), *dār* (SR, Mi), *dīvër* (Bl, Po), *gālëb* (SR, Mi), *glàs* (SR), *gòlüb* (Po), *grād* (SR, Mi, Bl), *grëbën* (SR), *kòrāk, lākat* (SR), *mādëž* (SR, Mi, Bl), *mjësëc* (SR, Mi)/*mīsëc* (Bl, Po), *mūž* (SR), *slüčāj, sòkò* (SR), *stòg* (SR), *vūk* (SR), *vrāg* (Bl, Po)

Neke imenice većinom čuvaju preskakanje naglasaka i pomičnost u jednini, no množinski su se oblici potpuno ujednačili prema N./A./V. mn.

Imenice n. p. C-A

bôg, brôd, cřv, cvjět (SR)/*cvjijēt* (cvijēt) (Mi)/*cvît* (Bl, Po), *dâr* (Bl, Po), *dûg, grôm* (SR), *gâlëb* (Bl, Po), *glâs* (Mi, Bl, Po), *grâd* (Po), *grôm* (Mi, Bl, Po), *klâs, kļûn* (SR, Mi, Bl)/*kjûn* (Po), *lâkat* (Mi, Bl, Po), *lôv, mädëž* (Po), *môs, mõzak, mrâk, mùž* (Mi, Bl, Po), *nôs, plës, prâh* (SR), *rôg* (Mi, Bl, Po), *sôk, sòkô* (Mi, Bl, Po), *stân, stôg, vâl, vûk* (Mi, Bl, Po), *zëc, zvûk*

3.2 Imenice a-vrste srednjega roda

Prema *a*-vrsti sklanjaju se imenice sr. r. koje u N. jd. imaju gramatički morf *-o* i *-e*: *rëbro, sèdlo, súkno, kôrzo, kôpļe* (SR, Mi, Bl)/*kôpļje* (Po), *pòļe* (SR, Mi, Bl)/*pòje* (Po), *môre*, imenice srednjega roda koje u N. jd. imaju gramatički morf *-ø*: *ime, jáje, něbo*, imenice *singularia tantum*: *tële, pîle, gòveče* (SR, Mi, Bl)/*gòveče* (Po), *jâne, jâre, djéte* (SR)/*dijéte* (Mi)/*díte* (Bl, Po), *čëļáde* (SR, Mi, Bl)/*čëjáde* (Po), *kļûse* (SR, Mi, Bl)/*kjûse* (Po), *píce* (SR, Mi, Bl)/*piče* (Po), *vòce* (SR, Mi, Bl)/*vòče* (Po), imenice *pluralia tantum*: *plúca, pŗsa, ústa, kļéšta* (SR)/*klijéšta* (Mi)/*klišta* (Bl, Po), *vráta, kòla*, imenice *ðko*, *ũvo* te imenica *dôba*.

Pregled nastavaka u sklonidbi imenica *a*-vrste sr. r.:

	sr. r. jd.	sr. r. mn.
N.	<i>-o/-e/-ø/-a</i> ^{16a}	<i>-a</i>
G.	<i>-a</i>	<i>-ã/-ijã</i>
D.	<i>-u</i>	<i>-ima(n)</i>
A.	<i>-o/-e/-ø/-a</i>	<i>-a</i>
V.	<i>-o/-e/-ø/-a</i>	<i>-a</i>
L.	<i>-u</i>	<i>-ima(n)</i>
I.	<i>-on/-en</i>	<i>-ima(n)</i>

U jedninskim padežima ne bilježimo posebnosti ni iznimke. U instrumentalu jednine u osnovama s palatalnim završetkom dolaze nastavaci *-on/-en*: *kôpļon/kôpļen* (SR, Mi, Bl)/*kôpjon/kôpjen* (Po), *pòļen* (SR, Mi, Bl)/*pòjen* (Po), *ũļon/ũļen* (SR, Mi, Bl)/*ũjon/ũjen* (Po), a kod onih s nepalatalnim nastavak *-on*: *kôpïton, křžnon* (SR, Mi, Bl)/*křžnon* (Po), *mâslon, mjékon* (SR, Mi)/*mlïkon* (Bl, Po), *vïmenon*.

U genitivu množine prevladao je nastavak *-ã*: *klúkã, krílã, gúvãnã*, a samo kod imenica *bŗđo* i *blãto* bilježimo i nastavak *-ijã*: *bŗđijã* i *blatijã*.¹⁷ Morfem *-ijũ* –

^{16a} Samo imenica *dôba*.

¹⁷ Riječ je o nekad vrlo čestome tvorbenome modelu u Dubrovačkome primorju koji je gotovo iščeznuo. Halilović (1996: 165) takav oblik bilježi i u Mliništu: *pûna brđija* i Brijesti: *brđija* na poluo-toku Pelješcu, mjestu najbližem slivanjskome kraju, dok je u Opuzenu zabilježio *gòri su blatija* ('močvara'). Vjerojatno je zbog čestotnosti uporabe tih imenica nastavak ostao sačuvan i dandanas.

iz *ústijū* – zabilježio je Halilović u Slivnu Ravnome, no tijekom našega istraživanja nije potvrđen.

U D./L./I. mn. bilježimo nastavak *-ima(n)*: *jätima(n)*, *kòlinima(n)*, *kòlima(n)*, a Halilović (1996: 166) u instrumentalu uz *-iman*: *s kòliman* bilježi i nastavak *-in*: *sad iđu kòlīn*, koji nije potvrđen za ovoga istraživanja.

Imenice *īme*, *plēme*, *prēzīme*, *rāme*, *tjēme* (SR, Mi, Bl)/*tīme* (Po), *vīme*, *vrjēme* (SR)/*vrijēme* (Mi)/*vrīme* (Bl, Po) u svim padežima (osim u N./A./V. jd.) imaju osnovu proširenu infiksom *-n-*: G. jd. *īmena*, *plēmēna*, *prēzīmēna*, *rāmēna*, *tjēmēna* (SR, Mi, Bl)/*tīmēna* (Po), *vīmēna*, *vrēmēna*, D. jd. *īmenu*, *plēmēnu*, *prēzīmēnu*, *rāmēnu*, *tjēmēnu* (SR, Mi, Bl)/*tīmēnu* (Po), *vīmēnu*, *vrēmēnu*, N. mn. *imēna*, *plēmēna*, *prēzīmēna*, *ramēna*, *tjemēna* (SR, Mi, Bl)/*timēna* (Po), *vimēna*, *vremēna*...

Imenice *crjēvo* (SR)/*crijēvo* (Mi)/*crīvo* (Bl, Po), *djēte* (SR)/*dijēte* (Mi)/*dīte* (Bl, Po), *djivo*, *gòveče* (SR, Mi, Bl)/*gòveče* (Po), *jáje*, *kļūse* (SR, Mi, Bl)/*kjūse* (Po), *jāne*, *jāre*, *pīle*, *tēle*, *ūže*, *zjno*, *ždrjēbe* (SR)/*ždrijēbe* (Mi)/*ždrībe* (Bl, Po), u svim padežima (osim u N./A./V. jd.) imaju osnovu proširenu infiksom *-t-*: G. jd. *crjēveta* (SR, Mi)/*crīveta* (Bl, Po), *djēteta* (SR, Mi)/*dīteta* (Bl, Po), *djrveta*, *gòvečeta* (SR, Mi, Bl)/*gòvečeta* (Po), *jājeta*, *kļūseta* (SR, Mi, Bl)/*kjūseta* (Po), *jāneta*, *jāreta*, *pīleta*, *ūžeta*, *zjneteta* (SR), *ždrjēbeta* (SR, Mi)/*ždrībeta* (Bl, Po).

Jedino imenice *nēbo* i *čūdo* ima osnovu proširenu infiksom *-s-*: N. jd. *nēbo*, *čūdo* : N. mn. *nebēsa*, *čudēsa*.

Imenice koje označavaju mlado životinja ubrajaju se u imenice *singularia tantum* te se sklanjaju po nejednakosložnoj promjeni: N. jd. *jāre* : D. jd. *jāretu*, N. jd. *kļūse* (SR, Mi, Bl)/*kjūse* (Po) : D. jd. *kļūsetu* (SR, Mi, Bl)/*kjūsetu* (Po), N. jd. *tēle* : D. jd. *tēletu*, N. jd. *ždrjēbe* (SR)/*ždrijēbe* (Mi)/*ždrībe* (Bl, Po) : D. jd. *ždrjēbetu* (SR, Mi)/*ždrībetu* (Bl, Po). Množinske oblike nadoknađuju uporabom zbirnih imenica ženskoga roda koje su također *singularia tantum*:¹⁸ *jārād*, *kļūsād* (SR, Mi), *tēlād*, *ždrjēbād* (SR, Mi). Imenica *pīle* za množinu nema zbirnu imenicu *pīlād*, nego množinski oblik imenice *pīlic* (SR, Mi, Bl)/*pīlič* (Po) : *pīlicī* (SR, Mi, Bl)/*pīlicī* (Po).

Imenice *djēte* (SR)/*dijēte* (Mi)/*dīte* (Bl, Po) i *čelāde* (SR, Mi, Bl)/*čejāde* (Po) također pripadaju skupini *singularia tantum*, a za iskazivanje značenjskoga mnoštva služe im zbirne imenice *žēca* (SR, Mi)/*dica* (Bl, Po), koja se sklanja kao imenica *e*-vrste i *čēlād* (SR, Mi, Bl)/*čējād* (Po), koja se sklanja kao imenica *i*-vrste.

Kod imenica *đko* i *ūvo* bilježimo morfološki supletivizam jer se u množini uključuju u paradigmu imenica *i*-vrste.

U G. mn. umetnuto je *-a-*: *gúvno* : *gúvānā*, *jēdro* : *jedārā*, *jūtro* : *jutārā*, *kjzno* : *kjzānā*, *lēglo* : *lēgālā*, *māslo* : *masālā*, *pīsmo* : *pīsāmā*, *rēbro* : *rebārā*, *sēdlo* : *sedālā*, *sūkno* : *sūkānā*, *vēslo* : *vesālā*, *vlākno* : *vlākānā*.

18 O problematici broja i roda imenica koje označavaju mlado od životinja v. Tafra 2007: 221.

3.2.1 Naglasna paradigma A

Slivno Ravno

	n. p. A	n. p. A/B-C	n. p. A/B
	klupko	zrno	jedro
jd.			
N.	klūko	zīno	jēdro
G.	klūka	zīna/zīneta	jēdra/jēdra
D.	klūku	zīnu/zīnetu	jēdru
A.	klūko	zīno	jēdro
V.	klūko	zīno	jēdro
L.	klūku	zīnu/zīnetu	jēdru
I.	klūkon	zīnon/zīneton	jēdron
mn.			
N.	klūka	zīna	jēdra/jēdra
G.	klūkā	zīnā	jedārā
D.	klūkima(n)	zīnima(n)	jēdrima(n)/jēdrima(n)
A.	klūka	zīna	jēdra
V.	klūka	zīna	jēdra
L.	klūkima(n)	zīnima(n)	jēdrima(n)/jēdrima(n)
I.	klūkima(n)	zīnima(n)	jēdrima(n)/jēdrima(n)

Mihalj

	n. p. A	n. p. A-C	n. p. A-C
	blato	mjesto	tjeme
jd.			
N.	blāto	mjesto	tjēme
G.	blāta	mjestā	tjēmena
D.	blātu	mjestu	tjēmenu
A.	blāto/ū blato	mjesto	tjēme
V.	blāto	mjesto	tjēme
L.	blātu	mjestu	tjēmenu
I.	blāton	mjeston	tjēmenon
mn.			
N.	blāta	mjestā	jēdra/jēdra
G.	blātā/blatījā	mjestā	jedārā
D.	blātima(n)	mjestima(n)	jēdrima(n)/jēdrima(n)
A.	blāta	mjestā	jēdra
V.	blāta	mjestā	jēdra
L.	blātima(n)	mjestima(n)	jēdrima(n)/jēdrima(n)
I.	blātima(n)	mjestima(n)	jēdrima(n)/jēdrima(n)

Blace

	n. p. A	n. p. A-C	n. p. A-C
	jato	vime	rame
jd.			
N.	jäto	vïme	räme
G.	jäta	vïmena	rämëna
D.	jätu	vïmenu	rämënu
A.	jäto	vïme	räme
V.	jäto	vïme	räme
L.	jätu	vïmenu	rämënu
I.	jätön	vïmenon	rämënon
mn.			
N.	jäta	vimëna	ramëna
G.	jätä	vimënä	ramënä
D.	jätima(n)	vimënima(n)	ramënima(n)
A.	jäta	vimëna	ramëna
V.	jäta	vimëna	ramëna
L.	jätima(n)	vimënima(n)	ramënima(n)
I.	jätima(n)	vimënima(n)	ramënima(n)

Podgradina

	n. p. A	n. p. A	n. p. A-C
	stado	koljeno	mjesto
jd.			
N.	städo	kòlino	mïsto
G.	städa	kòlina	mïsta
D.	städu	kòlinu	mïstu
A.	städo	kòlino	mïsto
V.	städo	kòlino	mïsto
L.	städu	kòlinu	mïstu
I.	städon	kòlinon	mïston
mn.			
N.	städa	kòlina	mïsta
G.	städä	kòlinä	mïstä
D.	städim(a)(n)	kòlinima(n)	mïstima(n)
A.	städa	kòlina	mïsta
V.	städa	kòlina	mïsta
L.	städim(a)(n)	kòlinima(n)	mïstima(n)
I.	städim(a)(n)	kòlinima(n)	mïstima(n)

Kao i u ostalim štokavskim govorima, u slivanjskim je govorima u n. p. A zabilježen „, kao odraz psl. akuta (*bläto* < *bölto, *šëme* < *šëme) ili ` (*kòlëno* < *kolëno, *kòpito* < *kopýto, *kòrito* < *korýto), ako je akut posvjedočen na drugom slogu osnove. Iznimno zbog duljenja dugosilazni naglasak bilježimo u imenici

sûnce. Neocirkumfleks se u genitivu množine odražava kao $\hat{}$ (npr. *jâtā, râlā*), dok kod višesložnih riječi bilježimo pomak (npr. *kòlĕnā* (SR, Mi)/*kòlĭnā* (Bl, Po)).

U svim je istraživanim govorima kod imenice *jĕdro* zabilježeno paradigmatsko kolebanje između n. p. A i n. p. B i u jednini i u množini. U govoru Slivna Ravnoga uzlazni naglasak iz n. p. B zabilježen je u G. jd. *jĕdra/jĕdra*, I. jd. *jĕdron*, N. mn. *jĕdra/jĕdra* i D./L./I. mn. *jĕdrima(n)/jĕdrima(n)*, u govoru Mihalja u N. mn. *jĕdra/jĕdra* i D./L./I. mn. *jĕdrima(n)/jĕdrima(n)*, u govoru Blaca u G. jd. *jĕdra/jĕdra*, N. mn. *jĕdra/jĕdra* i D./L./I. mn. *jĕdrima(n)/jĕdrima(n)* te u govoru Podgradine u G. jd. *jĕdra/jĕdra*, I. jd. *jĕdron/jĕdron*, N. mn. *jĕdra/jĕdra* i D./L./I. mn. *jĕdrima(n)/jĕdrima(n)*.

Imenice koje su pripadale n. p. *a* katkad djelomično, ako je došlo samo do preskakanja naglasaka ili pomicanja naglasaka u množini, ili potpuno, ako su se dogodile obje promjene, prelaze u n. p. C.¹⁹

U slivanjskim govorima preskakanje naglasaka nalazimo samo kod imenice *bĕdo*: *ôn je ko ôd bŕda ôdvālen* (SR), *bĭli smo ù bŕdu* (Mi), a u drugim je primjerima ovjereno pomicanje naglasaka, tipično za n. p. A: *ŕžĕmo ù blato* (Mi), *mālo sòli ù brašno* (Po), *ŕžĕmo ùjutru* (SR), *izāži malo nà sūnce* (Bl), *ù leto* (Mi), *skòčila je nà rame* (Bl).

Budući da je kod imenice *bĕdo*, uz preskakanje, u svim množinskim padežima u svim slivanjskim govorima zabilježen i pomični naglasak, možemo zaključiti da je imenica potpuno prešla u n. p. C.

Kod imenice *mĕsto* (SR, Mi)/*mĭsto* (Bl, Po) nema preskakanja naglasaka, no u množini su ovjereni pomični naglasci: G. mn. *mĕstā* (SR, Mi)/*mĭstā* (Bl, Po), D./L./I. mn. *mĕstima(n)* (SR, Mi)/*mĭstima(n)* (Bl, Po) te tu imenicu svrstavamo u tip n. p. A-C.

Kod starih se *n*-osnova u svim istraženim govorima u množini ujednačio naglasak n. p. C: *šĕmĕna* (SR), *tĕmĕna* (SR), *ramĕna*, *vimĕna*, no nema preskakanja naglasaka, te smo te imenice svrstali u tip n. p. A-C.

Imenice *blāto*, *jŭtro*, *kòpĕ* (SR, Mi, Bl)/*kòpje* (Po) u G. mn., analogijom prema oblicima n. p. C, u Slivnu Ravnome glase: *blatijā* (uz *blātā*), *jutāra*, *kopājā*, u Mihalju: *blatijā* (uz *blātā*), *jŭtārā*, *kopājā*, u Blacama: *blātā*, *jŭtārā*, *kopājā* te u Podgradini: *blātā*, *jŭtārā*, *kopājā* (uz *kòpjā*). Budući da nije ovjereno preskakanje naglasaka, ni ostali pomični naglasci u množini, imenice ostaju dijelom n. p. A.

U govoru Slivna Ravnoga imenice *jānje*, *jāre*, *jāto*, koje su pripadale n. p. A, danas su dijelom n. p. B-C. Kod imenice *gĕlo*, koja je također pripadala n. p. *a*, u jednini se iz D./L. jd. B-naglasak proširio na I. jd., a zatim i na G. jd. te predstavlja miješanu n. p. B-C jer je zabilježeno i preskakanje naglasaka: *mĕtni rākiju nà grlo* i pomičnost: *gĕla*. Te su imenice u govorima Mihalja, Blaca i Podgradine ostale dijelom n. p. A.

¹⁹ U takvim se riječima jednostavno vidi da je riječ o sekundarnoj n. p. C jer na nekoć dugim slogovima ne možemo imati izvoran $\hat{}$. Da je riječ o izvornom n. p. *c*, tu bi bilo $\hat{}$ (Kapović 2011: 113).

3.2.2 Naglasna paradigma B

Slivno Ravno

	n. p. B	n. p. B	n. p. B	n. p. B
	selo	čelo	krilo	sukno
jd.				
N.	sèlo	čèlo	krílo	súkno
G.	sèla	čèla	kríla	súkna
D.	sèlu	čèlu	krílu	súknu
A.	sèlo	čèlo	krílo	súkno
V.	sèlo	čèlo	krílo	súkno
L.	sèlu	čèlu	krílu	súknu
I.	sèlon	čèlon	krílon	súknon
mn.				
N.	sèla ^{19a}	čèla	kríla	súkna
G.	sèlā	čèlā	krílā	súkanā
D.	sèlima(n)	čèlima(n)	krílima(n)	súknima(n)/súknima(n)
A.	sèla	čèla	kríla	súkna
V.	sèla	čèla	kríla	súkna
L.	sèlima(n)	čèlima(n)	krílima(n)	súknima(n)/súknima(n)
I.	sèlima(n)	čèlima(n)	krílima(n)	súknima(n)/súknima(n)

Mihalj

Blace

Podgradina

	n. p. B	n. p. B	n. p. B
	selo	gúvno	rešeto
jd.			
N.	sèlo	gúvno	rešeto
G.	sèla	gúvna	rešeta
D.	sèlu	gúvnu	rešetú
A.	sèlo	gúvno	rešeto
V.	sèlo	gúvno	rešeto
L.	sèlu	gúvnu	rešetú
I.	sèlon	gúvnon	rešetón
mn.			
N.	sèla	gúvna	rešeta
G.	sèlā	gúvānā	rešetā
D.	sèlima(n)	gúvnima(n)	rešetima(n)
A.	sèla	gúvna	rešeta
V.	sèla	gúvna	rešeta
L.	sèlima(n)	gúvnima(n)	rešetima(n)
I.	sèlima(n)	gúvnima(n)	rešetima(n)

^{19a} Toponim u okolici Metkovića izgovara se *Nõvā Sèla*.

U jednini su potvrđeni ` i ´ naglasak, dok u množini nalazimo raznovrsnosti.²⁰ U govoru Slivna Ravnoga u rijetkim je slučajevima naglasak vezan za korijen u množini i to većinom kod imenica kratke osnove, točnije samo kod imenica N. jd. *sèlo* : N./A./V. mn. *sèla*, N. jd. *rèbro* : N./A./V. mn. *rèbra* i N. jd. *sèdlo* : N./A./V. mn. *sèdla*, a kod imenica N. jd. *pèro* i N. jd. *vèslo* potvrđeni su samo N./A./V. mn. *pèra*, *vèsla*. U mjesnim govorima Mihalja, Blaca i Podgradine ovjereni su samo primjeri s kratkouzlaznim naglaskom u N./A./V. mn.: *sèla*, *rèbra*, *sèdla*, *pèra*, *vèsla*. U dugim osnovama u svim govorima uvijek dolaze primjeri s ´ u N./A./V. mn.: *gúvna*, *gnézda* (SR, Mi)/*gnízda* (Bl, Po), *líca*, *súkna*, *vína*, *ždrjéla* (SR)/*ždrijéla* (Mi)/*ždríla* (Bl, Po).

Kapović (2011: 121) smatra da bi načelno u svim štokavskim govorima u kojima se pojavljuju barem neki tragovi stare vezanosti naglaska u množini u n. p. B trebalo pretpostaviti stari obrazac tipa *sèla*, *pèra* u množini, a oblike poput *sèla*, *pèra* treba smatrati inovacijama (analogija prema jednini ili unutarparadigmatsko ujednačavanje). S druge strane, kad je riječ o dugim osnovama, dosad nisu zabilježeni množinski oblici s ` , odnosno pojavljuju se samo nominativi tipa *rešèta*, *vretèna*.

Kod imenica s nepostojanim *a* razlikujemo tri naglasna tipa u G. mn.: bez promjene naglaska (*légālā*), s promjenom naglaska (*gúvānā*, *křzānā*, *písāmā*) te s pomakom naglaska na nastavak (*vesālā*, *rebārā*, *sedālā*).

Kraćenja u D./L./I. mn. uobičajenija su u imenica *e*-vrste (više u Vukša Nahod 2015a: 175), no u govoru Slivna Ravnoga potvrđena su i u imenica *a*-vrste, pa tako i u n. p. B bilježimo *ždrjèlima(n)* te dvostruki ostvaraj *súknima(n)*/*súknima(n)*. U govorima Mihalja, Blaca i Podgradine usustavljeni su dugi oblici u D./L./I. mn.: *súknima(n)* (Mi, Bl, Po), *ždrjèlima(n)* (Mi)/*ždrílima(n)* (Bl, Po).

Imenice n. p. B

čèlo (SR, Mi, Bl)/*čèlo* (Po), *djéte* (SR)/*dijéte* (Mi)/*díte* (Bl, Po), *gnézdo* (SR)/*gnijézdo* (Mi)/*gnízdo* (Bl, Po), *gúvno*, *kļéšta* (SR)/*klijéšta* (Mi)/*klišta* (Bl, Po), *krílo*, *křzno* (SR, Mi, Bl)/*křzno* (Po), *léglo*, *lice*, *mjéko* (SR, Mi)/*mlíko* (Bl, Po), *odjélo* (SR)/*odijélo* (Mi), *pèro*, *písmo*, *plúca* (SR, Mi, Bl)/*plúča* (Po), *rèbro*, *rešèto*, *sèdlo*, *súkno*, *ústa*, *úže*, *vèslo*, *víno*, *vráta*, *ždrjélo* (SR)/*ždrijélo* (Mi)/*ždrílo* (Bl, Po)

²⁰ Više o situaciji u množini u novoštokavskim govorima vidi u Kapović 2011: 120–123.

3.2.3 Naglasna paradigma C

Slivno Ravno

	n. p. C	n. p. C	n. p. C	n. p. B-C
	polje	tjelo	more	kolo
jd.				
N.	pòlje	tjêlo	mòre	kòlo
G.	pòlja	tjêla	mòra	kòla
D.	pòlju	tjêlu	mòru	kòlu
A.	pòlje/ù poľe	tjêlo	mòre	kòlo/ù kolo
V.	pòlje	tjêlo	mòre	kòlo
L.	pòlju	tjêlu	mòru	kòlu
I.	pòljen	tjêlon	mòren	kòlon
mn.				
N.	pòlja	tjêla	mòra	kòla
G.	pòljā	tjêlā	mòrā	kòlā
D.	pòljima(n)	tjêlima(n)	mòrima(n)	kòlima(n)
A.	pòlja	tjêla	mòra	kòla
V.	pòlja	tjêla	mòra	kòla
L.	pòljima(n)	tjêlima(n)	mòrima(n)	kòlima(n)
I.	pòljima(n)	tjêlima(n)	mòrima(n)	kòlima(n)

Mihalj

Blace

Podgradina

	n. p. C	n. p. C	n. p. C
	brdo	zvono	jezero
jd.			
N.	břdo	zvòno	jèzero
G.	břda	zvòna	jèzera
D.	břdu	zvònu	jèzeru
A.	břdo	zvòno	jèzero
V.	břdo	zvòno	jèzero
L.	břdu	zvònu	jèzeru
I.	břdon	zvònon	jèzeron
mn.			
N.	břda	zvòna	jezèra
G.	břdā/břdijā	zvònā	jezèrā
D.	břdima(n)	zvònima(n)	jezèrima(n)
A.	břda	zvòna	jezèra
V.	břda	zvòna	jezèra
L.	břdima(n)	zvònima(n)	jezèrima(n)
I.	břdima(n)	zvònima(n)	jezèrima(n)

U istraženim je govovima u jedninskim padežima kod imenica *břdo*, *dřvo*, *ime*, *jèzero*, *òko*, *òlovo*, *pòlje* (SR, Mi, Bl)/*pòje* (Po), *sřce*, *ùvo* zabilježen čeon

naglasak, a iznimke poput imenica *kòlo*, *něbo* i *pròso* u govoru Slivna Ravnoga upućuju na širenje B-naglasaka iz D./L. jd. u I. jd., a zatim i u G. jd. (v. tablicu 2).

Tablica 2: Pregled imenica *kolo*, *nebo*, *proso* prema kriterijima za razvrstavanje u miješane paradigme u mjesnome govoru Slivna Ravnoga

	Preskakanje naglasaka	Pomičnost naglasaka	B-nagl. u G. jd.	B-nagl. u D./L. jd.	B-nagl. u I. jd.	n. p.
<i>kòlo</i>	+	–	–	+	+	B-C
<i>něbo</i>	+	–	–	+	+	B-C
<i>pròso</i>	–	–	+	+	–	B-C

Kod imenice *kòlo* u jednini bilježimo preskakanje: *ù kolu* te B-naglasak u D./L./I. jd., dok je u množini naglasak nepomičan. Stoga je ubrajamo u miješani tip n. p. B-C.

Kod imenice *něbo* u jednini također bilježimo preskakanje *ù nebo* te B-naglasak u D./L./I. jd., pa se uvrštava u miješani tip n. p. B-C. Kod imenice *pròso* ne bilježimo ni pomičnost ni preskakanje nego B-naglasak u G. i D./L. jd. te je također tip n. p. B-C.

Preskakanje naglasaka u slivanjskim se govorima redovito ostvaruje u akuzativu jednine: *nà more*, *ù oko*, *ù poľe* (SR, Mi, Bl)/*ù poje* (Po), *zà sr̄ce*, *ù uvo*, *nà zvono* ili lokativu jednine: *nà b̄řdu*, *ù kolu*, *nà nebu*.

Uzlaznost,²¹ koju uglavnom nalazimo u imenica muškoga roda n. p. C, u govoru Slivna Ravnoga u n. p. B bilježimo u nekolicini primjera u D./L. jd.: *měsu*, *zlátu*, *sjěnu*, *plemènu*, *zvònu*, *pròsu*, vjerojatno analogijom prema imenicama muškoga roda. Za razliku od primjerice ostalih štokavskih govora u kojima se uzlaznost pojavljuje gotovo isključivo u dugim osnovama, u govoru Slivna Ravnoga pronalazimo je i u dugim i u kratkim osnovama. U govoru Mihalja bilježimo *měsu*, *sjjěnu*, *plemènu*, ali *zvònu*, u govoru Blaca: *zvònu*, *plemènu*, ali *měsu*, *sìnu*, dok je u govoru Podgradine zabilježeno samo *měsu*, *zvònu*, *sìnu*, *plèmenu*.

Stara promjenjivost naglasaka u N./A./V. mn. potvrđena je u primjerima kod kratkih osnova: *d̄řvo – d̄řva*, *mòre – mòra*, *slòvo – slòva*, *zvòno – zvòna*, a ujednačenje se javlja kod dugih osnova: *sjěno – sjěna* (SR), *sjjěno – sjjěna* (Mi); *tjělo – tjěla* (SR)/*tijělo – tijěla* (Mi)/*tìlo – tìla* (Bl, Po). U nekim se primjerima sekundarno naglasak ujednačuje prema "naglasaku, koji je potvrđen u jednini: *kòlo – kòla*, *s̄řce – s̄řca*. Stari naglasak n. p. C očuvan je u višesložnicama *jězero – jezèra*, *plěme – plemèna*.

Bitno je istaknuti da imenica *mòre* čuva izvornu kraćinu u svim slivanjskim govorima: *mòre*, tj. staro stanje u svim oblicima: A. jd. *nà more*, N. mn. *mòra*.

Kraćenje u D./L./I. mn. zabilježeno je samo u govoru Slivna Ravnoga, i to u jednome primjeru: *tjèlima(n)*. U ostalim je govorima ujednačen dugi naglasak: *tijèlima(n)* (Mi)/*tilima(n)* (Bl, Po).

²¹ Više o uzlaznosti, odnosno visnosti u štokavskim govorima vidi u Kapović 2011: 127–128.

Imenice n. p. C

blágo, bŕĝdo, crjêvo (SR)/*crijêvo* (Mi)/*crívo* (Po), *dŕvo, ìme, jáje, jèzero, kòlo* (Mi, Bl, Po), *mêso, mðre, nêbo, ðko, ðlovo, plême, pðle, sjêno* (SR), *slòvo, sòčivo, ùvo, vrjême* (SR)/*vrijême* (Mi)/*vríme* (Bl, Po), *zvòno, ždrjêbe* (SR)/*ždrijêbe* (Mi)/*ždríbe* (Bl, Po)

Imenice n. p. B-C

gŕlo, kòlo, nêbo, pròso (SR)

4 ZAKLJUČAK

Kod imenica muškoga i srednjega roda u svim smo slivanjskim govorima zabilježili mnoge arhaizme, ali i inovacije, posebice u govoru Blaca i Podgradine.

N. p. A imenica muškoga roda uglavnom ne zahvaćaju promjene, odnosno rijetki su prijelazi u n. p. B. U govoru Podgradine uobičajeno je čuvanje naglasne paradigme B u oblicima kratke množine, dok u govorima Slivna Ravnoga, Mihalja i Blaca imenice uglavnom imaju dugu množinu koju ujednačavaju prema n. p. A. U n. p. C bilježimo tipične značajke te paradigme: preskakanje naglasaka na proklitiku i pomičnost u L. jd. te G./D./L./I. mn. u svim govorima, s tim da može doći do miješanih paradigma prodiranjem nepomičnoga naglasaka iz n. p. A.

U n. p. A. kod imenica srednjega roda u slivanjskim govorima može doći do nekoliko sinkronijskih promjena: preskakanja naglasaka ili prodiranja naglasaka iz n. p. B i n. p. C pa kod takvih imenica označujemo miješanu paradigmu. U govoru Slivna Ravnoga zabilježeno je kraćenje u n. p. B u D./L./I. mn.: *ždrjèlima(n), sùknima(n)/sùknima(n)*, kao i u n. p. C: *tjèlima(n)*. Uzlaznost u L. jd. karakterističnu za imenice m. r. n. p. C pronašli smo i u imenica sr. r.: *mésu, zlátu, plemènu, zvònu, pròsu*.

LITERATURA

- Benić 2007** = Mislav Benić, Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji, *Filologija* (Zagreb) 48 (2007), 1–18.
- Ćurković 2014** = Dijana Ćurković, *Govor Bitelića*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2014. – Umnoženo.
- Halilović 1996** = Senahid Halilović, *Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke = Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik 7*, Sarajevo: Institut za jezik, 1996.
- Ligorio – Kapović 2011** = Orsat Ligorio – Mate Kapović, O naglasku dvosložnih o-osnova s kratkosilaznim naglaskom u Dubrovniku, *Croatica et Slavica Iadertina* (Zadar) 7 (2011), br. 2, 327–366.
- Lisac 2003** = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003.
- Kapović 2006** = Mate Kapović, Naglasne paradigme o-osnova muškoga roda u hrvatskom, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 32 (2006), 159–173.
- Kapović 2008** = Mate Kapović, Razvoj hrvatske akcentuacije, *Filologija* (Zagreb) 51 (2008), 1–39.
- Kapović 2010** = Mate Kapović, Naglasak o-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj, *Filologija* (Zagreb) 54 (2010), 51–109.

- Kapović 2011** = Mate Kapović, Naglasak imenica srednjeg roda u hrvatskom – povijesni razvoj, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 17 (2011), 109–146.
- Kurtović Budja 2009** = Ivana Kurtović Budja, *Govori Makarskoga primorja (fonologija i morfologija)*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009. – Umnoženo.
- Tafra 2007** = Branka Tafra, Broj i rod ispočetka, *Filologija* (Zagreb) 49 (2007), 211–233.
- Vidović 2014** = Domagoj Vidović, *Zažapska onomastika*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2014.
- Vukša Nahod 2013** = Perina Vukša Nahod, Naglasak o-osnova muškoga roda u govoru Komazina, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 39 (2013), br. 1, 175–186.
- Vukša Nahod 2014** = Perina Vukša Nahod, O slivanjskome području i o slivanjskim govorima, u: *Petar Tutavac Bilić: hrvatski publicist, književnik, jezikoslovac i prevoditelj*, ur. Stjepan Šešelj, Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti i dr., 2014, 13–27.
- Vukša Nahod 2015a** = Perina Vukša Nahod, Naglasak imenica e-vrste i i-vrste u slivanjskim govorima, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 41 (2015), br. 1, 163–186.
- Vukša Nahod 2015b** = Perina Vukša Nahod, *Valja nama preko rijeke/rike* – iz fonologije mjesnoga govora Podgradine u Neretvanskoj dolini, *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 41 (2015), br. 2, 393–423.

POVZETEK

Naglas samostalnikov ajevske vrste v govorih občine Slivno na Hrvaškem

Delo temelji na terenskih raziskavah v štirih točkah področja ob Neretvi v občini Slivno na Hrvaškem: Slivno Ravno, Mihalj, Blace in Podgradina. Ti govori spadajo v vzhodnohercegovsko mejno narečje in v podnarečje, kot se govori na področju krajev Slivno in Zažablje. Gradivo je bilo zbrano s pomočjo izpopolnjene vprašalnice za raziskovanje naglasnih paradig samostalnikov ajevske vrste, pa tudi iz prosto govorjenih besedil. Predstavljena je sklanjatev samostalnikov ajevske vrste moškega in srednjega spola, osnovni cilj pa je navesti naglasne paradigme ajevske vrste in ugotoviti, ali obstajajo omahovanja v posamezni paradigmi ali med več paradigmi. Zato je bila pri vseh samostalnikih raziskana in opazovana celotna paradigma. Ob sinhronih paradigmah, ki so zapisane kot naglasna paradigma (n. p.) A, n. p. B in n. p. C, so v glavnem zapisane tudi paradigme, v katerih prihaja do soobstoja ali mešanja oblik dveh paradigem (npr. n. p. B-A, n. p. A/C).

ГЛЕБ ПЕТРОВИЧ ПИЛИПЕНКО

ПЕРЕКЛЮЧЕНИЕ КОДА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ СТАРООБРЯДЦЕВ ЛАТГАЛИИ

COBISS: 1.01

Kodno preklapljanje v ruskem jeziku starovercev Latgalije (Latvija)

Prispevek obravnava strategije kodnega preklapljanja v ruskem jeziku starovercev v Latgaliji (Latvija). Ta pojav v korpusu govornih besedil, ki je bil zbran v času terenske raziskave leta 2016, ni prav razširjen. Kodno preklapljanje se najpogosteje uporablja pri navajanju tujega ali lastnega govora v latvijščini. Pri citiranju se pojavljajo različne jezikovnopragmatične strategije. Kodno preklapljanje je povezano z identiteto govorcev. V prispevku je predstavljena primerjava kodnega preklapljanja v jeziku starovercev Latgalije s kodnim preklapljanjem Slovencev na Tržaškem.

Ključne besede: ruski jezik, staroverci, kodno preklapljanje, identiteta, slovenski jezik

Code-Switching in Russian by Old Believers in Latgale (Latvia)

This article presents code-switching strategies in Russian among Old Believers in Latgale (Latvia). This phenomenon is not very widespread in the corpus of spoken texts that was collected during field research in 2016. The most often registered case of code-switching occurs when quoting other speakers or one's own speech in Latvian. Various linguistic and pragmatic strategies appear in such quotations. Code-switching is linked with speakers' identity. The article compares code-switching in the language of Old Believers in Latgale with code-switching among Slovenians living in the Trieste area.

Keywords: Russian, Old Believers, code-switching, identity, Slovenian

- 1 Феномены переключения кода в мультиэтнических сообществах широко исследуются в современной лингвистике.¹ В настоящей статье рассматривается практика переключения кода при цитации прямой речи у старообрядцев Латгалии (Латвия), этноконфессиональной группы, представители которой проживают в регионе с конца XVII века (подробнее об истории их поселения см. Заварина 1986). Латгалия – исторический регион Латвии, отличающийся пестрым этническим и конфессиональным составом населения, что способствует этнокультурным контактам: здесь проживают представители балтийских (латвийцы, латгальцы) и славянских (русские, белорусы, поляки) народов. С конфессиональной точки зрения представлены православные, католики, старообрядцы, в меньшей степени лютеране, до второй мировой

Публикация подготовлена в рамках проекта РФФ № 16-18-02080 «Русский язык как основа сохранения идентичности старообрядцев Центральной и Юго-Восточной Европы».

1 Более подробно об истории изучения переключения кода (code-switching) см. Lüdi 2004; Auer 1999.

войны – также иудеи. В структуре населения преобладает русскоязычное население, однако в отличие от остальной территории Латвийской республики русские здесь проживают также и в сельской местности. Значительную часть русскоязычного населения, особенно в деревнях латгальского региона, составляют старообрядцы. Культурное своеобразие региона определяется его исторической судьбой: Латгалия была частью польского государства – Речи Посполитой – поэтому большинство автохтонного населения исповедует католицизм, в отличие от остальной части Латвии, где латыши придерживаются лютеранского вероисповедания. Старообрядцы в Латвии относятся к беспоповцам поморского согласия.

1.1 Языковую ситуацию в Латгалии характеризуют данные переписи населения 2011 г.² По этим данным доля латышей в крае составляла 46 % (по Латвии 62,1 %). В Зилупском и Даугавпилсском краях, относящихся к Латгалии (приграничные края с Россией и Белоруссией соответственно), доля латышей одна из самых низких по стране – 25,3 % и 34,7 %. По такому показателю как использование языка в домашнем общении доля русского языка в Латгалии составляет 60,3 %, латышского (латгальского) – 39 %. Для Латгалии характерно сосуществование и взаимодействие языков – прежде всего латышского, официального языка, латгальского³ и русского, не имеющего официального статуса. Подробному анализу языковой ситуации в Латвии в синхронии и диахронии посвящена работа (Metuzāle-Kangere – Ozolins 2005). В статьях (Kļave 2011; Priedīte 2005; Волков 2016) исследователи пишут о языковой ситуации, при этом делают акцент на идентичности национальных меньшинств.

1.2 Старообрядцы составляли и продолжают составлять значительную группу населения края,⁴ старообрядческая община весьма влиятельна, о чем можно судить по архитектурному ландшафту края – во многих поселениях построены молельные дома старообрядцев – *моленные*, являющиеся неотъемлемой частью латгальской среды. Говоры старообрядцев Латгалии достаточно хорошо изучены, имеется богатая литература по данной проблематике.⁵ Вместе с тем вопросы межъязыкового взаимодействия (в том числе по линии: латышский (латгальский) – русский язык) остаются недостаточно разрабо-

2 Приведены данные по Iedzīvotāju 2016: 94–118.

3 В законе Латвийской республики о языке (Valsts valodas likums) (3.4.) указано, что латгальский письменный язык является исторической разновидностью латышского языка (Valsts nodrošina latgāliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību) (<http://likumi.lv/doc.php?id=14740> (14.07.2016)). Более подробно о статусе латгальского языке см. Брейдак 2006.

4 Староверы в 1935 году составляли 13,85 % всего населения Латгалии (Skrujenieks 1938: 8).

5 См. прежде всего работы Немченко – Синицина – Мурникова 1963; Šekmonas 2001; Королёва 1998; 2006.

танными. Так, В. Чекмонас утверждает, что в говорах местного населения нет таких слов, которые могли бы рассматриваться как прямые заимствования из русского языка, а перенятые русскими говорами старообрядцев лексические единицы могли прийти из местных говоров польского языка (Čekmonas 2001: 131). По всей видимости, это объясняется тем, что билингвизм не был достаточно распространен в старообрядческой среде (Čekmonas 2001: 130), что соответствовало этическим принципам этой этноконфессиональной группы: поддерживать собственную идентичность, сохраняя язык и веру, и не смешиваться с местным населением. Известно, что старообрядцы основывали поселения в отдаленных местах. Естественно, что за последнее время языковая ситуация сильно изменилась и изолированность старообрядцев постепенно размывается.

1.3 Обращает на себя внимание тот факт, что по латышско-русскому переключению кода сравнительно мало исследований, это особенно заметно на фоне опыта соседних стран.⁶ Подробного анализа фактов кодового переключения мы не находим, что, в частности, отмечено в работе (Hogan-Brun и др. 2008). Имеющиеся исследования невелики по объему (Poriņa 2001), в них приводятся только случаи прямого заимствования или калькирования (Клочко – Лигута 2004), приводятся отрывочные фрагменты общения в сфере обслуживания в Риге – в аптеке и интернет-кафе (Nau 2003), что не позволяет всесторонне проанализировать эти контактные явления. Внимание исследователей концентрируется больше на всей русскоязычной общине, тогда как специфика речи старообрядцев с точки зрения переключения кода не рассматривается, как это делается, например, в статье о переключении кода в языке польских старообрядцев (Głuszkowski 2015). Настоящая статья восполняет пробелы в данной проблематике.

1.4 Материалом для статьи послужили устные полуструктурированные интервью, записанные во время экспедиции летом 2016 г. Команда исследователей состояла из сотрудников Института славяноведения РАН А. А. Плотниковой, Т. С. Ганенковой и Г. П. Пилипенко. Задачей исследователей было получить нарративы на этнолингвистические и социолингвистические темы. Всего опрошено 45 информантов в возрасте от 23 до 95 лет, собран богатый аудио-, видео- и фотоматериал.⁷ Подробнее об экспедиции см. Ганенкова (в печати);

6 См., напр. работы по русско-эстонскому кодовому переключению: Verschik 2005; Zabrodskaja 2009; Костанди – Кюльмоя 2013.

7 Благодарность за проведение экспедиции исследователи выражают декану Гуманитарного факультета Даугавпилсского университета д-р. Элине Васильевой, хранителю собрания Науенского краеведческого музея Владиславу Иванову, директору Прейльского музея истории и прикладного искусства Текле Бекеше, специалисту Прейльского музея истории и прикладного искусства Вадиму Максиму, а также председателю Славянского культурно-просветительского общества Прейльского края Татьяне Колосовой.

Пилипенко 2016; Плотникова 2016. В настоящей статье анализируются нарративы из Даугавпилсского края и города Даугавпилс.⁸ Основное внимание было уделено фиксации речи старообрядческого населения, тем не менее среди информантов было также некоторое количество представителей других национальностей и вероисповеданий, говорящих по-русски (напр., поляки, а также информанты из смешанных польско-русских (старообрядческих) семей, польско-латышских и т.д.). Были отобраны случаи переключения кода в устной речи старообрядцев, что, по нашему опыту, весьма распространено в этнически смешанных ситуациях, особенно – в миноритарных языках. В статье рассматривается особый тип переключения кода – цитации, т.е. случаи передачи чужой или собственной речи.

- 2 Инкорпорация иноязычных элементов и переключение кода – естественный процесс для любой ситуации билингвизма (Белл 1980: 189). Явление переключения кода тесно связано с такими феноменами как заимствование, интерференция, билингвизм,⁹ при этом не всегда может быть понятно отличие заимствования от фактов единичного кодового переключения. Считается, что переключение кода основано на определенных закономерностях (Lüdi 2004: 341). При переключении кода билингвами происходит акцентуация высказывания: «то, чего монолингвы добиваются, повторяя громче и/или медленнее, или изменяя порядок слов, билингвы добиваются при помощи переключения кода» (Zentella 1997: 293). Это явление изучается как в рамках чистой лингвистики, так и в рамках лингвопрагматики. П. Ауэр утверждает, что кодовое переключение предполагает свободу говорящего, и является средством контекстуализации, которое может быть творчески использовано участниками коммуникативной ситуации (Auer 1999: 329). В связи с переключением кода ученые обращают внимание на связь этого лингвистического феномена с идентичностью (Petrović 2009: 145; Lüdi 2004: 345). Поскольку единицы из другого языка недоступны для понимания людям «извне», то при их использовании происходит актуализация собственной идентичности, которая включает только членов общины и исключает как представителей другой этнической группы, так и соотечественников из метрополии или из других стран. Случаи метаязыковых комментариев по поводу привнесенных элементов призваны раскрыть идентичность говорящих перед исследователем, объяснить стратегии подобного речевого поведения.

А. Берегсаси отмечает, что у закарпатских венгров переключение кода чаще всего происходит именно при цитировании (Beregszászi 2004: 36–37). М. Илич говорит, что цитация прямой речи является переключением кода

8 Объем расшифрованных аудиозаписей составил 183.720 слов, что свидетельствует о репрезентативности анализируемого корпуса. Тексты, которые используются в данной статье, расшифровывали участники экспедиции Г. П. Пилипенко и Т. С. Ганенкова.

9 Более подробно об этом см. Lüdi 2004; Пилипенко 2010.

и служит для акцентирования и легитимизации высказывания (Pić 2014: 185). В своем исследовании дискурса сербов в Венгрии автор пишет, что цитации на венгерском языке информантов-сербов обычно сопровождаются переводом на сербский. Н. К. Дориан, напротив, рассматривая ситуацию англо-гэльских билингвов, утверждает, что английские цитации, реплики даже тех лиц, кто не говорит по-гэльски, чаще всего приводятся на гэльском без перевода (Dorian 1997: 41), в результате чего в нарративах становится невозможным отличить англоязычного монолингва от англо-гэльского билингва. Т. М. Николаева пишет о «чуждом» характере подобного рода феноменов в речи (2012: 219):

Включенная речь, чужая – это и буквально чужая речь, вставляемая в текст сознательно, иноязычные инкорпорирования могут переводиться, толковаться, или вводиться без перевода. (Николаева 2012: 232)

3 Как следует из анализа полуструктурированных интервью, проведенных со старообрядцами на этно- и социолингвистические темы, переключение кода в речи информантов нечастое явление.¹⁰ Это заметно отличает исследуемую языковую ситуацию от других известных нам контактных случаев (например, речь словенцев, проживающих в Италии, речь украинских, польских и хорватских переселенцев в Аргентине, речь украинцев, проживающих в Боснии и Герцеговине и т.д.).¹¹ Безусловно, многое зависит от таких социолингвистических переменных как этническое окружение, язык обучения,

10 Из последних изданных работ, в которых приводятся нарративы на русском языке из Латвии, следует упомянуть сборник «Утраченное соседство» (Амосова 2013). Большая часть книги состоит из расшифровок интервью, посвященных межэтническому соседству в Латгалии, при этом особый акцент делается на восприятии еврейского населения, а среди информантов были также старообрядцы. В этой работе нами было обнаружено всего несколько случаев переключения кода с русского на латышский, в том числе случаи цитации (напр. [3]): [1] Инф.: ... вот у вас пишут там [показывает книгу], что четыре синагоги было, а я знаю только две синагоги, в которых я была. Соб.: А какие? Инф.: Одна на Бривибас улице вот kur tās dzelžu veikalš (где этот магазин железных изделий) (Амосова 2013: 108); [2] Инф.: Еврейчик всегда сидел за столом, отдельно и свои молитвы читал. Pašlaik domāju, kā ir poteri (сейчас думаю, что такое poteri) (Амосова 2013: 188); [3] Инф.: Так вот, когда этот латгалец приехал, ну что ж, шляпу надо купить. Ну а шляпы – такие котелки, cik maksā (сколько стоит) – 10 лат (Амосова 2013: 293). Однако необходимо отметить, что при изучении особенностей переключения кода чужие записи, расшифровки, ограничивают другого исследователя при проведении анализа, поскольку необходимо знание контекста высказывания, проведения беседы. Кроме того сделанные расшифровки не всегда подходят для выявления контактных фактов и закономерностей, ведь необходима подробная фиксация. В приводимом сборнике не преследовались лингвистические цели, данное исследование можно назвать историко-антропологическим. Что касается анализа приведенных высказываний, то, в первом примере мы видим, что среди собирателей присутствуют двое исследователей из Латвии и один из России, поэтому кодовое переключение могло быть направлено на тех, кто владеет латышским. Однако более подробный анализ затруднен по выше приведенным причинам.

11 Все приведенные случаи изучались автором статьи в полевых условиях.

процентное соотношение использования языков в течение дня. Немногочисленность исследуемых контактных явлений обуславливается несколькими факторами, ключевым из которых является историческая судьба Латвии и латгальского края в частности. Кроме того, нельзя отрицать влияние русского языка и его этнолингвистическую витальность в Латгалии на современном этапе, поскольку, как было отмечено выше, 60,3 % используют русский язык при домашнем общении. Не менее важным является и географическое расположение Латгалии на границе с Россией (Псковская область) и Белоруссией (Витебская область). Вероятно, все эти факторы по совокупности и влияют на устойчивые позиции русского языка в регионе. Тем не менее роль государственного языка в Латвии постоянно повышается. Это отражается в выборе школ с латышским языком обучения для русскоязычных детей, а также в увеличении количества часов преподавания на латышском в русских школах, что ведет к увеличению знания латышского языка среди молодежи (Hogan-Brun и др. 2008: 136–137). Очевидно, и при трудоустройстве требуется знание государственного языка, что повышает мотивацию молодого поколения при его изучении.

3.1 Что касается среднего и старшего поколения, то уровень владения латышским языком у многих является низким,¹² что в целом отражает языковую ситуацию второй половины XX века. Наши собеседники характеризовали собственную языковую компетенцию следующим образом. Приведем высказывания, записанные в Даугавпилсском крае:¹³

- [1] *Ну понимаю, но разговаривать я не могу, понимать я понимаю всё, а разговаривать я не ... у нас все, все русские были кругом, вот поэтому, и школа русская, а уроки только два было в неделю, латышского ... в семье тоже по-русски, так всё по-русски ...* (Даугавпилс)
- [2] *Все разговаривали на русском, естественно язык не знали, ну а что два раза? что так? стихотворение вывчать там какое-то и прочесть, ну прочесть все мы прочитаем, ну.* (Бикерниекская волость)¹⁴
- [3] *Я не, я, учили, с четвёртого класса учили латышский язык, мы не знаем.* (Малиновская волость)
- [4] *Я чисто латышский язык, чисто латышский язык, я понимаю, вот, понимаю, в меру того, какие знания мне давались раньше в школе, а в школе у нас, здесь была вот ... школа, ичас, старая была школа, а ичас у нас новая, в нас был один урок, э, в неделю, что это могло давать? Но я все равно, для меня, это я сейчас могу даже понять, кто, что*

12 Однако собственная оценка языковой компетенции часто может не совпадать с ожиданиями исследователей, даже в том случае, когда информант заявляет, что не может говорить на языке. См. также Синочкина 2004: 79–80.

13 Все приведенные фрагменты высказываний не представляют собой фонетическую транскрипцию, не фиксируются степени редукции. Отражаются основные фонетические черты местных русских говоров: наличие *ÿ* – билабиального *w*, яканье, твёрдое произношение *ч* и *ш* передается использованием букв *ы*, *э*.

14 Волость (латыш. *pagasts*) – современная единица административно-территориального деления Латвии.

говорят латыши, и сама могу задать вопросы, и что-то могу сказать. (Скрудалиенская волость)

- [5] *Латышский, ой, ну это было давно уже, так, как и всегда, как и в то время как бы, это ж советское время было ... мы изучали в школе, тоже да, у нас был латышский язык, я в институте изучала язык и госэкзамен сдавала, но уже более углубленно я его изучила уже потом когда мне необходимо было общаться, и, я, по сути, я сама выучила язык.* (Вишкская волость)

Из данных нарративов видно, что латышский язык (*латысский* – в речи представителей старшего поколения) не изучался в школах на должном уровне (*урока только два было в неделю* [1], *в нас был один урок, э, в неделю* [4]) отмечен низкий уровень преподавания и отсутствие строгих требований учителей к этому предмету.¹⁵ Дополнительным фактором является этнодемографическая ситуация в Даугавпилсском крае: большинство информантов говорят о преимущественно русском окружении. Подобные свидетельства находим также у (Kļave 2011: 55). Как результат, владение этим языком оценивается весьма скромно (*что-то могу сказать* [4], *мы не знаем* [3], *разговаривать я не могу* [1], *естественно язык не знали* [2]), если и заявляют о владении языком, то чаще всего подчеркивается перцептивная сторона языковой компетенции (чтение, понимание), а не репродуктивная. Эта ситуация естественным образом находит свое отражение в цифрах переписей. Так, по переписи 2011 году русский язык в качестве языка домашнего общения в Даугавпилсе использовали 78,9 % жителей, в Резекне – 56,8 %. Русскоязычное население компактно проживает также в сельской местности, образуя своеобразные анклавные среди латышского (латгальского) населения. Таким образом, языковая ситуация в Латгалии среди русскоязычного населения не способствовала развитию билингвизма. Тем не менее, несмотря на доминантную позицию русского языка в регионе, в корпусе собранных нами текстов обнаружены примеры, свидетельствующие о языковых контактах.¹⁶

3.1.1 Прежде чем перейти к анализу примеров, необходимо отметить один существенный момент. Представляется, что факты переключения кода являются более органичными в повседневных ситуациях, когда отсутствует необходимость общения с исследователями. Важным обстоятельством является и то, что исследователи не принадлежат к изучаемой общине, являются сторонними наблюдателями речевых практик, помимо прочего – являются гражданами другой страны. В таких условиях активизируется оппозиция

15 Исследования по языковой компетенции в латышском языке русскоязычных показали, что выше всего информантами оценивается способность чтения, чем продуцирования текстов – говорение, что, по мнению авторов, отражает ситуацию, в которой язык изучался больше в школах, чем в реальных ситуациях общения (Hogan-Brun и др. 2008: 138).

16 Информанты, от которых записаны примеры кодового переключения, проживают в русскоязычном окружении (с русскоязычным партнером по браку).

«своей-чужой», которая может проявляться как в использовании контактных феноменов, так и в метаязыковых комментариях.¹⁷

3.2 Наиболее типичным примером переключения кода в русской речи старообрядцев Латгалии, реализуемым во время полуструктурированного интервью, являются «цитации». Обычно цитируется прямая речь третьих лиц либо приводятся слова информанта, когда он сам говорил по-латышски. Ниже рассматриваются случаи переключения кода при цитировании на материале корпуса текстов, собранного в ходе полевого исследования. Анализ всех записанных примеров подтверждает мнение П. Ауэра, который утверждал, что необходимо знание конкретной ситуации проведения беседы, экстралингвистических фактов для адекватного анализа подобного явления (Auer 1998: 154). Кроме того, мы согласны с утверждением М. Глушковского, исследовавшего устную речь старообрядцев в Польше, что кодовое переключение имеет ситуативный, контекстуальный и индивидуальный характер (Głuszkowski 2015: 168). Поэтому каждый фрагмент анализируется отдельно.

3.2.1 Приведем примеры высказываний, содержащие переключение кода:

[6] *Я не знаю откуда, э, я гру, а я спрашиваю на чисто русском, я гру: – Где находится магазин запчастей для трактора? – Es nezīnu,¹⁸ а я гру: – А kāpēc tu nezīnu? Lūdzu, pastāsti man, kur atrodas veikals,¹⁹ ну, заулыбался! сразу показал где и всё части, вот, вот такая вот, э, манера, немножко мне не нравится, не нравится, но, потому что я к нему со всей душой, я не знаю, во-первых, на каком человек говорит языке, но если я тебе обратилась на русском, ты хоть на каком-то ломаном скажи: – Es ne varu Jums ee ... pareizi, teikt,²⁰ вот, ну и, а тада (смех), вотизм, всяких казусоу у меня бывает (смех). (Скрудалиненская волость)*

Перед тем как рассказать эту историю, информант говорит о своей языковой компетенции в латышском языке и об использовании языков в разных сферах общения. В приводимом высказывании описана ситуация непонимания, коммуникативной неудачи между информантом и прохожим, который на заданный вопрос не отвечает по-русски. Тогда информант переходит на латышский и повторяет свой вопрос, что вызывает одобрительную реакцию собеседника, который помогает найти магазин запчастей. После рассказанной истории следует комментарий информанта этой

17 В зависимости от того, своим или чужим для информатора является исследователь, может формироваться структура рассказа, количество и характер метаязыковых вставок (Гриценко 2003: VII).

18 *Я не знаю* (латыш.).

19 *А почему ты, не знаю? Пожалуйста, расскажи мне, где находится магазин?* (латыш.) По всей видимости, вместо формы *nezīnu* (1 л. ед.ч.) следовало употребить форму *nezīni* (2 л. ед.ч.). Здесь может быть либо повтор реплики собеседника для усиления эффекта акцентуации факта незнания, либо неуверенное владение латышским языком, когда происходит смешение грамматических форм.

20 *Я не могу Вам ээ ... правильно сказать* (латыш.).

языковой ситуации, объяснение собственной стратегии поведения. Обращение на русском языке к незнакомым людям для самого информанта в латгальской среде является стандартным явлением, однако в конкретном случае эта стратегия вызвала неприятие собеседника. Тем не менее, информант не растерялся и перешел на латышский. При этом, моделируя гипотетическое развитие диалога, он воспроизводит предполагаемую фразу собеседника также по-латышски. Сам же диалог является ярким примером цитации, реплики дословно приводятся на том языке, на котором они были произнесены в той ситуации, а комментарий между репликами делается по-русски (*я гру*). Характерно, что в той реплике, которую мог бы произнести собеседник, и которую моделирует информант, заметно неуверенное владение языком, поскольку информант не сразу вспоминает слово *pareizi* (правильно), чему предшествует междометие и длительная пауза. Здесь информант последовательно соблюдает языковые роли диалога: «чужая» фраза приводится на латышском языке. Однако произнесение этой фразы на латышском не соответствует исходной установке, ведь информант ожидал бы от собеседника фразу на русском языке, о чем и заявляет до переключения кода (*если я тебе обратилась на русском, ты хоть на каком-то ломаном скажи*). В конце эта ситуация завершается смехом, который часто используется при маркировании неуверенного использования контактных единиц, либо чтобы оправдать их использование в тексте, когда речь идет о ситуации интервью с исследователями, не принадлежащими к той языковой среде, в которой живет информант. Примеры похожих цитаций в говоре старообрядцев Польши фиксирует М. Глушковский и называет их *modelowa ilustracja sytuacji cytatu* (Głuszkowski 2015: 167).

3.2.2 В другом примере наш собеседник моделирует ситуацию общения в санатории, приводит диалог с соседкой-латышкой по комнате:

- [7] *Шчас объясняю вам, к-, как я говорю, я ежжсаю в санаторию почти каждый год, и мене селят в санаторию всегда, э, с латышкой: – Очэнь приятно, la- lab-, labrūt, labdien, labvakar, būsīm pazīstamī, nu, kā Jūs sauc? mūs sauc (имя) un talāk, i talāk i talāk,²¹ и тада мы говорим половину, что она ня знает, эээ, на латыш-, на ру-, я говорю, на русском, она говорит на латышском, и наоборот, и мы вжсе разъежжсаемся, и уже у нас идет обшэние нормальное.* (Скрудалиенская волость)

Сам диалог обрамляется комментарием, в котором описывается ситуация общения. Начинается диалог с русской фразы, затем используются

21 *До- доб- доброе утро, добрый день, добрый вечер, будем знакомы, ну, как Вас зовут? Нас зовут (имя) и так далее и так далее и так далее (латыш.).* Вероятно, вместо формы *mūs sauc* (латыш. нас зовут) следовало употребить личное местоимение первого лица единственного числа в винительном падеже – *mani sauc* (латыш. меня зовут) (ведь сам информант заявляет, что речь идет о разговоре с одним человеком), что свидетельствует о контаминации форм и неуверенном владении латышском языком.

латышские слова и выражения. Переход на латышский язык маркирован заминкой и колебаниями при произнесении первого слова (*la-*, *lab-*, *labrīt*), после которого следует набор выражений, которые чаще всего используются в подобной ситуации общения. В отличие от предыдущего примера не всегда понятно, кому конкретно из участников диалога какая реплика принадлежит. Приводится стандартный набор фраз, характерный для ситуации знакомства и они могут принадлежать как самому информанту, рассказывающему эту историю, так и его воображаемому собеседнику. Обращает на себя внимание, что под конец латышского высказывания вместо латышского соединительного союза *un* появляется русский аналог – и (*i talāk i talāk*),²² что свидетельствует о смешанном характере языкового общения и не строгом соблюдении языковых ролей, о чем и упоминает сам информант (*что она ня знает, эээ, на латыш-, на ру-, я говорю, на русском, она говорит на латышском, и наоборот*).

3.2.3 В следующем фрагменте также находим пример цитации, однако уже без диалогичной речи: высказывание принадлежит только одному человеку. Что интересно, рассказывается история со слов другого человека, мужа нашей собеседницы, при этом в нарративе присутствует ссылка еще на лицо, от которого муж собеседницы знал подробности истории. Данный нарратив был записан от собеседницы 1921 года рождения, поэтому временные рамки позволяют отнести повествование к 40–50-м гг. XX в. Речь идёт о ситуации, когда мужчин, оставивших жен с детьми, заставляли работать больше, тогда эти деньги шли на содержание детей:

[8] *Он говорил когда, э, находили тех отцоў который, рябёнку отец, э, ну и съедало что точно яўонный, брали яво, в ответвьнась, отработывай деньги, на рябёнку чтоб платить, так говорил, ай! Как идём на обед, всё, в дьвярях: – **papa, dod, dod maizi, papa, dod maizi**,²³ мояму мужу рассказывал так, гаўрит, прямо нет тярьпения, как тамоко, нада отработывать, принудилку таку дают, работай, а деньги и рябёнку идут, раз ня хочешь жить. (Малиновская волость)*

Чтобы подействовать на человека и заставить его «отработывать», произносили такую фразу по-латышски (правда, из контекста не совсем ясно, кто конкретно ее произносит, можно предположить, что так делали, чтобы все время напоминать о долге). Можно заключить, что конкретная история происходила в преимущественно латышскоязычной среде. Данная фраза вводится без каких-либо металингвистических сигналов, информант не прибегает к пояснению по ходу высказывания, а просто продолжает пове-

22 Использование русского союза *и* можно также рассмотреть как подготовительный шаг к переходу на русский язык, тем более что он же и используется в начале русского высказывания (*и тада мы говорим ...*).

23 *Папа, дай, дай хлеба, папа, дай хлеба* (латыш.).

ствование.²⁴ Предполагается, что значение должно быть известно присутствующим. Точно так же происходит и в рассмотренных выше примерах: переключение кода не сопровождается комментарием. Если в высказывании [6] можно было бы усмотреть излишний комментарий со стороны информанта, поскольку фраза на латышском языке, по сути, является переводом ранее произнесенного русского предложения (*где находится магазин ...*), то в последующих примерах нет никаких метаязыковых комментариев по этому поводу.

3.2.4 В приводимом ниже фрагменте нет реплик других лиц, фраза на латышском языке принадлежит самому информанту, т.е. может быть отнесена к автоцитации.

[9] *Да, в школе мы учили, это не так, не так сложно, ну, три года как сказать, мы уже говорили с- так, на бытовом уровне свободно говорили, ну бывало потеряешь карандаш, приходишь к учителю и так даже говоришь: – Lūdzu skolotaj, e, я, es pažaudēju savu karandašs/карандаш²⁵ (улыбка), ну и вот они очень, эти, вот была учительница эт... латышка, но она очень любила староверов, вот, так, и очень довольна была нами что, они даже более были такие дисциплинированные, всё это, ну потому что в семьях была, крутая дисциплина. (Даугавпилс)*

Наш собеседник рассказывает о своих школьных годах, обучался он в латышской школе; временные рамки повествования – 30 гг. XX в., т.е. самое хронологически раннее воспоминание в нашем корпусе текстов, содержащее подобное переключение кода. Эта фраза интересна с нескольких аспектов. Во-первых, она приведена намеренно, чтобы проиллюстрировать казусы, которые происходили при овладении латышским языком детьми, выходцами из семей старообрядцев. Вместо латышского слова *zīmulis* информант используется русский аналог – *карандаш* (*karandašs*). И если определение – притяжательное местоимение мужского рода *savs*

24 Необходимо отметить, что фонетический облик приводимых латышских высказываний не соответствует требованиям литературного произношения. В 6 и 7 фрагментах отсутствует долгое произнесение гласных, напр.: *kāpēs*, вместо [каарес] произносится [карес], *pašiāsti*, вместо [pastaasti] произносится [pastasti] [6]; *būsim* вместо [buusim] произносится [bus'im], *talāk* вместо [talaak] произносится [talak] [7] и т.д. В 8 фрагменте в слове *dod* отсутствует дифтонгический характер произнесения гласного *o* [dot]. Кроме того, заметна палатализация согласных перед *i* [maiz'i]. Следует отметить однако, что подобная палатализация присутствует в латгальских диалектах (однако латгальский аналог литературного латышского *maize* – [māiz'ā] (Брейдак 2006: 200)), что в частности, отражается в восприятии латгальской речи старообрядцами этого региона: *в латгальском варианте, когда слушаешь латгальскую речь, она во-первых намного мягче, чем латышская* (Бикерниекская волость).

25 *Учитель* (латыш.), *э, я* (рус.), *я потерял свой* (латыш.) *карандаш* (рус.). Основанием для записи слова *karandašs* при помощи латышской графики, могло бы быть то, что при его произнесении информант делает ударение на первый слог. Тем не менее, мы не можем со стопроцентной уверенностью отнести эту лексику к латышской языковой системе, поэтому приводим два варианта записи.

(свой) – употреблено в винительном падеже единственного числа, то определяемое – *karandašs/карандаш* – остаётся без изменений, т.е. не подчиняется нормам латышской языка (в данном случае должно было быть: *es pazaudēju sav-u*_{ACC.SG.} *karandaš-u*_{ACC.SG.}). Остается вопрос, хотел ли информант подчеркнуть таким образом еще и грамматическую неправильность своего высказывания, либо он совершает здесь непоследовательно согласование без всякого намерения? По всей видимости, в центре его внимания как раз лексема, которая точно известна исследователям и которая в латышской фразе сохраняет свой неизменяемый облик (неодушевленное существительное мужского рода, позиция прямого дополнения без предлога: *я потерял свой карандаш-ø*_{ACC.SG.}), как если бы употреблялась в русском предложении.²⁶ Во-вторых, в приводимой фразе произвольно, после небольшой заминки, происходит использование русской формы личного местоимения первого лица (*я*), однако сразу же реализуется стратегия автокоррекции, после паузы приводится латышский аналог – личное местоимение *es*. О произвольном характере подобного переключения свидетельствует предыдущая фраза информанта, метаязыковой комментарий, предваряющий латышский пример: он собирался продемонстрировать использование русского слова *карандаш* в латышской фразе, о замене местоимений не было же сказано ничего. В-третьих, после произнесения латышской фразы со вставным русским словом информант реагирует снисходительно на подобное языковое смешение. Улыбка информанта подтверждает то, что эффект был достигнут, комическая лингвистическая ситуация должна была подействовать на слушателей. В этом примере мы также не видим стратегии послефразового комментария. Он здесь, по сути, не нужен, поскольку во вводных замечаниях уже была дана установка на то, что следует ожидать от высказывания. Тем не менее, в ситуации общения с исследователями из России, которые скорее всего могут быть не знакомы с латышским языком, подобные комментарии все равно следовало бы ожидать. Вопрос здесь в том, почему это не происходит? По всей видимости, в подобных случаях можно усмотреть скрытую установку на проявление локальной идентичности, главной характеристикой которой является, пусть и редуцированное, владение государственным языком. Таким образом, данные комментарии могут являться маркером, свидетельствующим о собственной локальной идентичности.

3.3 Типичный пример использования цитаций на латышском языке отмечен в жанре этнических анекдотов, где комический эффект достигается не-

26 О похожих случаях частичного согласования в ситуации русско-эстонского билингвизма пишет Zabrodskaja 2009: 369; отмечены они и в ситуации венгерско-сербского, венгерско-словенского и венгерско-украинского двуязычия (Pilipenko 2016).

правильной трактовкой фраз на одном или другом языке или является результатом незнания языка.²⁷ Включение латышских элементов здесь понятно, поскольку призвано создать впечатление диалога, разговора между действующими лицами, говорящими по-латышски и по-русски. Обычно возникает ситуация непонимания между ними. Нужно сказать, что речь в подобных анекдотах всегда идет о стереотипах. Этнические анекдоты относятся к главным социальным практикам в разговоре мультилингвальной, мультикультурной и мультиэтнической группы (Lytra 2007: 382).

3.3.1 Приведем пример известного в Латвии анекдота, рассказанного нашим информантом:

[10] *Ээ работают ээ ... д- два работника, один русский, другой, латыши, латыши что-то там строит, он забивает гвоздь, и говорит: – krievs, padod naglu, он говорит, э, ну это переводится, как ру- «krievs» это русский, «padod naglu» – подай гвоздь, а он такой говорит: – сам ты падла наглая, а когда узнаю, что такое кревс, вообще убью!»²⁸ (Науенская волость)*

В данном случае обыгрывается ситуация непонимания между строителями: на просьбу латыша подать гвоздь, русский реагирует агрессивно, поскольку воспринимает латышскую фразу как оскорбление. При анализе можно выделить несколько уровней. Первая ситуация, которая считается: незнание русскими, проживающими в Латвии латышского языка, вторая ситуация – отождествление бытовых слов с оскорблениями по фонетическим облику: *naglu*_{ACC.SG.} (гвоздь) – наглый. Смысл анекдота может быть понятен только тем, кто владеет двумя языками, поэтому здесь важными являются комментарии информанта, который специально для

27 Несколько латгальских анекдотов, в которых обыгрывается плохое владение русским языком, зафиксировано в работе Kļavinska 2012a: 29–30. В частности, автор приводит анекдот, в котором из-за путаницы меняется характер высказывания: «хозяйка-латгалка обращается к работнику по-русски: *Ješ, ješ, Miška! Paidzjoš v sarai i zdochniš!* (вместо «отдохнѣшь»)» (Kļavinska 2012a: 30). Много анекдотических ситуаций возникает также из-за незнания поляками латгальского языка (Kļavinska 2012b: 570).

28 У данного анекдота есть и латышская версия, в которой также происходит переключение кода, но уже в другую сторону: с латышского на русский язык. При этом никаких комментариев по поводу русской фразы не делается (орфография оригинала сохранена): *Jaunbūvē strādā divi namdari, viens latvietis otrs krievs. Latvietis krieivam: «Ei, krievs, padod naglu». Krievs brīdi padomā un draudošā balsī atbild: «Nu, padla naglij, eto ja ponjal, a kogda uznaju chto oznachajet krievs – ubju»;* <http://www.petitions247.com/forum/post/616511> (19.12.2016) (На новостройке работают два плотника, один латыш, другой русский. Латыш – русскому: «Эй, русский, подай гвоздь». Русский секунду думает и угрожающим голосом отвечает: «Ну, падла наглый, это я понял, а когда узнаю что означает кревс – убью»). Что еще раз подтверждает, что подобные истории могут быть рассказаны и поняты только в аудитории, где знают два языка.

исследователей поясняет, дает перевод латышских слов.²⁹ В этом факте можно усмотреть проявление локальной идентичности, поскольку вряд ли подобные комментарии необходимы в среде, в которой проживает информант. Таким образом, переключение кода в жанре этнических анекдотов позволяет передать языковую ситуацию в юмористическом ключе.

- 4 Типологически сходные явления при цитировании прямой речи, при передаче реплик диалога, нами отмечены в нарративах словенцев, проживающих в провинции Триест региона Фриули-Венеция-Джулия в Италии. Ниже будут представлены два нарратива, записанные в окрестностях столицы провинции – города Триест: в коммуне Дуино-Ауризина-Девин-Набрежина (Duino-Aurisina – Devin-Nabrežina) на Кресе и в коммуне Долина – Сан-Дорлиго-делла-Валле (Dolina – San Dorligo della Valle) в Истрии.³⁰ В первой коммуне согласно данным переписи преобладало италоязычное население, во второй – словенскоязычное, однако сами интервью были сделаны в населенных пунктах, с преобладающей долей словенскоязычного населения. Этот регион по многим социолингвистическим характеристикам сходен с рассматриваемыми районами Латгалии: оба региона являются пограничными со страной, являющейся метрополией для миноритарной славянской группы, представители национального меньшинства проживают компактно на территории всего района (провинции),³¹ на миноритарном языке ведется преподавание в учебных заведениях. Кроме того, сближает их типологическое сходство самих миноритарных языков: русский и словенский языки функционируют в неславянском окружении (латышский и итальянский соответственно). Однако основное отличие состоит в том, что представители титульных групп населения в Триесте не владеют миноритарным языком в отличие от ситуации в Латгалии, что объясняется разной исторической судьбой регионов и проистекающей из этого разной языковой ситуацией.

29 Приведем пример анекдота, или, скорее, юмористического нарратива, представленного в книге (Амосова 2013) (написание и перевод дается по изданию). Инф.: Это анекдот такой был, короче, когда улицу переименовывали, вот, и, значит, теперь, где в Риге была Aizsargu улица, теперь, значит, называли Sarkanarmijas iela (Красноармейская улица, лат.), вот, ну и было в “Jaunākas Ziņas”, в газете, было даже написано – “Kungu nav – ir biedri” (Господ нет – есть товарищи), вот, “Jaunkudzes nav – ir biedrenes” (Барышень нет – есть товарищи), вот, “Žīdu nav – ir ebreji” (Жидов нет – есть евреи), вот. Ну и теперь анекдот, значит, ну, улицу ту переименовали, всё ... но это уже анекдот. Ну и этот ... латыш пьяный говорит: “Bijušā jaunkundze, tagad biedrene, apturiet mani bijušā Aizsargu ielā, nē bijušā žīdu” (Бывшая барышня, теперь товарищ, задержите меня на бывшей улице Айзсаргу, нет, бывшая жидо ... лат.) ..., так сказал, ну да. Короче говоря – дал зн... А! “Bijušā žīdiene” (Бывшая жидовка, лат.), – во он сказал: “Bijušā žīdiene, tagad – ebrejiete” (Бывшая жидовка – теперь еврейка, лат.), во-во-во ... (Вятчина – Иванов 2013: 295). Русское слово *вот*, переданное здесь кириллицей, может встречаться и в латышской разговорной речи.

30 Подробнее о работе в провинции Триест см. Пилипенко 2015.

31 Для них характерно как островное проживание, так и образование непрерывного этнического трансграничного массива.

4.1 В приводимом ниже нарративе Л. рассказывает А., как она ждала автобус на остановке в Триесте. Присутствует также исследователь и третий собеседник. Л. возмущается, что ей подсказали неправильный номер автобуса. Реплики женщины на остановке каждый раз последовательно приводятся на итальянском языке,³² основная рамка рассказа выдержана на словенском, в том числе комментарии и обозначение ролей:

- [11] *Pol sem rekla: – per andarme a ... che numero devo prendere? ne, a ona: – va venticinque e va venticinque, e, cioè di venticinque, o! jebem ti vraga! ma pelje gor! po, po Via Rossetti! potem prišel osemindvajsti in je rekla, ne, piše, deposito via Broletto al kaj? Kaj jaz znan, kam? kej je deposito, pol pride druga, fuori servizio, pol pride petindvajsti, – ma cioè di venticinque! ne, una, a! dol, po, Via Mazzini, na Piazza della Borsa, pol po Corso Ital[ia]!, jaz sem se zgubila, sen rekla, ma jaz če, če ne, mi reče: – no son de quà, eno, – no so, e, ma, kaku ti moreš enga človeka poslat kako če ne znaš?! – scusi, bi rekla, ne, – no so! bi prav bilo, in sem vprašala, autista.*³³ (Коммуна Дунно-Ауризина)

Помимо реплик собеседницы на итальянском языке приводится топонимическая информация – названия улиц города (напр.: *Via Rossetti, Piazza della Borsa* и т.д.), а также информация, содержащаяся на вывеске в автобусе (напр.: *fuori servizio*). Как и в примерах из Латгалии, мы наблюдаем переключение кода при воображаемой ситуации (последние две реплики) (ср. пример [6]). Эти реплики нельзя назвать в строгом смысле цитациями, поскольку они не были произнесены в действительности, а представляют собой желаемое развитие событий с точки зрения информанта. Показательно, что внимание информанта в момент говорения направлено на другого собеседника, жителя соседнего населенного пункта. Вероятно, по этой причине не делаются разъяснения для исследователя, с которым разговор все время ведется по-словенски.

4.2 В другом примере мы также наблюдаем подобные стратегии:

- [12] *Tisti ki sã pãršlã, stano- bivat, ki sã çãpl'e te hiše, to, mi ne znamã nã kdu je nã nãç, jaz znan, anda sen šla pã cestã, sãn rekla, do, e: – buon giorno, sãn re-, mi re-: – ah chi la conosce*

32 При этом заметно влияние местной разговорной итальянской речи: особое произнесение согласного *s* с шипящим призвуком, отпадение конечных согласных *no so* вместо *non so*, гласных – *no(n) son(o)*.

33 И потом я сказала: – чтобы мне доехать в ..., на какой автобус мне нужно сесть (итал.)? Да, а она: – Идет двадцать пятый и идет двадцать шестой, э, и тот двадцать пятый (итал.), о! какого черта! но он едет вверх! по, по Виа Россетти! потом пришел двадцать восьмой и она сказала, да, [на нём] написано, в гараж улица Бролетто (итал.) или что там? я знаю, куда там? где находится гараж (итал.), потом приходит второй, [на нём написано] посадки нет (итал.), потом приходит двадцать пятый, – ну, этот двадцать пятый (итал.)! да, она, а! вниз, по, Виа Маццини, на Пьяцца-делла-Борса, потом по Корсо Итал[ия]-!, я потерялась, ... я сказала, но если я, если не, она мне говорит: – я не отсюда (итал.), так, – я не знаю (итал.), э, но, как ты можешь послать человека если не знаешь?! – извините (итал.), она бы сказала, да, – я не знаю (итал.)! это было бы нормально, и я спросила водителя (итал.).

*signora? – lo me scusi, sən rekla, – buon giorno, ne, sən mislila da biva γor, – e chi la conosce? je rekla (усмешка), – signora lo me scusi, sən rekla.*³⁴ (Коммуна Долина)

Приведен краткий пример неудачного общения с жительницей деревни, итальянкой, которая повела себя нелюбезно с информантом: на приветствие со стороны информанта отреагировала вызывающе. Здесь также последовательно проводится разграничение ролей в диалоге. Интерес вызывает композиция, поскольку ситуация, по сути, разыгрывается два раза и оба раза реплики остаются без изменения. Видно, что информант также не делает метаязыковых комментариев, по всей видимости, потому, что происходит групповое интервью, присутствует пять собеседников, а история явно предназначена односельчанам, некоторые из них слышат об этом случае впервые.

4.3 Следует отметить, что в целом, в корпусе словенских текстов из провинции Триест отмечено больше фактов переключения кода, цитаций и заимствований, чем в корпусе русской речи, собранной в Латгалии. Объясняется это, по всей видимости, большей ролью итальянского языка и более частым его использованием, чем русского – в языковой ситуации в Латгалии, в частности, в Даугавпилсском крае. При этом нельзя исключать, что в исключительно латышскоязычной среде подобных элементов было бы значительно больше. Об этом косвенно свидетельствуют сами информанты:

[13] *В мене родственники живут, в этом самом, в Цесисе, они русские, но они облатышевиши, ... потому что они живут в латышской среде, и вот, они, э, уже со мной придут, говорят, э, на русском, но я другой раз и с ним могу и на латышском.* (Скрудалиенская волость)

Для описания фактов языкового смешения и смены языка информант использует слово «облатышевиши», и далее отмечает, что с родственниками происходит общение в том числе и на латышском языке. Причина состоит в том, что они проживают в регионе Видземе, в городе Цесис, в котором русскоязычного населения чуть больше 10 %. Для фиксации большего по объёму материала, содержащего кодовое переключение, необходимо провести обследование населенных пунктов старообрядцев, расположенных в окружении латышских населенных пунктов.

Большее количество фактов кодового переключения отмечается в ситуациях, когда достаточно малочисленная община находится в окружении мажоритарного языка и когда речь идет о замене языка (как, например, в случае с сербами в Белой Краине (Petrović 2009) или в случае со старообрядцами в

34 Те кто приехали, жит-, ... проживать, кто купили эти дома, это, мы не знаем ни кто они, ни откуда, я знаю, однажды я шла по дороге, я сказала, к, э: – **добрый день** (итал.), я ска-, мне она ска-: **а кто вас знает, синьора** (итал.)? – **прошу меня простить** (итал.), я сказала, – **добрый день** (итал.), да, я думала, что она живет наверху, – **а кто вас знает** (итал.)? она сказала (усмешка), – **синьора прошу меня простить** (итал.), я сказала.

Польше, когда информанты не привыкли порождать длинные высказывания на русском языке, что приводит к постоянному переключению (Głuszkowski 2015: 167)).

- 5 Таким образом, кодовое переключение в корпусе устных текстов старообрядцев Даугавпилсского края Латвии, собранных в результате проведения этнолингвистических и социоллингвистических интервью, фиксируется в ситуации цитирования, передачи чужой и своей речи на латышском языке, хотя большинство информантов среднего и пожилого возраста и говорят о неудовлетворительном знании латышского языка, поскольку живут преимущественно в русском окружении. Характерно оно также для жанра этнического и лингвистического анекдота, что приводит к созданию комического эффекта. Было отмечено, что в других контактных славянско-неславянских ситуациях происходят типологически сходные переключения кода (как, например, в ситуации словенско-итальянского двуязычия в провинции Триест в Италии). Отличие же заключается в объеме и частотности этого лингвистического феномена: у словенцев в Италии оно фиксируется гораздо чаще. Будучи индивидуальным и контекстуальным явлением (каждый факт которого исследователь – участник беседы – должен рассматривать отдельно), кодовое переключение используется в зависимости от внутренних установок говорящего, языковой ситуации, контекста беседы и витальности контактных языков. Важным параметром при анализе кодового переключения является его связь с идентичностью говорящего и окружающих его собеседников и исследователей. Наличие фактов переключения кода в русской речи старообрядцев Латгалии отличает ее от речи соотечественников из других стран.

ЛИТЕРАТУРА

- Амосова 2013** = *Утраченное соседство: евреи в культурной памяти жителей Латгалии: материалы экспедиций 2011–2012 годов*, отв. ред. С. Амосова, Москва: Сэфер, 2013.
- Белл 1980** = Р. Т. Белл, *Социоллингвистика*, Москва: Международные отношения, 1980.
- Брейдак 2006** = А. Б. Брейдак, Латгальский язык, в: *Языки мира: балтийские языки*, Москва: Academia, 2006, 193–213.
- Волков 2016** = В. В. Волков, Идентичности этнических меньшинств как объект анализа в Латвии в 1991–2014 гг., в: *Европа меньшинств – меньшинства в Европе: этнокультурные, религиозные и языковые группы*, отв. ред. и составители М. Е. Кабицкий – М. Ю. Маргынова, Москва: ИЭА РАН, 2016, 9–42.
- Вятчина – Иванов 2013** = М. Вятчина – В. Иванов, Про еврея колхозника, Никса Ферштейна и русский народный ансамбль: анекдоты о евреях в Латгалии, в: *Утраченное соседство: евреи в культурной памяти жителей Латгалии: материалы экспедиций 2011–2012 годов*, отв. ред. С. Амосова, Москва: Сэфер, 2013, 285–296.
- Ганенкова (в печати)** = Т. С. Ганенкова, Полевые заметки о языке старообрядцев Латгалии, *Staroobrzędowcy za granicą III: historia, religia, język, kultura*, Toruń (в печати).
- Гриценко 2003** = П. Ю. Гриценко, Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії, в: М. Павлюк – І. Робчук, *Українські говори Румунії: діалектні тексти*, Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003, I–XVI.

- Заварина 1986** = А. А. Заварина, *Русское население Восточной Латвии во второй половине XIX – начале XX в.*, Рига: Зинатне, 1986.
- Клочко – Лигута 2004** = Н. Н. Клочко – Т. В. Лигута, Русский язык в Латвии: социолингвистический профиль ситуации, в: *Вопросы филологии* 17 (2004), № 2, 101–108.
- Королёва 1998** = Е. Е. Королёва, Дialeктные черты городского просторечия г. Даугавпилса, в: *Valoda: humanitārās fakultātes VIII zinātniskie lasījumi: leksikoloģija, fonētika, gramatika*, Daugavpils: DPU, 1998, 14–24.
- Королёва 2006** = Е. Е. Королёва, Лексика Прейльских говоров староверов (современное состояние), в: *Latvijas Universitātes raksti: 707. sējums: valodniecība*, Rīga, 2006, 7–13.
- Костанди – Кюльмоя 2013** = Е. И. Костанди – И. П. Кюльмоя, О русском языке современной Эстонии, в: *Русский язык зарубежья*, Санкт-Петербург, 2013, 85–106.
- Немченко – Сеницина – Мурникова 1963** = В. Н. Немченко – А. И. Сеницина – Т. Ф. Мурникова, *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики*, Рига, 1963.
- Николаева 2012** = Т. М. Николаева, *О чем рассказывают нам тексты?*, Москва: ЯСК, 2012.
- Пилипенко 2010** = Г. П. Пилипенко, Разработка вопросов интерференции и заимствования в лингвистической литературе, в: *Славяноведение* 2010, № 1, 63–74.
- Пилипенко 2015** = Г. П. Пилипенко, Словенцы в провинции Триест: социолингвистическая и этнокультурная ситуация, в: *Славянский альманах* 2015, № 3–4, 383–401.
- Пилипенко 2016** = Г. П. Пилипенко, Полевое исследование старообрядцев в Латвии, в: *Славянский альманах* 2016, № 3–4, 504–509.
- Плотникова 2016** = А. А. Плотникова, Об экспедиции к латгальским староверам, в: *Живая старина* 2016, № 4, 50–54.
- Синочкина 2004** = Б. Синочкина, Старообрядцы Литвы: специфика языковой личности, в: *Slavica Helsingensia* 24: *русскоязычный человек в иноязычном окружении*, под ред. А. Мустайоки – Е. Протасовой, Helsinki, 2004, 67–81.
- Auer 1998** = Peter Auer, Introduction to chapter 7, in: *Codeswitching in Conversation*, ed. Peter Auer, London: Routledge, 1998, 153–355.
- Auer 1999** = Peter Auer, From codeswitching via language mixing to fused lects: toward a dynamic typology of bilingual speech, *International Journal of Bilingualism* 3 (1999), no. 4, 309–332.
- Beregszászi 2004** = Anikó Beregszászi, A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól, in: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatáról*, szerk. A. Beregszászi – I. Csernicskó, Ungvár: PoliPrint, 2004, 36–44.
- Čekmonas 2001** = Valerij Čekmonas, Russian varieties in the southeastern Baltic area: rural dialects, in: *The Circum-Baltic Languages: Typology and Contact* 54, no.1: *Past and Present*, ed. Ö. Dahl – M. Koptjevskaja-Tamm, 2001, 101–136.
- Dorian 1997** = Nancy C. Dorian, Telling the Monolinguals from the Bilinguals: Unrealistic Code Choices in Direct Quotations within Scottish Gaelic Narratives, *International Journal of Bilingualism* 7 (1997), no. 7, 41–54.
- Głuszkowski 2015** = Michał Głuszkowski, Uwagi teoretyczne na temat zmiany kodu w monologach starowierców mieszkających w Polsce, *Acta Baltico-Slavica* 39 (2015), Warszawa, 159–173.
- Hogan-Brun и др. 2008** = Gabrielle Hogan-Brun – Uldis Ozolins – Meilutė Ramonienė – Mark Rannut, Language Politics and Practice in the Baltic States, in: *Language Planning and Policy in Europe 3: The Baltic States, Ireland and Italy*, ed. by Robert B. Kaplan – Richard B. Baldauf Jr., Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters Ltd., 2008, 31–192.
- Iedzīvotāju 2016** = Iedzīvotāju kultūretniskie un migrācijas rādītāji, *Latvijas 2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti*, Rīga, 2016, 94–118.
- Ilić 2014** = Marija Ilić, *Discourse and Ethnic Identity: The Case of the Serbs from Hungary*, Berlin – Munich: Otto Sagner Verlag, 2014.
- Kļave 2011** = Evija Kļave, Language choice and usage in social interaction in Latvia: discourse and practice, *Etniškumo studijas = Ethnicity Studies* 2011, no. 1–2, 42–79.
- Kļavinska 2012a** = Antra Kļavinska, Latgaliešu anekdotes: lingvistisko kontaktu izpausmes, *Via Latgalica Humanitāro zinātņu žurnāls* 2012, no. 4, 25–32.

- Kļavinska 2012b** = Antra Kļavinska, Poļaki = Поляки, *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca* = *Лингвотерриториальный словарь Латгалии I*, Rēzekne: Rēzeknes augstskola, 2012, 570–572.
- Lüdi 2004** = Georges Lüdi, Code-Switching, in: *Sociolinguistics = Soziolinguistik: An International Handbook of the Science of Language and Society = Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* 1, ed. by Ulrich Ammon – Norbert Dittmar – Klaus J. Mattheier – Peter Trudgill, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2004, 341–350.
- Lytra 2007** = Vally Lytra, Teasing in contact encounters: frames, participant positions and responses, *Multilingua* 26 (2007), 381–408.
- Metuzāle-Kangere – Ozolins 2005** = Baiba Metuzāle-Kangere – Uldis Ozolins, The language situation in Latvia 1850–2004, *Journal of Baltic Studies* 36 (2005), no. 3, 317–344.
- Nau 2003** = Nicole Nau, Forms of bilingual talk in present-day Riga (<http://www.staff.amu.edu.pl/~naunicol/NNresearch/BilingualRiga.pdf>) (21.01.2017).
- Petrović 2009** = Tanja Petrović, *Srbi u Beloj Krajini: jezička ideologija u procesu zamene jezika*, Beograd: Balkanološki institut, 2009.
- Pilipenko 2016** = Gleb Pilipenko, Hungarian-Slavic Bilingualism in Transcarpathia, Vojvodina and Prekmurje, *Ежегодник финно-угорских исследований* 10 (2016), выпуск 4, Ижевск: Издательский центр «Удмуртский университет», 20–30.
- Poriņa 2001** = Vineta Poriņa, Code switching between bilinguals in Latvia, *International conference on Language Development «Estonian in Europe»*, Tallinn, 12–14 March, 2001, 69–71.
- Priedīte 2005** = Aija Priedīte, Surveying Language Attitudes and Practices in Latvia, *Journal of multilingual and multicultural development* 26 (2005), no. 5, 409–424.
- Skrujenieks 1938** = Margers Skrujenieks, *Latvijas statistikas atlās: valsts statistiskā pārvalde*, Rīga, 1938.
- Verschik 2005** = Anna Verschik, Russian-Estonian language contacts, linguistic creativity, and convergence: new rules in the making, *Multilingua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 24 (2005), no. 4, 413–429.
- Zabrodskaja 2009** = Anastassia Zabrodskaja, Evaluating the Matrix Language Frame model on the basis of a Russian-Estonian codeswitching corpus, *International Journal of Biligualism* 13 (2009), no. 3, 357–377.
- Zentella 1997** = Ana Celia Zentella, *Growing up bilingual*, Oxford: OUP, 1997.

POVZETEK

Kodno preklapljanje v ruskem jeziku starovercev Latgalije (Latvija)

Prispevek obravnava kodno preklapljanje v ruskem jeziku starovercev v Latgaliji (Latvija). Ta pojav v korpusu govorjenih besedil, ki je bil zbran v času terenske raziskave leta 2016 v Daugavpilsu in v daugavpilški pokrajini, ni prav razširjen. Kodno preklapljanje se najpogosteje uporablja pri citiranju tujega ali lastnega govora v latvijščini, čeprav večina sogovornikov meni, da imajo v latvijskem jeziku nizko jezikovno kompetenco, saj živijo v ruskem okolju. Pri citiranju so opazne različne lingvopragmatične strategije. Kodno preklapljanje je značilno tudi za jezikovne šale (vice), v katerih povzroča komični učinek. Podobni pojavi so evidentirani v drugih stičnih slovansko-neslovanskih situacijah kodnega preklapljanja, npr. v primeru slovensko-italijanske dvojezičnosti v Trstu. Razlika med situacijama je v obsegu in pogostnosti tega jezikovnega pojava: pri Slovencih v Italiji je kodno preklapljanje pogostejše. To ni samo jezikoslovni, ampak tudi individualni in kontekstualni jezikovni pojav. Vsako kodno preklapljanje je treba analizirati posebej, pomembna je tudi vloga raziskovalca, ki mora biti med pogovorom nujno prisoten, da bi kasneje lahko analiziral gradivo. Kodno preklapljanje se uporablja odvisno od notranje usmerjenosti govorcev, jezikovne situacije in konteksta pogovora. Avtor tudi meni, da je povezano z identiteto govorcev in raziskovalcev. Prisotnost prvin iz latvijščine v obliki kodnega preklapljanja v ruskem jeziku starovercev v Latgaliji ga loči od ruskega jezika v drugih regijah in državah.

PAWEŁ JANCZULEWICZ

AKCENTUACJA TEMATÓW NA *-ĘT- W KONTEKŚCIE POLSKICH DANYCH GWAROWYCH I HISTORYCZNYCH

COBISS: 1.01

Naglaševanje praslovanskih *-ęt-osnov v luči poljskih zgodovinskih in narečnih podatkov

Prispevek opisuje razporeditev samoglasniške kvalitete nemotiviranih *-ęt-osnov v poljskih narečjih. Rezultati analize so predstavljeni primerjalno z refleksi praslovanskih akcentskih paradigem v drugih slovanskih jezikih, še posebej v drugih zahodnih slovanskih jezikih, kjer so skladnosti še posebno trdne.

Ključne besede: akcentologija, dialektologija, praslovanske soglasniške osnove, zahodni slovanski jeziki

The Accentuation of Proto-Slavic *-ęt Stems in Light of Polish Historical and Dialect Data

This article describes the distribution of vowel quality in unmotivated *-ęt stems in Polish dialects. The results of the analysis are compared to the reflexes of the Proto-Slavic accentual paradigms in other Slavic languages, in particular the other West Slavic languages, where the correspondences are remarkably consistent.

Keywords: accentology, dialectology, Proto-Slavic consonant stems, West Slavic languages

- 0 Celem artykułu jest konfrontacja danych (głównie dialektalnych) języków zachodniosłowiańskich z rekonstrukcjami paradygmatów akcentowych tematów na *-ęt-, znanymi z opublikowanych dotychczas prac akcentologicznych. Podstawą dla rewizji rekonstrukcji pierwotnego miejsca i charakteru akcentu dla poszczególnych wyrazów w omawianej klasie są przede wszystkim dane dialektalne z polskiego obszaru językowego¹ ekscerpowane z kartotek *Słownika gwar polskich* (kartSGP), *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego*² (kartOLA), *Małego atlasu gwar polskich* (kartMAGP), *Atlasu językowego Śląska* (kartAJŚ), *Atlasu językowego polskiego Podkarpacia* (kartAJPP) oraz sygnalizowane we wcześniejszej literaturze zjawiska, które – jak się wydaje – nie znalazły należytego odbicia w późniejszych rekonstrukcjach.

1 Odwoływanie się do materiału polskiego w badaniach akcentologicznych nie należy do standardowych procedur.

2 Kartoteki w formacie cyfrowym są dostępne w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie.

1 WPROWADZENIE

Większość badaczy akcentu prasłowiańskiego przyjmuje istnienie trzech paradygmatów akcentowych (dalej: p.a.) w tematach na *-ĕt-: barytonicznego (*a*), oksytonicznego (*b*) oraz ruchomego (*c*).³ Poważniejszy problem badawczy stanowi rekonstrukcja krzywej akcentowej w paradygmacie ruchomym, gdzie rekonstruuje się ruchomość lateralną (alternacja między sylabą inicjalną a końcową) – Nsg. *pôrse, Gsg. *pôrsetę, Npl. *porsetá (Stang 1957: 94; Dybo 1981: 142) lub alternację między pierwszą i kolejną sylabą – Nsg. *porsĕ, Gsg. *porsĕte, Asg. *pôrse, Npl. *porsĕta (Sklârenko 1998: 133). Niemniej trudności przysparza przyporządkowanie poszczególnych wyrazów do określonych p.a. (najwięcej wątpliwości budzi wybór między paradygmatem *b* lub *c*), a także ustalenie związku między akcentuacją derywatu i podstawy. O ostatnim zagadnieniu najszerzej traktuje klasyczna praca V. A. Dybo (1981: 141–143), gdzie autor, na podstawie danych z języków południowosłowiańskich i przekazy z akcentowanych zabytków staroruskich, próbuje udowodnić całkowitą zgodność między p.a. derywatu a akcentuacją podstawy. Takie ujęcie ogranicza zasób wyrazów z długim wokalizmem rdzennym w typie oksytonicznym tylko do *byčĕ,⁴ co znacząco komplikuje objaśnienie poświadczonej w językach zachodniosłowiańskich długości samogłoski rdzennej kontyuantów psł. *dĕtĕ, *gqĕĕ, *zvĕrĕ i in. Brak oksytonów długowokalicznych w koncepcji V. A. Dybo utrudnia sformułowanie hipotezy o ewentualnym zmieszaniu się paradygmatów; mobilia z długim wokalizmem rdzennym musiałyby naśladować akcentuację oksytonów krótkowokalicznych, co nie wydaje się prawdopodobnym scenariuszem. W takim ujęciu jedyną alternatywą wydaje się hipoteza o kształtowaniu się akcentu kategorialnego, której uzasadnienie napotyka poważne przeszkody (zob. niżej).

Można podejrzewać, że najlepszym (najbezpieczniejszym) materiałem do badań nad kategorią będą – z jednej strony – kontyuanty psł. *žerbę, *porse, jako wyrazów pozbawionych motywacji na gruncie słowiańskim,⁵ z drugiej – derywaty o znaczeniu singulatywnym od kolektiwów: *dĕtĕ, *zvĕrĕ. Wyrazy te charakteryzują się szerokim zasięgiem w obrębie areału słowiańskiego i zostały ukształtowane w epoce przedhistorycznej, co eliminuje podejrzenia o potencjalnym odnowieniu formy w ramach produktywnego modelu derywacyjnego. Naturalnie trzeba się liczyć z możliwością ujednoclenia barwy/iłoczasu/tonu w obrębie rodziny wyrazowej i ewentualnym formowaniem się akcentuacji kategorialnej na gruncie poszczególnych dialektów.

3 Po szczegóły odsyłam do pracy V. H. Sklarenki (1998: 131–134). Brak wiarygodnych hipotez odnośnie formowania się tematów na *-ĕt- nie daje możliwości porównania zewnętrznego (przegląd dotychczasowych koncepcji ze wskazaniem literatury, np. Arumaa 1985: 33–36; Olander 2015: 86–87).

4 Pomimo lemmatyzowania wyrazu w słownikach zestawiających leksykę słowiańską (SP I: 473; ESSĀ 3: 146), jego prasłowiańska metryka nie jest bezsporna.

5 Wyłączam z rozważań psł. *(j)ǎgnĕ, *(j)ǎgnĕte jak i inne wyrazy ze starym akutem rdzennym. Rekonstrukcja krzywej akcentowej i składu p.a. *a* nie wzbudza kontrowersji.

2 DYSTRYBUCJA ILOCZASU/BARWY SAMOGŁOSKI RDZENNEJ W JĘZYKACH ZACHODNIOŚLÓWIAŃSKICH

2.1 Materiał czeski i słowacki

W czeskim i słowackim języku literackim część wyrazów kontynuujących tematy na *-ę- charakteryzuje się długim wokalizmem, np. cz. *dítě, hřibě, zvíře* wobec *jehně, kuře*,⁶ *prase*; sła. *dieťa, žriebä, zvierä* wobec *jahňa, kura, prasa*. Materiały gwarowe w przeważającej większości jednoznacznie potwierdzają taką dystrybucję (dla kontynuantów *žerbę, *(j)agnę, *porbę, *kurę zob. OLA-ls II: 80, 84, 88, 91; *zvřę – OLA-ls I: 132; *dětę – SSN I: 312).

Długość wokalizmu najlepiej interpretować w nawiązaniu do paradygmatu oksytonicznego: utrzymanie długości przed oksytonezą w formie dwusylabowej (*žěrbě), skrót w trójsylabowej przed wewnętrznym starym akutem (*žerběte – paralela w typie *malřna) i późniejsze uogólnienie długości nom.-acc. sg. na pozostałe formy paradygmatu (Nonnenmacher-Pribić 1961: 153). Odbiciem pierwotnej dystrybucji może być alternacja *d'ifče, d'efčete* pojawiająca się w gwarach hanackich, którą – ze względu na geografie – trudno interpretować jako odwzorowanie alternacji, mogącej powstać w oparciu o skrót starego akutu w formach dłuższych niż dwusylabowe w p.a. *a7* (Babik 2012: 464p). Relikty pierwotnych stosunków iloczynowych prawdopodobnie zachowują gwary północno-wschodnio-czeskie, zwłaszcza w najbardziej na północ wysuniętej części, skąd pochodzą przekazy z alternacją iloczynową między odmianą sg. i pl.: *řibě, řiběte* : *řebata, řebat* (Hujer 1926: 123). W tym samym źródle wzmiankowana jest jeszcze alternacja *kůře*,⁸ *kůřete* : *kuřata*, jednak wygląda ona na ukształtowaną wtórnie pod wpływem starych oksytonów (na tym obszarze oczekiwaną postacią w derywacie od akutowego psł. *kūra byłoby *kouře : *kuřata), a nawet krótkowokaliczne *kůře* : *kuřata*.⁹ Przypomina to wtórne wprowadzenie długiego wokalizmu w tej kategorii spotykane w sła. *rybä, žiabä, medvied'a* (Nonnenmacher-Pribić 1961: 153) i barwy w słowiń. *riřq, žwřq* (zob. niżej), chociaż należy pamiętać, że *kůře* i *kůřete* są na gruncie czeskim niemotywowane (podstawy derywacyjne wyparte przez *slepice* i *kočka*).

6 W derywacie od podstawy barytonicznej oczekiwaną postacią byłoby *kouře. Wariant z długą samogłoską poświadczony jest w staroczeskim, krótkość w nom.-acc. sg. wynika prawdopodobnie z uogólnienia wokalizmu przypadków zależnych. Krótkość *jehně* niektórzy objaśniają zamkniętą sylabą inicjalną (Verweij 1994: 554).

7 Mimo wszystko niepokoi jednolity kierunek uogólnienia wokalizmu. Można by się spodziewać, że część gwar uogólni wokalizm skrócony.

8 Zasięg takiej postaci nom. sg. zmapowany i opatrzony komentarzem został w ČJA (5: 288–289).

9 Trudniejsze w interpretacji jest poświadczony na bardzo dużym obszarze czeskim i morawskim *kůřle*, objaśniane przez autorów ČJA jako rezultat wzdłużenia zastępczego (ČJA 5: 54, 57).

2.2 Materiał polski, kaszubski i słowiński

Analogiczne alternacje iloczynowe F. Lorentz podawał z dialektów słowińskich: *zdrěbą* : *zdrěbica*, *dřěvą* : *dřěvica*¹⁰ (Lorentz GP I: 426); pierwsza z tych alternacji notowana była jeszcze na północnych Kaszubach przez eksploratorów *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (Topolińska 1964: 39). Pomimo licznych uogólnień wokalizmu (najczęściej w odwołaniu do form nom.-acc. sg.), należałoby założyć, że alternacje w tej kategorii ukształtowały się w p.a. b, ponieważ stary akut i cyrkumfleks skraca się niezależnie od pozycji (Babik 2012: 464).

Poniżej postaram się przedstawić możliwie najpełniejszy zasięg i charakter alternacji¹¹ w omawianej kategorii w dialektach polskich i kaszubskich, oraz – w miarę możliwości – w epoce historycznej. Należy jednak pamiętać o wypieraniu sufiksu *-ę* przez *-ak* na rozległym obszarze oraz nieprzystosowaniu kwestionariuszy do badań nad kategorią – większość z nich nie zawiera pytań o przypadki zależne. Najkorzystniej pod tym względem wypada kwestionariusz OLA, gdzie uwzględniono odmianę kontyuantów psł. *żerbę, *porse, *dětę, chociaż dla *porse uwzględniono jedynie nom. sg. i nom. pl. Okoliczności te znacząco rzutują na ilość poświadczonych form rzeczowników, które są istotne dla badań akcentologicznych.

Psł. *dětę:

žěćąe || *žy'ćąe* : nom. pl. *žěćąeta*, gen. pl. *žěćųt*, instr. pl. *žěćąety* – Babice, pow. Garwolin (kartSGP); *žęće* : gen. sg. *žęcénća*, dat. sg. *žęcénću* – Golczowice, pow. Olkusz (kartOLA, pkt 300); *žiče* : gen. sg. *žęćinća*, dat. sg. *žęćinću*, nom. pl. *žęcinta*, gen. pl. *žęcont*, dat. pl. *žęcintom*, instr. pl. *žęcintami* – Kocierzowy, pow. Radomsko (kartOLA, pkt 292); *žiče* : gen. sg. *žęćinća*, dat. sg. *žęćinću* – Kramsk, pow. Konin (kartOLA, pkt 270); *žiče* : gen. sg. *žęćinća*, dat. sg. *žęćinću*, dat. pl. *žęcintom* – Państwów, pow. Wieluń (kartOLA, pkt 280); *žiče* || *žęće* : gen. sg. *žęćeća*, dat. sg. *žęćeću* – Ruski

10 Zwraca również uwagę różnica wokalizmu między nom. sg. *žěćą* (gen. sg. *žęća* [!]) a opartą na innym temacie formą pluralis *žęćą* (Lorentz GP III: 913).

11 W poniższym zestawieniu nie uwzględniam quasi-alternacji uchwyconych w materiałach OLA we wschodniej Polsce, ukazujących się w postaci samogłoski jasnej w nom.-acc. sg. i zwężonej w pozostałych formach np.: *žv'ežę* : gen. sg. *žv'ež'eńća*; *ć'eli* 'cieleń', gen. pl. *ć'elunt* : gen. sg. *ć'il'eńća*, dat. sg. *ć'il'eńću*, nom.-acc. pl. *ć'il'enta*, dat. pl. *ć'il'entam*, instr. pl. *ć'il'entami*, loc. pl. *ć'il'entax*; *ž'ici*, ale gen. pl. *ž'ęcunt* : gen. sg. *žič'eńća*, dat. sg. *žič'eńću*, nom.-acc. sg. *žič'enta*, dat. pl. *žič'entam*, instr. pl. *žič'entami* – Wiszniów, pow. Hrubieszów (kart. OLA, pkt 324). Taka realizacja uwarunkowana jest podwyższeniem artykulacji samogłosek średnich w sylabach nieakcentowanych i nie stanowi właściwej alternacji morfonologicznej. Przykład nom. sg. *ž'ici* : gen. pl. *ž'ęcunt* ewentualnie mógłby wskazywać na utrzymywanie się alternacji, której obraz zaciemnia fonetyka gwary, jednak ze względu na wtórność formy pl. *žič'enta* i duże wątpliwości co do utrzymania różnicy między staropolskim *é* i *e* bezpieczniej będzie wyłączyć punkt spod obserwacji (wg. OF II: 121 gwara miałaaby rozróżniać kontyuanty *é* i *e*, co nie zgadza się z zasięgiem mapowanym przez K. Dejnę (1973: mapa 34), por. też *žeka*, *mleko*; brak śladów wydłużenia zastępczego w: *šněk*, *žv'eš*, gen. pl. *džef*).

Bród, pow. Przysucha (kartOLA, pkt 293); stosunek form ze zwężeniem do form z samogłoską jasną w słowniku Mączyńskiego: *dziecię* (19) : *dziećię* (15), w przypadkach zależnych: *dziecięcica* (8) : *dziećięciem* (1) (Gonschior 1973: 206).¹²

Psł. *zvřę:

zvřýže || *zvříze* : nom. pl. *zvříežynta* – Dąbrówka Wielkopolska, pow. Międzyrzecz (kartOLA, pkt 254); *zvříeže* : gen. sg. *zvříežqńća* – Podróżna, pow. Złotów (kartOLA, pkt 249); *zvřýže* : gen. sg. *zvřežynńća* – Hyżne, pow. Rzeszów (kartSGP); stosunek form z kontynuantem długiej do form z samogłoską jasną w słowniku Mączyńskiego: *zwierzę* (31) : *zwiřzę* (14), w przypadkach zależnych: *zwierzęcica* (47) : *zwiřęcica* (8) (Gonschior 1973: 206).

Psł. *žerbę:

žrybqę || *žyřbqę* || *žebqę* : gen. sg. *žyřbqęća* || *žebqęća*, nom. pl. *žebqęta*, gen. pl. *žebqęt* – Stoczek Łukowski (kartSGP); *žrębe* : gen. sg. *žrebeńća*, dat. sg. *žrebeńću*, nom.-acc. pl. *žreběnta*, gen. pl. *žrebonť*, dat. pl. *žreběntom*, instr. pl. *žreběntamy* – Trzebieszów, pow. Łuków (kartOLA, pkt 305); *žrębe* : gen. sg. *žrebeńća*, dat. sg. *žrebeńćoju* – Rozbity Kamień, pow. Sokołów Podlaski (kartOLA, pkt 297); *hżyba* : dat. sg. *hžebaću*, nom. pl. *hžeбата*, gen. pl. *hżybat*, dat. pl. *hżybatum* acc. pl. *hżyбата*, instr. pl. *z hżybatami* – Krzanowice, pow. Racibórz (kartOLA, pkt 29913); *žrybe* : gen. sg. *žrybeńća*, nom. pl. *žreběnta* – Niebieszczyń, pow. Sanok (kartMAGP); *žrybó* : gen. sg. *žreběńća*, nom. pl. *žreběńta* – Kasinka Mała, pow. Limanowa (kartMAGP); *žrybe* : gen. sg. *žryběńća*, nom. pl. *žrebięta* – Janiszów, pow. Kraśnik (kartMAGP); *zgžębią* : nom. pl. *zgžębięnta* – Żukowo, pow. Kartuzy (kartMAGP); stosunek form ze zwężeniem do form z samogłoską jasną w słowniku Mączyńskiego: *zrzebię* (4) : *zržebię* (1), w przypadkach zależnych: *zrzebięcica* (3) : *zržebięcica* (0) (Gonschior 1973: 206).

Psł. *gqę:

gųįsq : nom. pl. *gąsięta* – Olszowa, pow. Strzelce Opolskie (kartAJŚ, pkt 27); *gųįse* || *gųįse* : nom. pl. *gųįsynta* || *gųįsynta* – Komorní Lhotka, okres Mistek, Czechy (kartAJŚ, pkt 53); *gųįsqę* || *gųįsqę* : nom. pl. *gųįsqęta* || *gųįsqęta* – Gończyce, pow. Garwolin (kartSGP); *gqęse* : nom. pl. *gęsentą* – Przysięki pow. Jasło (kartAJPP, pkt 29); *gqęsyn* || *gęsyn* : gen. sg. *gųįseńća* – Istebna, pow. Cieszyn (kartAJŚ, pkt. 55); *gqęse* : nom. pl. *gęseńta* – Dąbrówka Wielkopolska, pow. Międzyrzecz (Topolińska 1964: 39).

12 Według danych umieszczonych w SPXVI stosunek form ze zwężeniem wynosi 74 (-é-) : 71 (-e-), podany został jednak bez uwzględnienia poszczególnych form przypadkowych. W dem. *dziecińtko* ten stosunek wynosi już zaledwie 7 (-é-) : 57 (-e-) (SPXVI 6: 335–339).

13 Jest to punkt o czeskim podłożu dialektalnym (zob. OF I: 113–117).

14 Ten materiał należy potraktować z pewną rezerwą; wobec częstych dubletów różnice w wokalizmie mogą być wynikiem nawiązań do wokalizmu podstawy. Nosówka tylna w *gąsięciciu* jednak przeważa w materiale, por. też postaci czeskie i słowackie (OLA-ls II: 92–93).

Zgromadzony materiał wydaje się potwierdzać utrzymywanie się alternacji wokalicznych między nom.-acc. sg. a pozostałymi przypadkami w dialektach polskich. Alternacje te nie tworzą areałów; ich nierównomierne rozmieszczenie wskazuje raczej na archaizmy niż niezależne innowacje. Wyrazy, w których je odnajdujemy, mają bardzo dobrze poświadczoną długość w rdzeniu w pozostałych językach zachodniosłowiańskich, podczas gdy tematy na *-ę-, dla których rekonstruuje się p.a. *a* w polskim ukazują się z jasną samogłoską rdzenną i krótką w słowackim (zob. np. kontynuanty psł. *(j)ǣgnę w OLA-ls II: 84–85).

Przeprowadzona kwerenda nie ujawniła alternacji *kontynuant długiej* : *kontynuant krótkiej* ani kontynuantu samogłoski długiej w całym paradygmacie odmiany wyrazu *prosię*. W literaturze wskazuje się zaledwie na kilka przykładów długości w nom. sg.: słoWiń. *porśa*, *prōśa* obok *parśa*, *prośa* (Lorentz GP II: 747); *prōsę* – GłóWczyce, pow. Słupsk; *prōsę* – Konopiska, pow. Częstochowa (Topolińska 1964: 40). Formy słoWińskie i kaszubskie powinny być traktowane z dużą ostrożnością – długość w nom. sg. odnajdujemy również w derywatach od wyrazów należących pierwotnie do paradygmatu barytonicznego, por. słoWiń.: *kǔřq* : *kǔra*; *rǐbq* : *rǐba*; *žobq* : *žaba* (Lorentz GP II: 747), gdzie samogłoskę zwężoną w derywacie przekonująco objaśnia się jako dodatkową cechę kategorii, wprowadzoną na drodze morfologicznej (Topolińska 1964: 39). Postać *prōsę* notowana w Konopiskach nie ma oparcia w materiałach z tego samego punktu zebranych dla OLA (zob. OLA-ls II: 88, pkt 291) ani w materiale szesnastowiecznym, gdzie nie poświadczono ani jednej formy ze zwężeniem (SPXVI 30: 405). Podobnie sytuacja przedstawia się w areale czesko-słowackim, gdzie nie odnotowuje się postaci z długim wokalizmem (OLA-ls II: 88).

2.3 Materiał górnołużycki

Obserwacja dawnych stosunków prozodycznych w języku górnołużyckim możliwa jest na tzw. grupach przestawkowych, gdzie *ó* i *ě* pojawia się pod starym i nowym akutem oraz jako refleks długości przedakcentowej. Analiza materiałowa wymaga wyłączenia pozycji, gdzie *ó* i *ě* znajduje się w sylabie zamkniętej po zaniu jeru, a także pozycji, w której *o* uwikłane jest w prawostronny kontekst labialny lub welarny (*ó* w tej pozycji nie występuje).

Wspomniane restrykcje umożliwiają rozpatrzenie kontynuantów psł. **porśę* oraz **žerbę*, co w swoim czasie uczynił V. A. Dybo, pokazując, że gł. *žřěbjo* należy wyprowadzać z oksytonicznego **žerbę*, natomiast *prośjo* (< **pōrśę*) musiało pierwotnie należeć do paradygmatu ruchomego (Dybo 1963: 68, 71). Dystrybucja ta całkowicie odpowiada stanowi obserwowanemu w pozostałych językach zachodniosłowiańskich.

3 KORESPONDENCJE MIĘDZY P.A. B I C W TEMATACH NA *-ĘT-

Materiał zachodniosłowiański wykazuje spójność pod względem odzwierciedlenia akcentuacji dziedziczonych tematów na *-ę-. Z dużym prawdopodobieństwem

można podejrzewać, że w dialektach, które legły u podstaw języków zachodniosłowiańskich, odzwierciedlone są trzy paradygmaty akcentowe dla danej kategorii: *(j)ǫgnę (*a*); *dětę, *zvĕrĕ, *žerbĕ (*b*); *pōrse (*c*).¹⁵

Długowokaliczne wyrazy motywowane od podstaw ruchomych¹⁶ włączane są do typu kontynuującego dawne oksytona, por. ogpol. *gąsię* (z wariantem *gęsię*), cz. *house*, sła. *húsa* (zob. OLA-ls II: 92–93) ← *gōsŕ; pol. *książę* (w SPXVI 11: 371 nie wspomina się o ewentualnych zapisach, które mogłyby wskazywać na nosówkę przednią), cz. *kníže* ← *kŕnĕzŕ; kasz. i wlkp. *dřevę* (Topolińska 1964: 39), sła. *drievä* ← *dĕrvo i in. Na uwagę zasługuje różnica między cz. *káče*, sła. *káča* (tak też w dialektach, zob. OLA-ls II: 94–95) a pol. dial. *kaczę* i *káčę*, które poza Kaszubami i Śląskiem pojawia się z samogłoską jasną¹⁷ (Topolińska 1964: 39), jednak rekonstrukcja podstawy derywacyjnej napotyka już poważne trudności na poziomie segmentalnym (*kačŕka ← *kača – jak mógłoby świadczyć słoWiń. *kača* i dłuż. *kaca* – SEK III: 11¹⁸). Krótkość wokalizmu rdzennego w gwarach słowackich i samogłoska jasna w polskich sugerują, że należałoby unikać podejrzeń o związek z p.a. *b* lub *c*; zwężenie w derywacie na *-ę- w kaszubskim mogło powstać na drodze morfologicznej, gwary śląskie natomiast nawiązują arealnie do postaci czeskich i słowackich.

Największą zgodność między dialektami zachodnio- a południowosłowiańskimi¹⁹ w obrębie wyrazów, dla których jako wyjściowy można przyjąć p.a. *c*, wykazują kontynuanty psł. *pōrse. Badacze, którzy rekonstruują dwa wyjściowe paradygmaty, przeciwstawiając akcent barytoniczny oksytonezie kolumnalnej nie odwołują się do krótkości w zachodniosłowiańskim, objaśniając alternacje typu *prāse*, gen. sg. *prāseta* analogią do tematów na *-men-: *vrĕme*, gen. sg. *vrĕmena*²⁰ (Stankiewicz 1986: 405). Tymczasem w dialektach czakawskich, sztokawskich i kajkawskich formy kontynuujące psł. *pōrse jednoznacznie wskazują na wyjściową ruchomość, w tych ostatnich niekiedy przeciwstawiają się refleksom *žerbę, wskazującym na oksytonezę (gwary sztokawskie i czakawskie wskazują raczej na ruchomość): *prŕ:sa* : *žŕ:ba* (27 – Domagović), *prā:se* : *žre:be*, *ždrie:ba* (28 – Domaslovec), *prā:se* :

15 Typ *a* i *c* w zasadzie nie jest rozróżniany (jednym z niewielu wiarygodnych przykładów, mogącym odzwierciedlać p.a. *a* jest stcz. *kúře*); paradygmat ruchomy rekonstruuje się ze względu na nieakutowy charakter pierwiastka, por. lit. *pařšas*, i – przede wszystkim – s. i ch. *prāse*, gen. sg. *prāseta*, z regularnym skrótem cyrkumfleksu w formie trój sylabowej. Głuź. *projsjo* niestety nie ma wewnątrzjęzyckiego porównania.

16 Mało jest w tej kategorii derywatów od oksytonów długowokalicznych: stcz. *hŕčĕ* (beycze), sła. *hŕča* ← *bŕkŕ.

17 Wg kartoteki SGP formy ze zwężeniem pojawiają się również w kilku wsiach w powiecie garwolińskim: *kocqĕ* (Brzeście, Pogorzelski, Domaszew).

18 W hasle powołano się również na cz. *káča*, ale istnienia tej postaci nie udało się potwierdzić (tylko jako nomen proprium *Káča* od imienia *Kateřina*).

19 Celowo nie rozważam nawiązań wschodniosłowiańskich ze względu na (zbyt) silną tendencję do generalizacji akcentu kategorialnego.

20 O trudnościach z ustaleniem wyjściowej akcentuacji *vermę zob. Pronk 2009: 105.

ždrĕ:ba (30 – Cubinec)²¹ (OLA-ls II: 80, 88).²² Trudniejsze w interpretacji są dobrze znane postacie słoweńskie: *dĕte*, gen. sg. *detĕta*; *tĕle*, *telĕta* (Pleteršnik); ale: *prasĕ*, *prasĕta* i *prasĕ*, *prasĕta*; *žrĕbĕ*, *žrĕbĕta* : *žrĕbĕ*, *žrĕbĕta* (Stang 1957: 93, cyt. za Valjavcem), gdzie dwa ostatnie wyrazy wskazują na wyjściową ruchomość (z późniejszymi przekształceniami).

4 WNIOSKI

Dane języków zachodniosłowiańskich wydają się potwierdzać słuszność rekonstrukcji trzech paradygmatów akcentowych w ujęciu Chr. Stanga, zakładającą w typie ruchomym alternację między pierwszą a ostatnią sylabą. Pomimo braku przekazów pozwalających empirycznie potwierdzić, że akcent spoczywał w formach pluralis na ostatniej sylabie, to ta koncepcja najlepiej tłumaczy krótkość sylaby rdzennej w formach kontynuujących psł. *pōrsę w językach zachodniosłowiańskich, alternację znaną z serbskiego i chorwackiego *prāse*, *prāseta*, częściowo także sło. *prasĕ*. Niezbyt jasno przedstawia się ewentualny skład tego paradygmatu; wśród wyrazów niemotywowanych mogłoby tu jeszcze wchodzić *žĕrbę, jednak założenie włączenia go w zachodniosłowiańskim do paradygmatu oksytonicznego jest trudne do uzasadnienia.²³ Postulowanie wyodrębnienia się akcentuacji kategoryjalnej lub mieszania się paradygmatów nie objaśnia, dlaczego *pōrsę miałyby zostać wyłączone z uogólniania akcentu. Z kolei przyjęcie koncepcji V. A. Dybo o całkowitej zgodności między p.a. derywatu a podstawy jest trudne z powodów przedstawionych powyżej, więc nie można wykluczyć, że obserwowana w niektórych dialektach południowosłowiańskich zgodność p.a. derywatu i podstawy została wprowadzona wtórnie.

Zaskakująca jest dobrze udokumentowana konsekwencja włączania do typu oksytonicznego derywatów od tematów na *-i-, w którym oksytoneza jest poświadczona tylko szczątkowo (zob. Sklārenko 1998: 123, 126). Na południu Słowiańszczyzny ślady lub przynależność do p.a. *b* wykazują: *dĕtĕ ← *dĕtĕ (ch. dijĕte, djĕteta; sło. *dĕte*, *detĕta*); *zvĕrĕ ← *zvĕrĕ (ch. *zvjĕre*, *zvjĕreta*, ale w j. lit. *zvjĕre*, *zvjĕreta*); *gōsĕ ← *gōsĕ (por. wyżej materiał kajkawski). Oczywiście całość wymaga dalszych badań, uwzględnienia wyrazów krótkowokalicznych i

21 Gwary te mogą w większym stopniu nawiązywać akcentuacją tematów na *-ęt- do języków zachodniosłowiańskich, por: *gō:se* (27), *gu:se* (28), *gū:se* (30) i staroakutowe *ʼjajĕne* (28), *ʼjaĕne* (30), ale niejednoznaczne *jā:ne* (27) (w tym punkcie też: *slā:ma*, *krā:va*, *orā:ti* – FO: 305).

22 Por. też akcentuację w języku J. Križanica: nom.-acc. sg. *prāse* : nom.-acc. pl. *prāseta*, ale: *vri:m'e*, *zvi:r'e*, *ždri:b'e* (Boryś 1986: 69, 109).

23 Niewykluczone, że cz. *hřebná* i sła. *žrebná* 'żrebná' jest śladem po p.a. *c*. Trudno jednak mieć pewność, że jest to bezpośredni derywat od *žerbę, a nie przekształcenie starszego *sōžerba(-ja), zob. Boryś 1975: 135–139. Sytuacja w gwarach polskich nie rysuje się jasno; pojawiają się formy *žrĕbna* i *žrebná*, nie tworząc wyraźnych arealów (OLA-ls II: 166), ale możliwe są tu pewne wtórne relacje słowotwórcze. W dialektach Polski północnej należy się liczyć z możliwością wzdłużenia zastępczego po zaniku jeru.

lepszego rozpoznania sytuacji w dialektach – zwłaszcza słoweńskich i bułgarskich – niż uczyniono to w niniejszym przyczynku.

LITERATURA

- Arumaa 1985** = Peeter Arumaa, *Urslavische Grammatik III: Formenlehre*, Heidelberg: Carl Winter, 1985.
- Babik 2012** = Zbigniew Babik, *Korespondencje akcentowe między słowiańskim i starszymi językami indoeuropejskimi (pierwotne neutra tematyczne): przyczynki do krytyki akcentologii post-Illicz-Swityczowskiej*, Kraków: Lexis, 2012.
- Boryś 1975** = Wiesław Boryś, *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.
- Boryś 1986** = Wiesław Boryś, *Studia nad dialektem czakawskim Juraja Križanicia. Akcentuacja rzeczowników*, Wrocław i in.: Ossolineum, 1986.
- ČJA 5** = *Český jazykový atlas 5, 2.*, elektronické, opravené a doplněné vydání, Brno: Academia, 2016 (<http://cja.ujc.cas.cz/ČJA5/>) (dostęp: 27.01.2017).
- Dejna 1973** = Karol Dejna, *Dialekty polskie*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
- Dybo 1963** = Владимир А. Дыбо, *Об отражении древних количественных и интонационных отношений в верхнелужицком языке*, [в:] *Сербо-лужицкий лингвистический сборник*, отв. ред. Л. Э. Калнынь, Москва, 1963.
- Dybo 1981** = Владимир А. Дыбо, *Славянская акцентология: опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском*, Москва: Наука, 1981.
- ÈSSÂ 3** = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд 3: *bratъсь – *сырку*, отв. ред. О. Н. Трубачев, Москва: Наука, 1976.
- FO** = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981.
- Gonschior 1973** = Hannelore Gonschior, *Die geneigten Vokale als Reflexe altpolnischer Längen im Wörterbuch von Jan Mączyński*, München: Otto Sagner, 1973.
- Hujer 1926** = Oldřich Hujer, *Drobnosti gramatické (k české kvantitě)*, [w:] *Listy filologické* (Praha) 1926, 123.
- Lorentz GP** = Friedrich Lorentz, *Gramatyka pomorska I–III*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958–1962.
- Nonnenmacher-Pribić 1961** = Elisabeth Nonnenmacher-Pribić, *Die baltoslawischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihr quantitativer Reflex im Slavischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1961.
- OF I** = Zuzanna Topolińska, *Opisy fonologiczne polskich punktów „Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego” I: Kaszuby, Wielkopolska, Śląsk*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982.
- OF II** = Anna Basara – Jan Basara, *Opisy fonologiczne polskich punktów „Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego” II: Małopolska*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983.
- OLA-Is I** = *Общеславянский лингвистический атлас: серия лексико-словообразовательная 1: животный мир*, Москва, 1988.
- OLA-Is II** = *Общеславянский лингвистический атлас: серия лексико-словообразовательная 2: животноводство*, Warszawa, 1994.
- Olander 2015** = Thomas Olander, *Proto-Slavic Inflectional Morphology: A Comparative Handbook*, Leiden – Boston: Brill, 2015.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1894–1895.
- Pronk 2009** = Tijmen Pronk, *The accentuation of the Slavic n-stems*, [w:] *Stressing the past: papers on Baltic and Slavic accentology*, ed. by T. Olander – J. H. Larsson, Amsterdam – New York: Rodopi, 2009.
- SEK III** = Wiesław Boryś – Hanna Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny III*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1999.

- Skłärenko 1998** = Віталій Г. Скляренко, *Праслов'янська акцентологія*, Київ: Українська книга, 1998.
- SP** = *Słownik prasłowiański I*, pod red. Franciszka Sławskiego, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974.
- SPXVI** = *Słownik polszczyzny XVI wieku I*–, pod red. M. Mayenowej [od t. XXXV pod red. K. Mrowcewicza], Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966–.
- SSN I** = *Slovník slovenských nářečí 1: A–K*, red. I. Ripka, Bratislava: Veda, 1994.
- Stang 1957** = Christian S. Stang, *Slavonic accentuation*, Oslo: Universitetsforlaget, 1957.
- Stankiewicz 1986** = Edward Stankiewicz, *The Slavic Languages: Unity in Diversity*, Berlin – New York – Amsterdam: de Gruyter, 1986.
- Topolińska 1964** = Zuzanna Topolińska, *Stosunki iloczasowe polsko-pomorskie*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964 (Prace językoznawcze 39).
- Verweij 1994** = Arno Verweij, *Quantity patterns of substantives in Czech and Slovak, [w:] Dutch Contributions to the Eleventh International Congress of Slavists: Linguistics*, Amsterdam: Rodopi, 1994 (Studies in Slavic and General Linguistics 22), 493–567.

POVZETEK

Naglaševanje praslovanskih *-ćt-osnov v luči poljskih zgodovinskih in narečnih podatkov

Prispevek predstavlja razporeditev samoglasniške kvalitete nemotiviranih *-ćt-osnov v poljskih narečjih. Primerjava nemotiviranih besed kaže, da zahodni slovanski jeziki izkazujejo tri naglasne paradigme (a, b in c), nekatera poljska narečja pa še vedno ohranjajo alternacije, ki najbrž izvirajo iz naglasne paradigme b. Nobenega dejanskega dokaza ni za razdelitev, ki jo je predlagal V. A. Dybo in po kateri naj bi naglaševanje *-ćt-osnov sovpadalo z naglaševanjem derivacijske osnove. To stališče onemogoča razlago zahodnoslovanske razporeditve naglasnih paradigem in zveze med nekaterimi mobilnimi *-i-osnovami in izpeljanimi *-ćt-osnovami, naglašeni na zadnjem zlogu.

DOROTA KRYSZYNA REMBISZEWSKA

MATERIAŁY POLSKIE DO NIEMIECKIEGO ATLASU JĘZYKOWEGO JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ XIX-WIECZNEJ POLSZCZYZNY REGIONALNEJ

COBISS: 1.01

Poljsko gradivo za Nemški jezikovni atlas kot vir za raziskovanje poljskega pokrajinskega jezika 19. stoletja

Zapisi za Nemški jezikovni atlas, ki so bili zbrani v osemdesetih in devetdesetih letih 19. stoletja, so pomemben vir za raziskave ne samo nemških narečij, ampak so tudi dragocena zbirka zapisov pokrajinske leksike drugih jezikov, ki so bili v rabi v nemškem cesarstvu. Vprašalnice, izpolnjene v poljščini, razkrivajo enkratne podatke o prostorski raznovrstnosti poljskega jezika in dopolnjujejo védenje o glasoslovnih, oblikoslovnih in leksičnih posebnostih v 19. stoletju.

Ključne besede: jezikovna geografija, pokrajinski poljski jezik, zgodovinska dialektologija, poljska narečja v 19. stoletju

Polish Material for the *German Linguistic Atlas* as a Source for Studying Nineteenth-Century Polish Regional Language

The transcriptions for the *German Linguistic Atlas* that were collected in the 1880s and 1890s are not only an important source for studying German dialects, but also a valuable collection recording the regional vocabulary of other languages that were spoken in the German Empire. The questionnaires completed in Polish reveal unique data on the territorial diversity of Polish, which adds to the knowledge of its phonetic, morphological, and lexicographical features in the nineteenth century.

Keywords: linguistic geography, regional Polish language, historical dialectology, nineteenth-century Polish dialects

1 WPROWADZENIE

Materiały do Niemieckiego atlasu językowego (znajdują się w Marburgu w Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas) stanowią bardzo istotne źródło gwarowe dialektów niemieckich, jak i innych języków, którymi posługiwali się mieszkańcy Rzeszy Niemieckiej w XIX wieku. Pomysłodawcą opracowania dialektów na tym obszarze był bibliotekarz pracujący w Marburgu – Georg Wenker. Wysłał on do kilku tysięcy szkół, znajdujących się na północy i w części środkowej Niemiec, ankiety zawierające 40 zdań w języku niemieckim, które należało przetłumaczyć na miejscową gwarę, np. zdanie 13. brzmiało: „Es sind schlechte Zeiten”. Wśród ponad 57 000 ankiet z tłumaczeniami tych zdań znajdują się ankiety pisane w innych językach (m.in. po francusku, litewsku, słoweńsku, łużycku, w jidysz, a nawet jedna w cymbryjskim). Szczególnie częste są kwestionariusze polskie, bo zajmują one pod

względem liczby drugie miejsce – po kwestionariuszach niemieckich. Jak podaje twórca pomysłu zbierania materiału tą metodą, 1257 jest zapisanych gwarą polską oraz 1777 zanotowanych polszczyzną literacką (Wenker 2013), które Wenker uznał za nieprzydatne, a w istocie one też zawierają cechy dialektalne. Kwestionariusze wypełnione po polsku – z obszaru Śląska, Poznańskiego, Pomorza (w tym z Kaszub), Mazur, Warmii dostarczają unikatowych danych z zakresu różnicowania terytorialnego polszczyzny, uzupełniają dotychczasową wiedzę o występowaniu cech fonetycznych, morfologicznych i słownikowych w wieku XIX i stanowią cenne źródło do badania polszczyzny regionalnej¹ (w ujęciu diachronicznym).

Zdania zapisane po polsku stanowią nieprzecenione źródło do badań leksyki dialektalnej dla gwar rozwijających się w otoczeniu niestłowańskim. Tłumaczenia tych samych zdań ze wsi, gdzie mówiono po polsku, dają duże możliwości geograficznego przedstawienia wyrazów tłumaczonych z języka niemieckiego. Zastosowanie metod geografii lingwistycznej pozwala na porównania z innymi areałami gwarowymi w centrum i na wschodzie Polski.

Komentarze G. Wenkera do map *Niemieckiego atlasu językowego*, wydane przed kilkoma laty przez Alfreda Lamelego (Wenker 2013), dowodzą wielości interesujących zagadnień dotyczących gwar polskich. Wenker, omawiając te gwary, wyodrębnia trzy zespoły dialektalne, które występowały wówczas na terenie Niemiec: *Kaschubisch* (język kaszubski), *Masurische* (gwary mazurskie), *Schlesien* (Śląsk). Taki podział jest dość uogólniony, gdyż w grupie *Kaschubisch* znajdują się również gwary Pomorza i terenów przyległych, a *Masurische* obejmą także gwary Warmii i Ostródzkiego.

2 ZNACZENIE ANKIET GEORGA WENKERA DLA POLSKIEJ DIALEKTOLOGII

Materiały polskie do Niemieckiego atlasu językowego są niejako retrospektywnym uzupełnieniem współczesnych atlasów. Dzięki zapisom w ankietach można pokazać stan wcześniejszy usytuowania kilkudziesięciu leksemów i ustalić ich zasięgi. Odwołanie się do materiałów G. Wenkera pokaże, przynajmniej częściowo, dawniejszy stan gwar na obszarze Polski zachodniej i północnej, da szansę porównania z materiałem późniejszym i ustalenie, z których obszarów wycofywały się konkretne nazwy. Oczywiście trzeba zastrzec, że takiej analizie musi towarzyszyć ostrożność w formułowaniu ostatecznych wniosków. Zestawienie XIX-wiecznych materiałów z atlasami wykonanymi w ostatnich dziesięcioleciach nie musi ilustrować pełnego obrazu zmian, gdyż siatka punktów jest tam o wiele rzadsza niż u Wenkera, a poza tym dawne zapisy nie były

¹ Przez pojęcie polszczyzna regionalna rozumiem odmianę języka ogólnopolskiego, używaną w codziennej komunikacji przez mieszkańców danego regionu lub subregionu (bez względu na wykształcenie), która wyróżnia się cechami fonetycznymi, morfologicznymi i leksykalnymi właściwymi dla tego regionu.

sporządzane przez profesjonalistów, a część z nich odzwierciedla ówczesny stan polszczyzny literackiej. Dochodzi tu jeszcze sprawa reprezentacji polskich ankiet na terenach, gdzie doszło już dawno do znacznej germanizacji. Stąd na przykład w zbiorze marburskim znajdują się zaledwie dwie ankiety wypełnione po polsku z powiatu gołdapskiego, o wiele mniej niż niemieckich jest ich również z okolic Mogilna, Inowrocławia.

3 OMÓWIENIE WYBRANYCH WYRAZÓW Z ANKIET GEORGA WENKERA

Ponieważ ankiety G. Wenkera pochodzą z rozległego obszaru i mają liczną reprezentację, na potrzeby tego tekstu wybrałam kilka nazw z różnych regionów (na północy i zachodzie Polski) w celu unaocznienia bogactwa omawianego rejestru. Dokładne wyznaczenie izoglos będzie możliwe po wyekscerpowaniu całego materiału. Wynotowałam zatem tylko wyrazy z około 700 ankiet spisanych na obszarze Warmii i Mazur, Ostródzkiego, wschodniej Wielkopolski, Borów Tucholskich, ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej, Kujaw, które moim zdaniem w sposób wyraźny unaocniają różnicowanie leksykalne oraz pokazują wariantywność w obrębie danego regionu lub subregionu. Są to odpowiedniki niemieckich wyrazów:

- [1] die Bauern ‘gospodarze’ (w zdaniu 37 w ankiecie Wenkera),
- [2] zum Dreschen ‘do młócenia’ (w zdaniu 20),
- [3] ganz ‘całkowicie, zupełnie’ (w zdaniu 6),
- [4] die Wurst ‘kiełbasa’ (w zdaniu 30),
- [5] durchlaufen (durchgelaufen) ‘przebiegać, sfatygować’ (w zdaniu 8).

Omówienie wszystkich ekwiwalentów wskazanych wyrazów byłoby tu zbyt obszerne, ograniczę się więc do niektórych, najbardziej reprezentatywnych, bo z jednej strony pokazujących przenikanie się obu systemów językowych, a z drugiej mechanizmy wynikające z potrzeb tłumaczeniowych. Jednocześnie trzeba zastrzec, że dużym zubożeniem dla analizy poszczególnych odpowiedników byłoby dążenie do ujmowania ich w jakimś schemacie – każdy z nich stanowi swego rodzaju osobliwość leksykalną, mniej lub bardziej bogatą w poświadczenia i nawiązania.

3.1 Die Bauern ‘gospodarze’

Geograficzne przedstawienie odpowiedników nazwy *die Bauern* ‘gospodarze’ pokazuje na wyraźne różnicowanie terytorialne wyrazów *gospodarz* i *gbur*² oraz poświadcza kontakty językowe niemiecko-słowiańskie, a jednocześnie dowodzi

2 O różnicowaniu leksykalnym nazwy ‘gospodarz’ w gwarach północnopolskich szerzej w artykule Rembiszewska 2010.

przetrwania staropolskiej leksyki w gwarach rozwijających się w otoczeniu języka niemieckiego. Zasięg nazwy *gbur* (polszczyźnie znanej zresztą od dawna, bo już od XVI w. – *gbur* ‘wieśniak, chłop, kmieć; rolnik poddany’ SPXVI), która jest pożyczką niemiecką, ze średnio-wysoko-niemieckiego *gebūr*, *gebūre* ‘sąsiad; chłop; prostak’ (Hinze DLP 215; SEK II 169), we wschodniej i środkowej części pokrywa się w zasadzie z wyznaczonym w MAGP obszarem, obejmującym Pomorze, Kaszuby, Ostródzkie, Warmię i Mazury. XIX-wieczne zapisy dowodzą, że wyraz ten sięgał nieco dalej na wschodzie Mazur aż po powiat ęłcki. Wyrażna różnica zaznacza się w części zachodniej – obejmującej fragment dialektu wielkopolskiego. Trudno tu jednakże mówić o typowej niezgodności. Takie ułożenie nazw zgadza się z zastrzeżeniem G. Wenkera, który w swoich komentarzach zalecał odrzucenie ankiet z Księstwa Poznańskiego, bowiem zapisano je polszczyzną literacką.

W tomie 4. AGP – Wielkopolska i Kaszuby nie ma map leksykalnych, stąd też nie przedstawiono zróżnicowania geograficznego na tym terenie pytania 1489 o ‘gospodarza’ z kwestionariusza do tego atlasu, w związku z tym nie ma możliwości zestawienia na podstawie tego źródła z nowszym w stosunku do MAGP opracowaniem.

Mapa 1: **Gospodarze**

Na marginesie warto wspomnieć o osobliwym renesansie wyrazu *gbur* w XX wieku. Mianowicie *gbur* jako ‘bogaty chłop zatrudniający w gospodarstwie siły

najemne, wyzyskujący biedotę wiejską; kapitalista wiejski’ miał liczną frekwencję w latach 1929 i 1930 w czasopiśmie „Trybuna Radziecka”, wydawanym w Rosji Radzieckiej. Był on zdaniem redaktorów „właściwym” zamiennikiem dla nazwy *kułak* (Graczykowska 2010).

W jednej z ankiet wypełnianych w powiecie wągrowieckim (Wielkopolska) zanotowano wyraz *chubiarze* ‘gospodarze’. Nazwa, choć na tym terenie wystąpiła jednostkowo, to jest ona charakterystyczna dla Wielkopolski. W późniejszych źródłach (KartSGP) odnajdziemy poświadczenia m.in. z Konińskiego (Kramsk): *χuboś* ‘mający włókę ziemi; bogacz’, *hubiarz* ‘bogaty gospodarz’ (Morzysław), z Kujaw: *χubáš* ‘gospodarz zamożniejszy’, z Poznańskiego *hubiarz* ‘bogaty gospodarz’. W Atlasie wielkopolskim odnotowano tę nazwę w komentarzach: *χubioś* ‘bogaty gospodarz’, na mapie znalazła się ona pod wspólnym znakiem dla nazw jednostkowych (AJKLW VII m. 597 s. 62).

Szczegółową analizę językową wyrazu *huba*, będącego podstawą utworzenia powyższej nazwy, przeprowadzili Marek Kornaszewski i Wojciech Rzepka (1967). *Huba* w Wielkopolsce oznaczała ‘osadę poza zwartą wsią’ i była synonimem dla *kolonia*, *wybudowanie*. Z dużym nasileniem występuje w Wielkopolsce, szczególnie w części północno-wschodniej (Kornaszewski – Rzepka 1967; Zajac 2016), co wiąże się z wpływem osadnictwa ołęderskiego (Rutkiewicz 2002: 43; Zagórski 1974: 183).

Jak wskazują autorzy wspomnianego artykułu, *huba* oznaczająca potoczne określenie peryferycznego położenia jakiegoś zamieszkałego obiektu i derywat atrybutywny *hubiarz* pojawiły się stosunkowo późno, bo w XVIII wieku (Kornaszewski – Rzepka 1967: 69). Być może stąd taka niewielka frekwencja w materiałach Wenkera.

Wyraz *hubiarz*, choć notowany w słownikach ogólnych, zapewne już w XIX wieku miał regionalną metrykę. Przeniknął także do odmiany pisanej, czego dowodzi obecność tego wyrazu w ówczesnej prasie o zasięgu lokalnym. Tak więc w korespondencji z Wągrowca zamieszczonej w „Gazecie W. Xięstwa Poznańskiego” możemy przeczytać, że „na [...] jarmark przyprawdzili dwaj chłopci krowę [...], którą ukradli **hubiarzowi** na holendrach rąbczyńskich” (Wągrowiec 1852: 4). Tutaj nazwa ta zapewne odnosi się do ‘bogatego gospodarza’, podobnie jak w komedii autorstwa Pauliny Wilkońskiej: „nie zaś proste chłopcy, nie wyrobownicy! myśmy **hubiarze**” (Wilkońska 1868: 52).

Jeśli chodzi o źródła atlasowe, w AJKLW w tomie VII m. 597 ‘bogaty gospodarz’ p. 68 *hubiarz* znalazł się pod wspólnym znakiem dla nazw pojedynczych. W komentarzu podano jego poświadczenie we wsi Boleszczyń gm. Przykona woj. konińskie. W materiałach Wenkera najbliższy punkt Żeronice (oddalony o 5 km) ma ankietę wypełnioną po niemiecku (nr 55284).

W części zachodniej omawianego obszaru odpowiednikiem niemieckiego *die Bauer* okazała się nazwa *chłopi*, która pojawiła się za sprawą polszczyzny literackiej.

niemiecka w omawianym znaczeniu znana była także w Łęczyckiem, Łowickiem, Opoczyńskim (SGP VII 61).

3.4 Die Wurst ‘kielbasa’

Na pewno ograniczony zasięg terytorialny mają niektóre odpowiedniki niemieckiego *Wurst* ‘kielbasa’. Mamy zatem nazwę *wurst*, która została zaimportowana jako typowa pożyczka formalnosemantyczna. Ankiety Wenkera obszar jej występowania wyznaczają bardzo szeroki – od wschodnich Mazur, po pogranicze Kujaw i wschodniej Wielkopolski. Na zachód od tego jest *kiszka*, gdzie jak wskazują dane, była znana we wschodniej Wielkopolsce, w Bydgoskiem, na ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej, a także Ostródzkim.

Mapa 3: Kielbasa

3.5 Durchlaufen (durchgelaufen) ‘przebiegać, sfatygować’

Nie wszystkie wyrazy, które pojawiają się w ankietach, nadają się do skartografowania, co jest związane z wieloznacznością leksemu w języku źródłowym w stosunku do języka docelowego. Na taką sytuację natrafimy przy próbie geograficznego przedstawienia tłumaczeń wyrazu *durchgelaufen* (zdanie 8), który w polszczyźnie ma kilka odpowiedników o podobnej konotacji: *odbywać, przechodzić, przemierzać, przebiegać, schodzić*. Przetłumaczenie tego wyrazu wprost, przy uwzględnieniu kontekstu, przynosi nieraz zaskakujące efekty. Z tego powodu

pojawia się w ankietach sporo ekwiwalentów podanych na użytek tłumaczenia, które raczej nie funkcjonowały jako nazwy w danej gwarze na określenie tej konkretnej czynności (tj. sforsowanie nóg z powodu długotrwałego chodzenia). To jednak nie dyskwalifikuje ostatecznie przydatności tej nazwy do pokazania zróżnicowania regionalnego. Pośród ekwiwalentów takich jak: *bardzo zleciałem, mam burchłę, nadto schodził, nadwyrężył, namógłem, natężył, odgniodł, odparzyłem, otarłem, poprzecierałem, pościarał, przebiegał, przebrałem, przedepstał, przepociół, przesadziłem, przefatigował, są ranione, sforsował, się nabiegałem, zbiegałem, sparzył* (zanotowanych w ankietach z Mazur wschodnich i z pogranicza kaszubsko-wielkopolskiego), znajdziemy także wyrazy typu *ochwacił, ochwyci-
ne, oskwycił, odlabił, pooddłabiał, nadłabił, ogłodał, dycht przeczochał, obcochał, obłordził, przeordział*.

Nieliczna reprezentacja w materiałach Wenkera nie musi świadczyć o bardzo wąskim rozprzestrzenieniu wyrazu, a dowodzi jego obecności, być może w momencie, gdy już miał status archaizmu. Nie można marginalizować tego rodzaju zapisów. Z podobną sytuacją, kiedy w terenie podano pojedyncze nazwy, można się spotkać chociażby w zbiorach do *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego*, gdzie dla niektórych tomów aż 41% całości to nazwy sporadyczne (Basara – Basara 2002: 47).

Do tych nielicznych nazw zaliczymy formacje zawierające leksem *dłabić* ‘gnieść, ścisnąć, tłoczyć’ poświadczany w polszczyźnie od XV w. (Basaj – Siatkowski 2006: 48), znany innym językom słowiańskim, a z polszczyzny zaimportowany do ukraińskiego. Zachował się także w języku kaszubskim, gdzie oprócz *dłabić* (*dłabiec*) funkcjonuje też derywat odrzeczownikowy *odłábka* ‘odcisk’ (SGK I 217). W kartotece Słownika XVI w. *dłabić* pojawia się jako hasło poboczne do *dławić* ‘powodować zatrzymanie oddechu, dusić, gnieść, uciskać; często w znaczeniu zabijać’ (SPXVI, <http://www.spxvi.edu.pl/indeks/haslo/48390#znaczenie-1>). W ankietach Wenkera, dla analizowanego obszaru, odnotowano go na ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej oraz na Mazurach w części środkowej i wschodniej. Późniejsze dane potwierdzają tę lokalizację (SGP V 541).

4 ZAKOŃCZENIE

Niektóre z wyrazów zapisanych w ankietach przetrwały do dzisiaj jako regionalizmy. Wystarczy tu wymienić chociażby znane w Poznaniu, być może już tylko najstarszemu pokoleniu, *dycht* ‘całkiem, dokładnie’ (a także w Bydgoszczy), *furgać* ‘fruwać’, *huby* ‘gospodarstwo lub kilka gospodarstw poza wsią’, ‘peryferie miasta’.

Wybrane przykłady pokazują możliwości przedstawiania zróżnicowania leksykalnego na podstawie ankiet Wenkera. Ich przydatność uwidacznia się nie tylko w odniesieniu do stanu XIX-wiecznej polszczyzny, ale także na płaszczyźnie współczesnej, gdzie poszczególne leksemy mogą stanowić punkt

wyjścia do ilustrowania dyferencji językowej w obrębie regionów.³ Jednocześnie zestawienie z materiałami późniejszymi, opracowywanymi przez specjalistów, wyraźnie wskazuje na przydatność ankiet do omówień polszczyzny regionalnej.

LITERATURA

- AGP** = *Atlas gwar polskich* 1: Karol Dejna, *Małopolska*, Warszawa, 1998; 2: Karol Dejna – Sławomir Gala – Alojzy Zdaniukiewicz – Feliks Czyżewski, *Mazowsze*, Warszawa, 2000; 3: Karol Dejna – Sławomir Gala, *Śląsk*, Warszawa, 2001; 4: Karol Dejna, *Wielkopolska, Kaszuby*, Warszawa, 2002.
- AJKLW** = *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* I–XI, t. I–VII pod red. Zenona Sobierajskiego i Józefa Burszty, t. VIII–XI pod red. Zenona Sobierajskiego, Wrocław – Poznań, 1979–2005.
- Basaj – Siatkowski 2006** = Mieczysław Basaj – Janusz Siatkowski, *Bohemizmy w języku polskim: słownik*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006.
- Basara – Basara 2002** = Anna Basara – Jan Basara, Nazwy sporadyczne w materiałach *Ogólnostowiańskiego atlasu językowego*, [w:] Sławomir Gala (red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2002, 41–47.
- Dunaj – Mycawka 2002** = Bogusław Dunaj – Mirosława Mycawka, Badania regionalizmów leksykalnych, [w:] Sławomir Gala (red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2002, 105–110.
- Graczykowska 2010** = Tamara Graczykowska, Słownik Józefa Krasnego a żywy polski język radziecki w dwudziestolecu międzywojennym (kilka uwag o konkursie ogłoszonym przez „Trybunę Radziecką” w 1930 r.), *Acta Baltico-Slavica* 34 (2010), 89–101.
- Hinze DLP** = Friedhelm Hinze, *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)*, Berlin, 1965.
- KartSGP** = Kartoteka *Słownika gwar polskich*, <http://rcin.org.pl/dlibra/publication?id=37156&tab=3> (dostęp 11. 5. 2016 r.).
- Kornaszewski – Rzepka 1967** = Marek Kornaszewski – Wojciech Ryszard Rzepka, *Huba || Huby* w wielkopolskich nazwach miejscowych i terenowych, *Slavia Occidentalis* 26 (1967), 61–78.
- Maciejewski 1969** = Jerzy Maciejewski, *Słownik chełmińsko-dobrzyński (Siemoń, Dulska)*, Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- MAGP** = *Mały atlas gwar polskich* I–XIII, opr. przez Pracownię Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kier. Kazimierza Nitscha, od t. III pod kier. Mieczysława Karasia i Zofii Stamirowskiej, od t. IX pod kier. Mieczysława Karasia, Wrocław, 1957–1970.
- Rembiszewska 2010** = Dorota Krystyna Rembiszewska, Siła wurstu brukuje białka i gbur?: o niektórych wyrazach w XIX-wiecznych materiałach Georga Wenkera z obszaru Mazur, Warmii i Ostródzkiego, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 55 (2010), 195–211.
- Rutkiewicz 2002** = Małgorzata Rutkiewicz, *Toponimia środkowozachodniej części województwa wielkopolskiego (gminy: Kuślin, Lwówek, Nowy Tomyśl, Opalenica)*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.
- SEK** = Wiesław Boryś – Hanna Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* I–V, Warszawa, 1994–2006.
- SGK** = Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich* I–VII, Wrocław i in., 1967–1976.
- SGOWM** = *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* I–V, t. I–II pod red. Zofii Stamirowskiej, Wrocław – Warszawa, 1987, 1991; t. III pod red. Zofii Stamirowskiej i Henryki Perzowej, Warszawa – Kraków, 1993; t. IV–V pod red. Henryki Perzowej i Danuty Kołodziejczykowej, Warszawa – Kraków, 2002, 2006.

3 Na potrzebę tego typu opracowań wskazywano już dość dawno, por. Dunaj – Mycawka 2002 z dalszą literaturą.

- SGP** = *Słownik gwar polskich*, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem Mieczysława Karasia, od t. II pod kier. Jerzego Reichana, od t. VI pod kier. Joanny Okoniovej, od t. XI pod kier. Renaty Kucharzyk, Wrocław, 1977–.
- SKoc** = Bernard Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej* I–III, Wrocław i in., 1980–1985.
- SPXVI** = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, <http://www.spxvi.edu.pl/> (dostęp 11. 3. 2017 r.).
- Wągrowiec 1852** = Wągrowiec [notka korespondencyjna], *Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego* 1852, nr 158, 9 lipca, 4.
- Wenker 2013** = Georg Wenker, *Schriften zum Sprachatlas des Deutschen Reichs: Gesamtausgabe I: Handschriften: Allgemeine Texte, Kartenkommentare 1889–1897*, hrsg. und bearb. von Alfred Lameli, Hildesheim – New York – Zürich: Olms, 2013 (Deutsche Dialektgeographie 111.1).
- Wierzba 2013** = Waldemar Wierzba, *Słownik: poznańskie słowa i ausdrücki*, Poznań: Wydawnictwo Albus, 2013.
- Wilkońska 1868** = Paulina Wilkońska, Obrazek święty: komedyjka w jednym akcie, *Opiekun Domy* 1868, nr 7, 7/19 lutego, 51–53.
- Zagórski 1974** = Zygmunt Zagórski, Nazwy terenowe z kilku wsi w Bydgoskiem i Poznańskiem, *Slavia Occidentalis* 31 (1974), 183–192.
- Zajac 2016** = Ewelina Zajac, *Toponimia powiatu tureckiego: słownik nazw*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016.

POVZETEK

Poljsko gradivo za Nemški jezikovni atlas kot vir za raziskovanje poljskega pokrajinskega jezika 19. stoletja

Gradivo za Nemški jezikovni atlas (*Deutscher Sprachatlas*), ki je bilo zbrano ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 19. stoletja, je ne le pomemben vir za raziskave nemških narečij, ampak tudi dragocena zbirka zapisov pokrajinske leksike drugih jezikov, ki so se uporabljali na ozemlju nemškega cesarstva. Vprašalnice (zasnoval jih je Georg Wenker), izpolnjene v poljščini, razkrivajo za ozemlje Šlezije, Poznanja, Pomorjanskega (vključno s Kašubijo), Mazurije in Varmije enkratne podatke o prostorski raznovrstnosti poljskega jezika in dopolnjujejo védenje o glasoslovnih, oblikoslovnih in leksičnih posebnostih v 19. stoletju. Poleg tega potrjujejo leksikalno porazdelitev izbranih leksemov (posebno še severnopoljskih), ki so se ohranili do 20. stoletja, npr. *bialka* 'ženska', *gbur* 'kmet'. Nekateri izrazi, zapisani v vprašalnicah, so se ohranili do danes kot regionalizmi. V Poznaju jih morda pozna le najstarejša generacija: *dycht* 'povsem, točno' (tudi v Bydgoszczu), *furgać* 'leteti', *huba* 'kmetija ali nekaj kmetij zunaj vasi', 'obroje mesta'.

MARIA WAĆLAWEK – MARIA WTORKOWSKA

„SŁOWIAŃSKI AUSTRIAK” – O CHARAKTERZE SŁOWEŃCÓW SŁÓW KILKA

COBISS: 1.01

»Slovanski Avstrijec«: nekaj besed o značaju Slovencev

Avtorici predstavljata rezultate raziskave o značaju kot izbrani semantični kategoriji jezikovno-kulturnega stereotipa o Slovincih. Podatkovno zbirko tvorijo odgovori na anketi, ki je bila opravljena med izbranimi poljskimi in slovenskimi anketiranci. Primerjava med avto- in heterostereotipnimi stališči je omogočila popolnejšo sliko jezikovno-kulturnega portreta Slovencev v okviru kategorije *značaj*.

Ključne besede: stereotip, Slovenci, jezikovna slika sveta

A “Slavic Austrian”: A Few Words on the Character of Slovenians

This article presents the results of a study on character for the selected semantic category of the linguistic and cultural stereotype of Slovenians. The database consists of responses to a survey that was conducted among selected Polish and Slovenian respondents. A comparison between autostereotypical and heterostereotypical perspectives provided a more complete picture of the linguistic and cultural image of Slovenians as part of the category *character*.

Keywords: stereotype, Slovenians, linguistic image of the world

0 WPROWADZENIE

Zagadnienia językowo-kulturowych stereotypów narodowych od lat leżą w kręgu zainteresowań badaczy wielu dyscyplin.¹ Jednak na temat sposobów utrwalenia stereotypowych obrazów Słowienca do tej pory wie się niewiele (Bednarska 2013; 2014; Skowronek 2009; Waćlawarek – Wtorkowska 2017a; 2017b). Niniejszy artykuł jest próbą przynajmniej częściowego wypełnienia tej luki.

Zgodnie z triadą język – myślenie – rzeczywistość tekst nawiązuje do kategorii operacyjnych JOS, stereotypu oraz badań płci kulturowej. Termin *stereotyp* rozumiemy zgodnie z orientacją etnolingwistyczną jako językowo-kulturowe wyobrażenie obiektu ustabilizowane pod względem semantycznym i/lub formalnym, będące integralnym elementem języka naturalnego (Bartmiński 1998: 64). Mechanizm stereotypizacji polega na symplifikacji procesu poznawczego – segregując percypowaną rzeczywistość, pokazuje, które spośród docierających z otoczenia

¹ Wystarczy odwołać się do bibliografii umieszczonej w kilku ważnych polskich pozycjach (np. Anusiewicz – Bartmiński 1998; Bartmiński 2007; 2009; Brzozowska 2008; Wyżkiewicz-Maksimow 2012; Goska 2015).

informacji należy dostrzegać, a które ignorować. Cechuje się antropocentryzmem, potoczną (zdroworozsądkową) i w określony sposób wartościowaną wizją świata – przedstawia (subiektywny) punkt widzenia i (określona) perspektywę (Bartmiński 2007; 2009). Jak podkreśla Regina Wyżkiewicz-Maksimow: „Stereotypizacja jest istotną częścią kodu językowego, ważnym elementem praktyki komunikatywnej i równocześnie wykładnikiem zarówno odziedziczonych, jak i doraźnie tworzonych schematów myślenia, wyrażonych w określonym kodzie kulturowym. Mieszczą się w nim opinie, poglądy, oceny i sądy na temat typowych przedstawicieli poszczególnych narodów, a nawet o całych narodach” (Wyżkiewicz-Maksimow 2012: 76).

Podstawę badawczą niniejszego tekstu tworzą dane językowe pochodzące z ankiet przeprowadzonych wśród 140 respondentów – 70 Słoweńców i 70 Polaków – mających kontakt z przedstawicielami obu nacji.² Dobór przedstawicieli dwóch narodów pozwala przedstawić ujęcia auto- i heterostereotypowe.³ Omawianych badań nie można traktować jako odzwierciedlających opinię typową dla całej słoweńskiej czy polskiej społeczności – w założeniu auterek nie miały takich ambicji. Pomiar przeprowadzono na małej grupie, która została dobrana na zasadzie dostępności.⁴ Mimo to już pierwsza lektura odpowiedzi pokazała, że uzyskane dane są interesujące badawczo. Wyróżniłyśmy następujące semantyczne kategorie językowo-kulturowego stereotypu Słoweńca: definicja, wygląd, charakter, sposoby spędzania wolnego czasu, relacje rodzinne, stosunek do pieniędzy, nauki i wykształcenia, religii, państwa i narodu. W niniejszym artykule przedstawimy syntetyczne ujęcie wyników dotyczących tylko kategorii *charakter*.⁵ Przyjmujemy rozumienie *charakteru* – na potrzeby pracy utożsamionego z *osobowością* – zaproponowane przez Krystynę Kleszczową (1986), zgodnie z którym w jego ramy wchodzi odpowiednio wartościowane konstrukcje językowe opisujące właściwości psychiczne, które orzekają coś o osobie, informują o jej zachowaniu, w tym o czynnościach habitualnych (Kleszczowa 1986: 12).⁶ Kategoria *charakter* jest przez nas rozumiana szeroko, współtwo-

2 Polskie dane dodatkowo zostały wzbogacone o cytaty pochodzące z dwóch źródeł – pierwsze stanowią wypowiedzi Polaków zarejestrowane na taśmie wideo nagranej przez Telewizję Polską w ramach programu *Z Polski rodem* w 2000 roku, drugie – fragmenty wywiadów opublikowane w książce pt. *Polacy w Słowenii* (Cmiel i in. 2008).

3 W przypadku polskich respondentów badanie heterostereotypu Słoweńca dotyczy raczej tylko osób, które miały bądź mają kontakt z osobami ze Słowenii – w takim właśnie znaczeniu będziemy używać określenia *heterostereotyp Słoweńca*.

4 Na temat budowy ankiety i metodologii pisałyśmy więcej we wcześniejszych artykułach; zobacz: Waclawek – Wtorkowska 2017a; 2017b.

5 Słownik języka polskiego definiuje *charakter* jako „zespół cech psychicznych względnie stałych, właściwych danemu człowiekowi, przejawiających się w jego postępowaniu, sposobie bycia, usposobieniu i przyjętym systemie wartości” (USJP 2008 I: 397–398). W psychologii termin ten ma rozmyte granice, bywa różnie rozumiany – ma cechy wspólne z *temperamentem* oraz z *osobowością*, z którymi przez niektórych jest identyfikowany (Szewczuk 1998: 364–372).

6 Warto dodać, że niekiedy wyodrębnia się i analizuje – zwłaszcza w kontekście znaczących przemian czy zagrożeń – tzw. *charakter narodowy*, który „jest jednym z wyróżników wspólnoty kultury, przejawiającej się w stylu dążenia do uzyskania i zachowania wartości ważnych

rzą ją wyróżnione przez etnolingwistów aspekty (cechy) psychiczne, społeczne, psycho-społeczne, intelektualne, etyczne, częściowo bytowe i kulturowe (Bartmiński 2007; 2006; Niewiara 2010).

Przy rekonstrukcji ważne jest wydzielenie (stereotypowych) cech, dlatego zebrany materiał językowy został podzielony na konkretyzacje, które sprowadzono do mniejszej liczby deskryptorów, mogących łączyć się w wiązki (syndromy). Nie ignorowałyśmy cech wskazywanych jednorazowo, zakładając zmienność kulturowo zależnych stereotypów (Bartmiński 2007: 90; Panasiuk 1998) oraz dystans do wykorzystanej metody badawczej i uzyskanych za jej pomocą wyników. Ankietowani wypełniali formularz w języku rodzimym, dlatego cytaty z ujęcia autostereotypowego podajemy po słoweńsku, a heterostereotypowego po polsku.

1 CHARAKTER SŁOWEŃCA

Z uzyskanego materiału językowego łącznie wyodrębniono 894 egzemplifikacje⁷ cech opisujących szeroko rozumiane właściwości psycho-społeczne i intelektualne zaliczone do kategorii *charakter*. Sumę tę stanowi 435 konkretyzacji w ujęciu auto- oraz 459 heterostereotypowym – liczby te stały się podstawą obliczeń procentowych. Tabela 1. całościowo zbiera dane procentowe uzyskane na podstawie analizy jakościowej i ilościowej materiału językowego uzyskanego z ankiet.

Tabela 1: Kategoria *charakter* w stereotypie Słoweńca

Stereotyp	Cechy i syndromy				Razem %
	Najczęstsze	Pozostałe neutralne i pozytywne	Pozostałe negatywne	Doprecyzowujące płeć	
A	54	15	10	21	100
H	65	18	5	12	100

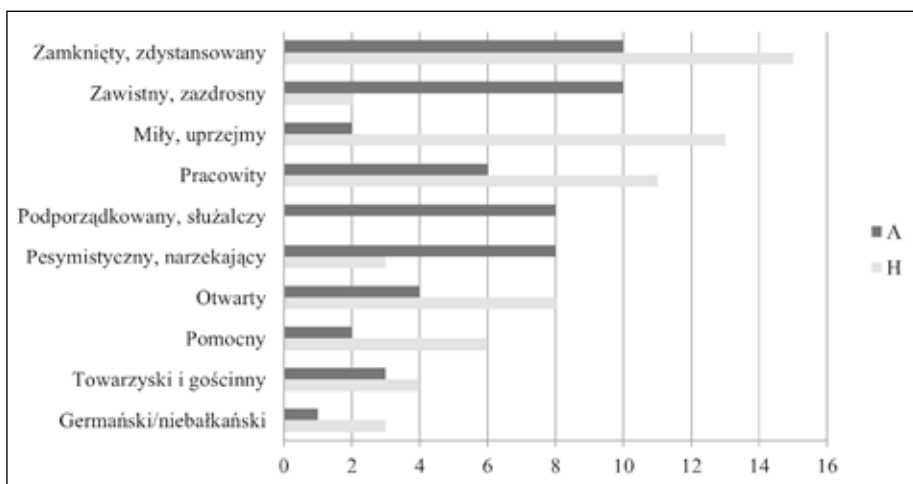
Wyjaśnienie skrótów: A – autostereotyp, H – heterostereotyp

i znaczących dla trwałości i rozwoju narodu” (Wyżkiewicz-Maksimow 2012: 66). Recepcja literatury opisującej charakter narodu pokazuje potrzebę zachowania dystansu naukowego do czytanych treści, gdyż – jak podkreśla cytowana wyżej autorka – pomimo wagi tego typu badań do analizy tekstów „należy podchodzić niezwykle ostrożnie, ponieważ sporo w niej nieuprawionych generalizacji, etnocentrycznego spojrzenia na specyfikę własnego narodu oraz kontrowersji zarówno merytorycznych, jak i metodologicznych” (Wyżkiewicz-Maksimow 2012: 66).

- 7 Ze względów stylistycznych wmiennie będziemy używać określeń *konkretyzacja*, *egzemplifikacja* czy *werbalizacja* na wyekscerpowane z wypowiedzi ankietowych elementy językowe zaklasyfikowane do danej semantycznej kategorii językowo-kulturowego stereotypu (w przypadku niniejszego artykułu do *charakteru*) i w jej obrębie analizowane. Odpowiedzi respondentów dotyczące charakteru były różne pod względem obszerności. Zarówno wśród polskich, jak i słoweńskich badanych przeważały wypowiedzi rozbudowane, które zawierały kilkudzaniowy opis przedstawicieli narodu słoweńskiego.

1.1 Najczęstsze cechy i ich syndromy

Przyjęliśmy, że do częstszych cech i syndromów zostaną zaliczone te, które pojawiły się w minimum 6% wszystkich konkretyzacji zebranych w auto- lub heterostereotypie. Na podstawie analizy danych wyróżniono 8 najczęściej pojawiających się własności (cech deskryptorowych lub ich wiązek), które respondenci przypisali (stereo)typowemu Słoweńcowi. Ze względu na to, że atrybuty te są powiązane „siecią wzajemnych implikacji” (Bartmiński 2007: 90) z cechami podawanymi rzadziej (lub jednorazowo) opis został o nie wzbogacony, siłą rzeczy rozszerzając ramy tej części analizy o dwa dodatkowe elementy. Łącznie zaklasyfikowane tu własności stanowią ponad połowę wszystkich egzemplifikacji (A – 54%, H – 65%). Wykres 1. w ujęciu konfrontatywnym (auto- i heterostereotyp) przedstawia najczęściej podawane cechy i ich wiązki.

Wykres 1: Najczęstsze cechy i ich syndromy w stereotypie Słoweńca

Zgodnie z rekonstruowanym językowo-kulturowym obrazem Słoweńców tak w swoich oczach, jak i w oczach Polaków jest postrzegany jako **osoba zamknięta** (zdystansowana i niewylewna). Największy odsetek zarejestrowanych konkretyzacji w heterostereotypie (H – 15%) i drugi w kolejności w autostereotypie (A – 10%) tworzą dane językowe dotyczące właśnie tych cech. Słoweńiec jest zatem:

- [a] zamknięty: *zaprti ljudje; Slovenci so bolj zaprti vase kot drugi evropski narodi; težko se odpremo; v mestih zaprtost glede novih ljudi; usmerjeni vase; introvertirani; zamknjeni w sobie; dość zamknięty na nowe otoczenie; bardziej zamknjeni, może bardziej introwersyjni; zwykle mówi się, że Słoweńcy są bardziej zamknjeni, nieufni w kontaktach z nowymi osobami;*
- [b] zdystansowany: *Slovenci so zadržani; zadržan značaj; pogosto zadržani; mi-slim, da smo v primerjavi z ostalimi nekoliko zadržani; prijazni, ampak hkrati*

zadržani; zdystansowani; Słoweńcy wydają się być zdystansowani; wobec nowopoznanych osób zachowują dystans; charakteryzują się pewną powściągliwością, dystansem; są zdystansowani do obcych, zwłaszcza na wsi;

- [c] niewylewny: pogosto skrivamo čustva; ne izražajo čustev; nie są zbyt wylewni, nie za szybko nawiązują bliskie relacje; bez wylewności i emocjonalnych zachowań; Słoweńcy są [...] narodem zupełnie niewylewnym;
- [d] nieufny: so nezaupljivi; Słoweńcy są nieufni w kontaktach z nowymi osobami; nie mają zaufania.

Niektórzy respondenci porównywali zdystansowanie, powściągliwość Słoweńców z innymi narodami, najczęściej Polakami i narodami bałkańskimi: *so bolj zaprti od prebivalcev balkanskih držav in na primer Poljakov; mniej otwarty niż reszta bałkańskich braci; raczej bardziej zamknięci niż pozostała część Bałkanów*. Cecha ta jest dla Polaków – jak wynika z odpowiedzi kilkorga ankietowanych – dużym zaskoczeniem, gdyż od ludzi „z południa” oczekują większej otwartości: *zwykle mówi się, że Słoweńcy są bardziej zamknięci, nieufni w kontaktach z nowymi osobami, co dziwi Polaków – osoby z „północy”. Nam wydaje się, że im bardziej na południe Europy, to ludzie są bardziej otwarci, optymistyczni, bezstresowi itd.; Słoweńcy są zamknięci, myślę, że ze względu na góry, bo jest tu taki bardziej twardy klimat, tzn. od gór; początkowy chłód Słoweńców wynika z historii ich narodu (zawsze byli pod czyimś panowaniem, nie byli niezależni państwowo); stereotypowy chłód i zdystansowanie może wynikać również z tego, że mają oni trochę cech Austriaków – niektórzy określają ich „słowiańskimi Austriakami”*. Również przypisywana Słoweńcom **pracowitość** (H – 11%) – *są pracowici; są [...] pracowitym narodem; to są ludzie pracy; dla Słoweńców jest chlubą i honorem dużo pracować; Słoweńców postrzegam jako ludzi pracowitych; na pewno są pracowici, gotowi do pracy nawet w kilku instytucjach; cenią ciężką pracę, po której uznają zasłużony odpoczynek; pracowitość – rzadko kiedy zawodzą, swoje zadania wykonują bardzo solidnie; wydaje mi się, że mogliby się Polacy od Słoweńców nauczyć właśnie stosunku do pracy, do tego właśnie, że dobrze jest pracować i być zadowolonym z tego, co się robi* – tłumaczona jest przez polskich respondentów wpływem ich północnych sąsiadów i tamtejszego kulturowo propagowanego modelu: *chyba w ten sposób uwidacznia się wielowiekowe funkcjonowanie pod rządami Habsburgów i wpływ germański*. Z powyższych względów właśnie kilkunastu polskich ankietowanych *expressis verbis* podało, że Słoweńcy w ich osądzie **są podobni do Austriaków/Niemców i nie identyfikują się z Bałkanami** (H – 3%): *Słoweńcy sami chyba też mentalnie bardziej widzą się bliżej tych północnych sąsiadów, odcinając się nieco od pozostałych Słowian Południowych; Słoweńcy to naród, który przejął trochę germańską mentalność; Słoweńcy zawsze mówią, że oni nie mają nic wspólnego z Bałkanami. Wypierają się na maksa i wydaje mi się, że gdzieś tam się gubią w tej drodze; na bazie moich doświadczeń z innymi narodami bałkańskimi (Chorwaci, Serbowie, Czarnogórcy, Bośniacy) bardzo*

„niemiecki” naród, ułożony i posłuszny, ale też zimny. W wypowiedziach słoweńskich respondentów takie konkretyzacje zostały odnotowane tylko symbolicznie (A – 1%): *V povprečju bolj socialistični kot Poljaki in z mnogimi karakteristikami svojih severnih sosedov Avstrijcev*. Słoweńcy sami siebie także postrzegają jako naród **pracowity** (A – 6%), czego wyraz dali w stosunkowo licznych konkretyzacjach: *delovni; delaven; delavnost; marljivost; priden; pridni ljudje*. Niektórzy respondenci podkreślali przy tym swoją zdolność do majsterkowania i umiejętność zrobienia, poprawienia wszystkiego w domu i okolicy: *radi se sami lotimo različnih opravil; Slovenci so prepričani, da znajo vse sami narediti (hišo, popraviti avto, ...); spoznajo se na avtomehaniko, tehniko, pogosto skrbijo za okolico hiše, v kateri živi družina*. Bardzo nieliczni ankietowani przypisywali Słoweńcom uzależnienie od pracy, poświęcanie jej zbyt dużo czasu i energii, kosztem wypoczynku, życia osobistego: *deloholičnost; deloholiki*.

Zazwyczaj tylko polscy respondenci dostrzegli, że Słoweńiec jest **miły i uprzejmy** (H – 13%, A – 2%): *mili; raczej mili; bardzo mili; uprzejmi; uprzejmi [...], ale powściągliwi; uprzejmość, ale z rezerwą; kulturalny; myślę, że też [Polacy mogliby się od Słoweńców nauczyć] uprzejmości, często i to takiej uprzejmości nieprzymuszonej szczerze [wynikającej] z jakiegoś charakteru; zauważyłam, że Słoweńcy mówią sobie „dzień dobry”, nieważne, czy się znają, czy nie. [...] To jest miłe, bo to tworzy taką miłą atmosferę; vljudni; načeloma vljudni; vljudnost; obnašamo se precej vljudno (kot tudi Poljaki), pogrešam pa več pozdravljanja med ljudmi*.

Część ankietowanych, raczej Polaków, językowo przypisała rodakom Petera Prevca uczynność i chęć pomagania. Zgodnie z tym rysem Słoweńiec jest **pomocny** (H – 6%, A – 2%): *pomocni; kiedy potrzebujemy pomocy, chętnie pomagają; przypadkowe osoby zaczepione na ulicy są bardzo pomocne; chętnie służą pomocą i starają się unikać sytuacji konfliktowych; jeśli obcokrajowiec poprosi ich o pomoc, nigdy nie odmówią; nigdy nie spotkałem się z tym, żeby ktoś się odwrócił i nie próbował pomóc; radi pomagajo; če jih prosiš za pomoč na ulici pomagajo; pripravljani pomagati ljudem v stiski; zelo radi pomagajo sosed sosedu v potrebi (na primer pri gradnji hiše) predvsem na vasi, npr. vprašajo, ali je treba posoditi denar*.

Pomimo wcześniej wspomnianych deklaracji na temat zamkniętości Słoweńców, wśród wymienianych zalet stosunkowo wysoki był odsetek konkretyzacji świadczących o cesze przeciwnej – **otwartości** przedstawicieli tego narodu. Słoweńiec zatem jest otwarty (H – 8%, A – 4%): *otvarci; bardzo otwarci; łatwo nawiązujący kontakt z obcokrajowcami; spontaniczność i otwartość (u niektórych); z moich poświadczeń mieszkańcy Słowenii są bardzo otwartymi [...] ludźmi; smo odprti ljudje; odprti; odprti do najbližjih; na podeželju odprtost glede novih ljudi (npr. na podeželju te bo veliko prej kdo povabil na kosilo k sebi domov); v primerjavi s Poljaki so Slovenci bolj neposredni, hitreje si lahko oseben*. Głównie słoweńscy respondenci dodatkowo podkreślali, że są nowocześni, postępowi i europejscy, co również jest przejawem otwartości: *veliko mladih Slovencev se trudi*

modernizirati svoje življenje in biti v toku s časom (zahoda); v mestih odprtost glede napredka; biti v koraku s časom; biti uspešen, četudi nisi; precej bolj liberalni kot Poljaki; europejsci.

Otrzymane wyniki – otwartość *versus* zamkniętość – tylko z pozoru wydają się niekonsekwentne. Respondenci, przede wszystkim polscy, podkreślali bowiem albo początkowe zdystansowanie i skrytość Słoweńców (*z pozoru zdystansowani; potem jednak bardzo się otwierają; otwierają się przy bliższym poznaniu drugiej osoby; ko se odprejo, so zelo prijetni in prijateljski*) albo to, że cecha ta, ze względu na zmianę realiów politycznych i społeczno-gospodarczo-kulturowych, powoli zanika: *zaczynają się wychylać [...] otwierają się na zewnątrz; to się zmieniło [stosunek do obcych] po wyjściu Słowenii z Jugosławii; są bardziej otwarci niż byli dawniej; po uzyskaniu niepodległości, a zwłaszcza po wejściu do UE, to się zmieniło; przybyłam do Słowenii w 2013 r., nie czuję (po przyjeździe też nie czułam) zamkniętości.*

Z otwartością związane są także takie cechy jak **towarzystwo i gościnność**, które u Słoweńców w zbliżonym stopniu dostrzegli zarówno polscy, jak i słoweńscy ankietowani (H – 4%, A – 3%): *towarzyscy; lubią towarzystwo i całe godziny spędzone z przyjaciółmi w barze; nie trzeba ich namawiać do spotkań towarzyskich, mają dużo energii i chęci do interesujących spotkań; gościnność; gościnni, jak pozostali Słowianie; gostoljubni; gostoljubljen narod; zelo gostoljubni; gostoljubje; smo gostoljubni ljudje, ki se radi družimo ob vseh priložnostih; radi se zabavamo.* Czasem cecha ta bywa ograniczona tylko do wybranych: *gostoljubni do tujcev (odvisno iz katerega dela sveta ti tujci prihajajo); odnoszę wrażenie, że również gościnność jest jedną z cech wyróżniających Słoweńców, ale trudno mi opiniować w tej kwestii, ponieważ może to być również powodowane kontaktem z osobą z innego kraju (ze mną jako Polakiem).*

Słoweńscy respondenci okazali się wyjątkowo krytycznymi obserwatorami samych siebie. W autocharakterystyce – którą zwyczajowo (stereotypowo) uważa się za bardziej pozytywną niż ujęcie z perspektywy innego narodu (Bartmiński 2007: 99) – najczęściej podawane były takie negatywne cechy jak **zawiść, zazdrość i kłótniowość**, przede wszystkim w relacjach z sąsiadami (A – 12%). Zgodnie z tym syndromem Słoweniec jest:

- [a] zawiśnięty: *Slovenci so zavistni; stereotipno se jih označuje kot zavistne; če nisimo zavistni, nismo Slovenci; zavistni do oseb v njihovi okolici, predvsem do sosedov; menim, da stereotip o zavisti in privoščljivosti drži, čeprav seveda ne za vse; nevoščljivi in zavistni, ni važno, če njemu krava umre, važno, da sosedu umreta dve; Slovenec vedno skuša preseči uspeh npr. soseda, kolega, in če sam doživi neuspeh, ga privošči tudi drugemu;*
- [b] zazdrosny: *nevoščljivost; veliko je slišati o slovenski nevoščljivosti, ki pa je sicer značilna tudi za vse druge narode; zavidljivi, če pa govorimo o stereotipih pa Slovenci veljamo za nevoščljive; menim, da stereotip o privoščljivosti drži,*

čprav seveda ne za vse; neprivoščljiv in velikokrat egoističen; ljubosumni smo na naše sosede;

- [c] *klótlivi; radi se kregamo s sosedi; velikokrat se s sosedi prepirajo glede meje parcele; hitro smo užaljeni;*
- [d] *obgadujący i krytykujący: za hrbtom pa opravljamo; radi kritiziramo druge (za hrbtom); najlažje ocenjujemo druge – zato veliko damo na „fasado” – prvi vtis, kaj bodo pa ljudje rekli;*
- [e] *materialistyczny i żyjący „na pokaz”: veliko dajo na avte, hiše ali stanovanja; preveliko poudarjanje pomena dobre znamke avtomobila, pa čprav v nasprotju s splošnim finančnim stanjem; nečimrnost; mislim, da imajo Slovenci radi nove stvari, ne marajo rabljenih.*

Na tego typu cechy zwrócili uwagę tylko nieliczni polscy ankietowani (H – 2%): *podobno bywają zawistni (chcą mieć lepszy samochód, lepiej urządzony dom itd. w porównaniu z sąsiadem); słyszałam też, że Słowacy do siebie (w znaczeniu do sąsiadów) nie zawsze bywają przychylni – starają się mieć dobrosąsiedzkie kontakty, ale jeśli to nie wychodzi, to kłócą się o kawałek ziemi, często mają sprawy w sądzie; są też chyba zazdrośni; mają obsesję na punkcie [...] dobrych samochodów (będą jeść tylko ziemniaki – oczywiście eko-bio ziemniaki, ale wożą się super audi albo VW). Sami Słowacy przyznają, że to zachowanie częste; kiedyś była nawet taka reklama w telewizji, bardzo fajna [...]. Samochody reklamowali i chodziło o to, że samochód ma być taki, żeby sąsiadowi szczeka opadła! Ma być domek wypieszczony taki, żeby właśnie sąsiedzi widzieli, jak nam się dobrze powodzi.*

Krytyczne spojrzenie odnajdujemy również w werbalizacjach dotyczących takich cech jak **pesymizm**, **narzekanie** (a nawet skłonność do samobójstw) oraz melancholijność i sentymentalność (A – 8%, H – 3%). Głównie to Słowacy postrzegają samych siebie jako:

- [a] *pesymistów i czarnowidzów: smo črnogledi, večno nezadovoljni (pa naj bo s politiko, vremenom, plačo ...); Slovenci so zelo destruktivni, kar se kaže na več nivojih – od stopnje samomorov do splošnega vzdušja v različnih strokah; stereotipno se jih označuje za dokaj črnoglede; odgovor na »kako si« ni nikoli dobro. Ker nikoli ni dobro, nagnjeni smo k temu, da bolj vidimo temno plat življenja; pogrešam več optimizma ter strasti do življenja; pesimističnost; pesymistyczny;*
- [b] *ludzi skłonnych do samobójstw: veliko je samomorov; to, da ne cenimo lastnega dela, truda – visoka stopnja samomorilnosti; smo nagnjeni k samomorilstvu; tam [w regionie Prekmurje] jest dužo samobójstw;*
- [c] *często narzekających: precej jamrajo; jamranje je nacionalni šport; jamramo izredno veliko, ampak nič ne naredimo; vsaj jamramo pa lahko; Slovenci se radi pritožujejo; ogromno se tudi pritožujemo; Slovenci se pogosto pritožujejo; redko so popolnoma pomirjeni in zadovoljni; marudni; marudzący; z tendencją do narzekania;*

[d] zbyt poważnych i zamartwiających się: *smo preveč resni; rad bi včasih bil bolj sproščen, ampak ne zna; včasih zelo sproščeni in veseli, ampak se potem hitro vrnejo v resno stanje; navzven so zelo prijazni, navznoter polni skrbi in težav.*

Tak polscy, jak i w mniejszym stopniu słoweńscy respondenci postrzegają Słoweńców jako ludzi melancholijnych i sentymentalnych, np. *sentymentalni, być może romantyczni; melancholijny i sentymentalny; [z dużym poczuciem humoru] i jednocześnie sporą dawką melancholii; Slovenci so pogosto melanholični.*

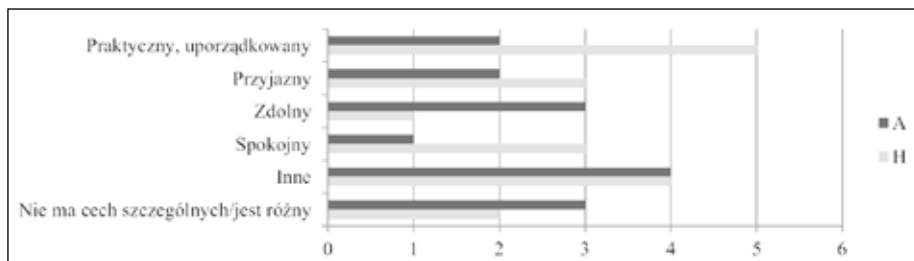
Cechą, która znacznie wysunęła się na prowadzenie w autostereotypowym obrazie charakterologicznym Słoweńca, a której w ogóle nie dostrzegli polscy respondenci, było **podporządkowanie** i **służalczość**, uniżenie w powiązaniu z kompleksem niższości i brakiem pewności siebie (A – 8%). Zgodnie z tym obrazem Słoweniec jest przede wszystkim podporządkowany, służalczy: *vsem se stereotipno očita t. i. cankarjansko hlapčevstvo, torej neodločnost in sledenje pravilom drugih; hlapčevski; hlapec in ovca; značaj podložnika; še iz preteklosti znajo biti (in se morda bolje počutijo) v podrejenem položaju; poslušnost; „sindrom podrejenega/hlapčevskega naroda”, kar vidimo skozi zgodovino in kulturo Slovencev; preveliko podrejanja na žalost; podrejenost Slovenca se vidi v njegovem deloholizmu ter zgodovinskem razvoju; po drugi strani pa hlapčevstvo, ponižnost. Słoweńcy – jak wynika z analizy ich poszczególnych wypowiedzi – *zelo pogosto so samokritični*, co przejawia się w dostrzeganiu w przedstawicielach swojego narodu braku pewności siebie: *se podcenjujejo; če pa govorimo o stereotipih pa Slovenci veljamo za nesamozavestne; moti me pomanjkanje samozavesti*; oraz kompleksu niższości: *v večini z manjvrednostnim kompleksom; Slovenci se počutijo manj vredne od velikih narodov; občutek manjvrednosti; to, da ne cenimo lastnega dela, truda; ponavadi precej podvrženi primerjanju z drugimi in dokazovanju; preobremenjeni z drugimi.**

1.2 Pozostałe pozytywne i neutralne cechy

Oprócz wspomnianych właściwości, które można uznać za godne pochwały (pracowitość, uprzejmość, towarzyskość i gościnność), badani chętnie językowo dookreślali również inne waloryzowane pozytywnie czy neutralnie cechy przedstawicieli opisywanego narodu (H – 18%, A – 15%) (wykres 2.).

Zgodnie z (re)konstruowanym na bazie polskich i słoweńskich werbalizacji obrazem Słoweniec jest:

[a] **uporządkowany i praktyczny** (H – 5%, A – 2%): *porządny i poukładany; poukładanie, porządek, harmonia; szanują porządek; Słoweńcy wydają mi się przede wszystkim praktyczni, pragmatyczni; myślę, że polskie szaleństwa, powstania podejmowane bez szans powodzenia, zrujnowanie doszczętnie Warszawy są dla nich często niezrozumiałe; preudarnost; vse pretehtajo in vnaprej premislijo; Slovenci so pogosto usmerjeni na praktično; veliko ljudi ima rado praktične stvari;*

Wykres 2: Pozostałe neutralne i pozytywne cechy i ich syndromy w stereotypie Słoweńca

- [b] **przyjazny** (H – 3%, A – 2%): *przyjaźni; spotkałam się z przyjaznym przyjęciem; choć brak im wyrafinowania w byciu i obyciu, przyjaźnie nastawieni; przyjacielscy; są bardzo przyjacielscy; wierni i oddani przyjaciele; przyjni; na splošno prijazni ljudje; po obnašanju smo prijazni; ko pa nekoga spoznajo in mu zaupajo, ga toplo sprejmejo kot svojega; ko se odprejo, so zelo prijetni in prijateljski; prijazni do tujcev; navzven so zelo prijazni;*
- [c] **utaleniowany**, szczególnie językowo (A – 3%, H – 1%): *sposobni; velika sposobnost; v družbi se želi izpostaviti kot vodja, inteligen ten in sposoben posameznik; smo zelo dobri pri učenju tujih jezikov; precej talentirani za učenje tujih jezikov, predvsem slovanskih; med pogovorom s tujcem se velikokrat trudijo govoriti v jeziku tujca; z dolni; inteligentni; z dolności: bardzo dobra, nadprzeciętna znajomość języków obcych.*

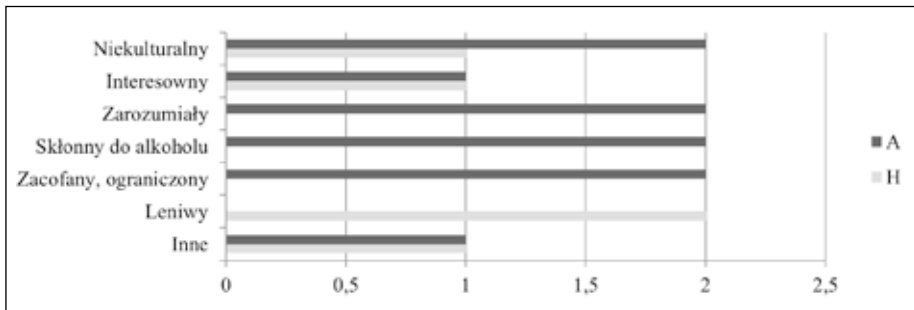
Niewielka grupa konkretyzacji współtworzy **inne** pozytywne cechy osobowościowe Słoweńca, które sporadycznie bywały wyrażane przez respondentów (H – 4%, A – 3%). Z tych okazjonalnie zarejestrowanych konkretyzacji wynika, że Słoweńiec może być postrzegany jako osoba spokojna, cicha: *cichy, spokojny; [są narodem] spokojnym; na wszystko jest czas, a ludzie są przez to szczęśliwsi; tih; miroljubni; zrelaksowana: do wszystkiego podchodzą na luzie; manj izobraženi so bolj sproščeni in več zaupajo drugim ljudem; sproščeni; opiekuńcza: zaščitniški; zaščitništvo; uczciwa: pošteni; oszczędna: šparoven; a także pewna siebie: pewność siebie; zachowanie pewne siebie; zasadniczy i energiczna: energični. Dodatkowo symbolicznie słoweńscy ankietowani dostrzegli w sobie człowieka wesołego, uśmiechniętego: *veseli ljudje; menim sicer, da se Slovenci pogosteje smejijo kot Poljaki.**

Niewielka część werbalizacji wskazywała na to, że Słoweńiec **nie ma szczególnych cech charakterologicznych** lub może być **różny**, co z kolei uwarunkowane jest regionem, z którego pochodzi (A – 3%, H – 2%). W przypadku autocharakterystyki odnotowano raczej wypowiedzi kreślące pierwszy obraz – brak u Słoweńców szczególnych cech charakteru, wyróżniających ich spośród innych nacji: *nimajo nekih posebnih lastnosti; nimajo izrazitih razlik;*

ne vidim posebnih lastnosti; mislim, da nimajo nobenih posebnih lastnosti; ewentualnie brak zróżnicowania charakteru ze względu na płeć: po mojem mnenju so si Slovenci in Slovenke sicer precej podobni; menim, da je sploh generacija ljudi od 20 do 40 let precej „unisex”, tako da se mi zdijo tipično moške ali tipično ženske lastnosti v današnjem času presežene in neutemeljene, če pa že, pa te po mojem mnenju izvirajo predvsem iz drugačne vzgoje in družbenih pričakovanj; v enih in drugih [pri moških in ženskah] je zasidran občutek enakosti med spoloma, ki se zdi kar malce prirojen. Polscy respondenci zaś odmienność natury słoweńskiej stereotypowo uzależniali od pochodzenia z danego regionu: Słoweńcy są zróżnicowani; różnorodność charakterów Słoweńców w zależności od regionu, w którym żyją; na Krasie – twardzi, ale przyzwoiici; ciekawe jest, jak Słoweńcy postrzegają Słoweńców z innych regionów, np. w Lublanie tych z Primorskiej jeszcze się lubi, ale nie umieją się dogadać z tymi z Murskiej Soboty.

1.3 Pozostałe negatywne cechy

Badani okazali się krytycznymi obserwatorami, przypisując Słoweńcom kilka wcześniej niewspomnianych narodowych przywar (łącznie stanowiących 10% wszystkich zebranych w tej kategorii przykładów w autostereotypie i 5% w heterostereotypie). Wykres 3. prezentuje uzyskane wyniki.

Wykres 3: Pozostałe negatywne cechy i ich syndromy w stereotypie Słoweńca

Zarówno w auto-, jak i heterostereotypie odnotowano nieliczne werbalizacje świadczące o **braku kultury** wśród Słoweńców, w związku z czym Słoweniec jest niekulturalny, arogancki, grubiański: *arogantno obnařanje; ob popustitvi živeev več kričanja („balkanski način”) in manj dostojanstveno prepiranje kot pri Poljakihi; v vsakodnevem obnařanju zelo sprořčen odnos do etikete in bontona; brakuje im kulture osobitej; obie płcie często przeklinające.*

Podobnie symbolicznie, tylko w kilku polskich i słoweńskich wypowiedziach została wyrażona **tendencja** Słoweńców do **interesowności**, **hipokryzji** i **konformizmu**: *prilagaja se različnim okoliřčinam, ki vplivajo nanj na različne načine; včasih spreminja svoje mnenje, odvisno od ljudi, ki ga obkrořajo; egoiřci, dbający*

głównie o własne interesy; stawiają siebie w centrum; nie są skłonni do poświęceń; nie lubią, a nawet unikają, konfrontacji.

Sporadycznie w heterostereotypie zanegowano stereotypowo przypisywaną Słoweńcom pracowitość (i inne związane z tym zalety): **leniwy**; *niezadko leniwi; nieco leniwi (ale nie aż tak jak Chorwaci); lubią o sobie mówić i myśleć, że są pracowici, wydaje mi się jednak, że są mniej pracowici niż chcieliby, aby tak o nich stereotypowo myślano; spóźnianie się i luźny stosunek do obowiązków.*

Wypowiedzi ujawniające inne słoweńskie słabości zarejestrowano tylko w autostereotypie. Zgodnie z tym krytycznym spojrzeniem Słoweńcy postrzegają siebie jako ludzi **zarozumiałych**: *vzvišenost; pogosto se važijo; svoje sposobnosti velikokrat precenimo; v Sloveniji imamo občutek, da smo nekaj več (npr. kot turisti); nečimrnost; pogosto opažam tudi pretirano samozavest; včasih se delajo pametnejše kot so; zacofanych i ograniczonych: bili naj bi tudi nazadnjaški; na podeželju pa zaprtost glede napredka; zapečkarški; je veliko Slovencev še vedno zaplankanih, ki ne vidijo dlje od svojega nosu; razlika je seveda med prebivalci mest in vasi, pa tudi regij; ozkoglednost; mentalna konzervativnost starejših prebivalcev, w tym nietolerancyjnych: ne skrivajo sovražnosti do nekaterih narodov; včasih tudi ne sprejemamo drugih ljudi najboljše (tujcev, ampak se mi zdi da se počasi spreminja, ker mladina je bolj odprta glede tega); i skłonnych do alkoholu:⁸ pogosto prekomerno pijejo; radi popivamo in sedamo za volan; veseli ljudje, ki radi kdaj pa kdaj kaj spijejo; smo gostoljubni ljudje, ki se radi družimo, kjer tudi vedno obvezno vključimo alkohol; veliko je alkoholizma; deloholiki, ki radi ob priložnostih precej popijejo.*

Jednostkowo odnotowałyśmy również **inne** wypowiedzi świadczące o wadach Słoweńców, którzy mogą być skąpi, uparci, skomplikowani i nudni.

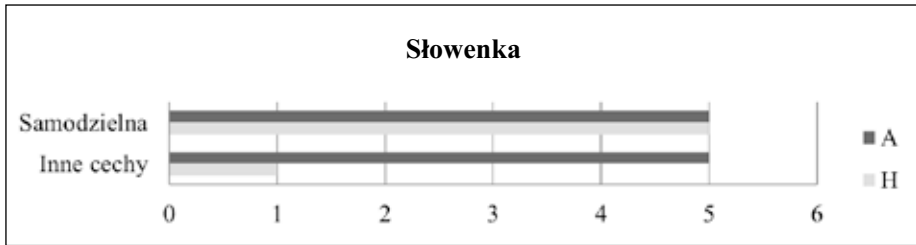
1.4 Doprecyzowanie konkretnej płci

Pomimo sygnalizowanego w wypowiedziach autostereotypowych braku szczególnych cech charakterologicznych Słoweńców i/lub Słowenek, materiał językowy pozwolił na symboliczne wyekscerpowanie wybranych przymiotów, które respondenci przypisali właśnie przedstawicielom konkretnej płci. Kilka atrybutów powtórzyło się w porównaniu z omówionym już zestawem cech wszystkich reprezentantów narodu słoweńskiego, część jednak jest nowych. Pozornie dane te stanowią nie najmniejszą grupę (A – 21%, H – 12%), jednak po „rozłożeniu” ich na konkretną płęć dają niewielkie wyniki procentowe. Uzyskane dane – ze względu na małą liczbę i takież odsetek – należy rozpatrywać jedynie jako wypowiedzi jednostkowe.

⁸ Być może przypisywana sobie tendencja do spożycia alkoholu z punktu widzenia polskich respondentów nie była nadmierna (a więc niegodna uwagi i językowego wyrażenia). O słoweńskim przywiązaniu do trunków (oraz raczej pozytywnym do tego stosunku Polaków) wspomnialiśmy w innym artykule (Waclawek – Wtorkowska [w recenzji]).

1.4.1 Cechy charakteru Słowenki

Niewielki odsetek konkretyzacji współtworzy fragmentaryczny obraz cech charakteru Słowenki (A – 10%, H – 6%), ich udział procentowy obrazuje wykres 4.

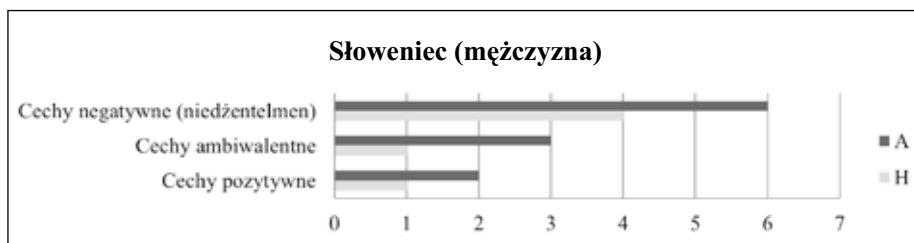
Wykres 4: Wybrane cechy charakteru Słowenki

Badani ograniczyli się do podkreślenia **samodzielności**, siły i determinacji oraz równouprawnienia (stereo)typowej Słowenki (A i H – 5%): *ženske precej samozavestne in samostojne; ženske emancipirane; Slovenke so zelo uspešne na vseh področjih; ženske: gospodovalnost; ženske: ukazovalnost; silna, samodelna, wiele zawdzięcza samej sobie i swojej determinacji w działaniu; Słowenki zrobiły na mnie wrażenie kobiet silnych, zdecydowanych; z ambicjami emancypacyjnymi; kobiety są bardziej równouprawnione niż w Polsce*. W autostereotypowych konkretyzacjach jednostkowo podkreślono, że siła i „władczość” słoweńskich kobiet może wiązać się również z ich nadopiekuńczością wobec mężczyzn – synów i partnerów: *matere so patološko navezane na sinove, a si tega niso sposobne priznati, zato sinovo partnerko vidijo kot grožnjo, ki jo je treba premagati. Partnerke želijo „osvoboditi” partnerja s tem, da premagajo taščo, v resnici pa jo v najboljšem primeru le nadomestijo in kasneje same postanejo enake tašče*.

Inne cechy trudno było jednoznacznie zaklasyfikować, stanowią małą grupę okazji, zwłaszcza w heretostereotypie (A – 5%, H – 1%). Pojawiły się sygnały przeciwstawne do wcześniej opisanych przymiotów, sugerujące cichość, skromność i podporządkowanie przedstawicielek płci pięknej: *ženske bolj tihe; ona – podredljiva; cicha, skromna*. Jednostkowo wymieniono zalety: *ženske – prijazne; z pocutiem humoru, naturalna, również sympatyczna; kobiety są pracowite*. W konkretyzacjach autostereotypowych zarejestrowano również elementy negatywnie nacechowane: *ženske rade opravljajo; niso kulturne; so tudi vulgarne; zlasti mlajše ženske so v zadnjih desetletjih zelo prevzele zahodni „sproščeni” način vedenja skoraj brez vsake zadržanosti*.

1.4.2 Cechy charakteru Słoweńca (mężczyzny)

Niewielki był również odsetek egzemplifikacji dookreślających usposobienie słoweńskiego mężczyzny (A – 11%, H – 6%). Prezentuje je wykres 5.

Wykres 5: Wybrane cechy charakteru Słoweńca (mężczyzny)

Nieco zaskakujące jest to, że znaczna część tego typu konkretyzacji dotyczy cech **waloryzowanych negatywnie** (A – 6%, H – 4%). Zdaniem respondentów Słoweniec jest przede wszystkim niedzenteleński: *Slovenec ni gentleman; niso kulturni; ne spoštujejo žensk; niso tako zaščitniški do žensk kot Poljaki; v bontonu ni priučenega džentelmenstva kot na Poljskem; w Słowenii nie ma gentlemanów... no po porostu nie ma facetów z kindersztubą; mężczyźni raczej nie są szarmanccy, nie wykazują tzw. „manier” wobec kobiet, nie przepuszczają w drzwiach itp.; w porównaniu z Polakami [mężczyznami], Słoweńcy to 70% mniej kultury*. Obraz niedzentelemana może łączyć się z wcześniej zasygnalizowanym portretem Słowenki, która jest lub siłą rzeczy musi być bardziej niezależna i samodzielna, co z kolei może wiązać się z męskim podporządkowaniem się kobietom: *moški so podrejeni ženskam, saj niso odločni; moški so patološko navezani na matere, a si tega niso sposobni priznati, kar vodi v konflikt med taščo in partnerko; mężczyzn szczególnie wyróżnia bardzo szeroko pojęte rozpieszczenie i „mamisynstwo”*. Inne ujemne cechy pojawiały się jednostkowo i tylko w autostereotypie: *on – rad odneha; on – koruptiven; moški so preprosti; moški se hitro ujejijo; moški so vulgarni; moški pogosto nagnjeni h kapljici rujnega preveč*.

Dodatkowo sporadycznie ankietowani wskazali stereotypowe **cechy o ambiwalentnym wartościowaniu**, potwierdzające zamkniętość Słoweńców jako narodu w ogóle i/lub „męską” niechęć do okazywania uczuć: *moški so zadržani; zaprti; ne izražajo čustev; Słoweńcy [mężczyźni] wydawali mi się dość zamknięci, może nieco wstydlivi*. Dwukrotnie odnotowano również tendencję do homoseksualizmu: *moški so v večini geji*.

Oprócz niechlubnych i niejednoznacznych pod względem ewaluacji cech przypisywanych słoweńskim przedstawicielom płci męskiej respondenci w jednostkowych konkretyzacjach wskazali również **zalety**: *moški so prijazni; moški želijo osnovati družino; moški – veseli; moški so pridni; sympatyczni; troskliwy; pracowity; odpowiedzialny*.

Większość Polaków i znaczna grupa Słoweńców biorących udział w badaniu to kobiety,⁹ przy dookreślaniu cech konkretnej płci ujawniła się ich perspektywa

9 W przypadku Polek to zarówno te, które miały krótki kontakt ze Słowenią, np. w ramach programu Erasmus+, jak i te, które na stałe w kraju są nad Soczą, Sawą i Drawą; w przypadku Słowenek to dawne i obecne studentki uczące się polskiego.

i punkt widzenia. Uderza – również poprzez porównanie z szarmanckim Polakiem – systematycznie pojawiająca się cecha niedźmielności słoweńskich mężczyzn. Być może wspomniane przy atrybutach Słowenki emancypacja i tendencja do równouprawnienia były zarazem przyczyną tej regularnie odnotowywanej krytycznej uwagi wobec panów.

2 WNIOSKI

Wykorzystanie danych z różnych źródeł (ankiety, wywiady) daje możliwość pełniejszego uchwycenia stereotypowego językowo-kulturowego wyobrażenia Słowenka wśród Polaków mających kontakt z przedstawicielami tego kraju oraz wśród Słowenców. Należy zdawać sobie sprawę, że społeczne (mentalne, kulturowe) funkcjonowanie stereotypów wiąże się z względnością: „co dla jednej osoby jest słuszne, dla innej osoby takim być nie musi. Stereotypy zatem, choć znane wszystkim uczestnikom danej kultury, nie muszą być przez nich w całości podzielane i najczęściej nie są” (Habrajska 2000: 14). Przedstawiona rekonstrukcja językowo-kulturowych obrazów Słowenka siłą rzeczy okazała się fragmentaryczna (bo ograniczona czasem historycznym, wielkością i rodzajem badanej grupy oraz możliwością przedstawienia tylko wybranej kategorii semantycznej zarysowanego portretu).

Mimo deklarowanych trudności ze stereotypizacją zarówno polscy, jak i słoweńscy ankietowani okazali się wnikliwymi obserwatorami, językowo dookreślając ogólnie i szczegółowo cechy charakteru.

Analiza materiału pozwoliła na rekonstruowanie obrazu Słowenka, który widzi siebie w krytycznym świetle jako otwartego introwertyka, narzekającego pesymistę, skłonnego do samobójstw, podporządkowanego, służalczego, z kompleksem niższości, człowieka zawistnego, zazdrosnego, skłonnego do kłótni z sąsiadami. W ujęciu autostereotypowym Słoweniec to też człowiek pracowity i zdolny, mający talent do języków obcych, który potrafi być miły i uprzejmy, często pomocny, uporządkowany i praktyczny, towarzyski i gościnnie. Mieszkańcy Słowenii zdają sobie sprawę ze swojej postawy samokrytycznej, co odzwierciedla jedna z wypowiedzi: *tujci Slovenca vidijo v lepši luči, kot Slovenec vidi sam sebe*.

Zgodnie z odtwarzanym obrazem Słoweniec w oczach Polaków określany jest jako „słowiański Austriak”, ponieważ jest zamknięty, pracowity, porządny, poukładany i spokojny. Jego zachowanie świadczy o tym, że jest podobny do Austriaków, nie identyfikuje się z Bałkanami. Coraz częściej językowo wyraża się sygnały zwiększającej się otwartości. Wśród pozytywów należy podkreślić, że Słowenicy postrzegani są jako mili, uprzejmi, przyjaźni i pomocni, a także towarzyscy i gościnni. Mimo wspomnianych zalet mają jednak tendencje do zazdrości, zawiści względem sąsiadów oraz do życia na pokaz. Bywają sentymentalni i melancholijni, co w opinii badanych ma wartość neutralną. Polacy dostrzegli różnorodność charakterologiczną Słowenców, która miałaby wynikać

z regionalnego pochodzenia Słoweńców i zróżnicowania Słowenii: *różnorodność szkiców sylwetek mieszkańców Słowenii byłaby zapewne tak wyrazista jak zróżnicowanie dialektalne występujące na terytorium tego niewielkiego kraju. Właściwie słowem różnorodność można by podsumować obraz Słowenii. Jednego dnia można być w górach, drugiego nad morzem, a trzeciego na imprezie na Metelkovej, a w każdym z tych miejsc możesz poznać wyjątkowych ludzi połączonych ze sobą więzami krwi narodu słoweńskiego.*

Słoweńska kobieta w oczach polskich i słoweńskich respondentów (a raczej respondentek) jawi się jako zdeterminowana i wyemancypowana, bywa jednak i odwrotnie, jest cicha i skromna – to słabo zasygnalizowany profil stereotypu. Słoweński mężczyzna nierzadko jest postrzegany jako niedźmielny, przypisuje mu się jednak pracowitość oraz inne cechy stereotypowo postrzegane jako typowe dla Austriaka albo Niemca.

Tak polscy, jak słoweńscy respondenci zdawali sobie sprawę z trudności wynikającej z generalizowania, dlatego starali się czasem osłabiać swoje sądy: *le-to je odvisno od vsakega posameznika in njegove družinske vzgoje; seveda to ne velja za vse, ampak na žalost je precej razširjeno; jeśli miałabym generalizować to...*

Na koniec warto też zacytować dłuższy fragment jednej z wypowiedzi charakteryzujących Słoweńców: *jako nacja są z jednej strony ciekawą mieszanką genetycznych i kulturowych wpływów sąsiednich krajów, a z drugiej dość zamkniętym i wsobnym „plemieniem” zapatrzonym w „swoje” wartości, żyjącym w lęku przed rozmyciem się w multikulturowym świecie.* We wspomnianym multikulturowym świecie siłą rzeczy stajemy się coraz bardziej podobni do siebie. Może oprócz badania różnic narodowych warto skupić się też na podobieństwach, rekonstruowaniu językowo-kulturowych stereotypowych wyobrażeń związanych z Europejczykiem w ogóle.

LITERATURA

- Anusiewicz – Bartmiński 1998** = Janusz Anusiewicz – Jerzy Bartmiński (red.), *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Wrocław: Towarzystwo Przejściół Polonistyki Wrocławskiej, 1998.
- Bartmiński 1998** = Jerzy Bartmiński, Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu „matki”, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, red. Janusz Anusiewicz – Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998 (Język a Kultura 12), 63–83.
- Bartmiński 2006** = Jerzy Bartmiński (red.), *Język – wartości – polityka: zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: raport z badań empirycznych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.
- Bartmiński 2007** = Jerzy Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007.
- Bartmiński 2009** = Jerzy Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009.
- Bednarska 2013** = Katarzyna Bednarska, Kdo naj dela, kdo pa skrbi za otroke?: spolni stereotipi v slovarjih, [w:] *Družbena funkcijnost jezika*, red. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013 (Obdobja 32), 35–42.

- Bednarska 2014** = Katarzyna Bednarska, Kto powinien gotować, a kto zarabiać?: stereotypowe postrzeganie ról przez podreczniki do nauczania języka polskiego i języka słoweńskiego jako obcego, [w:] *Die Welt der Slaven* 53 (2014) = *Polyslav* XVII, Monachium, 2014, 7–13.
- Brzozowska 2003** = Dorota Brzozowska, Terminy feminizm, seksizm, gender we współczesnym języku polskim, *Język Polski* 83 (2003), z. 4–5, 273–278.
- Brzozowska 2008** = Dorota Brzozowska, *Polski dowcip etniczny: stereotyp a tożsamość*, Opole: Uniwersytet Opolski, 2008.
- Chlebda 1998** = Wojciech Chlebda, Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, red. Janusz Anusiewicz – Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998 (Język a Kultura 12), 31–41.
- Cmiel i in. 2008** = Marta Cmiel – Aleksandra Kołeczek – Paulina Lament – Anna Pieńkowska – Anna Stachowiak, *Polacy w Słowenii*, Warszawa: Zakład Graficzny UW, 2008.
- Goska 2015** = Danusha V. Goska, *Biegański: stereotyp Polaka bydłaka w stosunkach polsko-żydowskich i amerykańskiej kulturze popularnej*, przeł. K. Szuster, Kraków: Wysoki Zamek, 2015.
- Habrajska 2000** = Grażyna Habrajska, Metody ankietowe i analiza tekstów w badaniu językowego obrazu świata, [w:] *Językowy obraz świata i kultura*, red. Anna Dąbrowska – Janusz Anusiewicz, Wrocław: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000 (Język a Kultura 13), 73–84.
- Kleszczowa 1986** = Krystyna Kleszczowa, Konstrukcje opisujące cechy osobowości, [w:] *Polonica* (Kraków) XII (1986), 9–20.
- Niewiara 2010** = Aleksandra Niewiara, *Kształty polskiej tożsamości: potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI–XX w.)*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Panasiuk 1998** = Jolanta Panasiuk, O zmienności stereotypów, [w:] *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, red. Janusz Anusiewicz – Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998 (Język a Kultura 12), 84–98.
- Siatkowska 2012** = Ewa Siatkowska, Konkurencja czynników zewnętrznych i wewnętrznych w tworzeniu polskich i czeskich feminatiwów (przyczynek do badań nad płcią kulturową), [w:] *Oblicza płci: język – kultura – edukacja*, red. Małgorzata Karwatowska – Jolanta Szpyra-Kozłowska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012, 128–138.
- Skowronek 2009** = Małgorzata Skowronek (red.), *Stereotypy a Słowiańszczyzna: materiały z Międzynarodowej Naukowej Konferencji Studenckiej*, Łódź: Wydawnictwo „Piktor”, 2009.
- Szewczuk 1998** = Włodzimierz Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa: Fundacja Innowacja, 1998.
- USJP 2008** = *Uniwersalny słownik języka polskiego I: A–J*, red. Stanisław Dubisz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Wacławek 2015** = Maria Wacławek, Czas na... stereotyp CHŁOPAKA i jego modyfikacje (na przykładzie wypowiedzi młodzieży), [w:] Anna Guzy idr., *Czas na...: Język i dydaktyka w badaniach młodych naukowców*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015.
- Wacławek – Wtorkowska 2017a** = Maria Wacławek – Maria Wtorkowska, „Słowiański góral spod Alp” – z badań nad auto- i heterostereotypem Słoweńca, [w:] *Jazyk v kultúre, kultúra v jazyku: jazyk w kulturze, kultura w języku*, red. Marta Vojteková, Prešov, 2017 [w druku].
- Wacławek – Wtorkowska 2017b** = Maria Wacławek – Maria Wtorkowska, „Jak ich widzą, tak ich piszą” – rzecz o wyglądzie Słoweńców, [w:] *Postscriptum polonistyczne*, red. Romuald Cudak, Katowice 2017 [w druku].
- Wacławek – Wtorkowska** = Maria Wacławek – Maria Wtorkowska, Słoweńców spędzanie wolnego czasu – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów [w recenzji].
- Wyżkiewicz-Maksimow 2012** = Regina Wyżkiewicz-Maksimow, *Językowy obraz człowieka – charakter i osobowość w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2012.

POVZETEK

»Slovanski Avstrijec«: nekaj besed o značaju Slovencev

Avtorici predstavljata rezultate raziskave o značaju kot izbrani pomenski kategoriji jezikovno-kulturnega stereotipa o Slovencih. Podatki temeljijo na anketi, ki je bila opravljena med izbranimi poljskimi in slovenskimi anketiranci, in sicer bolj na osnovi njihove dostopnosti kot reprezentativnosti, zato ta, delna raziskava ne predstavlja splošnega mnenja celotne slovenske ali poljske javnosti. Po mnenju avtoric to ni bil namen ankete. Avtorici ne zanemarjata značilnosti, ki so v anketi nastopile le enkrat, saj sprejemata spremenljivost kulturno odvisnih stereotipov ter zadržanost do dosedanje raziskovalne metode in do s to metodo dobljenih rezultatov. Kljub težavam pri stereotipiziranju so se udeleženci izkazali kot bistri opazovalci pri jezikovnem opisovanju splošnih in specifičnih značilnosti. Primerjava med avto- in heterostereotipom je avtoricama omogočila oblikovati obširno sliko jezikovnih in kulturnih stereotipov o Slovencih v kategoriji *značaj*. Prispevek obravnava to kategorijo v najširšem pomenu, vključno s psihološkimi, socialnimi, psihosocialnimi, intelektualnimi, etičnimi, materialnimi in kulturnimi vidiki (ali lastnostmi), ki so jih izbrali etnolingvisti.

АННА ЩЕТИНИНА

ОТ ДОРОДНЫЙ ДОБРЫЙ МОЛОДЕЦ К ДОРОДНАЯ ТЕТКА: СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗНАЧЕНИЯ

COBISS: 1.01

Od dorodnyj dobryj molodec do dorodnaja tetka: sociokulturno preoblikovanje pomena v ruščini

Avtorica obravnava vprašanje slovarskega opisa jezikovnih enot s stališča celostne obravnave. Primer parametričnega pridevnika *dorodnyj* 'debel, močan', ki označuje postavbo človeka, kaže, kako se predstava telesne lastnosti razlikuje v različnih časih in v različnih diskurzih – v slovarjih ruskega jezika od 11. do 21. stoletja ter v pesniških, proznih, časopisnih in narečnih sobesedilih.

Ključne besede: slovaropisje, socialno besedje, socialni semi, izjava, predpostavka

From dorodnyy dobryy molodets to dorodnaya tetka:

The Socio-Cultural Transformation of Meaning in Russian

This article considers the lexicographical description of language units from the positions of the integral approach. Based on the parametric adjective *dorodnyy* 'burly', which characterizes the figure of a man, it shows how the perception of corporal quality differs in various historical periods and discourses: in Russian dictionaries from the eleventh to the twenty-first centuries, and in poetry, prose, newspapers, and dialects.

Keywords: lexicography, social lexis, social semes, assertion, presupposition

0 ВВЕДЕНИЕ

Лексикографирование языковых фактов имеет давнюю традицию, выработаны основные подходы и принципы фиксирования языковых единиц, что, однако, не отрицает необходимости нахождения новых подходов к описанию языковых явлений. Так, «общепризнанное молчаливое согласие лингвистов в том, что значения языковых единиц состоят из семантических компонентов – сем, не находит последовательного воплощения в практике подготовки лексикографических изданий, прежде всего – толковых и толково-переводных словарей» (Маклакова 2013: 4). Как известно, изучение языковых номинаций в прагматическом аспекте выявляет новые семы и коннотации, не включенные в лексикографическое описание, поэтому требует интегрального подхода к описанию значения слова. Г. Н. Скляревская в связи с этим говорит, что слово не является ограниченным набором сем,

Исследование выполнено за счет гранта Российского научного фонда (проект № 16-18-02075 «Русский социум в зеркале лексической семантики»).

а представляется «как бесконечно сложная и избыточная структура, включающая в себя не только понятийное содержание, но и прагматическую информацию о слове – весь запас лингвистических и экстралингвистических сведений, всех добавочных смыслов, называемых коннотациями» (Скляревская 2001: 182). Более того, лингвисты признают, что существуют категории слов, структура значения которых отличается концентрацией значимых семантических компонентов в той зоне, которую принято считать периферией (Крысин 1988), то есть в зоне коннотаций. Такова, например, социальная лексика (Леонтьева 2016).

В данной статье предпринято описание семантики прилагательного *дородный*, ее отражения в лексикографических источниках, а также употребления в речи в разные периоды бытования и в разных сферах использования языка с позиции интегративного подхода к описанию семантики слова, который включает «в понятие значения все семантические признаки, выявляющиеся в слове – как структурно релевантные, так и структурно избыточные, но коммуникативно релевантные» (Стернин 1985: 11). Не останавливаясь на освещении типологии сем, отметим, что в данной работе мы используем в процессе анализа уже принятые в семасиологии и используемые, в том числе при семантическом анализе синтаксических структур (Апресян 1988; Крысин 1988; Логический ... 2009; Падучева 2013 и др.), понятия ассерция и пресуппозиция и релевантные им термины ассертивная сема / пресуппозиционная сема, ассертивная часть значения / пресуппозиционная часть значения и т. п.

Цель работы – проследить, какие семы в разных лексикографических источниках включаются в ассертивную и пресуппозиционную части значения, как они актуализируются в литературно-художественном, диалектном и газетном дискурсах, какие дополнительные коннотации, в том числе социальная, появляются в контекстах и могут ли они интегрироваться в значение слова, закрепленное в лексикографическом источнике.

1 ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ЛЕКСЕМЫ *ДОРОДНЫЙ* В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ

Анализ прилагательного *дородный* и его производных в диахроническом аспекте показывает, что слово имело довольно большое количество лексико-семантических вариантов (далее – ЛСВ) и служило не только для объективной характеристики внешности человека, но и для указания на его морально-нравственные качества в ассертивной (ядерной) части значения и имело дополнительную социальную оценочность как в ассертивной, так в пресуппозиционной (периферийной) частях. В «Этимологическом словаре славянских языков» указывается, что прилагательное образовано с суф. *-ьнь* и приставкой *do-* от *rod* и *roditi* (ЭССЯ 1978: 79); к данному гнезду относят польск. *dorodny* ‘здоровый, красивый, видный; зрелый’, др.-русс.

дородньи (*Государь наш дородной государь, и разумной, и счастливою ...*), русск. *дородный* ‘полный телом; крупного, плотного сложения’, диал. *дородной* ‘способный, усердный’ и др. (ЭССЯ 1978: 78).

В «Словаре русского языка XI–XVII вв.» (СлРЯ XI–XVII вв. 1977) данное прилагательное имеет в ассерции четыре значения.

В первом значении *дородный* характеризует телосложение человека: Высокого роста и плотного телосложения, красивый, видный (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325). При этом ассертивная сема, характеризующая рост и телосложение, дополняется семой ‘красивый’, ‘видный’, добавляющими к объективной характеристике внешности оценочное значение. Кроме того, приведенные в словарной статье примеры добавляют в пресуппозиционную часть социальную оценку: *Царь его пожаловал ... для того, что собою дородень и просуж всёмъ к дѣлу ратному* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325) – в данном контексте характеристика «дородного» свидетельствует о способности к службе («к дѣлу ратному»). Во втором примере к тому же значению: *А будет королевнина племянница дородна и того великого дѣла [брака с царем] достойна...* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325) – характеристика *королевниной племянницы «дородна»* свидетельствует о том, что она достойна *брака с царем*, таким образом в иллюстративном материале (семантической пресуппозиции) также появляется социальная оценка человека.

Возможно, именно социальный компонент, присутствующий в пресуппозиционной части первого ЛСВ, является семантическим источником для второго ЛСВ, характеризующего морально-нравственные качества человека: Доблестный, мужественный, благородный. *Я никогда такихъ дородныхъ и честныхъ людей не видалъ есмь* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325). Такая оценка морально-нравственных качеств человека, безусловно, формируется с позиций общественного мнения, поскольку *мужество, доблесть и благородство* проявляются в общественно значимых деяниях.

Третье значение: Сильный, могущественный. *Великие государства и имя великихъ государей славится и въ забыть не приходит и разширяется дородными государями, и благоразумными и разсудными* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325) также может быть мотивировано первым значением. Кроме того, очевиден социальный компонент значения, поскольку и в ассертивной и в пресуппозиционной частях явно ощущается связь с государственными, родовитыми, социально значимыми людьми.

Очевидно, что все ЛСВ содержат положительную характеристику человека, поэтому четвертый ЛСВ «Хороший» (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325), характеризующий действия (*Говорилъ ..., чтобъ ему дородной славы своей не потерять*), поступки человека (*Он дѣлаетъ дородно, что тебя держитъ у себя*), взаимоотношения с другими людьми (*Дородна сласть, четыре ноги вмѣсто скласть*), тоже позитивно-оценочный.

В этом же словаре приводятся два производных, мотивированных значениями прилагательного *дородный*. В существительном *дородство* первые три значения мотивированы значениями исходного прилагательного, поэтому сохраняют как характеристики телосложения человека, сопровождающиеся социальной оценочностью, так и собственно социальные оценки человека, но в четвертом ЛСВ у существительного *дородство* появляется новое значение «Достоинство, значимость», которое указывает на вес человека в обществе: *Бояр же и вельмож и всѣх воинов устроил кормлением, праведными уроки, ему же достоит по отчеству и по дородству* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 325).

Кроме того, качество *дородного* связано с глаголом *дородити* — с я, в семантике которого в первом ЛСВ актуализируется социальный компонент значения: Сравняться с кем-либо достоинствами или благородным происхождением. *Хотя б мы людеи не дородились да были бы мы богатыри недобрыя* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 324) — социальное положение, происхождение; во втором — Иметь хорошие природные данные. *А умом он и ростом дародился* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 324) — положительная оценка внешних данных; в третьем — Обладать необходимыми для чего-л. способностями. *А воевод государь прибирает, разсуждая их отчество, и хто того дородится, хто может ратной обычаи содержать* (СлРЯ XI–XVII вв. 1977: 324) — положительная оценка способностей к какой-либо деятельности.

Таким образом, лексико-семантические связи прилагательного *дородный* и его производных в СРЯ XI–XVII вв. в большей мере связаны с социальностью человека, нежели с объективной характеристикой его телосложения, и даже семы ‘красивый’, ‘видный’, ‘хорошие природные данные’ добавляют значение внешней оценки. При этом, видимо, *дородный* человек, живший в XI–XVII веках, априори наделялся высокими морально-нравственными качествами и, соответственно, способностью к проявлению мужества, благородства и других подобных качеств.

В «Словаре русского языка XVIII вв.» (СлРЯ XVIII вв. 1981) прилагательные *дородный* и *дородливый* имеют значение «рослый и полный (о человеке): *Евстафии быв человек дюжи и дородныи, нападе на Иванчу [Пантелей:] Дѣвица изрядная, и собою добра; великая, дородная, и как кровь с молоком. Жирный, дородливый*» (СлРЯ XVIII вв. 1981: 221). Лексеммы утрачивают социальный компонент, сохраняя отношение к человеку и его частям тела с позитивной окраской. Данные прилагательные мотивируют образование производных существительных *дородность* и *дородливость*, глаголов *дороднѣть* и *дородничать* с общей семантикой характеристики телесного, например: *⟨Мясники и повара⟩ почти всегда до излишества дороднѣют и толстѣют* (СлРЯ XVIII вв. 1981: 221).

Утрата социального компонента значения прилагательного *дородный* и его производных наблюдается и в других лексикографических источниках, например, в словаре Григория Дьяченко (Дьяченко 1900: 151), в толковом

словаре живого великорусского языка В. И. Даля 1880–1882 годов (Даль 1978: 474).

В словарях русского языка, изданных в XX веке, наблюдается та же тенденция к сохранению одного значения прилагательного *дородный*, связанного с качеством телесного. Если унифицировать данное значение по материалам современных словарей (БТСРЯ 1998; Ушаков 1935; Ожегов – Шведова 2003; СлРЯ 1999 и др.), то ассертивную часть значения *дородного* можно представить так: *рослый, крупный, полный человек*, – то есть исключительно как объективную характеристику телосложения человека. Однако в контекстах к словарной статье (которые мы рассматриваем как пресуппозиционную часть значения) можно выделить социальный компонент, отсутствующий в ассертивной зоне, поскольку сочетаемость данного прилагательного в примерах связана преимущественно с социальным статусом или иной социальной характеристикой человека: *Дородный широкоплечий боярин. Купец отличался статью и дородностью* (Ушаков 1935: 775).

В словарях современного русского языка непроизводное прилагательное *дородный* образует только два деривата: *дородность*: Свойство по значению прилагательного *дородный*; *дородство* (СлРЯ 1999, 1: 433) и *дородство*, которое в первом значении представлено как параметрическая характеристика «плотное и крупное телосложение; полнота», а во втором как «устар. Доблесть, мужество» (СлРЯ 1999, 1: 433).

Таким образом, только в одном значении (устаревшем) сохраняется связь с морально-нравственной характеристикой человека, в остальных – признак в ассертивной зоне связан только с качеством телесного. Однако в контексте актуализируются новые оценочные и социальные компоненты, что свидетельствует о важности анализа пресуппозиционной части значения слова для полного представления о единице номинации.

2 ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ДОРОДНОМ В ТРАДИЦИОННОМ КРЕСТЬЯНСКОМ СОЦИУМЕ

В обыденном сознании параметрические характеристики внешности человека являются основанием для прагматических и эстетических оценок (см. об этом: Богуславский 1994; Мазалова 2001; Кабакова 2001; 2012 и др.). Ниже на материалах диалектных словарей рассмотрим, как оценивается *дородный* человек в традиционном крестьянском социуме.

В «Словаре русских народных говоров» (СРНГ 1972) в значении прилагательного *дородный* только первые два ЛСВ связаны с характеристикой человека: первый – внешности: Хороший, красивый, видный. *Не коря, я покорила, не склоняя, я поклонилась перед дородным добрым молодцем* (СРНГ 1972: 134); второй – внутренних качеств: Способный, усердный. *И рожей-то больно баска, да и к робенью дородна* (СРНГ 1972: 134). При этом

в ассертивной части первого значения нет сем, связанных непосредственно с телосложением человека, а только с общим впечатлением, которое он производит, хотя, исходя из контекста, можно предположить, что «дородным добрым молодцем» называют человека крепкого телосложения, то есть потенциальные семы находятся в пресуппозиции.

В этом же словаре представлена лексема **дородный**: Дородный, красивый, видный, мужественный. *Есть ли удалый дородный добрый молодец, сослужил бы мне службу великую сходить во славу золоту орду?* (СРНГ 1972: 133). Она дублирует семы первого ЛСВ слова *дородный* и включает новую сему в ассертивной части «мужественный», которая выводит значение на новый уровень социально-психологической характеристики человека.

Сема характеристики телосложения появляется в номинациях человека: **дородень** «Рослый, полный, здоровый мужчина»; **дородничек** «Ласк. Полный, красивый юноша. *Там или, прошли да три молодца да три молодца три дородничка*»; **дородница** «Полная, красивая девушка или женщина. *Да сама дородница, красивая, как намалевана*»; **дородушка** «То же, что дородница. *У нас на улице на широкой-то, у нас дородушка Натальюшка, корогонница Федоровна*» (СРНГ 1972: 133–134).

Производные существительные **дородинство**, **дородствие**, **дородчество** имеют общую и единственную сему ‘дородность’, которая, судя по контексту (в словаре лексемы «дородность» нет), связана с характеристикой внешности человека: «*Красные то девки ведь стекла рвут, смотрючись да на Чурилкову на красоту, на его ли дороднее дородинство*» (СРНГ 1972: 133).

Интересно, что СРНГ дает определения и контексты из речи людей XIX – начала XX века, и в значениях есть сема ‘мужественность’, которая утрачивается во многих репрезентациях слова в более поздних словарях, фиксирующих преимущественно словоупотребления людей середины XX века. Например, в «Словаре говоров Русского Севера» (СГРС 2005), основанного на материалах, собранных в 1961–2000 годах, представлены прилагательные *дородный* и *дородный*, которые включают семы ‘здоровый’, ‘сильный’, ‘физически крепкий’, напрямую не характеризующие телосложение человека, но подразумевающие крепкое телосложение, при этом данные семы и контексты связывают характеристики здоровья и физической силы со способностью к работе: *Чё, Наталья-то дородна, не болеет ичас? Дородные люди так на чунках картошку возят, а мы так таскаем* (СГРС 2005, 3: 256), а не со способностью к сильным нравственным поступкам.

Приведем еще несколько примеров. В «Словаре Вологодских говоров» (СВГ 1985) **дородный** в первом значении «Хороший, красивый, видный. *Жёних-то у моей доцки шибко дородной*» (СВГ 1985, 3: 48) характеризует внешность человека (‘красивый, видный’) и его общую оценку (‘хороший’), остальные ЛСВ не связаны с характеристикой человека. «Словарь Архангельских говоров» (АОС 2004) дает 10 ЛСВ прилагательного **дородной**, из

них 2 ЛСВ «Здоровый, полный сил, крепкий», 3 ЛСВ «Упитанный, полный, плотный», 5 ЛСВ «Большой по размерам, крупный. [...] О человеке, животных, предметах» и 9 ЛСВ «Красивый, привлекательный», а также фразеологизм *дородная обакша* «О толстом человеке. *Которой толстомордой, о, говоряд, дородна обакша!*» (АОС 2004: 42) так или иначе связаны с характеристикой внешности человека; здесь появляются ЛСВ, характеризующие социальное положение «6. Богатый, хорошо обеспеченный» и психологические особенности «10. Независимый, самодостаточный» (АОС 2004: 42).

Таким образом, анализ репрезентаций характеристики дородного человека в диалектных словарях показал, что, во-первых, слово представлено в разных говорах, что свидетельствует о важности номинации данной характеристики; во-вторых, слово мотивирует образование производных существительных, называющих человека по признаку телосложения; в-третьих, в большинстве номинаций качество дородного связано с семами красоты, внешней привлекательности, которые содержатся в ассертивной зоне значения, следовательно, носитель такой характеристики положительно оценивается в обществе, и лишь в некоторых случаях очевидно восприятие дородного как толстого, не очень приятного человека; в-четвертых, наблюдается снижение значимости социального компонента значения, связывающего семьи 'полноты', 'красоты' с 'мужественностью' мужчины. В данной работе мы ограничились анализом словарных материалов. Безусловно, интересно исследовать представления о дородном на материале более широкого круга источников, например, образцы его употребления в фольклорных текстах (поговорках, заговорах, частушках и др.), что представляется перспективой исследования, касающейся также вопросов актуализации социального в других характеристиках внешнего облика человека.

3 ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ДОРОДНОМ ЧЕЛОВЕКЕ

Выше была описана репрезентация прилагательного дородный и его производных в лексикографических источниках, фиксирующих данную номинацию в период с XI по XX века в литературном языке и народных говорах. В следующей части работы мы рассмотрим примеры употребления этого слова и его производных, извлеченных из литературного, диалектного и газетного дискурсов, в разные периоды их бытования в соотношении со значениями, представленными в лексикографических источниках. Таким образом мы определим, изменяется ли представление о дородном человеке на протяжении времени.

Как было показано выше, в период с XI по XVII век дородный человек представлялся как человек *высокого роста, плотного телосложения, красивый, мужественный и благородный*, при этом очевидно, что дородность в части оценки внешнего вида априори воспринималась поло-

жительно и предполагала связь с довольно высоким статусом, человека, преимущественно мужчины. Об этом свидетельствует не только компонентный анализ семантики слова, но и изучение его контекстного окружения, например: «Царь его пожаловал ... для того, что собою дородень и просуж всёмъ к дѣлу ратному»; «Дородство и храбрость Московскихъ ратныхъ людей» и т. д.

В словарях, отражающих факты языка XVIII–XIX веков, представления о дородном человеке изменяются: сохраняются семы ‘рослый’, ‘полный’, ‘здоровый’ и т. п., сопровождающиеся семы с положительной коннотацией ‘красивый’, ‘видный’, но утрачиваются семы ‘мужество’, ‘благородство’, связывающие внешний вид человека с его нравственными качествами и общественным статусом, о чем свидетельствуют и контексты в словарных статьях, например: «Дородствомъ бы взять, да рыломъ не вышель (здоровь, да некрасивъ)»; «человѣк дюжиш и дородниш» и т. д.

Анализ поэтического дискурса этого периода в целом подтвердил актуализацию семантики, связанной с характеристикой телосложения человека, причем как мужчины, так и женщины в равной мере, что раньше проявлялось реже, качеством дородного наделялся, как правило, мужчина. Например: «Не слон перед людьми ступает горделиво – валит по улице **дородный** Митрофан» (НКРЯ: Е. Милькеев, Рекрут, 1842); «Мать **дородная** в шубейке Важно в розвальнях сидит, Дочка рядом, в душегрейке, Слово маков цвет горит» (НКРЯ: П. Вяземский, Масленица на чужой стороне, 1853) и т. д. Таким образом, в анализируемых поэтических контекстах актуализировалась ассертивная семантика телосложения. Интересно, что в половине примеров прозаического дискурса этого периода в контекстах также актуализируется семантика характеристики телосложения, однако преимущественно мужчины: только 4 вхождения из 39 связаны с характеристикой женщины, остальные – с характеристикой мужчин, например: «Детина такой ражий, **дородный** ... что вы, молодцы!» (НКРЯ: М. Н. Загоскин, Русские в начале восемнадцатого столетия, 1848) и т. д.

Однако анализ поэтических и прозаических контекстов показал, что в ряде случаев семантика телесного актуализируется в связи с указанием на социальный статус человека, главным образом мужчины (в прозе – только мужчины), например: «Купец **дородный** с важною походкой ...» (НКРЯ: И. Никитин, Тарас, 1855–1860); «Дней давно минувших знатные вельможи – Полны и **дородны**, жир сквозит под кожей» (НКРЯ: А. Майков, Старый хлам, 1856). Особенно активно социальный компонент актуализируется в прозе: из 39 контекстов в НКРЯ прилагательное **дородный** употребляется в 26 по отношению к мужчине, имеющему определенный статус (полковник, князь, боярин, чиновник и т. п.), например: «Консул – это был высокий, **дородный**, смуглый мужчина с большими черными усами – лежал на лавке на войлоке, склонив голову на связку травы и держа в руках претолстую тетрадь» (НКРЯ: В. Нарезный, Бурсак, 1822) и т. д. В большин-

стве проанализированных примеров сохраняется общая оценка дородного человека как *важного, значительного*: «*Наш государь, знаете, молодец собой, такой красивый, высокий, дородный, да и одет-то уж как ...*» (НКРЯ: Н. Полевой, Рассказы русского солдата, 1834) и т. д.

В поэтическом дискурсе XX века сохраняется тенденция к актуализации телесной семантики с ее положительной оценкой при употреблении характеристики *дородный* в отношении как мужчин, так и женщин, например: «*Пятеро больших, дородных Ходят чинно, благородно. Пять гармоник на плечах, Как цветы на киртичах!*» (НКРЯ: А. Прокофьев, Проводы в Красную армию, 1933); «*Бабуся моя, Как молодой была, Дородной была*» (НКРЯ: В. Хлебников, Старуха снова пришла, но другая ..., 1921) и т. д.

Однако в прозаическом дискурсе прилагательное *дородный* показывает сочетаемость с номинацией мужчин в 82 % контекстов. НКРЯ фиксирует 111 вхождений прилагательного *дородный* в основной корпус (литературная проза XX–XXI веков), из них 5 контекстов не связаны с характеристикой человека, 4 – связаны с характеристикой телосложения женщины, при этом актуализируются семы ‘полный’, ‘крепкий’: «*Установилась наконец полная тишина, вроде даже слышно стало, как в скирде осыпаются зёрна с колосьев и под дородным телом Любы, ломаясь, хрустит солома*» (НКРЯ: В. Астафьев, Обертон, 1995–1996) и др.

Остальные 102 вхождения показывают сочетаемость с номинацией мужчин. 20 из них характеризуют мужчину

- либо безотносительно к возрасту: «*Второв с удовлетворением увидел, как покрывается потом дородный Солодов*» (НКРЯ: С. Данилюк, Рублевая зона, 2004) и т. д.;
- либо в отношении немолодых или молодых (редко) мужчин: «*Сидевший рядом с нею дородный старик в тренировочном костюме ...*» (НКРЯ: А. Кабаков, Салон красоты, 1987) и т. д.

Большая часть вхождений (82) показывают связь характеристики *дородный* с указанием на социальный статус мужчины или национальность, в большинстве контекстов актуализируются семы ‘полный, крепкий + видный, значимый’, например: «*Нарком вышел ко мне в пижаме, дородный такой*» (НКРЯ: Б. Холопов, Старицкие прелюды, 1999) и др.

Таким образом, анализ литературных контекстов показывает, что семантика прилагательного *дородный* богаче, нежели отражена в современных словарях, где значения отражают только объективные телесные характеристики. Всестороннее исследование пресуппозиционной зоны значения, в частности прагматической пресуппозиции, добавляет коннотативные компоненты, в том числе социальный, в семантику слова.

Важно отметить, что как в литературно-художественной речи, где *дородный человек* оценивается с точки зрения внешности и социальной

значимости практически всегда положительно, так и в речи представителей традиционного социума, где данная характеристика преимущественно позитивна, за исключением некоторых случаев, когда дородность связывается с неприятной толщиной («*дородная обакша*», «*жона будед дородна с пива-то*» и др.), большая часть контекстов показывает положительную коннотацию исследуемой телесной характеристики.

Иную коннотацию характеристики дородного человека выявляет современный публицистический (газетный) дискурс начала XXI века. НКРЯ фиксирует 122 вхождения, из них 98 вхождений связаны с характеристикой внешности человека. Анализ контекстов показал, что можно выделить несколько видов сочетаемости прилагательного и его производных со значением характеристики телосложения человека:

- [1] характеристика телосложения молодого человека – 6 контекстов;
- [2] характеристика телосложения немолодого человека – 13 контекстов;
- [3] характеристика телосложения девушки – 8 контекстов;
- [4] характеристика телосложения немолодой женщины – 24 контекста;
- [5] характеристика телосложения с указанием на социальный статус, национальность и другие социальные характеристики – 47 контекстов.

Как показывает анализ выборки, почти половина контекстов (47,9 %) так или иначе включает социальную коннотацию, а не просто телесную характеристику, например: – *Да вы радуйтесь, что к вам никого не подслелили!* – улыбнулась мне **дородная** проводница (НКРЯ: А. Мешков, Как я жил в цыганском таборе // Комсомольская правда, 2011.09.01); *На полуразрушенном рынке среди обугленных палаток **дородные** узбечки настойчиво предлагают* одеяла (НКРЯ: Головы надо прибирать, а не дома // Известия, 2006.09.13) и др. Кроме того, характеристика дородного включается в значительное количество контекстов с ироничной или даже саркастичной окраской: – *А я уже замужем!* – восклицает **дородная тетка**, торговка пирожками. – *За любимым человеком!* – уточняю я. – *За олигархом!* (НКРЯ: А. Мешков, Эй, Дед Мороз: ну-тка, кто поздравит проститутку? // Комсомольская правда, 2001.12.26) и т. д. Часть вхождений показывает сочетаемость с лексемами, имеющими просторечную окраску, *тетка*, *дядька*, *мужик*, *баба* и т. п.: *На оборудованные же для СМИ места проходили **дородные дядьки** с упакованными в меха и бриллианты женами и упитанными чадами* (НКРЯ: П. Садков и др., Обыграли генацвале, но в Европу не попали // Комсомольская правда, 2003.10.13) и т. д.

Итак, в газетном контексте по сравнению с литературно-художественным и диалектным происходят коннотативные изменения с сторону социальной оценочности с оттенком негативности, что, на наш взгляд, свидетельствует о том, что значение телесного, зафиксированное в современных словарях в ассертивной зоне значения исследуемой лексемы, недостаточно для объективного представления о характеристике дородного человека.

4 Выводы

Исследование показало, что в разные периоды истории в ассертивной зоне значения слова могут актуализироваться семы, которые по-разному репрезентируются в зависимости от дискурса. Кроме того, использование слова в разные периоды истории в различных дискурсах показывает актуализацию пресуппозиционных сем, которые в контекстах могут становиться доминирующими. Такое положение может затруднять понимание слова как носителями языка, так и иностранцами, изучающими русский язык.

Возможности традиционного лексикографирования ограничены объемом информации, которую способны вместить изданные типографским способом словари разных типов. В связи с этим словарные статьи включают преимущественно ассертивную часть значения и ограниченно пресуппозиционную. В результате зачастую словарная статья не дает полного представления о той или иной лексеме и ее репрезентации в разных дискурсах (чаще всего в качестве примеров приводятся литературные контексты, а газетный, устный, диалектный и др. остаются не охваченными). Современные информационные технологии позволяют создавать лексикографические источники разных типов, вмещающие практически неограниченный объем сведений. В связи с этим требуется разработка новых подходов к электронному лексикографированию. В частности, словарная статья электронного толкового словаря может включать сведения о происхождении слова, истории его употребления в разные периоды, репрезентации в различных дискурсах (литературном в разные периоды, газетном, а также недостаточно известных широкому кругу носителей языка диалектном, фольклорном и т. п.) и таким образом представлять исчерпывающую информацию о бытовании слова со времени его появления до настоящего времени, что может быть полезно как для носителей языка, так и для иностранцев, изучающих русский язык, а также будет полезно для исследователей, поскольку даст возможность получать саккумулированную в одном месте информацию о лексике русского языка.

Источники

- АОС 2004** = *Архангельский областной словарь 12*, под ред. О. Г. Гецово́й, Москва: Изд-во Московского университета; Наука, 2004.
- БТСРЯ 1998** = С. А. Кузнецов, *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург: НОРИНТ, 1998 (<http://www.gramota.ru/slovari/dic/?word=дородный&all=x>).
- Даль 1978** = В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 томах I*, Москва: Русский язык, 1978.
- Дьяченко 1900** = Г. Дьяченко, *Полный церковно-славянский словарь со внесением въ него важнейшихъ древне-русскихъ словъ и выражений XXXVIII (2)*, Москва: Типография Вильде, 1900.
- НКРЯ** = *Национальный корпус русского языка* (www.ruscorpora.ru).
- Ожегов – Шведова 2003** = С. И. Ожегов – Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва: ИТИ ТЕХНОЛОГИИ, 2003.

- СВГ 1985** = *Словарь вологодских говоров 3*, Вологда: Изд-во ВГПУ «Русь», 1985.
- СГРС 2005** = *Словарь говоров Русского Севера III*, под ред. А. К. Матвеева, Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2005.
- СлРЯ XI–XVII вв. 1977** = *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 4, гл. ред. С. Г. Бархударов и др., Москва: Наука, 1977.
- СлРЯ XVIII вв. 1981** = *Словаре русского языка XVIII века 6: Грызться – Древный*, гл. ред. С. Г. Бархударов и др., Ленинград: Наука, 1981.
- СлРЯ 1999** = *Словарь русского языка: в 4 томах*, под ред. А. П. Евгеньевой, Москва: Русский язык; Полиграфресурсы, 1999 (<http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/05/ma143307.htm>).
- СРНГ 1972** = *Словарь русских народных говоров 7*, гл. ред. Ф. П. Филин – Ф. П. Сороколетов – С. А. Мызников, Москва; Ленинград; Санкт-Петербург: Наука, 1972.
- СЦСРЯ 1847** = *Словарь церковно-славянского и русского языка, составленный Вторым отделением Императорской Академии Наук: в 4 томах 1*, Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, 1847.
- ЭССЯ 1978** = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд, в 35 томах 5*, под ред. О. Н. Трубачев, Москва: Наука, 1978.
- Ушаков 1935** = Г. О. Винокур, *Толковый словарь русского языка: в 4 томах 1: А–Кюрины*, под ред. Д. Н. Ушакова, Москва: Гос. ин-т «Советская энциклопедия»; ОГИЗ, 1935 (<http://feb-web.ru/feb/ushakov/ush-abc/05/us177506.htm>).

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян 1988** = Ю. Д. Апресян, Типы коммуникативной информации для толкового словаря, в: *Язык: система и функционирование*, Москва: [б. и.], 1988, 10–22 (<http://philology.ru/linguistics2/apresyan-88.htm>).
- Богуславский 1994** = В. М. Богуславский, *Словарь оценок внешности человека*, Москва: Космополис, 1994.
- Кабакова 2001** = Г. И. Кабакова, *Антропология женского тела в славянской традиции*, Москва: Ладомир, 2001.
- Кабакова 2012** = Г. И. Кабакова, Тело, в: *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 томах 5*, под ред. Н. И. Толстого, Москва: Международные отношения, 2012, 247–262.
- Крысин 1988** = Л. П. Крысин, Социальный компонент в семантике языковых единиц, в: *Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка*, Москва: [б. и.], 1988, 124–143.
- Леонтьева 2016** = Т. В. Леонтьева, Мотивационно-семантическое поле как совокупность языковых единиц с общим абстрактным смысловым компонентом-интерпретативом, *Научный диалог* 49 (2016), № 1, 43–58.
- Логический ... 2009** = *Логический анализ языка: ассерция и негация*, отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Москва: Индрик, 2009.
- Мазалова 2001** = Н. Е. Мазалова, *Человек в традиционных соматических представлениях русских*, Санкт-Петербург: «Петербургское востоковедение», 2001.
- Маклакова 2013** = Е. А. Маклакова, *Теоретические принципы семной семасиологии и лексикографическое описание языковых единиц (на материале наименования лиц русского и английского языков): диссертация доктора филологических наук*, Воронеж, 2013.
- Падучева 2013** = Е. В. Падучева, *Русское отрицательное предложение*, Москва: Языки славянской культуры, 2013.
- Скляревская 2001** = Г. Н. Скляревская, Слово в меняющемся мире: русский язык начала XXI столетия: состояние, проблемы, перспективы, *Исследования по славянским языкам* (Сеул) 6 (2001), 177–202.
- Стернин 1985** = И. А. Стернин, *Лексическое значение слова в речи*, Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985.

POVZETEK

Od dorodnyj dobryj molodec do dorodnaja tetka: sociokulturno preoblikovanje pomena v ruščini

Podatki v razlagalnih slovarjih ne dajejo dovolj informacij o pomenu nekaterih besed, ki so prikazane v sobesedilu in z dodatnimi odtenki, vključno z vrednotenjem. Analiza parametričnega pridevnika *dorodnyj* 'debel, močan' kaže, da je sčasoma prišlo do sociokulturnega preoblikovanja pomena v različnih diskurzih, vendar pa so te informacije razpršene po različnih slovarjih. Tako ni mogoče imeti celostnega pogleda na pomenskost besede v diahroniji. Študija poudarja važnost razvoja novih pristopov k slovarskemu opisu jezikovnih dejstev. Sodobne informacijske tehnologije omogočajo oblikovanje novih elektronskih slovaropisnih virov. Geslo v elektronskem slovarju lahko vsebuje zanesljive informacije o izvoru besede, o zgodovini njene rabe v različnih obdobjih in o njeni zastopanosti v različnih diskurzih, torej od njene pojavitve do sedanjosti.

СЕРГЕЙ Попов

КОГНИТИВНО-ЭВОЛЮЦИОННОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЯВЛЕНИЯ ОПРЕДЕЛЕННОГО И НЕОПРЕДЕЛЕННОГО АРТИКЛЕЙ

COBISS: 1.01

Kognitivno-evolucijska raziskava pojavitve določnega in nedoločnega člena

Članek podaja izsledke kognitivno-evolucijske raziskave, posvečene zaporedju pojavitve določnega in nedoločnega člena v jezikovnem razvoju. Kritično obravnava splošno prepričanje, da se je najprej pojavil določni in nato nedoločni člen. Na podlagi znanstvene vednosti o konkretnosti, abstraktnosti in stopnjah dojemanja, ki se nanašajo na lingvistiko, potrди zgodovinsko sočasnost izrecno določnega in sovesbno nedoločnega člena.

Ključne besede: člen, konkretnost, abstraktnost, kognitivno-evolucijski pristop, dojemanje

A Cognitive and Evolutionary Study of the Appearance of Definite and Indefinite Articles

This article presents the results of a cognitive and evolutionary study devoted to the order of appearance of definite and indefinite articles in language development. It critically examines the conventional postulate on earlier appearance of the definite article and later appearance of the indefinite article. Research on concreteness, abstractness, and degrees of perception as related to linguistics justifies the historical simultaneousness of the appearance of explicit definite and implicit indefinite articles.

Keywords: article, concreteness, abstractness, cognitive and evolutionary approach, perception

0 ВВЕДЕНИЕ

Согласно общепринятому определению, артикль – «грамматический элемент, выступающий в языке в виде служебного слова или аффикса и служащий для выражения определенности-неопределенности», при этом один из соответствующих артиклей может быть имплицитным, или нулевым (Виноградов 1990: 45–46). Известно, что в языках мира имеются также артикли с иной семантикой, в том числе сосуществующие с определенными и неопределенными артиклями. Возможна и функциональная дифференциация имплицитного и эксплицитного неопределенных артиклей в одном языке (например, в болгарском). Однако такая характеристика артиклей, как определенность – неопределенность, в артиклевых языках мира преобладает.

Определенность традиционно признаётся указанием «на известный, выделенный из класса подобных предмет», неопределенность – указанием «на некий невыделенный предмет как представитель класса подобных предме-

тов» (Виноградов 1990: 45). Эти характеристики можно выразить терминами «конкретность» и «абстрактность», обозначающими важнейшие понятия когнитивной эволюции человечества. С понятием абстрактности тесно связано понятие обобщенности: абстрагирование (отвлечение) от дифференциальных признаков познаваемых сущностей является необходимым условием обобщения этих сущностей по их интегральным признакам (Кольцова 1967: 303; Кондаков 1975: 10; Иванов 1978: 86, 96). В дальнейшем, говоря об абстрактности, мы имеем в виду и тесно связанную с ней обобщенность.

Хорошо известна причина стремления к обобщению. Она кроется в свойственном человеку, неизбежно проявляющемся в процессе познания биологическом недостатке: относительно небольшом объеме памяти. Стремление к абстрагированию не может не отражаться и в языке, в стихийном создании которого проявляются невозможные без абстрагирования понятийные номинации одним словом классов сходных явлений, переносы значений, грамматические обобщения. Как заметил в свое время И. М. Сеченов, «где же найти десятки или сотни тысяч разных имен для суммы всех виденных берез, человеческих лиц, стульев и как совладать мысли с таким громадным материалом?» (Сеченов 1952: 317). Аналогично понимание человека в теории информации: как «канала связи с ограниченной пропускной способностью» (Величковский 2006: 96). Из этого следует, что человек приступает к абстрагированию только тогда, когда его память, условно говоря, переполняется разнообразными по форме, но сходными по содержанию номинациями.

Результатом упомянутых грамматических обобщений являются и артикли. Любой артикль является предельно обобщенной грамматической единицей, из чего следует, что она может возникнуть только при наличии способности носителей языка к абстрагированию.

Комфортность пользования обобщенной оппозицией определенного и неопределенного артиклем трудно переоценить. В отличие от других средств выражения конкретности и абстрактности (в традиции – «определенности и неопределенности»), артикли выражают эти значения не только обобщенно и лаконично, но и семантически просто, не отягощая, как это наблюдается при «попутном» выражении конкретности другими языковыми средствами, дополнительными значениями, например притяжательности (англ. *my table* не то же, что *the table*) или указательности (фр. *cette maison* не то же, что *la maison*); аналогичные несовпадения семантических объемов можно видеть и при выражении абстрактности (англ. *any table* не то же, что *a table*). Следовательно, определенные и неопределенные артикли – универсальные средства выражения конкретности и абстрактности при одном и том же слове (англ. *the table – a table*, фр. *la maison – une maison*, болг. *жената – една жена*), в том числе при эксплицитности и имплицитности артиклем (болг. *жената – жена*, турецк. *oda – bir oda*). Такая универсальная взаимозаменяемость логично наводит на мысль о постоянном сосуществовании и, как следствие,

одновременном появлении в языках таких показателей конкретности и абстрактности.

Однако предположение об одновременном появлении в языках определенного и неопределенного артиклей противоречит распространенному среди лингвистов мнению об очередности такого их появления: общепризнанная направленность эволюции человеческого познания «от конкретного к обобщенному» является причиной того, что из средств выражения определенности и неопределенности «исторически более ранними являются средства выражения определенности, в т. ч. и определенный артикль» (Николаева 1990). Из такого убеждения следует, что в языках, имеющих в настоящее время определенный и неопределенный артикли, по мере познания их носителями действительности вначале возникла коммуникативная потребность обозначать конкретность при полном отсутствии потребности обозначать абстрактность, из чего в свою очередь выводится, что вторая из этих потребностей всегда появлялась позже первой.

Эволюции человеческой мысли от конкретного к абстрактному имеется множество свидетельств разных наук, в том числе нейрофизиологии и нейропсихологии, данные которых способны объяснить многие аспекты когнитивной деятельности. Так, один из пионеров изучения функциональной асимметрии мозговых полушарий В. Л. Деглин считает, что история эволюции человеческого мозга есть история перехода мысли конкретной из правого полушария к мысли абстрактной в левом полушарии (Деглин 1996: 145–146). Этот вывод подтверждают и конкретизируют многие ученые, например Д. А. Фарбер и Т. Г. Бетелева. Они констатируют, что механизмы конкретного опознания, свойственные правому полушарию, формируются с момента рождения до 5–6-летнего возраста, а осуществляемые левым полушарием по отвлеченно воспринятым признакам классификации являются относительно совершенными к 14–16 годам (Фарбер – Бетелева 1985). Однако следует ли из этого поочередность исторического появления артиклей – вопрос не праздный. Признание такой поочередности противоречит важному условию появления артиклей, в том числе определенного – способности к абстрагированию: получается, что возможный лишь при абстрактности мышления определенный артикль появляется при отсутствии абстрактности мышления. Данное противоречие требует разрешения.

Кроме того, возникает вопрос о качественном уровне общепризнанной начальной конкретности: соответствует ли такой начальный уровень конкретности уровню позже появляющейся абстрактности?

Целью настоящей статьи является когнитивно-эволюционное исследование вопроса о корректности признания определенного и неопределенного артиклей в плане их появления в языках соответственно более ранним и более поздним.

Если появление определенного и неопределенного артиклей возможно лишь при наличии способности к абстрагированию, необходимо выяснить,

при каких условиях эта способность появляется и возможна ли при таком появлении неоппозиционность конкретности и абстрактности.

1 ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ РЕШЕНИЕ ВОПРОСА ОБ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРВИЧНОСТИ ОПРЕДЕЛЕННОГО И НЕОПРЕДЕЛЕННОГО АРТИКЛЕЙ: СИНХРОНИЯ

Диалектика дает на эти вопросы один простой ответ: имеющиеся в мышлении конкретное и абстрактное – как две противоположности – являются взаимосвязанными и легко переходят друг в друга. То же фиксируется в языке: М. Н. Правдин в монографии, посвященной проблеме конкретного и абстрактного в мышлении и языке, пишет, что «противоречие абстрактного и конкретного, по-видимому, постоянно возникает и разрешается в процессе реального мышления и реального взаимодействия языка и мышления. [...] Переход от конкретного к абстрактному и от абстрактного к конкретному [...] представляет собой объективный диалектический процесс» (Правдин 1991: 73). Диалектика рассматривает конкретное и абстрактное только в синхронии, в то время как нас интересует диахронический аспект исследуемой проблематики. Поэтому единственно верным научным способом ответить на вопрос об исторической первичности или вторичности конкретности и абстрактности и соответствующих артиклей является обращение к эмпирически достоверным сведениям об эволюции человеческого мышления и тесно связанного с ним языка в онто- и филогенезе. Реализовать такое обращение позволяет когнитивно-эволюционный подход.

2 КОГНИТИВНО-ЭВОЛЮЦИОННЫЙ ПОДХОД: СУЩНОСТЬ

Закономерно пришедшая на смену структурализму, десятилетия отвечающему на вопросы типа «как?», дополнившая лингвистику поиском ответов на вопросы типа «почему?» когнитивная лингвистика предполагает обращение лингвистов к сведениям смежных с лингвистикой наук, то есть наук о человеке, или антропонаук: философии, логики, психологии, биологии, физиологии, нейропсихологии, нейрофизиологии и других (Кибрик 1992: 20, 25). Одной из таких наук является эволюционная эпистемология, положения которой разрабатываются в трудах К. Р. Поппера и его последователей, и именно в рамках этой науки появился подход, названный его автором, И. П. Меркуловым, когнитивно-эволюционным (Поппер 2000; Меркулов 2003; 2006). Сущность данного подхода сводится к следующему: социальная эволюция человечества должна рассматриваться в неразрывной связи с эволюцией человеческих когнитивных структур: мышления с его строем – логикой, восприятия, памяти, внимания, воображения и т. п., – и сведения о таких когнитивных структурах следует

черпать из антропонаук, которые, каждая – в своем аспекте, занимаются данной проблематикой.

Следование этому принципу позволило нам выяснить следующее. В современной когнитивной психологии, смежной с лингвистикой науке, данные которой важны для когнитивной лингвистики, основной функцией восприятия считается категоризация, осуществляемая путем стихийного применения законов логики, которая интересует психологов не как наука, а как строй мышления. Однако качество основанной на логических законах категоризации какой-либо информации зависит от степени восприятия данной информации. Таких степеней три: синкретичное восприятие, поверхностное восприятие и альтернативное восприятие. При синкретичном восприятии воспринимаемое оказывается нерасчлененным и фиксируется как целостное явление без структурных признаков. При поверхностном восприятии категоризация воспринимаемого происходит по случайно воспринятому, как правило – ближайшему, «лежащему на поверхности» (отсюда название), признаку, нередко ошибочному. При альтернативном восприятии воспринимаемая информация категоризируется по признаку, наиболее подходящему из наличествующих альтернативных. Степени восприятия, обуславливающие соответствующее каждой такой степени качество логики, представляют собой сведения, коррелирующие с когнитивным аспектом когнитивно-эволюционного подхода. Переход от синкретизма восприятия к его поверхностности и от нее к альтернативности восприятия как перцептивной норме является информацией, коррелирующей с эволюционным аспектом когнитивно-эволюционного подхода. Очевидный для когнитивной лингвистики постулат о связи языка вообще и грамматики в частности с мышлением, прежде всего с его строем – логикой, при когнитивно-эволюционном подходе получает конкретизацию: указанная связь представляет собой алгоритм «качество восприятия → соответствующая логичность мышления → соответствующая логичность грамматики и языка в целом».¹ Данный алгоритм наиболее полно прослеживается в двух направлениях когнитивной эволюции человека: от состояния детского к взрослому, то есть в онтогенезе, и от первобытного к цивилизованному, то есть в филогенезе. Онто- и филогенез демонстрируют эволюционную идентичность, в том числе в сфере языка. Так, А. Н. Барулин обращает внимание на активную в наше время разработку гипотезы Л. С. Выготского о том, что «так же, как эмбриональное развитие плода повторяет в основных чертах в сжатом виде филогенетическую историю вида, развитие речи в филогенезе повторяется в сжатом виде в основных чертах в развитии речи у ребенка» (Барулин 2008: 52). В. И. Абаев, прямо пишет о том, что «формирование сознания и речи у детей в «сгущенном» виде повторяет процесс формирования сознания и речи у первобытного человека»

¹ Подробнее об этом см. Попов 2015: 87–101.

(Абаев 1993: 19).² Однако в онто- и филогенезе это происходит не в полной гармонии с идеей языковой идентичности двух этих измерений человеческой эволюции, поскольку, в отличие от первобытных людей, далеко не всегда располагающих влияющей на их развитие цивилизованной средой, цивилизованные дети растут именно в цивилизованной среде.

Показанные когнитивно-эволюционные положения применялись нами в ходе изучения русских грамматических вариантов и закономерностей перцептивно-логической эволюции на лексическом и фонетическом уровнях русского языка (Попов 2013; 2015; 2016а; 2016б; 2016в). Сейчас мы считаем возможным и необходимым использовать эти положения в ходе интерпретации сведений о появлении в ходе когнитивной эволюции человечества понятий конкретности и абстрактности и соответствующих им универсальных грамматических показателей – определенных и неопределенных артиклей.

3 ПРИНЦИП МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОСТИ: ВОЗМОЖНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ

Отстаиваемый когнитивной наукой в целом и когнитивно-эволюционным подходом в частности принцип междисциплинарности без преувеличения является панацеей против многих некорректных узконаучных выводов и даже против необъяснимости научных, имеющих характер парадоксальных открытий наблюдений. Так, еще в 1973 году Р. Браун опубликовал парадоксальную для научного сообщества информацию: англоязычные дети в числе первых грамматических установлений, в частности до появления в речи артиклей, усваивают трудные для запоминания (по причине их малологичного разнообразия) формы простого прошедшего времени неправильных глаголов (например, *went, made*) и лишь спустя определенное время усваивают универсальное окончание простого прошедшего времени *-ed* (например, *wanted*) для составляющих подавляющее большинство английской глагольной лексики правильных глаголов, после чего начинают употреблять с этим окончанием и глаголы неправильные (например, *maked*), и спустя еще какое-то время начинают наконец корректно различать употребление форм простого прошедшего времени неправильных и правильных глаголов (Brown 1973: 311–312). У. Диксон, включивший данную информацию в монографию «Двадцать великих открытий в детской психологии», высказывается об этих сведениях достаточно эмоционально: «Это потрясающее открытие! Получается, будто дети совершают шаг назад, чтобы сделать два шага вперед» (Диксон 2007: 176). Однако, если отвлечься от первого, поверхностного, впе-

2 Более детальные сведения о степенях восприятия у человекообразных обезьян, детей, первобытных людей и современных цивилизованных взрослых представлены в Попов 2013: 5–105.

чатления парадоксальности этих сведений и соотнести данную информацию с логико-психологическим понятием способности к абстрагированию, то станет ясно, что дети в первую очередь усваивают простое прошедшее время именно неправильных глаголов потому, что в своем когнитивном развитии еще не поднялись до уровня абстрактности, предполагающего обобщение по интегральным признакам.³ Обладая еще достаточным объемом не занятой информацией памяти, дети усваивают нелогичное разнообразие форм так же легко, как не знающие абстрактности представители северных этносов запоминают множество названий снега и даже белого цвета, а не знающие абстрактности чисел нивхи создают числительные, инкорпоративно спаянные с названиями сравнительно немногочисленных в их практике предметов, например «5 лодок» – одно слово, «5 нарт» – второе слово, «5 неводов» – третье слово, «5 прутьев с нанизанной на них корюшкой» – четвертое слово и т. д. (Леонтьев 1963: 109).

В ходе доказательства непарадоксальности информации Р. Брауна мы продемонстрировали важность выявления истины с применением принципа междисциплинарности, который далее применяем в процессе достижения поставленной в статье цели.

4 СТЕПЕНИ ВОСПРИЯТИЯ И СПОСОБНОСТИ К АБСТРАГИРОВАНИЮ И КОНКРЕТИЗАЦИИ В ОНТО- И ФИЛОГЕНЕЗЕ: ОСНОВНЫЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА ИСТОРИЧЕСКОЙ НЕПЕРВИЧНОСТИ ОПРЕДЕЛЕННОГО АРТИКЛЯ

Заявленное в названии раздела сопоставление имеет первостепенную важность потому, что определенный и неопределенный артикли, как сказано выше, являются предельно обобщенными грамматическими явлениями, возможными только при способности к абстрагированию, однако не менее важным для этой же цели представляется выяснение вопроса о способности к конкретизации.

Поскольку в рамках статьи невозможно вместить большое количество примеров, ограничимся ценными наблюдениями знаменитого онтопсихолога Ж. Пиаже, отчасти показанными выше онтогенетическими сведениями онтопсихолога и онтолингвиста Р. Брауна и некоторыми, наиболее показательными филогенетическими данными известных этнологов, антропологов, психологов, нейрофизиологов и лингвистов. Онтогенетический и филогенетический аспекты появления способности к абстрагированию рассматриваем в порядке эволюции степеней восприятия: синкретизм → поверхностность → альтернативность.

³ Означает ли это изначальную конкретность детского мышления, пока не обсуждаем.

4.1 Синкретичное восприятие и способности к абстрагированию и конкретизации

Ярким примером синкретизма восприятия в онтогенезе являются холофразы – существующие в языке слова, части слов и словоформы, например *бах*, *тпру*, или единицы, формально на них похожие, например *туй* (*стул*), *кать-кать* (от *катить*), которые ребенок произносит в возрасте примерно одного года, и семантически каждое такое слово эквивалентно целой фразе, например *кать-кать* может означать, что ребенок хочет ехать в коляске или катить коляску либо что коляска ему не нравится и т. д. (Цейтлин 2009: 61–69).

В филогенезе подобные этим слова, как правило совмещающие в одной форме глагол и имя, наблюдаются в инкорпорирующих языках первобытных народов, например в америндских и папуасских, и в древних языках, которые переросли инкорпорирующее состояние, став современными цивилизованными, – подробнее об этом, со ссылками на литературу, речь идет в (Попов 2015: 113–116). В свое время И. И. Срезневский в известном докладе «Мысли об истории русского языка» дал показательную синкретичную характеристику «языка в первом собрании своем»: «Темно, неопределенно, безотчетно выражает язык жизнь и мысль народа, столь же темную, неопределенную, безотчетную. Одно и то же слово есть вместе с тем и название предмета, и действия его, и качества, и впечатления, ими производимого в уме, точно так же, как и в уме народа все это остается неотделенным» (Срезневский 1959: 18).

Другим известным примером филогенетического синкретизма является отождествление первобытными (и древними цивилизованными) людьми человека с его изображением или тенью, которые должны быть так же неприкосновенны, как оригинал изображения или хозяин тени. Такие люди никому не говорят свое настоящее имя, поскольку убеждены, что имя, как тень и изображение, – атрибут самого человека, поэтому недоброжелатель посредством вреда атрибуту может причинить вред и его носителю. Если же первобытному человеку кто-то представляется успешным, то первобытный человек, как свидетельствует Н. Н. Миклухо-Маклай в отношении папуасов, часто предлагает такому успешному человеку обменяться именами (Миклухо-Маклай 1951: 86). Рассмотрение имени как атрибута предмета присуще даже первым философам: «На ранних этапах развития философской мысли в слове видели атрибут предмета, а не название, которым человек снабдил предмет, – пишет Р. Л. Грегори. – Жан Пиаже показал, что детское мышление именно так и трактует названия предметов – как *свойства* последних; но такова же трактовка зрелого Аристотеля – он считал слово частицей сущности предмета. Такой философский взгляд на связь слов и вещей чрезвычайно далек от современного» (Грегори 1972: 169). В. Л. Деглин обращает внимание на то, что синкретичное неразличение слова и денотата «зарегистрировано в мифах

разных народов – в Библии, в исландских сагах, даже в гомеровском эпосе» (Деглин 1996: 144).⁴

Очевидно, что в описанных перцептивных условиях, например слияния человека, его имени, изображения и тени, постулируемую учеными доабстрактную конкретность невозможно считать конкретностью, хоть в какой-то мере противопоставленной абстрактности. Если представить конкретность в виде шкалы, то при синкретизме восприятия наблюдается конкретность на стадии нуля, конкретность, условно говоря, нулевая, то есть отсутствующая. Такое обобщенное грамматическое явление, как артикль, не может возникнуть при полном отсутствии абстрагирования и конкретизации.

4.2 Поверхностное восприятие и способности к абстрагированию и конкретизации

Поверхностность восприятия в онтогенезе покажем на примере опыта, проведенного Ж. Пиаже совместно с его помощницей А. Шеминской. Два одинаковых сосуда дети 4-5 лет самостоятельно наполняют равным количеством бусинок. Когда содержимое одного из этих сосудов (другой оставляется в качестве контрольного образца) на глазах у этих детей пересыпается в третий сосуд другой формы, более высокий и тонкий, испытуемых спрашивают, изменилось ли при этом количество бусинок. Все без исключения дети отвечают, что количество бусинок в новом сосуде изменилось: по мнению одних, бусинок стало больше, потому что новый сосуд выше, по мнению других, – меньше, потому что новый сосуд тоньше (Пиаже 1969: 183–184). То есть блуждающие детские взгляды случайно фиксировали только один признак из двух наиболее явных, а достаточно абстрактный признак сохранения вещества не восприняли вовсе.

Теперь обратимся к другим из показанных выше онтогенетических сведений Р. Брауна. Во-первых, усвоению детьми форм простого прошедшего времени неправильных глаголов в хронологическом порядке предшествуют: появление окончания *-ing* для создания недифференцированного по продолжительности настоящего времени (например, *daddy eating*), появление предлогов *in* и *on* и появление окончания множественного числа существительных *-s* и *-es* (Brown 1973: 308). Самое первое грамматическое достижение ребенка – не сопровождаемое вспомогательным глаголом появление окончания *-ing* для создания имперфекта настоящего времени (*daddy eating*) объясняется поверхностностью восприятия: воспринимается лишь один из двух признаков имперфектности – глагол с окончанием *-ing*, а вспомогательный глагол не воспринимается. Следующее по времени появления различие предлогов *in* и *on* и окончаний множественного числа существительных *-s* и *-es* выглядит

4 «Даже» здесь излишне, ведь Гомер жил на несколько веков раньше Аристотеля, в чем-то продемонстрировавшего синкретизм восприятия.

результатом альтернативного восприятия, но это – восприятие возможности обозначать эмпирически верифицируемые признаки «внутри» – «снаружи, сверху» и «один» – «не один». Об отвлечении от конкретности такой эмпирической очевидности здесь говорить не приходится. Поэтому в данных двух случаях наблюдается неполноценное альтернативное восприятие, хотя и, несомненно, более близкое к альтернативности, нежели к поверхностности, что свидетельствует об уровне онтогенетической перцептивной эволюции, предвещающем появление способности к абсолютному абстрагированию.

Поверхностность восприятия в филогенезе, прежде всего у первобытных людей, можно видеть в малой части многочисленных описаний, представленных, например, Л. Леви-Брюлем: туземцы сочли причиной засухи «особый головной убор», применявшийся в богослужении миссионерами, а также их сутаны; портрет королевы Виктории они обвинили в эпидемии плеврита; увидев изображение птицы в виде тени на стене, показанной жившим среди них ученым, и удачно сходяв на охоту на следующий день, туземцы перед каждой новой охотой просили ученого показывать на стене такую тень; туземец, который неудачно сходил на охоту или рыбалку, возвращаясь домой и мучительно думая о том, кто околдовал его лук и сети, увидел случайно проходящего мимо соплеменника и тут же приписал ему это колдовство (Леви-Брюль 1994: 58–59).

В таких перцептивных проявлениях мы, как правило (не без некоторых прогрессивных квазиисключений), видим лишь первые попытки абстрагирования: попытки отвлечения от сущности, но не для взвешенного отнесения ее к классу, как это происходит при классической категоризации, а для чаще всего неверного отнесения к классу, случайно оказавшемуся рядом. Это условия весьма незначительного присутствия абстрактности, при котором постулируемую в таких случаях учеными конкретность в целом некорректно считать конкретностью, поскольку на шкале конкретности ее можно признать конкретностью начальной. Такое обобщенное грамматическое явление, как артикль, не может возникнуть при таких, в основном отсутствующих, абстрагировании и конкретизации.

4.3 Альтернативное восприятие и способности к абстрагированию и конкретизации

Альтернативность восприятия – перцептивная норма, которая в большом количестве примеров не нуждается. Способность к восприятию альтернатив органично соответствует разрабатываемой М. Н. Эпштейном философии возможного – POSSIBILISMU (Эпштейн 2001; 2016), поскольку восприятие альтернатив есть восприятие возможностей. Современный цивилизованный человек, как правило (это уточнение не случайно, ибо и здесь встречаются исключения), не допускает показанных выше проявлений синкретизма или поверхностности восприятия. Возможность воспринимать и анализировать

альтернативы, в том числе эмпирически неверифицируемые, полностью коррелирует со способностями к абстрагированию и конкретизации: чтобы познать другое, нужно абстрагироваться от конкретного первого, при этом не забывая о нем. Именно при альтернативности восприятия происходит упомянутая выше взвешенная, классическая категоризация. Именно в таких условиях возможно появление, что особенно важно – одновременное, определенное и неопределенное артиклей, выражающих абсолютные конкретность и абстрактность.

Здесь стоит обратиться к следующим этапам грамматического развития детской речи в схеме Р. Брауна. Это этап одновременного появления определенного и неопределенного артиклей и следующие за ним этапы усвоения окончания простого прошедшего времени *-ed* вначале для всех глаголов, а затем лишь для правильных (Brown 1973: 308). Эти факты являются свидетельством одновременного появления и дальнейшего развития способностей к абстрагированию и конкретизации: появления обобщенности, объединившей все конкретные глагольные флексии простого прошедшего времени, а затем выделения из этой обобщенности по новому познанному признаку другой, «неправильноглагольной», обобщенности.

При альтернативном восприятии определенные артикли могут эксплицироваться в языках раньше неопределенных (как, например, в греческом, и к этому мы вернемся ниже).⁵ Это вполне объяснимо поверхностностью восприятия: конкретное заметнее абстрактного и потому быстрее получает обозначение.

5 ДВА ДОПОЛНИТЕЛЬНЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА ИСТОРИЧЕСКОЙ НЕПЕРВИЧНОСТИ ОПРЕДЕЛЕННОГО АРТИКЛЯ

Возможны еще два когнитивно-эволюционных доказательства исторической непервичности определенного артикля: адъективное и историческое от противного.

5.1 Адъективное доказательство

В балтийских, скандинавских языках и западной подгруппе южнославянских языков имеются средства выражения конкретности и абстрактности, которым, очевидно логично, отказывают в артиклевом статусе на одном, но веском основании: они не могут быть присубстантивными. Это окончания именных и местоименных, исторически образовавшихся от именных посредством слияния с постпозитивным указательным местоимением, при-

⁵ Но известны и исключения из этого правила, когда единственным эксплицитным артиклем является неопределенный, например показанный выше турецкий *bir* (*один*), а определенный артикль считается нулевым.

лагательных, которые успешно выполняют функцию дифференциации соответственно абстрактности и конкретности (например, словенск. *nesrečen človek – nesrečni človek*). С когнитивно-эволюционной точки зрения, выполнение ими такой функции представляется особенно успешным на фоне русского языка, который является единственным славянским языком, в котором местоименные и именные⁶ прилагательные сохранились, но различие ими конкретности и абстрактности не состоялось, как не состоялся намечавшийся вплоть до XVII века в северных русских говорах определенный артикль, который мог развиваться из указательного местоимения так, как это произошло в болгарском и македонском языках.⁷ Как верно заметил Л. П. Якубинский, в истории русского языка «категория определенного члена *т, та, то* не получила развития, осталась в зародыше, и в современных диалектах мы имеем ее полное разложение» (Якубинский 1953: 197). Тот факт, что флексии местоименных и именных прилагательных, выражающие конкретность и абстрактность, в ходе развития языков могут сосуществовать с присубстантивными артиклями (что наблюдается в скандинавских языках), свидетельствует о том, что носители этих языков, подсознательно испытывая коммуникативную потребность в обобщенных показателях конкретности и абстрактности, используют для этого любые параллельно существующие возможности, и лишь потом могут устранить плеонастические явления как противоречащие наличию присубстантивных показателей конкретности и абстрактности, как это подсознательно-конвенционально сделали в свое время носители английского языка, одноформально устранившие различие местоименных и именных прилагательных, и носители немецкого языка, установившие различие таких прилагательных по признакам атрибутивности и предикативности. В данном случае неважно, нужно ли признавать артиклевый статус флексий именных и местоименных прилагательных, то есть нужно ли соблюдать принцип присубстантивности. Сейчас для нас важно другое: до появления местоименных прилагательных у именных прилагательных не было значения абстрактности, поскольку носители соответствующих языков еще синкретично воспринимали прилагательное как грамматико-семантическую целостность, в которой нет возможности какой-либо дифференциации. И лишь при появлении альтернативы – местоименных прилагательных – с их помощью в языках утверждается возможность различения конкретности и абстрактности местоименными и именными прилагательными. По аналогии с такими прилагательными определенный и неопределенный артикли могли

6 В русской терминологической традиции – «полные» и «краткие», то есть с утратой информации об их происхождении.

7 Выражение предикативности и атрибутивности роднит краткие и полные русские прилагательные с немецкими. Но, с точки зрения выражения конкретности и абстрактности, данное сходство поверхностно, поскольку, в отличие о русского языка, в немецком имеются присубстантивные артикли.

различать конкретность и абстрактность, только одновременно существуя в языке.

5.2 Историческое доказательство от противного

Из традиционной интерпретации древнегреческого артикля как определенного, не противопоставленного неопределенному, следует, что древние греки, в частности автор знаменитых апорий Зенон, автор разрешенных лишь в гегелевской диалектике парадоксов Евбулид Милетский, крупнейшие философы Сократ и Платон, философ и родоначальник теоретических наук Аристотель, а также виртуозно владеющие техникой подмены понятия софисты и еще обожествлявшие числа, но уже создавшие первые в истории человечества математические теории пифагорейцы, не обладали способностью к абстрагированию, то есть не могли отвлекаться от различий и видеть общее. Разумеется, логика цивилизованного человека, опираясь на данные альтернативного восприятия древнегреческих достижений, не позволяет с этим согласиться: она дает понять, что оговоренные выше неразличение слова и денотата Аристотелем и обожествление чисел пифагорейцами являются редкими, уходящими рудиментами прежнего когнитивного состояния древнегреческого этноса, ведь когнитивная революция, в отличие от ее социального аналога, – явление вполне постепенное. Из этого следует, что, употребляя определенный артикль, древние греки, безусловно подсознательно, испытывали коммуникативную потребность подчеркнуть, что сопровождаемое артиклем имя не следует понимать противоположно, то есть абстрактно, из чего выводится невозможность несуществования в древнегреческом неопределенного артикля, который был имплицитным, или нулевым.

6 КОГНИТИВНО-ЭВОЛЮЦИОННАЯ СТРУКТУРА ПРОЦЕССА ПОЗНАНИЯ И ЕЕ РОЛЬ В РЕШЕНИИ ВОПРОСА ОБ ОЧЕРЕДНОСТИ ПОЯВЛЕНИЯ В ЯЗЫКАХ ОПРЕДЕЛЕННОГО И НЕОПРЕДЕЛЕННОГО АРТИКЛЕЙ

Из сказанного выше следует, что познавательная деятельность человечества есть движение не столько от конкретного к абстрактному, как принято считать, сколько от синкретизма восприятия, при котором о конкретности и абстрактности чего-либо говорить не приходится, → через поверхностность восприятия, при которой способность различать конкретное и абстрактное только намечается, то есть имеются структурно простые зачатки конкретного и абстрактного, появившиеся, что гносеологически важно, одновременно, → к структурно сложной альтернативности восприятия и непосредственно с ней коррелирующим абсолютным конкретности и абстрактности. Из этого следует, что в ходе познания человек научается сознать конкретное и абстрактное не по очереди, а одновременно, и происходит это постепенно: от

простого к сложному (простое и сложное представляют собой понятия, аналогами конкретного и абстрактного не являющиеся). Судя по всему, понятие конкретности не может существовать без своей оппозиционности понятию абстрактности, и наоборот, как не существуют друг без друга все антонимы: *высокий* не существует без *невысокий* и *низкий*; *женатый* не имеет смысла без *холостой*; *да* теряет смысл без *нет*. В таких гносеологических условиях универсальные, сами по себе предельно обобщенные языковые знаки, обозначающие постепенно и одновременно создаваемые конкретность и абстрактность, если и эксплицировались не одновременно, то знак, «вовремя не появившийся на свет», был имплицитным, подразумевался как комплементарно дополняющий эксплицитную противоположность.

7 ОБЩИЕ ВЫВОДЫ

Сказанное выше позволяет прийти к следующему выводу: если при синкретичном и поверхностном восприятиях соответственно полностью или почти отсутствуют конкретизация и абстрагирование, в силу чего обозначающий абсолютную конкретность определенный артикль может существовать только при исполненном абсолютных конкретизации и абстрагирования альтернативном восприятии, то важнейшим условием существования определенного артикля, как, разумеется, и неопределенного артикля, является именно альтернативность восприятия. Этим выводом лингвистически доказывается одновременность появления определенного и неопределенного артиклей в ходе языкового развития и междисциплинарно уточняется общепризнанная направленность эволюции человеческого познания от конкретного к абстрактному: не имеющая корреляции с абстрактностью конкретность, от которой в классической гносеологической доктрине начинается восхождение к абстрактному, — это, при синкретизме восприятия, совсем не конкретность и, при поверхностности восприятии, в основном не конкретность, абсолютность которой возможна только при альтернативном восприятии действительности. Если гипотетически согласиться с умозрительной трактовкой, что в ходе познания человек проходит три стадии конкретности, соответствующие трем степеням восприятия, — нулевую, начальную и абсолютную, то невозможно не признать, что грамматически обобщенные, невозможные без способности к абсолютным конкретизации и абстрагированию определенный и неопределенный артикли могут появиться не на нулевой или начальной стадиях такой структурированной конкретности, а лишь на третьей, единственной из трех стадии, коррелирующей с абсолютными конкретностью и абстрактностью. Иными словами, если сама конкретность может быть относительной, то экзистенциально возможный лишь при абсолютных конкретности и абстрактности мышления определенный артикль может быть только абсолютно конкретным, то есть существовать в состоянии, противопоставленном абсолютной абстрактности артикля неопределенного.

8 ЗАКЛЮЧЕНИЕ-РЕКОМЕНДАЦИЯ

Если принципиальная возможность имплицитности одного из двух соотносительных – определенного и неопределенного – артиклей возражений лингвистов не вызывает, то, как мы попытались доказать выше, ничто не мешает им признать имплицитность неопределенного артикля при первой исторической экспликации артикля определенного, и наоборот.

ЛИТЕРАТУРА

- Абаев 1993** = В. И. Абаев, О происхождении языка, в: *Язык в океане языков*, сост. О. А. Донских, Новосибирск: Сибирский хронограф, 1993, 12–19.
- Барулин 2008** = А. Н. Барулин, К аргументации полигенеза, в: *Разумное поведение и язык 1: Коммуникативные системы животных и язык человека, Проблема происхождения языка*, сост. А. Д. Кошелев – Т. В. Черниговская, Москва: Языки славянских культур, 2008, 41–58.
- Величковский 2006** = Б. М. Величковский, *Когнитивная наука: основы психологии познания 1*, Москва: Смысл – Издательский центр «Академия», 2006.
- Виноградов 1990** = В. А. Виноградов, Артикль, в: *Лингвистический энциклопедический словарь*, гл. ред. В. Н. Ярцева, Москва: Сов. Энциклопедия, 1990, 45–47.
- Грегори 1972** = Р. Л. Грегори, *Разумный глаз*, пер. с англ., Москва: Мир, 1972.
- Деглин 1996** = В. Л. Деглин, *Лекции о функциональной асимметрии мозга человека*, Амстердам – Киев: Женевская инициатива в психиатрии – Ассоциация психиатров Украины, 1996.
- Диксон 2007** = Уоллес Диксон, *Двадцать великих открытий в детской психологии*, пер. с англ., Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК, 2007.
- Иванов 1978** = Вяч. Вс. Иванов, *Чет и нечет: асимметрия мозга и знаковых систем*, Москва: Сов. радио, 1978.
- Кибрик 1992** = А. Е. Кибрик, *Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания (универсальное, типовое и специфичное в языке)*, Москва: Изд-во МГУ, 1992.
- Кольцова 1967** = М. М. Кольцова, Физиологическое изучение явлений обобщения и абстракции, в: *Язык и мышление*, Москва: Наука, 1967, 302–311.
- Кондаков 1975** = Н. И. Кондаков, *Логический словарь-справочник*, Москва: Наука, 1975.
- Леви-Брюль 1994** = Люсьен Леви-Брюль, *Сверхъестественное в первобытном мышлении*, пер. с фр., Москва: Педагогика-Пресс, 1994.
- Леонтьев 1963** = А. А. Леонтьев, *Возникновение и первоначальное развитие языка*, Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1963.
- Меркулов 2003** = И. П. Меркулов, *Эволюционная эпистемология: проблемы, перспективы 1*, РАН, Ин-т философии, Санкт-Петербург: Изд-во РХГА, 2003.
- Меркулов 2006** = И. П. Меркулов, *Эпистемология (когнитивно-эволюционный подход) 2*, РАН, Ин-т философии, Санкт-Петербург: Изд-во РХГА, 2006.
- Миклухо-Маклай 1951** = Н. Н. Миклухо-Маклай, *Собрание сочинений III/1: Статьи по антропологии и этнографии*, Москва – Ленинград: Изд-во АН СССР, 1951.
- Николаева 1990** = Т. М. Николаева, Определенности – неопределенности категория, в: *Лингвистический энциклопедический словарь*, гл. ред. В. Н. Ярцева, Москва: Сов. Энциклопедия, 1990, 349.
- Пиаже 1969** = Ж. Пиаже, *Психология интеллекта*, в: Ж. Пиаже, *Избранные психологические труды, Психология интеллекта, Генезис числа у ребенка, Логика и психология*, пер. с франц., Москва: Просвещение, 1969, 55–231.
- Попов 2013** = С. Л. Попов, *Когнитивные основания эволюции форм русского синтаксического согласования: Монография*, Харьков: НТМТ, 2013.
- Попов 2015** = С. Л. Попов, *Грамматические варианты в русском языке: когнитивно-эволюционный аспект, Дис. ... докт. филол. наук*, Харьков, 2015.

- Попов 2016a** = Сергей Попов, Метонимия и метафора как корреляты двух этапов вынужденно поверхностного восприятия возможности создать новое лексическое значение, в: *Jazykovedný časopis* (Bratislava) 67 (2016), № 1, 31–44.
- Попов 2016b** = С. Л. Попов, О перцептивно-логической эволюции фонетического строя русского языка: гласные, в: *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія «Філологія»* (Одеса) 20 (2016), Т. 1, 38–41.
- Попов 2016в** = С. Л. Попов, О перцептивно-логической эволюции фонетического строя русского языка: согласные, в: *Вісник Дніпропетровського університету, Серія «Мовознавство»* 11 (2016), т. 24, вип. 22, 129–135.
- Поппер 2000** = К. Р. Поппер, Эволюционная эпистемология, в: *Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики*, сост. Д. Г. Лахути – В. Н. Садовского – В. К. Финна, пер. с англ., Москва: Эдиториал УРСС, 2000, 57–74.
- Правдин 1991** = М. Н. Правдин, *Проблема абстрактного и конкретного в мышлении и языке*, Москва: Вдохновение, 1991.
- Сеченов 1952** = И. М. Сеченов, Элементы мысли, в: И. М. Сеченов, *Избранные произведения 1: Физиология и психология*, Москва: Изд-во АН СССР, 1952, 272–426.
- Срезневский 1959** = И. И. Срезневский, *Мысли об истории русского языка*, Москва: Учпедгиз, 1959.
- Фарбер – Бетелева 1985** = Д. А. Фарбер – Т. Г. Бетелева, Межполушарные различия механизмов зрительного восприятия в онтогенезе, в: *Сенсорные системы. Сенсорные процессы и асимметрия полушарий*, Ленинград, 1985, 127–136.
- Цейтлин 2009** = С. Н. Цейтлин, *Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи*, Москва: Знак, 2009.
- Эпштейн 2001** = М. Н. Эпштейн, *Философия возможного*, Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.
- Эпштейн 2016** = М. Н. Эпштейн, *От знания – к творчеству: Как гуманитарные науки могут изменять мир*, Москва – Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2016.
- Якубинский 1953** = Л. П. Якубинский, *История древнерусского языка*, Москва: Гос. уч.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1953.
- Brown 1973** = Roger Brown, *A first language: the early stages*, Cambridge: Harvard University Press, 1973.

POVZETEK

Kognitivno-evolucijska raziskava pojavitve določnega in nedoločnega člena

V lingvistiki vlada prepričanje, da razvoj spoznave od konkretosti do abstraktnosti spremlja pojavitev najprej določnega in nato nedoločnega člena. Drugače pa govori dejstvo, da tako splošen slovniški pojav, kakor je člen, dopušča samo abstraktno mišljenje. Razrešitev tega protislovja prinaša kognitivno-evolucijski pristop v lingvistiki, v katerem se družbeni razvoj človeštva obravnava hkrati z evolucijo kognitivnih struktur. Podatki o stopnjah dojetanja, namreč sinkretizma, povrhnosti in alternativnosti, ki se obravnavajo v svoji evoluciji, in primerjanje teh podatkov s pojmom zmožnosti abstrahiranja nudijo dokaz, ki sledi. Sinkretizem dojetanja pomeni popolno odsotnost abstraktnosti, potrebne za obstoj členov, in popolno odsotnost konkretosti. Povrhnje dojetanje pomeni zanamljivo abstraktnost in občutno pomanjkanje konkretosti. Alternativno dojetanje, ki je v soodnosu z abstraktnim mišljenjem, pa pomeni popolno protistavo konkretosti in abstraktnosti, ki je pogoj za obstoj členov. Določni členi se razvijejo prej kakor določni zavoljo povrhnejega dojetanja, ki je ljudem inherentno: konkretno je bolj opazno kakor abstraktno in se zato hitreje zaznamuje. Kar pa ne pomeni, da se tak izrecno določni člen semantično ne protistavlja abstraktnosti. Vse to govori za sočasno pojavitev izrecno določnega in sovseбно nedoločnega člena v jezikih.

OCENE IN POROČILA

BOJANA MALTARIĆ

V ZAGREBU IZŠLA NOVA SLOVNICA ČEŠČINE

COBISS: 1.19

Zdenka Ribarova – Slavomira Ribarova, *Češka gramatika s vježbama*, Zagreb: Porfirogenet, 2015, 531 str.

Češka slovnica z vajami (*Češka gramatika s vježbama*) avtoric Zdenke in Slavomire Ribarove je v prvi vrsti univerzitetni učbenik, namenjen študentom bohemistike na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu. Njegova pregledna podoba je lahko zanimiva tudi za vse, ki se želijo naučiti češkega jezika oziroma se poučiti o njem, z metodično znanstveno zasnovno, temelječo na sodobnih spoznanjih češke bohemistike, pa zagotovo lahko postane odličen vodnik za raziskovalce češkega jezik(oslovj)a in komparativiste tudi s širšega južnoslovenskega področja.

Ne gre za povsem novo delo, ampak za posodobljeno in nadgrajeno izdajo učbenika *Pregled češke gramatike s vježbama* avtorice Zdenke Ribarove, objavljenega prvič leta 1977 in nato (v nespremenjeni obliki) leta 1991. Ta že ima nesporno mesto v hrvaški bohemistični strokovni literaturi (kar dokazuje tudi potreba po novi izdaji), posodobitev gradiva pa zagotavlja njegovo uporabnost tudi za prihodnje generacije študentov češkega jezika in za zainteresirano javnost.

Učbenik ima klasično zasnovno, usmerjeno na dva večja tematska sklopa: glasoslovje s pravorečjem in pravopisom ter oblikoslovje, kamor je po češki jezikoslovni tradiciji uvrščeno tudi besedotvorje.

Prvi dve od skupno dvajsetih poglavij sta namenjeni glasoslovni problematiki s sistemizacijo čeških glasov in črk, zajeta je tudi obravnava naglasa in stavčne intonacije, v pravopisu pa poleg tradicionalnih tem, kot so ločila (obravnavana je samo raba vejice), pisanje skupaj/narazen ter velika in mala začetnica, seveda tudi vse za češčino specifične (in za tujca, ki se uči tega jezika, pogosto tudi najtežje) teme, kot so pisanje mehkega in trdega *i*-ja (*i/y*, *i/ý*), označevanje dolžine samoglasnikov, pisanje *ě* in mehkih soglasnikov (*d'*, *t'*, *ň*) ter raba predlogov *s* in *z*. Kot pomembno dodano vrednost je treba poudariti tudi uvrstitev tujk oziroma prevzetih besed tako v poglavje o pravorečju kot v tisto o pravopisu: klasični učbeniki češčine kot tujega jezika to sicer obravnavajo v oblikoslovnih poglavjih, le redko pa sta vanje vključena tudi izgovarjava in zapis teh izrazov.

Naslednjih dvanajst poglavij (3.–14.) je posvečenih podrobni obravnavi češkega oblikoslovja, pri čemer tretje zajema kratek uvod v problematiko, v četrtem so predstavljeni osnovni načini tvorbe besed, v preostalih desetih pa so obravnavane posamezne besedne vrste. Pri samostalnikih, pridevnikih, glagolih in prislovih je vključeno tudi podpoglavje o njihovi tvorbi. Učbenik sicer ne zajema skladnje, je pa ta tematika vsaj delno pokrita v poglavju o veznikih (in zelo na kratko tudi pri rabi vejice v poglavju o pravopisu).

Pri obravnavi oblikoslovnih vprašanj morda najbolj stopa v ospredje dolgoletna pedagoška praksa obeh avtoric, ki je bila tudi metodološko izhodišče za pripravo učbenika. Poglavja so jasno strukturirana, pregledna, dodane so številne preglednice, na koncu vsakega poglavja pa najdemo tudi vaje, namenjene preverjanju razumevanja podane snovi. Drugo pomembno izhodišče pa je primerjalna struktura učbenika, ki obravnavana vprašanja ves čas umešča tudi v hrvaški jezikoslovni diskurz (naslovi posameznih podpoglavij učbenika so večinoma navedeni v obeh jezikih – hrvaškemu naslovu je dodan tudi češki prevod), kar bistveno olajša rabo tudi bolj laičnim bralcem, razlage pa so strukturirane tako, da opozarjajo na razlike med obema jezikoma oziroma na zahtevnejša mesta, na katera je treba biti pozoren. Tak pristop je zelo dragocen, saj je v češčini danes na oblikoslovnem področju veliko dvojnic, kjer si posamezne oblike konkurirajo med sabo, in je zato izbira zlasti za tujca, ki se uči češčine, lahko zelo zahtevna. Kot verjetno najboljši in najzahtevnejši zgled tega lahko navedemo obravnavo končnic v rodilniku in mestniku ednine za nežive samostalnike moškega spola s trdo osnovo – obravnava je podrobna, upošteva sodobna spoznanja češkega jezikoslovja, kljub temu pa ostaja pregledna in brez odvečnega zapletanja.

Morda najpomembnejši prispevek učbenika *Češka gramatika s vježbama* pa je 15. poglavje, ki obravnava češki neknjižni pogovorni jezik (t. i. *obecná čeština*). Avtorici že v uvodu knjige poudarjata pomembno značilnost kodifikacije češkega jezika, ki je že ob nastanku v času preroda temeljila na takrat dvesto let stari normi humanistične češčine. Posledica tega je velik prepad med standardno knjižno normo, zlasti v njeni pisani pa tudi govorjeni podobi (*hovorová čeština*), in nadnarečno (splošno) pogovorno neknjižno različico jezika. Ker je pojav opazen na vseh področjih vsakodnevnne komunikacije, hkrati pa so razlike med knjižno in pogovorno češčino na oblikoslovnem področju takega tipa, da jih je mogoče sistemsko opisati, je uvrstitev tega poglavja v učbenik ključna, saj si uporabnik tako lahko ustvari celovito podobo sodobne češčine z njenimi najpomembnejšimi različicami.

V zvezi s 15. poglavjem je treba pohvaliti tudi odlično opravljeno delo na terminološkem področju. V ostalih poglavjih se je bilo mogoče zanesti na že uveljavljeno jezikoslovno izrazje tako v hrvaščini kot v češčini, različna socialna stratifikacija slovanskih jezikov pa pogosto povzroča težave pri poimenovanju posameznih socialnih zvrsti jezika. Avtorici sta se pri tem, kjer je bilo mogoče, oprli na obstoječo terminologijo, hkrati pa v skladu z njo izdelali tudi nekatera nova poimenovanja.

Kot je že bilo omenjeno, učbenik odlikuje tudi zelo dobro izdelan metodološki aparat. Vsebuje več kot sto različnih preglednic in seznamov, med katerimi bodo učitelji in študentje morda najbolj cenili seznam zahtevnejših samostalnikov, ki imajo kakršne koli posebnosti v oblikoslovni paradigmi, in podobno tudi seznam zahtevnejših glagolov z vsemi njihovimi oblikami; ne eno ne drugo ni ravno pogosto sestavni del takšnih učbenikov. Ravno tako pomembni so tudi sezname besedotvornih pripon za tvorbo samostalnikov in pridevnikov, vključeni v ustrezni besedotvorni podpoglavji, poglavje o števnikih pa ponuja tudi obsežno preglednico glavnih in vrstilnih števnikov ter nadvse dragoceno preglednico osnovnih matematičnih izrazov, ki vključuje decimalna števila, ulomke, osnovne matematične operacije – vse to je lahko za tujca, ki se uči češčine, zelo trd oreh. Nekoliko preseneča dejstvo, da sta se avtorici pri predlogih odločili za abecedno obravnavo (enako tudi pri veznikih), a na koncu se izkaže, da je takšen pristop bolj pregleden, saj se izognemo iskanju enega veznika na različnih mestih (pri različnih sklonih ali pomenih). Posameznim poglavjem so dodane tudi dobro strukturirane vaje, iz katerih je prav tako razvidna dolgoletna praksa poučevanja češčine kot tujega jezika, saj so vaje usmerjene zlasti na mesta, ki bodo težavna ali zanimiva za hrvaškega uporabnika dela (npr. sklanjanje imen hrvaških mest).

Odlično metodološko zasnovo učbenika zaokroža zadnjih pet poglavij, ki vsebujejo:

- osnovno literaturo (poleg zelo podrobnega seznama češke bohemistične literature so v to poglavje vključeni tudi relevantni hrvaški viri, zlasti Babićeva *Hrvatska gramatika* iz leta 2005, na katero se učbenik terminološko opira);
- kazalo citiranih čeških besed, ki so v posameznih poglavjih podrobneje obravnavane, kar je lahko posebno dobrodošlo za morebitne laične uporabnike učbenika, ki bi se želeli poučiti o konkretnem problemu;
- kazalo čeških terminov, uporabljenih v učbeniku (to poglavje bi v prihodnjih izdajah morda kazalo razširiti v češko-hrvaški terminološki slovarček);
- obsežno stvarno kazalo;
- v 20. poglavju rešitve vaj.

Dejstvo, da *Češka gramatika s vježbama* gradi na tradiciji že uveljavljene hrvaške bohemistične literature in ima s tem zagotovljeno mesto na seznamih obveznega študijskega gradiva, v ničemer ne zmanjšuje pomena opravljenega dela. Avtorici hrvaški (in širši) javnosti ponujata odlično strukturiran, pregleden, terminološko dosleden, z najsodobnejšimi bohemističnimi spoznanji dopolnjen in v hrvaški jezikoslovni diskurz vpet priročnik, ki bo zagotovo pomemben spremljevalec vsakogar, ki se bo odpravil na pot spoznavanja enega najtežjih slovanskih jezikov.

TJAŠA JAKOP

MEDNARODNA KONFERENCA KONTEKSTUALIZACIJA ZGODOVINSKE LEKSIKOLOGIJE MAJA 2017 V HELSINKIH

COBISS: 1.25

Univerza Helsinki na Finskem je maja 2017 gostila jezikoslovce na mednarodni konferenci z naslovom Kontekstualizacija zgodovinske leksikologije (*Contextualizing historical lexicology*), ki sem se je aktivno udeležila kot edina predstavnikinja iz Slovenije in tudi južnoslovanske jezikovne skupine (in kot sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU). Predavanja so potekala na tamkajšnji univerzi, in sicer v dveh vzporednih sekcijah, skupna pa so bila kar štiri plenarna predavanja. Sekcijska predavanja so trajala po 25 minut (s po petimi minutami dodatka za diskusijo), plenarnim pa je bilo namenjenih po približno 60 minut.

Prispevki so zajemali različna področja jezikoslovja, prevladovala pa so jezikovnozgodovinske teme (glasovni razvoji, zgodovinska leksikologija, etimologija, lingvistična tipologija, prevzemanje in slovnica).¹ Večina prispevkov in nastopov je bila v angleščini, nekaj pa jih je bilo tudi v drugih jezikih (dva prispevka sta bila predstavljena v finščini in po en v ruščini in nemščini). Na hodniku sta bila razstavljena posterja; prvega, z naslovom Rezultati projekta »Podedovano in izposojeno v zgodovini uralskih jezikov« (*Results of the project »Inherited and borrowed in the history of the Uralic languages«*), je sestavil Janne Saarikivi, drugega, z naslovom Zgodovinsko jezikoslovje in evolucijski okvir (*Historical linguistics and evolutionary framework*), pa Outi Vesakoski s sodelavci. Konferenca se je udeležilo približno 50 jezikoslovcev, med poslušalci pa je bilo tudi precej študentov in drugih (starejših) jezikoslovcev.

Prvi dan je imela plenarno predavanje z naslovom Interakcija med besedno strukturo in leksikalno semantiko (*The interaction of word structure and lexical semantics*) profesorica Johanna Nichols z univerze Berkeley v Kaliforniji. Govorila je o možnem napovedovanju spreminjanja leksike, o povezavah med morfološko strukturo in semantiko besedja, o podaljševanju osnov in izpeljankah (kako hitro se spreminja pomen in procesi izpeljave ter kako hitro se dogajajo spremembe) ter opozarjala na tipološke značilnosti, ki oblikujejo leksiko kakega jezika in napeljujejo na razlago etimologij. Cilj njenega dela je ustvariti leksikalno tipologijo jezika.

¹ Angleški povzetki predavanj so dosegljivi na povezavi <http://blogs.helsinki.fi/hist-lexicology/abstracts/>, program pa na <http://blogs.helsinki.fi/hist-lexicology/program/>.

Simonas Noreikis, po rodu Litovec, trenutno pa študent na helsinški univerzi, je v prispevku Litovska vodna imena domnevno ugrofinskega izvora (*Lithuanian hydronyms supposed to be Finno-Ugric*) predstavil vodna imena v litovščini, ki naj bi bila ugrofinskega izvora. Prvi je na ugrofinski izvor litovskih hidronimov opozoril že poljski jezikoslovec Jan Rozwadowski leta 1913. Noreikis meni, da je takih vodnih imen okoli 30–40. Namen njegove raziskave je bil izdelati etimologije za ta imena oz. toponime s pomočjo sodobnih metod. Za primer je navedel ime reke *Robata*, ki ga napačno povezujejo z estonsko besedo *raba* ‘poplaviti, napolniti z vodo’, dejansko pa je *raba* germanska izposojenka iz 3.–8. stoletja.

Najbolj aktiven predavatelj na konferenci je bil finski jezikoslovec, soorganizator ter avtor uvodnega in zaključnega govora Janne Saarikivi z Univerze Helsink. Prvi dan je nastopil s predavanjem Določanje baltskega in slovanskega v finskem besedišču (*Defining Baltic and Slavic in Finnic vocabulary*), v katerem je predstavil značilnosti slovanskih in baltskih izposojenk v finščini. T. i. baltske izposojenke v finščini verjetno izvirajo iz starih narečij, ki so se pozneje razvila v slovanska. Dokaz za to so nekatere dvojnice toponimov, ki glasoslovno izkazujejo arhaično slovanščino iz verjetno najstarejšega finsko-slovanskega stika. Fonologija v novgorodskih pismih na brezovem lubju (iz 11.–12. st.), npr. odsotnost druge palatalizacije, se doslej v etimologiji finskih besed ni upoštevala, zato Saarikivi meni, da bi bilo treba ponovno obravnavati lastnosti nekaterih besed, za katere domneva, da so v finščino prevzete iz baltskih jezikov; nekatere namreč lahko izvirajo iz starih slovanskih ali iz baltskih narečij, ki so se razvila v slovanska.

Drugi dan konference se je začel s Saarikivijevim plenarnim predavanjem z naslovom K tipologiji etimologij (*Towards the typology of etymologies*), kjer je leksikalno tipologijo s pomočjo zgodovinske etimologije predstavil s treh vidikov – (1) motivacija (podedovanih, izposojenih in izpeljanih besed ter onomatopejskih izrazov); (2) polisemija (abstraktni pomeni) in (3) gramatikalizacija (gramatični pomen) –, v okviru teh pa loči še splošno besedje nasproti lokalnemu (narečnemu).

Sama sem v prispevku Izposojenke v slovenskih narečjih (*Loan words in Slovenian dialects*) predstavila izposojenke v slovenskem narečnem besedju (1) glede na geografsko lego, (2) glede na pomensko polje, (3) glede na izvor prevzema in (4) glede časa prevzema. Med izposojenkami v slovenskih narečjih prevladujejo germanizmi (kot tudi v večini drugih slovanskih jezikov), manj je romanizmov in še manj hungarizmov. V sklopu predavanja sem predstavila tudi projekt Slovenski lingvistični atlas ter opozorila na dostopnost atlasa in slovarjev na spletu (na portalu fran.si). Ker je bilo to edino predavanje o kakem južnoslovanskem jeziku, je bilo pet minut za debato premalo; slušateljem se je zdela pestrost slovenskega narečnega (prevzetega) besedja in stikov s tujimi (sosednjimi) jeziki zelo zanimiva.

V isti sekciji je nastopil tudi Vladislav Knoll iz Prage s predavanjem O zgodovini spodnjemškega vpliva na slovanske jezike (*On the history of Low German influence in Slavonic languages*). Zanimala ga je predvsem zgodovina spodnje (ljudske) nemščine in njen vpliv na celoten severnoevropski prostor. Razlikujemo

lahko med različnimi tipi spodnjenemško-slovanskih stikov: (1) trajni stiki (npr. s kašubščino ali na Spodnjem Saškem), (2) kratkotrajni stiki (npr. s spodnjo lužiško srbščino ali severozahodnim delom ruščine) in (3) področja brez neposrednega stika. Na podlagi analize nekaterih izposojenk v slovanskih jezikih lahko sklepamo o sociolingvistični preteklosti spodnje nemščine. Cilj predavanja je bil povzeti pomembnejše vidike in posebnosti stika spodnje nemščine s slovanskimi jeziki (konkretno s kašubščino)² z diahronega in arealnega stališča. Z avtorjem sva se ob koncu predavanja pogovarjala tudi o najini skupni temi – dvojini, saj raziskuje kategorijo dvojine v kašubščini.

Na koncu drugega dneva konference je znani etimolog Anatoly Liberman z univerze v Minnesoti predstavil svoje delo v predavanju z naslovom Prihodnost angleške etimologije kot veje jezikoslovja in leksikografije (*The future of English etymology as a branch of linguistics and lexicography*). Liberman je tudi avtor Analitičnega slovarja angleške etimologije (*An Analytic Dictionary of English Etymology*), ki je plod raziskovanja štirih desetletij v 52 jezikih. V tem slovarju je obsežno predstavil 55 besed z doslej nejasnimi etimologijami.

Tretji, zadnji dan konference je kot plenarni predavatelj nastopil Martin Kümmel iz Jene v Nemčiji s predavanjem Etimološki problemi med indoiranščino in uralščino (*Etymological problems between Indo-Iranian and Uralic*). Poudaril je, da so uralisti (npr. jezikoslovec Hermann Jacobsohn v knjigi K najstarejših arijskim izposojenkam v ugrofinskih jezikih (*Zu den ältesten arischen Lehnwörtern in den finnisch-ugrischen Sprachen*) iz 1934) natančno raziskovali predzgodovinske stike indoevropskih, zlasti indoiranskih jezikov z uralskimi, v zadnjem času pa tudi strokovnjaki za indoeuropeistiko in indoiranistiko (kot je predavatelj sam) posvečajo več pozornosti uralskim vplivom na te jezike, kar kliče po ponovnih interpretacijah etimologij.

S predavanji sta nadaljevala Madžara, oba iz Budimpešte. Gergely Antal je govoril o skupnem besedju v uralskih jezikih, s poudarkom na madžarščini in permskih jezikih, npr. udmurtščini (*Remarks on the shared vocabulary of Hungarian, Udmurt and Komi*), ter možnostmi za izposojeno in smer izposojanja med temi jeziki na podlagi geografskih in arheoloških dejstev. Predstavil je tudi nekaj novih etimologij za ribja imena (npr. za pomen 'rečni ostriž', v madž. *sügér*, nar. madž. *sigér*, *singér*, *siger* ...), ki naj bi bila izposojena iz udmurtščine (npr. udmurt. *чорыг* 'riba'), Ugotovil je, da so imena za ribe precej nestanovitna in za etimologe zelo problematična. László Fejes je imel predavanje o glasovnih spremembah v jezikih z vokalno harmonijo, značilno za uralske jezike (*Sound change from the point of view of etymology and grammar*). Osredotočil se je na ujevška in ijevška debela v ugrofinski jezikovni skupini in ugotavljal, kako so glasovne spremembe lahko vplivale na slovnične spremembe in kako na podlagi slovničnih sprememb rekonstruirati debela.

2 Npr. Vladislav Knoll, Kašubský duál, *Slavia* 83 (2014), št. 3, 235–261; Tjaša Jakop, Use of dual in standard Slovene, colloquial Slovene and Slovene dialects, *Linguistica* 52 (2012), 349–362.

Konferenca se je končala s plenarnim predavanjem Petrija Kallia Substrati v finščini: posodobitev (*Substrates in Finnic: an update*), jezikoslovca iz Helsinkov, ki je strokovnjak za ugrofinske jezike, za zgodovinsko fonologijo od prafinskega jezika dalje in za predzgodovinsko stanje in jezikovne stike v severovzhodnih evropskih jezikih ter za (stare) germanizme v finščini. Prafinščina je skupni prednik finščine in estonščine in ni zapisana, ampak le rekonstruirana s primerjalno metodo (kot praslovanščina). Zanja je bila značilna vokalna harmonija, podobna tej v sodobni finščini (in tudi madžarščini).

Na koncu zadnjega plenarnega predavanja so se gostitelji zahvalili vsem sodelujočim in nas povabili k objavi prispevkov v spletnem (elektronskem) zborniku. Prisotni smo se strinjali, da je bila konferenca organizirana brežhibno, saj so predavanja potekala po predvidenem programu in po natančnem urniku, dve odpovedani predavanji pa so organizatorji nadomestili z novima govorcema in z dodatnim, četrtem plenarnim predavanjem. V odmorih za kavo in ob večerih je bilo na voljo tudi nekaj časa za druženje ter izmenjevanje stikov, mnenj, znanj, dvomov in zanimivih (jezikovnih) podatkov.

JANEZ OREŠNIK

MOJ STIK Z JEZIKI IN Z JEZIKOSLOVJEM V OBDOBJU 1947–1958

COBISS: 1.04

V mojih dijaških letih se je gimnazija delila na nižjo (ki je obsegala prvi do tretji razred) in višjo (četrti do osmi razred). Nižje razrede sem obiskoval v letih 1946–1949, in sicer na klasični gimnaziji (ki je bila umeščena v sedanji osnovni šoli Prežihovega Voranca). Nekako v drugem razredu me je že motilo, da se sošolci norčujejo iz moje izgovarjave glasu *r*. Zgodaj me je bil zdravnik pri otorinolaringološkem pregledu poučil, da je moj jezik narobe pripet na čeljust, in predlagal preprosto operacijo, a se za tak poseg nisem nikoli odločil. Pač pa sem se zaradi svojega *r*-a pričel zanimati za izrazno stran jezika in sem dolga leta posvečal pozornost vsemu, kar se je dotikalo govora. Hkrati so me pritegovali jeziki, ki smo se jih učili v šoli: slovenščina, srbohrvaščina, ruščina in latinščina. Slovenščino je v našem razredu poučeval Lino Legiša in eno leto pisateljica Mira Mihelič. Oba sta bila usmerjena v književnost; pogosto smo morali dijaki posamič in na glas brati leposlovna besedila iz čitanke. Srbohrvaščino je poučeval starejši profesor, in sicer na način latinščine: spraševal je besede, preverjal prevod srbohrvaških stavkov v slovenščino, ukazoval »Pretvori ta stavek v trpnik« itd., nikoli pa nas ni uvajal v govorjeni jezik. Ruščino je poučeval ruski emigrant, dober pedagog. Prva pesem sploh, ki sem se je v gimnaziji naučil na pamet, je bila ruska otroška *Barabán* 'boben'. Latinščina nam ni kdove kaj koristila; v pričakovanju upokojitve profesor ni več zmogel napornega dela s še precej otročjo mladino.

Ko je mama opazila, da me mikajo jeziki, mi je kupila nekaj predvojnih šolskih učbenikov tujih jezikov; spominjam se italijanskega in francoskega ter Šturmove francoske slovnice. (V knjigarnah so namreč stare zaloge prodajali za majhen denar.) Po teh knjigah sem sicer listal, a se nisem odločil za učenje kakega dodatnega jezika.

Vstavljam vložek o francoski slovnici profesorja romanistike Franca Šturma, namenjeni za pouk v višji gimnaziji. Šturmove slovnice je izšla leta 1929, tj. v obdobju, ki ga je zaznamoval prehod iz Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Kraljevino Jugoslavijo, in takrat so po majhnih korakih začeli

Besedilo je bilo predstavljeno 19. decembra 2016 v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani.

vsiljevati srbsčino kot edini uradni jezik. Recimo na vseh železniških postajah so na izvesku z imenom postaje dodali še enako ime, izpisano v srbski cirilici. Knjige za slovenske šole so imele naslove poglavij in podpoglavij tudi v srbsčini. Šturmov slovnica je bila spisana v francoščini (čeprav bi v učbeniku za gimnazije pričakovali slovenski razpravni jezik; vendar o razpravnem jeziku te slovnice tu ne bi duhovičil). Avtor je francoskim naslovom dodajal še slovenske, očitno pa je moral navesti celo srbske, resda v latinici. Npr. poglavje o samoglasnikih se je glasilo **Voyelles. Samoglasniki. Samoglasnici**. (Vendar avtor niti pri prevajanju francoskih zgledov v slovenščino niti pri prevajanju francoskih naslovov v srbsčino ni bil dosleden.) Dalje so nekateri francoski zgledi delali propagando za Srbijo, npr. »srbska vojska je uresničila sanje Jugoslovanov«. Konec vložka o Šturmovi slovnici.

Šolanje sem nadaljeval na Gimnaziji Poljane, ta je bila namreč mojemu stalnemu bivališču najbližja. Jezikovni predmeti so bili slovenščina, angleščina, ruščina in dve leti latinščina. Na voljo je bil izbirni pouk francoščine, ki sem se ga udeleževal, a je trajal premalo časa, da bi bilo kaj koristi. Slovenščino je eno leto poučevala Silva Trdina. Doživljal sem jo kot odlično pedagoginjo; marsikaterega učencu, tudi meni, je posvečala pozornost, tako da sem tisto leto zaradi nje-nega pristopa postal samozavesten dijak z resničnim zaupanjem vase. Nekje sem staknil priročnik o govorništvu, preveden iz angleščine, ga navdušeno prebral in na pobudo profesorice z navodili o javnem govorjenju sošolce dolgočasil med nekaj urami slovenščine. Preostala leta je slovenščino poučevala Olga Sterle, ki je bila kakor Silva Trdina dobra pedagoginja, a je delovala na drug način, žal nekam brezbarvno. Obe profesorici sta namenjali največ pozornosti slovenski književnosti. Pri angleščini, kjer je tekel pouk za začetnike, je v četrtem razredu sodelovalo samo pol razreda (druga polovica je namreč ločeno imela nemščino); tisto leto smo pridobili res veliko, kajti profesorica je bila sijajna. Žal je kmalu po tem letu preminila in v petem razredu je angleščino prevzela druga profesorica, manj dobra. Ruščino je poučevala ruska emigrantka, verjetno pedagoško usposobljena že iz Rusije, kajti bila je izjemna. Ker smo bili osnove slovnice predelali že v nižji gimnaziji, nas je seznanjala s klasično rusko književnostjo; doma smo brali ruske romane in o njih med urami po rusko poročali. Do ruske književnosti smo čutili prav posebno spoštovanje. (Ko sem čez leta kaj iskal po prvi izdaji ruske akademijske slovnice, v kateri je, kot znano, večina ponazoritev iz ruskega leposlovja, sem ob zgledih užival na način, ki ga pri drugih slovnica nisem bil deležen. Tudi francoski jezikovni priročnik Grevisse vsebuje mnogo zgledov iz književnosti, a ker sem žal prebral premalo francoskega leposlovja, in sploh ne v izvorniku, mi ob Grevissovih zgledih čustva ne zaigrajo.) Latinščina na moji neklasični gimnaziji ni bila posebno pomemben predmet in je nismo usvojili veliko. Vzporedno s poukom v višji gimnaziji sem na plačljivi večerni šoli, imenovani Ljudska oz. Delavska univerza, pet let obiskoval španščino in tri leta nemščino.

Kot pravo razsvetljenje me je nekega dne preblisnilo, da je na videz netvorjena beseda *razum* sestavljena iz *raz* in *um*. Še danes pomnim, da me je preblisk o *razumu* spreletel med hojo po mestu, natančneje pred glavno pošto.

Ker sem bil v gimnazijskih letih deležen pouka nekaterih tujih jezikov, sem vedel, da je slovenščina samostojen jezik, a to je bil meni kar jezik mojih profesorjev, vse odklone od tega jezika pa sem štel za napako. Kolikor se spomnim, o narečjih ni bil govor, še manj o čem drugem neknjižnem. Izraz knjižni jezik se je rabil v vseh letnikih gimnazije, a brez kake poglobitve v ta pojem. Takratni učitelji slovenščine med svojim univerzitetnim izobraževanjem najbrž niso bili slišali prav veliko o knjižnem jeziku, poudarek je bil na historični slovnici, na zgodovini jezika in na književnosti. Prav gotovo so bili seznanjeni z narečjeslovjem, a je bilo najbrž razumljeno izključno kot del historične slovnice. Ko sem se v starosti nekako 15 let srečal s knjižico Antona Bajca o rasti slovenskega knjižnega jezika, se mi je odprl nov svet. Knjižico sem predelal od platnice do platnice in sem si glavne podatke vtisnil v spomin. (Zato sem se odtlej pri pouku slovenščine petelinil iz izjavami kot »*jamstvo* je izposojena beseda, domače je *poroštvo*«, kar je na prof. Sterletovo naredilo nekaj vtisa.) Zlagoma sem tudi spoznal, da za nekatere prevzetke sploh ni domače ustreznice, npr. za besedo *skromen* (ki je bila v 19. stoletju prevzeta iz zahodnoslovanskih jezikov). Doumel sem, da knjižni jezik ni dan od Boga, temveč da so ga bili oblikovali stoletja. Za Bajčevo stališče sem sodil, da je o knjižnem jeziku zadnja beseda. Ko sem pozneje kot asistent na Filozofski fakulteti poizvedel pri Bredi Pogorelec, ali mi lahko ponudi kakšno honorarno delo, je predlagala, da bi obdeloval razločke med navideznima sopomenkama, npr. *natančen* nasproti *točen*. Odvrnil sem, da vem samo, da je *natančen* domača beseda, *točen* pa prevzeta, in da ne bi znal določati razločka med njima (kaj šele med *enak* in *isti*, *cel* in *ves*). Pogovor z Bredo se je tukaj končal. Breda je takrat vedela, jaz pa sem šele precej pozneje razumel, da prevzete besede jezik, zlasti knjižni jezik, bogatijo, da jih torej načeloma ni treba preganjati, temveč izkoristiti za ustvarjanje novih pomenskih tančin. *Poroštvo* in *jamstvo* se v pravu rabita vsako na svojem področju in ne vidim več, kako bi shajali brez tega para.

Leta 1950, torej v petnajstem letu mojega življenja, mi je sošolec iz vzporednega razreda zaupal, da deluje v Zagrebu ameriška knjižnica (in sicer pri generalnem konzulatu ZDA) in da izposoja knjige tudi po pošti, le da si je treba najprej priskrbeti za neko področje popis publikacij, ki so v knjižnici na voljo, in potem naročati zaželenene enote. Res sem pisal tja po knjige o jezikih in kmalu prejel tipkopic z naslovom *Linguistics*, urejen po abecedi avtorjev. (Da *linguistics* pomeni 'jezikoslovje', ne jezikov, sem dojel šele pozneje.) Naročil sem prvo delo na spisku in poslali so mi obširno poročilo, kako so med drugo svetovno vojno po kratkem postopku vcepljali ameriškim vojakom jezike, ki so se govorili na ozemljih pod ameriško zasedbo. Precej podrobnosti je bilo o povsem praktičnih prijemih, na katere so se naslanjali učitelji teh jezikov. Prvič sem bral, da se v ustni francoščini ženski spol pridevnikov ne tvori nujno iz moškega spola

(in torej z dodajanjem različnih soglasniških končnic), temveč da je za tujce lažji obratni postopek, namreč da se ženskemu spolu odpadne končni soglasnik, kateri koli že je; npr. iz *blanche* 'bela' se dobi po tej poti *blanc* 'bel'. Tako sem mimogrede spoznal, da obstaja veda o poučevanju, to je seveda didaktika in širše pedagogika. Ker sem si bil v tistih letih že nabral nekaj izkušenj z inštruiranjem šolskih predmetov, sem takoj uvidel pomembnost didaktike in se v poročilo res poglobil; odtlej sem vse življenje posvečal pozornost didaktičnim oz. pedagoškimi vidikom poučevanja. Ko sem knjigo vrnil v Zagreb (poština nazaj je bila v tej zvezi moj edini strošek!), sem si zaželel prvo enoto seznama pod B, to pa je bila *incredibile dictu* Bloomfieldova knjiga z naslovom *Language* 'jezik' (Bloomfield 1933). Ko je pošiljka prispela, nisem niti slutil, da držim v rokah tedaj najpomembnejšo predstavitev ameriškega jezikoslovja. Vendar mi je bilo dano, da sem po nekaj urah skrbnega branja doumel, da me Bloomfield uvaja v nekaj popolnoma novega, to novo pa je veda po imenu jezikoslovje. Sprva resda nisem razumel vsega, saj mi je bilo izrazje preveč tuje, vendar sem na srečo vztrajal. Knjigo je bilo treba sicer vrniti v Zagreb, a izposodil sem si jo ponovno, morda večkrat, in jo študiral. V poznejših, malo boljših časih sem si kupil svoj izvod in zanj mi je oče priskrbel zaščitni karton, v katerem hranim dragoceni vademekum še zdaj. Pri Bloomfieldu me je, ne vem, zakaj, najbolj pritegnilo poglavje o indoevropskih jezikih in o njihovem razvoju iz indoevropskega prajezika. Prof. Sterletova mi je povedala, da je študij o tem na voljo na Filozofski fakulteti, in takrat sem se odločil ter oznanil mestu in svetu, da se bom po gimnaziji vpisal na ta študij.

Leta 1950 je bilo ljudi, ki so živeli v skromnih razmerah, veliko, tudi naša družina, in država je bila za marsikoga in za marsikaj neprepustno zaprta. Vendar sem leta 1950 z lahkoto dostopal do pomembnih publikacij ameriškega jezikoslovja. Tudi sošolec, ki me je bil opozoril na ameriško knjižnico, si je od tam izposojal knjige, verjetno s področja naravoslovja; poklicno pot je namreč zaključil kot redni profesor na Fakulteti za farmacijo. Ameriška knjižnica v Zagrebu je tako že kmalu po drugi svetovni vojni igrala res pomembno izobraževalno in povezovalno vlogo. Kolikor vem, deluje še vedno.

Okoli leta 1955 so se po obisku sovjetskega voditelja Hruščova v Jugoslaviji takoj izboljšali meddržavni odnosi s Sovjetsko zvezo in stekel je promet s tiskom. Prek založbe Meždunarodnaja kniga so se dale naročati tudi jezikoslovne publikacije, in celo po nizki ceni. Nekateri so si ustvarili knjižnico iz vsega, kar se je tiskalo v Sovjetski zvezi, a zdaj ni več toliko ljudi, ki bi brali rusko, in žal ta knjižna bera, dobra in manj dobra, konča med odpadnim papirjem. Nekateri so se nad rusko strokovno literaturo zmrdovali, toda v resnici je po tej poti postalo širše znanih kar precej majhnih jezikov Sovjetske zveze. V spominu sem ohranil ruski opis sodobnega indoevropskega (določneje iranskega) jazguljamskega jezika; opis je izšel leta 1966. Kot berem na Googlu, je jazguljamskih govorcev okoli 4000, delo iz leta 1966 pa je še vedno tudi na Zahodu priznani temeljni vir o jazguljamskem jeziku.

Vložek, ki se navezuje na razmišljanja o jazguljamskem jeziku. Osredinimo se na osebek neprehodnega stavka, na osebek prehodnega stavka in na predmet prehodnega stavka. Te enote so po jezikih kodirane bodisi enako (npr. v angleščini razen pri nekaterih zaimkih) bodisi sta dve enoti kodirani enako, preostala pa drugače (npr. v slovenščini, kjer sta oba osebka v imenovalniku, predmet pa v tožilniku). Znani so samo trije ali štirje jeziki, ki oblikovno ločijo vse tri našteje enote. Sem spada ajnujščina, manjšinski jezik na Japonskem, ki je zaradi omenjene izjemnosti še bolj poseben jezik kot japonščina. (Želim si, da bi se vsak prihodnji japonski cesar naučil govoriti ajnujsko in bi s svojo velikansko avtoriteto ajnujščino obvaroval pred stapljanjem z uradnim jezikom.) Ajnujščini dela družbo jazguljamščina, a slednja je unikum, saj loči našteje tri vrste osebkov samo v pretekliku. Konec vložka.

V osmem razredu je prof. Sterletova uredila, da sem lahko šel po nasvet o svojem prihodnjem študiju k njenemu znancu prof. Milanu Grošlju, klasičnemu filologu. Prvič sem vstopil v poslopje NUK-a. Profesorja sem počakal pred njegovo pisarno v najvišjem nadstropju in kar pred pisarno sva tudi opravila pogovor. Prof. Grošelj mi je navedel nekaj znanj, ki pridejo prav pri indoevropistiki, in posebej poudaril pomen grščine. Pričakoval sem, da mi bo dovolil obiskovati pouk grščine na oddelku za klasično filologijo, a je svetoval, naj si poiščem zasebnega učitelja.

Vložek. Še iz časov pred mojim vpisom na Filozofsko fakulteto je izvirala napetost med profesorjem primerjalnega jezikoslovja Karlom Oštirjem, prof. Milanom Grošljem in mladim indoevropistom Bojanom Čopom. (Nisem doživel, da bi mi kdo od vpletenih vsaj bežno omenil to napetost. Iz nje je izvirala tudi zadržanost prof. Grošlja med pogovorom z menoj.) Napetost je bila res huda. Na primer, Bojana Čopa je Oštir odklanjal, po krivici odklanjal do te mere, da ni hotel sprejeti v obravnavo niti njegovega doktorata. Bojan Čop je doktoriral šele po upokojitvi Karla Oštirja in postal njegov naslednik, pozneje tudi član SAZU. S prof. Grošljem sem se zbližal šele v zadnjih letih njegovega življenja. Kar nekajkrat sem ga obiskal na domu in pogovarjala sva se o jezikoslovnih temah po njegovi izbiri. Sam sem bil najbolj podprt z znanjem o germanskih jezikih in sem občudoval vednost prof. Grošlja na tem področju. Konec vložka.

Od znanja, ki ga v gimnaziji nisem bil deležen, sem pozneje najbolj pogrešal osnove matematične logike. Dokler se s to snovjo nisem vsaj malo seznanil, sem nekatere novejšje jezikoslovne publikacije komaj razumel. Koristila so mi predavanja prof. Nika Prijatelja in njegove poljudno strokovne knjižice.

Jeseni 1954 sem se vpisal na Filozofsko fakulteto. Vpisovala nas je starejša uradnica. Presenetila me je s podatkom, da moram poleg indoevropskega primerjalnega jezikoslovja vpisati še drugo študijsko smer, in sicer pod B, kot se je takrat reklo. Česa takega nisem bil niti slutil in se nisem takoj znašel. Ker je bila za menoj dolga vrsta čakajočih, je uradnica prekinila moj nekam dolg molk z odločitvijo, da me bo pod B vpisala na anglistiko. In pri tem je ostalo.

Na anglistiki sem se znašel med zelo številnimi študenti (pretežno dekleti) in precej manj številnimi učitelji. Pouk je potekal v angleščini, le ostareli profesor Jakob Kelemina, tik pred upokojitvijo, je angleško historično slovnico predaval slovensko. (Ko sem mnogo pozneje sam prevzel angleško historično slovnico, sem obdržal slovenski metajezik in bil v tem na oddelku ves čas bela vrana; ko sem še pozneje nekaj let predaval teorijo prevajanja, sem prav tako vztrajal pri materinščini. Za slovenščino se nisem odločal iz načelnih razlogov, temveč sem svojo praktično angleščino ocenjeval – in jo še vedno ocenjujem – kot neprimerno za rabo v predavalnici.)

Vstavljam vložek o prof. Jakobu Kelemini. Med drugo svetovno vojno je preživel nekaj časa na ženinem posestvu v Kostanjevici na Krki. Po nekem bojnem dogodku so vojaki izbirali po vasi talce in so mednje uvrstili tudi prof. Kelemino. Pred odhodom na morišče so talce postrojili na glavnem trgu. Mimo se je pripeljal nemški oficir, izstopil iz avtomobila in si talce ogledal. Očitno ga je nekaj pritegnilo v drži ali videzu prof. Kelemine. Stopil je k njemu in ga vprašal, kdo ali kaj je, in Kelemina je odgovoril, da je univerzitetni profesor nemščine. Nato mu je oficir ukazal, naj gre domov. Kolikor se spomnim, mi je o tem travmatičnem dogodku pripovedoval asistent prof. Kelemine dr. Janez Stanonik. Konec vložka.

Literarni del pouka mi ni dišal. O angleški književnosti nikoli nisem vedel veliko, še manj o ameriški. Nekaj malega sem odnesel o Shakespearju, ker je lektor Britanskega sveta med svojimi urami prirejal glasno branje iz Shakespearjevih iger, in sem tudi jaz bil kdaj pa kdaj na vrsti za podajanje katere izmed vlog. Pri diplomskem izpitu pod B mi je izpraševalec književnosti, asistent Janez Stanonik, zastavil vprašanje o prvem angleškem romanopiscu Johnu Lylyju; na to vprašanje sem znal odgovoriti, ker sem bil o Lylyju bral prav na dan pred izpitom, in sicer v prostoru oddelka; to ni ušlo očesu dr. Stanonika in me je iz kolegialnosti pri izpitu vprašal prav to snov. Ko bi bilo vprašanje drugačno, najbrž ne bi zvozil. Član komisije je bil tudi indoeuropeist prof. Oštir. Njegovo vprašanje je bilo o besedi *rebro*, a mu je zadoščalo že, da sem pojasnil dolžino *p*-ja v nemški ustreznici *die Rippe*.

Pri jezikovnem pouku sem zavzeto poslušal predavanja in sodeloval pri vajah iz angleške fonetike, malo kasneje tudi predavanja in vaje o angleški skladnji. Kot vemo, jezikoslovne šole še niso posvečale pozornosti skladnji, in niti iz Bloomfielda nisem mogel dobiti vtisa, da bi bila skladnja kaj pomembnega. (Svetla izjema je bil Danec Otto Jespersen, a njegovih doneskov takrat še nisem poznal.) Praktični pouk angleščine zajema le malo oblikoslovja, zato pa toliko več skladnje. Med učenjem angleščine v gimnaziji sem bil najbrž podzavestno usvojil marsikatero skladenjsko pravilo, a teoretično sem skladnjo spoznal šele med univerzitetnim študijem; prav presenetila me je njena razvejenost in zapletenost. K sreči je bil ta del pouka sistematičen in natančen, tako da mi je anglistika prispevala dobro podlago za naprej.

Moje znanje angleščine se je utrjevalo že v gimnaziji, saj sem inštruiral tudi ta predmet, in še bolj med univerzitetnim študijem, ko sem honorarno poučeval na ljubljanskih osnovnih šolah. Takrat je bila zadnji krik mode naravna metoda, tj.

pri pouku naj bi se slišal samo tuji jezik. Metodo sem preizkusil tudi sam. Dokler sem učencem z vpadljivim kazanjem na svinčnik dopovedoval, da se angleško imenuje *pencil*, ni bilo težav. Malo se je zapletlo, ko sem moral v šolo prinašati kokošja jajca, solato in drugo, da sem po naravni metodi predstavil te besede. (Stenskih slik nismo imeli.) Še sploh pa je postalo nerodno, ko so prišli na vrsto glagoli kot *skakati* in *plesati*. Ko sem pred tablo uprizarjal ustrezne gibe, so učenci ponoreli; krohota ni bilo ne konca ne kraja. Uvidel sem, da ob naravni metodi nikakor ne morem vzdrževati reda. Naravno metodo sem opustil in se vrnil k tradicionalnemu načinu poučevanja. Še zdaj se spominjam nekaterih učencev iz tistega časa in se ob naključnih srečanjih na cesti z njimi pogovarjam. A še nobeden ni rekel lepe besede o mojem pouku, iz česar sklepam, da takrat nisem bil posebno uspešen. Poučeval pa sem tudi večerni tečaj za zdravnike in medicinske sestre v Zdravstvenem domu Vič, menda več kot deset let. Ko sem zaradi vedno obilnejših obveznosti na Filozofski fakulteti s tečajem prenehal, je prišla k meni medicinska sestra Zdravstvenega doma Vič in me prosila, da bi še nadaljeval. Iz tega sem sklepal, da sem vsaj v tem tečaju naredil kaj dobrega. Vendar se zaradi drugih dolžnosti nisem dal preprostiti.

Vzporedno z anglistiko naj bi tekel pouk iz indoevropskega primerjalnega jezikoslovja. Profesor in sploh edini učitelj na Oddelku (takrat Seminarju) za primerjalno jezikoslovje je bil od leta 1922 Karel Oštir. V letih 1954–1958 sem bil njegov edini študent, zato je odločil, da samo zame ne bo imel posebnih predavanj. To je bil hud udarec, ne najmanj zato, ker je bil Oštirjev seminar popolnoma brez strokovne literature, saj je v celoti zgorela, ko je leta 1944 padlo na streho NUK-a nemško letalo in je bilo v požaru uničeno najvišje nadstropje. V petdesetih letih je bilo nakupovanje zahodnih strokovnih publikacij šele v povojih, še celo pa na trgu ni bilo predvojnih tujih publikacij. Tako sem bil pri študiju primerjalnega jezikoslovja skoraj povsem prepuščen samemu sebi. Nekaj knjig sem si resda lahko izposodil v drugih oddelčnih knjižnicah, a vse so bile precej starega datuma. Udeleževal sem se Oštirjevih ur za študente germanskih in slovanskih jezikov. Želel jim je posredovati vpogled v tisti del indoevropéistike, ki se je dotikal njihovega osnovnega študija. Npr. študentom angleščine in nemščine je predstavil germanski premik soglasnikov in Vernerjev zakon – za kaj več je zmanjkalo ur. Študentom slavistike je približal zakon o odprtih zlogih in nekaj podobnih stvari. Meni je vse koristilo, drugim pa je bilo odveč, saj to znanje nima nobene praktične vrednosti v poklicu. Metoda poučevanja je bila sokratična: profesor je vsakič s kredo napisal nekatere ključne jezikovne podatke, nato pa skušal s primernimi vprašanji doseči, da bi študenti sami dognali jezikovni razvoj, ki je bil ponazorjen na tabli. Študenti so bili kljub odporu do snovi izzvani k sodelovanju. Enak način sem pozneje pri angleški historični slovnici posnemal sam, a kakor Oštir študentov nisem zmožel zares pritegniti. Verjetno je bila angleška historična slovnica v mojem času na anglistiki najbolj osovraženi predmet. Ne pravim, da so bila ta predavanja brez smisla, saj

so razlagala celo tako temeljni vidik, kot je angleška pisava; a anglistom je malo mar, zakaj se piše, kot se piše. Drugi vidiki mojih izvajanj so bili študentom še bolj odvrtni.

Kot sem bil omenil, mi je prof. Grošelj posebej priporočil grščino. Zasebno me je poučeval znani latinist Silvester Kopriva. Po dvakrat na teden sva se sestajala v klasični gimnaziji (tam je bil namreč nastavljen), v knjižnici, pred rednim poukom, in v dveh letih me je tako oskrbel z osnovami, da sem nato nadaljeval brez učitelja. Silvester Kopriva mi je ostal v najlepšem spominu. Po dveh desetletjih sem grščino ponovil, tako da sem predelal neki učbenik, vaje pa mi je tovariško popravljala Erika Mihevc Gabrovec, profesorica klasične filologije na Filozofski fakulteti.

Vložek o Bojanu Čopu. Ob neki priliki sem ga prosil za nasvet; svetoval mi je Meilletovo študijo o metodologiji raziskovanja v okviru primerjalnega jezikoslovja (Meillet 1925). Drugače pa se me je Bojan Čop izogibal. Domnevam, da je v meni videl osebo, ki sedi na tistem stolu v Oštirjevi pisarni, na katerem bi po vsej pravici smel sedeti on. Pozneje, ko je bil že profesor, pa sva bila z Varjo večkrat na obisku pri njem in njegovi soprogi Metki in bila vedno prijazno sprejeta. A prof. Čop je trpel od tolikih izgovarjalnih težav, da se pravi pogovor z njim ni dal uresničiti. Da mi zaupa, se je pokazalo, ko je bil v Lingvističnem krožku na sporedu njegov zadnji nastop. Prišel je na tisti sestanek krožka in me kar tam prosil, naj namesto njega preberem njegovo predavanje. Seveda sem rad privolil. Vendar nadaljevanje ni bilo preprosto; v rokopisu namreč ni manjkalo kratic in okrajšav, zlasti za imena jezikov in za naslove znanstvenih časopisov, tudi ugrofinskih, in med branjem sem moral krajšave razvezovati, kadar sem se pač znašel pred katero. V dobro sem si štel, da mi je razvezava uspela prav v vseh primerih in brez zatikanja, četudi mi snov Čopovega predavanja ni bila blizu. Konec vložka.

Prof. Oštir mi je bil človeško naklonjen in je dosegel, da sem pri njem opravljal polovico demonstratorske službe (drugo polovico pa pri germanskih jezikih). Rad se je pogovarjal z menoj, vendar ne o strokovnih vprašanjih, temveč o vsem drugem. Kadar ljudje iz obzirnosti molčimo, on ni molčal. Ko sem se te njegove lastnosti zavedel, sem ga začel poslušati zelo pazljivo. Kot sogovornik je bil včasih neprijeten, zabavlaški in celo neokusen. Zaradi odkritosti je bil priljubljen le pri redkih, večinoma so ga odpravili kot čudaka. V vlogi njegovega polovičnega demonstratorja sem bil malo pred diplomo nekoliko udeležen, ko je leta 1958 izstopil iz SAZU. Tega dogodka mi sicer ni omenjal, mi je pa narekoval pismo predsedniku SAZU Josipu Vidmarju, da se prof. Oštir ne bo odzval vabilu predsednika, naj pride pojasnit razloge za izstop. Prof. Oštir je pismo podpisal; zdaj mora ležati v katerem izmed arhivov SAZU.

Glede indoevropeistike sem se torej moral znajti sam. Oprl sem se predvsem na Brugmanna, medtem ko za anatolske jezike in za laringalno teorijo še vedel nisem. Prof. Oštir je pred prvo svetovno vojno objavil o laringalni teoriji tako opazen prispevek (Oštir 1913: 165sl.), da je citiran v Puhvelovi bibliografiji laringalne

teorije (bibliografija sega do leta 1959; Puhvel 1960: 2) in je v Lindemanovem priročniku o laringalni teoriji naveden med pionirji (Lindeman 1970: 22), a meni Oštir te ključne teorije niti omenil ni. Za hetitsščino in laringalno teorijo sem izvedel šele leta 1962, ko sem bral Apophonie (Kuryłowicz 1956). (Natančneje sem se z laringalno teorijo seznanil leta 1972, iz že omenjenega priročnika o laringalni teoriji – Lindeman 1970.) Čez leta sem na Harvardu obiskal znanega indoevropceista Calverta Watkinsa in on je spregovoril o neki podrobnosti hetitskega jezikoslovja. Ko se je ustavil, da bi kaj dodal še jaz, sem mu priznal, da povedano slišim prvič. Odtlej sva se z Watkinsom srečevala samo v družabnem okolju.

Obžalujem, da me Oštir vsaj v pogovoru ni opozoril na ključno vlogo filologije pri raziskovanju starih jezikov. Tako sem se s filologijo ukvarjal šele v povezavi z islandščino. Islandska filologija je sicer tudi *conditio sine qua non*, a filologija starih indoevropskih jezikov je vse kaj hujšega. Pri islandščini je v ospredju preoddaja (tradiranje), pri zares starih indoevropskih jezikih pa se je treba nasloniti na filologijo v vsej njeni razvejenosti. Mnogo filoloških orehov je sicer že strtih, še več vsaj načetih, a v ocenah del iz indoevropskega primerjalnega jezikoslovja berem pogosten očitek, da je avtor zanemarljivo in to filološko zadrego svojega gradiva.

V mojem drugem ali tretjem letniku mi je prof. Oštir rekel, da se bo takoj upokojil. (Domnevam, da so profesorja izzvale tedanje čistke na Oddelku za slavistiko, kjer je imel tesne vezi s krivično upokojenim prof. Antonom Slodnjakom.) V obupu, da brez prof. Oštirja študija ne bom mogel dokončati, sem zbral pogum in zaprosil za sprejem pri dekanu Filozofske fakultete prof. Antonu Ocvirku s primerjalne književnosti. Sprejel me je, me poslušal in mi obljubil, da bo poskusil prof. Oštirja pregovoriti, naj upokojitev odloži na čas po moji diplomji; če to ne bi uspelo, mi je dekan obljubil pomoč pri nadaljevanju študija v Zagrebu. Dekan je bil do mene očetovski in uglajen. Res mu je uspelo Oštirja odvrniti od takojšnje upokojitve, a Oštir je odtlej vztrajal, naj diplomiram čim prej. Pri njem ni bil predviden noben vmesni izpit, tudi moja morebitna diplomatska naloga mu ni bila mar. Jeseni 1958 sem diplomski izpit pod A opravljal pred komisijo Oštir, arheolog (ne pravnik!) Korošec in slovenist Anton Bajec. Sestavo komisije sem prvič videl šele med izpitom. Na arheologovo vprašanje nisem odgovoril, saj se na to snov sploh nisem bil pripravljaval. Prof. Bajec (takrat morda še lektor Bajec) me je vprašal, kako si je izumitelj telefona Američan Alexander Bell zapisoval glasove govornega jezika. Tudi tega nisem vedel in sledilo je milostno vprašanje, kako se izgovarja samoglasnik *a*; na to sem znal odgovoriti. Vsega, kar me je kot zadnji izpraševal Oštir, se žal ne spomnim, a precej časa sem razpredal o etimologijah za sestavne dele hiše, npr. za besede *stena*, *zid*, *okno*, *vrata*, *streha*. Zapletlo se je, ko me je Oštir vprašal, kateri del hiše je v etimološkem sorodstvu z besedo *streha*. Ker sem molčal, je on povedal za *strop*. Nato sem znal pojasniti samoglasniški prevoj pri *streha* in *strop*, saj sem za povezavo med besedama v resnici že od prej vedel, a enote *strop* v živčni napetosti nisem zmožel priklicati. Zaradi te polomije se mi je zveza *streha* – *strop* za zmeraj vtisnila v spomin. Komisija mi je prizanesljivo

podarila devetko, *de iure* sem torej izdelal, a devetko sem pri sebi – poznavajoč Oštirjevo logiko – ovrednotil kot negativno oceno. Za prof. Oštirja sem bil pač lu-zer, zguba. Diplomiral sem, ker je profesor na podlagi mojega ukrepanja po pretnji z upokojitvijo uvidel, da se me brez diplome ne bo znebil. Zaradi indoevropеistike je bil dodiplomski študij med najtežjimi obdobji mojega strokovnega življenja. Vendar sem sklenil, da bom potrpel vse, da bi ostal v jezikoslovju. S prof. Oštirjem sva se srečevala še vrsto let, a ne takoj po obdobju, ki sem ga pravkar opisal.

NAVEDENKE

Bloomfield 1933 = Leonard Bloomfield, *Language*, New York: Holt & Co, 1933.

de Saussure 1879 = Ferdinand de Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, Leipzig: Teubner, 1879.

Kuryłowicz 1956 = Jerzy Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1956 (Prace językoznawcze 9).

Lindeman 1970 = Fredrik Otto Lindeman, *Einführung in die Laryngaltheorie*, Berlin: de Gruyter, 1970.

Meillet 1925 = Antoine Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Paris: Édouard Champion, 1925.

Oštir 1913 = Karl Oštir, Das Verhältnis des indogerm. *x*-Lautes zu den semitischen Kehlkopflauten: ein Beitrag zur indogermanisch-semitischen Sprachwissenschaft, *Anthropos: internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde* 8 (1913), 165–180. (Bibliografija je na začetku članka; urejena je po zaporedju nastajanja, na prvem mestu je de Saussure 1879.)

Puhvel 1960 = Jaan Puhvel, *Laryngeals and the Indo-European verb*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1960 (University of California publications in linguistics 21).

Sturm 1929 = F. Sturm [tako!], *Grammaire française à l'usage des classes supérieures des écoles secondaires: phonétique, morphologie, syntaxe*, Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1929.

SEZNAM SODELUJOČIH

- Aleksandra Bizjak Končar** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
aleksandra.bizjak@zrc-sazu.si
- Anita Celinić** Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb, Hrvaška
acelinic@ihjj.hr
- Helena Dobrovoljc** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si
- Tjaša Jakop** Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
tjasa.j@gmail.com
- Primož Jakopin** Kamnik pod Krimom 11, SI-1352 Preserje
primoz.jakopin@guest.arnes.si
- Paweł Janczulewicz** Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
al. Mickiewicza 31, PL-31-120 Kraków, Poljska
pawel.janczulewicz@ijp-pan.krakow.pl
- Mihaela Koletnik** Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
mihaela.koletnik@guest.arnes.si
- Mojca Kompara** Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije – Turistica
Obala 11a, SI-6320 Portorož
mojca.kompara@fts.upr.si
- Bojana Maltarić** Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Oddelek za slavistiko
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
bojana.maltaric@siol.net
- Marina Marinković** Zavod za lingvistička istraživanja HAZU
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb, Hrvaška
mvalencic@hazu.hr
- Mira Menac-Mihalić** Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Kroatistika
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb, Hrvaška
mmenac@ffzg.hr
- Janez Orešnik** Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
janez.oresnik@sazu.si

Gleb Pilipenko Институт славяноведения Российской академии наук
Глеб Пилипенко RU-119991 Россия, Москва, Ленинский проспект, д. 32-А,
 Rusija
glebpilipenko@mail.ru

Sergej Popov Харьковский национальный университет
Сергей Попов имени В. Н. Каразина
 Площадь Свободы, 4, Харьков, Украина, UA-61022,
 Ukrajina
s.leon.popov@gmail.com

Dorota Krystyna Rembiszewska Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
 ul. Bartoszewicza 1b m. 17, PL-00-337 Warszawa, Poljska
dorota.rembiszewska67@gmail.com

Liliana Spinozzi Monai Viale Marconi, 35, IT-33043 Cividale del Friuli, Italija
liliana.spinozzi@alice.it

Anna Viktorovna Ščetinina Российский государственный профессионально-
Анна Викторовна Щетинина педагогический университет
 RU-620012, Свердловская область, г. Екатеринбург,
 ул. Машиностроителей, 11, Rusija
anna-73.schetinina@yandex.ru

Suzana Todorović Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem
 Oddelek za italijanistiko
 Titov trg 4, SI-6000 Koper
suzana.todorovic@upr.si

Perina Vukša Nahod Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
 Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb, Hrvatska
pvuksa@ihjj.hr

Maria Waclawek Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
 Oddelek za slavistiko
 Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
in
 Szkoła Języka i Kultury Polskiej, Uniwersytet Śląski
 plac Sejmu Śląskiego 1, PL-40-032 Katowice, Poljska
waclawek.maria@gmail.com

Maria Wtorkowska Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
 Oddelek za slavistiko
 Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
MariaZofia.Wtorkowska@ff.uni-lj.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, revija pa izide predvidoma julija in decembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitev ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali pri uredniku na e-naslovu Peter.Weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Liliana Spinozzi Monai** Komplementarnost Materialov II in Glosarja terskega narečja Jana Baudouina de Courtenayja
- Mihaela Koletnik** Samostalniške manjšalnice v prleških narečnih slovarjih
- Suzana Todorović** Romanski jezikovni elementi v šavrinskem besedilu
- Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc – Primož Jakopin** Poizvedbe uporabnikov po spletnih različicah Slovarja slovenskega knjižnega jezika in Slovenskega pravopisa 2001 na naslovu bos.zrc-sazu.si
- Mojca Kompara** Zasnova novega slovarja krajšav
- Anita Celinić – Mira Menac Mihalić** Poveznice i razdjelnice u srodnim jezičnim sustavima
- Marina Marinković** Iz fonologije mjesnoga govora Zadoborja: čakavsko-kajkavske interferencije na zapadnome karlovačkome području
- Perina Vukša Nahod** Naglasak imenica *a*-vrste u slivanjskim govorima
- Глеб Петрович Пилипенко** Переключение кода в русском языке старообрядцев Лаггалии
- Paweł Janczulewicz** Akcentuacja tematów na *-ę- w kontekście polskich danych gwarowych i historycznych
- Dorota Krystyna Rembiszewska** Materiały polskie do Niemieckiego atlasu językowego jako źródło do badań XIX-wiecznej polszczyzny regionalnej „Słowiański Austriak” – o charakterze Słoweńców słów kilka
- Maria Waclawek – Maria Wtorkowska** *От дородный добрый молодец к дородная тетка:* социокультурная трансформация значения
- Анна Щетинина** Когнитивно-эволюционное исследование появления определенного и неопределенного артиклей
- Сергей Попов**

Ocene in poročila

- Bojana Maltarić** V Zagrebu izšla nova slovnica češčine
- Tjaša Jakop** Mednarodna konferenca Kontekstualizacija zgodovinske leksikologije maja 2017 v Helsinkih
- Janez Orešnik** Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1947–1958

